

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

«БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ВА АУДИТ» КАФЕДРАСИ

СамИСИ ўқув-услубий
кенгашида муҳокама этилган
ЎУК раиси _____ А.Б.Бектемиров
Баённома № 1, 05.08.2013 йил

**ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ
фанидан**

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

САМАРҚАНД - 2013

Рофеев Д.Р. «Инвестициялар аудити ва баҳолаш» фанидан ўқув услубий мажмуа СамИСИ, 2013.- 393 бет.

Лойиҳа муҳаррири:

Иқтисод фанлари номзоди, доцент Рофеев Д.Р.

Такризчилар:

иқтисод фанлари доктори, профессор К.Б.Уразов,
иқтисод фанлари номзоди, профессор Р.А. Абдуллаев

Мажмуада «Инвестициялар аудити ва баҳолаш» фанидан, дидактик тамойиллар, маъруза, амалий ва семинар машғулотлари технологияларини ишлаб чиқиш регулятивлари ва усуллари, уларнинг асосий жиҳатларини ҳисобга олган ҳолда лойиҳалаштирилган иқтисодий таълимда ўқитиш технологиялари келтирилган.

Мажмуа олий мактаб ва қўшимча таълим тизимидаги таълим муассасалари ўқитувчилари учун мўлжалланган. Ўқув-услубий мажмуа Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора тадбирлари тўғрисида”ги № ПК 1533-сонли қарори 2-илоvasи 7-бандида кўрсатиб ўтилган вазифалар ҳамда олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2011 йил 15 октябрдаги № 87-01/1-166 модемограммасида белгилаб берилган ўқув-услубий мажмуалар намунавий таркиби ҳамда ТДИУ қошидаги «Таълимда инновацион технологиялар» маркази томонидан яратилган лойиҳаларга таянилган ҳолда ишлаб чиқилган.

«Бухгалтерия ҳисоби ва аудит» кафедрасининг
2013 йил 8 июлдаги йиғилишида муҳокама
қилинган ва тасдиқланган (16-сонли баён)

**Институт УУКнинг 2013 йил 5 августдаги йиғилиши қарори билан
ўқув жараёнида қўллаш ва нашр этишга тавсия этилган
(1-сон баённома)**

@ Самарканд, СамИСИ, 2013

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Рўйхатга олинди
№МД-5А230902-2.2-1
2012 йил “14” март

Ўзбекистон Республикаси Олий
ва ўрта махсус таълим
вазирининг 2012йил “14” 03 даги
“107”-сонли буйруғи билан
тасдиқланган

ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ ВА БАҲОЛАШ

фанининг

ЎҚУВ ДАСТУРИ

Билим соҳаси: 200 000 - Ижтимоий соҳа, иқтисод ва ҳуқуқ.
Таълим соҳаси: 230 000 - Иқтисод.
Таълим мутахассислиги:
5А230902 – Аудит (тармоқлар бўйича).

Тошкент – 2012

Фаннинг ўқув дастури Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими йўналишлари бўйича
Мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 201_йил “___” _____даги “___”. -сон мажлис
баёни билан маъқулланган.

Фаннинг ўқув дастури Тошкент молия институтида ишлаб чиқилди.

Тузувчилар:

Файзиев Ш.Н., и.ф.н., доц. - ТМИ «Аудит» кафедраси мудири;
Авлоқулов А.З., и.ф.н. - ТМИ «Аудит» кафедраси доценти.

Такризчилар:

Илҳомов Ш.И. – Тошкент Давлат иқтисодиёт университети «Аудит»
кафедраси доценти, и.ф.н.(турдош ОТМ);
Машарипов О.А – “Аудит-рейтинг” ташкилоти директори, и.ф.н., доцент
(кадрлар буюртмачиси).

Фаннинг ўқув дастури Тошкент молия институти Илмий-услубий
Кенгашида муҳокама этилган ва тавсия қилинган
(2011 йил 26 октябрь 2-сонли баённома)

Кириш

Иқтисодиётни бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтказиш ва тармоқлар иқтисодини изчил ривожлантириш инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини оширишга бевосита боғлиқдир. Бугунги кунда инвестицияларни бозор иқтисодиётига мослаштириш ва инвестицион фаолиятни бошқариш ўзгача ёндошишларни талаб этмоқда. Инвестицияларни баҳолаш ва унинг аудитини сифатли ўтказиш хўжалик юритувчи субъектларда инвестицион фаолиятни тўғри йўлга қўйиш имконини беради.

Ўқув фанининг мақсади ва вазифалари

Ушбу фаннинг мақсади – инвестицияларни баҳолаш усулларини ўрганиш ҳамда инвестицион фаолиятда аудиторлик текширувини ташкил қилиш услубиятини белгилашдан иборатдир.

«Инвестициялар аудити ва баҳолаш» фанини вазифалари капитал ва молиявий инвестицияларни баҳолаш, инвестициялар аудитини режалаштириш ва ташкил қилиш, инвестициялар аудитини ўтказиш ҳамда аудит натижаларини расмийлаштириш бўйича магистрантларда билим, малака ва кўникмаларни шакллантиришдан иборат.

Фан бўйича талабаларнинг билимига, кўникма ва малакасига қўйиладиган талаблар

«Инвестициялар аудити ва баҳолаш» ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида магистр:

- инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳиятини; инвестицияларнинг таснифланиш тартибини;
- молиявий инвестицияларни баҳолашни;
- капитал инвестициялар дастлабки қийматини шакллантиришни билиши ва фойдалана олиши лозим:
- инвестициялар аудитини ташкил қилиш;
- инвестициялар аудитини ўтказиш;
- инвестициялар аудити натижаларини расмийлаштириш бўйича кўникмаларига эга бўлиши;
- корхоналар инвестицион фаолиятини таҳлил қилиш;
- инвестициялар аудити режаси ва дастурини туза олиш;
- қимматли қоғозларнинг аналитик ҳисобини, кирими ва чиқимига доир муомалаларни текшира олиш малакаларига эга бўлиши керак.

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги ва услубий жиҳатдан узвий кетма-кетлиги

«Инвестициялар аудити ва баҳолаш» фани асосий ихтисослик фани ҳисобланади. Дастурни амалга ошириш учун ўқув режасида режалаштирилган «Амалий аудит», «Халқаро аудит», «Ички аудит»,

«Амалий молиявий ҳисоб» фанларидан етарли билим ва кўникмаларга эга бўлишлик талаб этилади.

Фаннинг ишлаб чиқаришдаги ўрни

Ҳозирги иқтисодий шароитда ишлаб чиқариш соҳасидаги корхоналар инвестицион фаолиятини кенгайтиришга кенг эътибор қаратмоқда. Бу эса корхоналарда инвестицияларнинг тўғри йўналтирилиши, уларнинг самарадорлигини тўғри баҳоланишини тақозо этади. Ушбу фан эса айнан ишлаб чиқариш соҳасидаги инвестициялар аудитини ўтказиш йўналишларини ёритиб беради. Бу эса талабаларга инвестициялар аудитини ўтказиш тартибини чуқур ўргатишни тақозо этади.

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Талабаларнинг «Инвестициялар аудити ва баҳолаш» фанини ўзлаштиришлари учун ўқитишнинг илғор ва замонавий усулларида фойдаланиш, янги информацион-педагогик технологияларни тадбиқ қилиш муҳим аҳамиятга эга. Фанни ўзлаштиришда дарслик, ўқув ва услубий қўлланмалар, маъруза матнлари, тарқатма материаллар, электрон материаллардан фойдаланилади. Маъруза ва амалий машғулотларида аклий ҳужум, кластер, амалий иш ўйини, портфолио, кейс-стади, дидактик ўйинлар, шунингдек, компьютер дастурларидан (AuditXP, 1С: Проф. Бухгалтерия, Бухгалтерия (BC), Баланс, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint, TopS Business Integrator, Hyperion Enterprise, WebTrust, SysTrust), слайдлардан, мультимедия воситаларидан, интернет саҳифалари ва тизимларидан фойдаланилади.

Асосий қисм
Фаннинг назарий машғулотлари мазмуни
Инвестиция ҳақида тушунча ва унинг турлари

Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрни. Инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳияти. «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти. Капитал инвестициялар. Молиявий инвестициялар. Интеллектуал инвестициялар. Узоқ муддатли молиявий инвестициялар. Қисқа муддатли молиявий инвестициялар. Қимматли қоғозлар. Шўъба корхоналарига инвестициялар. Қарам бирлашмаларга инвестициялар. Қўшма корхоналарга инвестициялар. Бошқа узоқ муддатли инвестициялар.

Инвестициялар аудитининг мақсади, вазифалари, манбалари ва хусусиятлари

Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари.
Инвестициялар аудитнинг мақсади ва вазифалари. Инвестициялар аудитнинг маълумот манбалари. Инвестиция фаолиятида аудитнинг ўрни. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари.

Инвестициялар аудитини режалаштириш ва уни ўтказиш дастурини тузиш

Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади, вазифалари, босқичлари ва асосий тамойиллари. Инвестициялар аудитининг режасини тузиш. Инвестициялар аудитининг дастурини тузиш. Инвестициялар билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш. Инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш. Инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш. Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш.

Молиявий инвестицияларни аудити услуги

Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш. Молиявий инвестициялар билан боғлиқ бошқа муомалалар аудити. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби ва уларни натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш. Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текшириш.

Капитал қўйилмалар аудити услуги

Капитал қўйилмалар тўғри туркумланганлигини текшириш. Капитал қўйилмалар бухгалтерияда тўғри ҳисобга олинганлигини текшириш. Асосий

воситаларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар аудити. Номоддий активларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар аудити. Ўрнатишга мўлжалланган ускуналарни тўғри баҳоланганлигини текшириш. Қурилиши тугалланган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш. Тугалланмаган қурилиш объектлари бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш. Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш, монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш.

Инвестицион мажбуриятлар аудити услуги

Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текшириш. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити. Қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити. Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш. Инвестициялар бўйича дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш.

Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича ҳисобот

Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар.

Амалий машғулотларни ташкил этиш бўйича кўрсатмалар

Амалий машғулотлари мавзулари:

1. Инвестиция ҳақида тушунча ва унинг турлари
2. Инвестициялар ҳисоби ва аудитининг муаммолари
3. Капитал инвестицияларни баҳолаш ва унинг аудити
4. Молиявий инвестицияларни баҳолаш
5. Инвестициялар аудитини режалаштириш
6. Молиявий инвестициялар аудитини ташкил қилиш тартиби
7. Молиявий инвестициялар аудитини ўтказиш тартиби

Амалий машғулотларини ташкил этиш бўйича тавсиялар

Амалий машғулотларини ташкил этиш бўйича кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан кўрсатма ва тавсиялар ишлаб чиқилади. Унда талабалар асосий маъруза мавзулари бўйича олган билим ва кўникмаларини амалий масалалар, кейслар орқали янада бойитадилар. Шунингдек, дарслик ва ўқув қўлланмалар асосида талабалар билимларини мустақамлашга эришиш, тарқатма материаллардан фойдаланиш, илмий мақолалар ва тезисларни чоп этиш орқали талабалар билимини ошириш, масалалар ечиш, мавзулар бўйича тақдимотлар ва кўргазмали қуроллар тайёрлаш ва бошқалар тавсия этилади.

Мустақил таълимни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Талаба мустақил таълимни тайёрлашда фаннинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

- айрим назарий мавзуларни ўқув адабиётлари ва халқаро аудит стандартлари ёрдамида мустақил ўзлаштириш;
- берилган мавзулар бўйича реферат тайёрлаш;
- амалиётдаги мавжуд муаммоларнинг ечимини топиш;
- илмий мақола, анжуманга маъруза тезисларини тайёрлаш;
- фаннинг энг долзарб муаммоларини қамраб олувчи рефератлар ёзиш;
- ўрганилаётган фан бўйича мавжуд асосий илмий адабиётларга аннотация ёзиш ва бошқалар.

Мустақил таълимни ташкил этишнинг мазмуни:

Талабалар мустақил ишлари мавзулари келгусида бажариладиган курс ишлари ва диссертация ишлари мазмулари билан узвийликда бажарилади. Таълим жараёнига янги педагогик технологияларни, ўқитишнинг интерфаол усулларини қўллаш талаба томондан мустақил танланади. Мақсад талабаларни мустақил ўқишга ўргатишдир. Талабаларнинг мустақил ишини ташкил этишнинг асосий тамойиллари унинг систематик тарзда, яъни доимий узлуксиз равишда амалга оширилади. Талаба аудиторияда олган билимини мустаҳкамлаш, шу билан бирга навбатдаги янги мавзунини пухта ўзлаштириши учун ҳар қуни мустақил равишда тайёргарлик кўриши керак.

Тавсия этилаётган мустақил таълим мавзулари:

1. Шўъба корхоналарига инвестициялар.
2. Инвестицион фаолиятни меъёрий тартибга солиш тизими.
3. Инвестиция фаолиятни амалга оширишда бухгалтерия ҳисоби ва аудитнинг тутган ўрни.
4. Қимматли қўғозларни ҳисобдан чиқаришга тааллуқли харажатларни акс эттириш тартиби.
5. Инвестициялар аудитнинг услубий муаммолари.
6. Капитал инвестицияларни бухгалтерияда ҳисобга олиш.
7. Инвестицияларга доир пул оқимларини дисконтлаштириш.
8. Узоқ муддатли молиявий инвестицияларни туркумлаш ва баҳолаш.
9. Қимматли қўғозларни баҳолаш турлари.
10. Узоқ муддатли молиявий инвестициялар ҳаракатини ҳисобда акс эттириш.
11. Қисқа муддатли молиявий инвестициялар ҳисоби.
12. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш.

Дастурнинг информацион-услубий таъминоти

Мазкур фанни ўқитиш жараёнида:

- инвестициялар таснифи бўлимига тегишли маъруза дарсларида презентацион технологиялардан;

- инвестициялар аудитини режалаштириш ва ташкил бўлимига тегишли маъруза дарсларида гуруҳли фикрлаш педагогик технологиялардан;
- молиявий инвестицияларни баҳолаш ва аудитини ташкил қилиш бўлимига тегишли маъруза дарсларида ақлий хужум, амалий иш ўйини педагогик технологиялардан;
- қимматли қоғозларнинг аналитик ҳисобини, кирими ва чиқимига доир муомалаларни текшириш бўлимига тегишли маъруза дарсларида кичик гуруҳли фикрлаш, ақлий хужум ва таълимнинг шу каби бошқа методлари, педагогик ва ахборот технологиялари қўлланилиши назарда тутилган.

Дарсликлар ва ўқув қўлланмалар рўйхати **Асосий**

1. «Audit» (darslik). Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti. Iqtisodiyot, 2010 у. – 456-б.
2. Бычкова С.М., Фомина Т.Ю. Практический аудит. –М. ЮНИТИ-ДАНА, 2009 -176с
3. Грачева М.Е. Международные стандарты аудита (МСА): Учебное пособие. - М.: Издательство ПРИОР, 2005. - 100 стр.
4. Do'smurotov R. D. Fayziyev Sh. N. va bosh. Audit. O'quv qo'llanma, 1-qism. – Т.: Iqtisod-moliya. 2008. – 178 б.
5. Do'smurotov R. D., Fayziyev Sh. N. va bosh. Audit. O'quv qo'llanma, II-qism. – Т.: Iqtisod-moliya. 2008. – 256 б.
6. Подольский В. Аудит. Учебник. – М.: Изд. Юрайт, 2010 г. – 605 стр.

Қўшимча

7. Аудиторлик фаолияти бўйича услубий қўлланмалар тупалами./ Х.Косимов, Л.Югай, А.Хошимова, Б.Пардаев, Б.Абдуназаров.-Тошкент, 2010.-320 б.
8. Сборник методических указаний по аудиту/ Х.Косимов, Л.Югай, А.Хошимова, Б.Пардаев, Составитель: Б.Абдуназаров.-Ташкент, 2009.- 304 с.
9. Файзиев Ш.Н., Дўсмуратов Р.Д., Авлокулов А.З. Инвестициялар аудити ва баҳолаш. Ўқув қўлланма. –Т.: ТМИ, 2006. 108 б.
- 10.Шеремет А., Суйц В. Аудит. Учебник. – М.: “ИНФРА – М ”, 2009 г. – 448 стр.**

11. Интернет сайтлари:

<http://www.apb.org.uk>

<http://www.nao.gov.uk>

<http://www.iaa.org.uk>

<http://www.iasc.org.uk>

<http://www.aicpa.org/index.htm>

<http://www.cfin.ru/ias/overview-5.shtml>

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

Рўйхатга олинди

№ И-02-01-3

«_____» _____ 2013 йил

Тасдиқлайман

**ўқув ишлари проректори
доц. Бектемиров А.Б.**

ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ

фанидан

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ

Билим соҳаси: 200 000 - Ижтимоий соҳа, иқтисод ва ҳуқуқ.

Таълим соҳаси: 230 000 - Иқтисод.

Таълим мутахассислиги:

5A230902 – Аудит (тармоқлар бўйича).

САМАРҚАНД - 2013

Фаннинг ишчи ўқув дастури ўқув, ишчи ўқув режа ва ўқув дастурига мувофик ишлаб чиқилди.

Тузувчи:

Рофеев Д.Р. – и.ф.н., - СамИСИ «Бухгалтерия ҳисоби ва аудит» кафедраси доценти.

Такризчилар:

Тошназаров С.Н.- и.ф.н., СамИСИ «Бухгалтерия ҳисоби ва аудит» кафедраси
доценти

Аликулов А.И. - и.ф.д., доц. Сам ҚХИ «Бухгалтерия ҳисоби ва аудит» кафедраси
мудир

Фаннинг ишчи ўқув дастури «Бухгалтерия ҳисоби ва аудит» кафедрасининг 2013 йил 8 июлдаги йиғилишида муҳокамадан ўтган ва институт ўқув-услугий кенгашида муҳокама қилиш учун тавсия этилган (16-сон баён).

Кафедра мудир, проф. К.Б. Уразов _____

Фаннинг ишчи ўқув дастури институт илмий, ўқув–услугий кенгашининг 2013 йил _____ даги йиғилиши қарори билан фойдаланиш учун тавсия этилди (___-сон баён).

Келишилди:

Ўқув-услугият бўлими бошлиғи _____ Шодмонов И.Э.

КИРИШ

Республикамызда иқтисодий эркинлаштириш ва модернизациялаш олий ўқув юртлирида иқтисодий йўналишда тайёрланаётган кадрлар, хусусан, бухгалтерлар ва аудиторлар магистратура мутахассисликлари магистрлари олдида инвестициялар аудитини чуқур ўрганиш талабларни қўяди. Шунингдек, корхоналар фаолиятидаги инвестицияларни аудиторлик текширувидан ўтказишнинг назарий ва методологик асослари ҳақида зарурий билимларга эга бўлишлари керак.

Шуларни инобатга олган ҳолда 5A230902 «Аудит» (тармоқлар бўйича) таълим мутахассислиги ўқув режасида «Инвестициялар аудити» фанини ўқитиш назарда тутилган.

Фаннинг мақсади ва вазифалари

Инвестицияларни баҳолаш ва унинг аудитини сифатли ўтказиш хужалик юритувчи субъектларда инвестицион фаолиятни тўғри йулга қуйиш имконини беради. Ушбу фаннинг мақсади - инвестицияларни баҳолаш усуллари урганиш ҳамда инвестицион фаолиятда аудиторлик текширувини ташкил қилиш услубиятини белгилашдан иборатдир. «Инвестиция аудити» фанини вазифалари капитал ва молиявий инвестицияларни баҳолаш, инвестициялар аудитини режалаштириш ва ташкил қилиш, инвестициялар аудитини ўтказиш ҳамда аудит натижаларини расмийлаштириш бўйича халқаро аудит стандартлари асосида магистрантларда *билим, малака* ва куникмаларни шакллантиришдан иборат.

Фан бўйича талабаларнинг билими, куникмалари ва малакаларига қуйиладиган талаблар

«Аудит» мутахассислиги бўйича магистрлик академик даражасини олишга даъвогар бўлган талабалар «Инвестициялар аудити» фанини урганишлари натижасида қуйидагиларни билишлари зарур:

- ҳозирги ривожланган иқтисодийда аудитнинг урни ва аҳамияти;
- халқаро аудиторлик стандартларининг ишлаб чиқилиши тартиби;
- халқаро аудиторлик стандартларининг жаҳон мамлакатлари бўйича қулланилиш даражаси;
- хужжатли ва ҳақиқий текширишларни ўтказишнинг хусусиятлари ҳақида;
- иқтисодий маълумотларни умумлаштириб, таҳлил қилиб, реал маълумотларга эга бўлиш;
- корхонанинг иқтисодий курсаткичлари бўйича ҳулоса ва тақлифлар бериш ва ҳоказо.

Давлат таълим стандартларига асосан мазкур мутахассисликда таълим олаётган магистрантлар «Инвестициялар аудити» фанини бўйича чуқур билим олиши ва етук мутахассис бўлиб етишишлари учун қуйидагиларни билишлари зарур.

- ҳозирги замон тараккиётида аудитнинг урни ва аҳамияти;
- бухгалтерия ҳисоби ва аудит фани иқтисодий урганишнинг асосий мезони эканлиги
- иқтисодийнинг турли соҳаларини самарали бошқаришда аудит маълумотлари асос бўлиб хизмат қилиши;
- ҳуқуқий давлат, демократик фуқаролик жамиятининг талабалари ва магистрантлари, айниқса, бухгалтер ва аудитор мутахассислигини эгалловчилар ҳуқуқшунослик фанларини чуқур эгаллаган бўлишлари;
- иқтисодий сиёсатни ривожлантиришда бухгалтерия ҳисоби ва аудит муҳим бўгин эканлиги.

Укиш жараёнида назарий билим ва амалиёт бирлигига магистрантларнинг укишга булган кизикишини янада оширишга, уларнинг имкон қадар мустакил билим олишига эришиш зарур.

Фаннинг бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги

«Инвестициялар аудити» фанини ўрганиш ўқув режасида кўзда тутилган қуйидаги фанлар билан узвий боғлиқдир: «Амалий аудит», «Халқаро аудит», «Ички аудит», «Молиявий ҳисобот аудити», «Бухгалтерия молиявий ҳисоби» ва бошқалар. Ушбу фанлар бўйича олинган билимлар 5A230902 «Аудит» мутахассислиги ўқув режасига киритилган бошқа фанларни чуқур ўрганишга кўмак беради.

Фани ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Магистрантларни «Инвестициялар аудити» фанини ўзлаштиришлари учун ўқитишнинг илгор ва замонавий усулларида фойдаланиш, янги инфор­мацион-педагогик технологияларни тад­бик қилиш муҳим аҳамиятга эга. Фани ўзлаштиришда дарслик, ўқув ва услубий қўлланмалар, маъруза матнлари, таркатма материаллар, электрон материаллардан фойдаланилади.

«Инвестициялар аудити» фанини лойиҳалаштиришда қуйидаги асосий концептуал ёндошувлардан фойдаланилади:

Шахсга йўналтирилган таълим. Бу таълим ўз моҳиятига қўра таълим жараёнининг барча иштирокчиларини тулақонли ривожланишларини кўзда тут­ади. Бу эса таълимни лойиҳалаштири­лаётганда, албатта, маълум бир таълим олувчининг шахсини эмас, аввало, келгусидаги мутахассислик фаолияти билан боғлиқ ўқиш мақсадларидан келиб чиққан ҳолда ёндошилишни назарда тут­ади.

Тизимли ёндошув. Таълим технологияси тизимнинг барча белгиларини ўзида мужассам этмоғи лозим: жараённинг мантиқийлиги, унинг барча бўғинларини ўзаро боғланганлиги, яхлитлиги.

Фаолиятга йўналтирилган ёндошув. Шахснинг жараёнли сифатларини шакллантиришга, таълим олувчининг фаолиятни активлаштириш ва интен­сивлаштириш, ўқув жараёнида унинг барча қобилияти ва имкониятлари, ташаббусқорлигини очишга йўналтирилган таълимни ифода­лайди.

Диалогик ёндошув. Бу ёндошув ўқув муносабатларини яратиш заруриятини билдиради. Унинг натижасида шахснинг ўз-ўзини фаоллаштириши ва ўз-ўзини қўрсата олиши каби ижодий фаолияти кучаяди.

Ҳамқорликдаги таълимни ташкил этиш. Демократик, тенглик, таълим берувчи ва таълим олувчи фаолият мазмунини шакллантиришда ва эришилган натижаларни баҳолашда биргаликда ишлашни жорий этишга эътиборни қаратиш зарурлигини билдиради.

Муаммоли таълим. Таълим мазмунини муаммоли тарзда тақдим қилиш орқали таълим олувчи фаолиятини активлаштириш усулларида бири. Бунда илмий билимни объектив қарама-қарши­лиги ва уни ҳал этиш усулларини, диалектик мушоҳадани шакллантириш ва ривожлантиришни, амалий фаолиятга уларни ижодий тарзда қўллашни мустакил ижодий фаолияти таъминланади.

Ахборотни тақдим қилишнинг замонавий воситалари ва усулларини қўллаш - янги компьютер ва ахборот технологияларини ўқув жараёнига қўллаш.

Ўқитишнинг усуллари ва техникаси. Маъруза (қириш, мавзуга оид, визуаллаш), муаммоли таълим, кейс-стади, пинборд, парадокс ва лойиҳалаш усуллари, амалий ишлар.

Ўқитишни ташкил этиш шакллари: диалог, полилог, мулоқот ҳамқорлик ва ўзаро ўрганишга асосланган фронтал, коллектив ва гуруҳ.

Ўқитиш воситалари: уқитишнинг анъанавий шакллари (дарслик, маъруза матни) билан бир каторда - компьютер ва ахборот технологиялари.

Коммуникация усуллари: тингловчилар билан оператив тескари алоқага асосланган бевосита узаро муносабатлар.

Тескари алоқа усуллари ва воситалари: кузатиш, блиц-суров, оралик ва жорий ва якунловчи назорат натижаларини тахлили асосида уқитиш диагностикаси.

Бошқариш усуллари ва воситалари: укув машгулотли босқичларини белгилаб берувчи технологик карта куринишидаги укув машгулотларини режалаштириш, қуйилган мақсадга эришишда уқитувчи ва тингловчининг биргаликдаги ҳаракати, нафакат аудитория машгулотлари, балки аудиториядан ташқари мустақил ишларнинг назорати.

Мониторинг ва баҳолаш: укув машгулотлида ҳам бутун курс давомида ҳам уқитишнинг натижаларини режали тарзда кузатиб бориш. Курс охирида тест топшириқлари ёки ёзма иш вариантлари ёрдамида тингловчиларнинг билимлари баҳоланади.

«Инвестициялар аудити» фанини уқитиш жараёнида компьютер технологиясидан, 1-С: «Бухгалтерия», «АКА», "Ехсе1", БЭМ ва «Норма» электрон жадваллар дастурларидан фойдаланилади. Айрим мавзулар бўйича талабалар билимини баҳолаш тест асосида ва компьютер ёрдамида бажарилади. "Интернет" тармоғидаги расмий иқтисодий кўрсаткичларидан ҳамда «Норма» тармоғидаги расмий ҳужжатлардан фойдаланилади, тарқатма материаллар тайёрланади, тест тизими ҳамда таянч сўз ва иборалар асосида оралик ва якуний назоратлар ўтказилади.

«Инвестициялар аудити» фанидан машгулотларнинг мавзулар ва соатлар бўйича тақсимланиши

Т/р	Фан мавзуларининг номи	Жами соатлар	Маъруза	машгулот	Амалий таълим
1	Инвестиция ҳақида тушунча ва унинг турлари	12	4	4	4
2	Инвестициялар аудитининг мақсади, вазифалари, манбалари ва хусусиятлари	6	2	2	2
3	Инвестициялар аудитини режалаштириш ва уни ўтказиш дастурини тузиш	6	2	2	2
4	Молиявий инвестицияларни аудити услуги	18	6	6	6
5	Капитал қуйилмалар аудити услуги	6	2	2	2
6	Инвестицион мажбуриятлар аудити услуги	6	2	2	2
7	Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича ҳисобот	6	2	2	2
	Жами	60	20	20	20

АСОСИЙ ҚИСМ:

“Инвестициялар аудити” фанидан маъруза машгулотлари мавзулари

Инвестиция ҳақида тушунча ва унинг турлари

Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрни. Инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳияти. «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти. Молиявий инвестициялар. Капитал инвестициялар. Интеллектуал инвестициялар. Узоқ муддатли молиявий инвестициялар.

Қисқа муддатли молиявий инвестициялар. Қимматли қоғозлар. Шўъба корхоналарига инвестициялар. Қарам бирлашмаларга инвестициялар. Қўшма корхоналарга инвестициялар. Бошқа узок муддатли инвестициялар.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Инвестициялар аудитининг мақсади, вазифалари, манбалари ва хусусиятлари

Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари. Инвестициялар аудитнинг мақсади ва вазифалари. Инвестициялар аудитнинг маълумот манбалари. Инвестиция фаолиятида аудитнинг ўрни. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Инвестициялар аудитини режалаштириш ва уни ўтказиш дастурини тузиш

Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади, вазифалари, босқичлари ва асосий тамойиллари. Инвестициялар аудитининг режасини тузиш. Инвестициялар аудитининг дастурини тузиш. Инвестициялар билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш. Инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш. Инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш. Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Молиявий инвестицияларни аудити услуги

Молиявий инвестицияларнинг кими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш. Молиявий инвестициялар билан боғлиқ бошқа муомалалар аудити. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби ва уларни натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш. Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текшириш.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Капитал қўйилмалар аудити услуги

Капитал қўйилмалар тўғри туркумланганлигини текшириш. Капитал қўйилмалар бухгалтерияда тўғри ҳисобга олинганлигини текшириш. Асосий воситаларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар аудити. Номоддий активларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар аудити. Ўрнатишга мўлжалланган ускуналарни тўғри баҳоланганлигини текшириш. Қурилиши тугалланган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш. Тугалланмаган қурилиш объектлари бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш. Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш, монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Инвестицион мажбуриятлар аудити услуги

Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текшириш. Узок муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити. Қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити. Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган

солиқлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш. Инвестициялар бўйича дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича ҳисобот

Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

“Инвестициялар аудити” фани бўйича маъруза машғулотларининг календарь тематик режаси

№	Маъруза мавзулари	Соат
1	Инвестициянинг иктисодиётда тутган ўрни, унинг мазмуни ва моҳияти. “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти	2
2	Инвестицияларнинг турлари ва шакллари	2
3	Инвестициялар аудитининг мақсади, вазифалари, манбалари ва хусусиятлари	2
4	Инвестициялар аудитини режалаштириш ва уни ўтказиш дастурини тузиш	2
5	Молиявий инвестициялар аудити услуги	2
6	Молиявий инвестициялар аудити услуги	2
7	Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби ва уларни натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш	2
8	Капитал қуйилмалар аудити услуги	2
9	Инвестицион мажбуриятлар аудити услуги	2
10	Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича ҳисобот	2
Жами:		20

“Инвестициялар аудити” фани бўйича амалий машғулотлар мавзулари Инвестиция ҳақида тушунча ва унинг турлари

Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иктисодиётда тутган ўрни. Инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳияти. «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти. Капитал инвестициялар. Молиявий инвестициялар. Интеллектуал инвестициялар. Узоқ муддатли молиявий инвестициялар. Қисқа муддатли молиявий инвестициялар. Қимматли қоғозлар. Шўъба корхоналарига инвестициялар. Қарам бирлашмаларга инвестициялар. Қўшма корхоналарга инвестициялар. Бошқа узоқ муддатли инвестициялар.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Инвестициялар аудитининг мақсади, вазифалари, манбалари ва хусусиятлари

Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари. Инвестициялар аудитининг мақсади ва вазифалари. Инвестициялар аудитининг маълумот манбалари. Инвестиция фаолиятида аудитнинг ўрни. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Инвестициялар аудитини режалаштириш ва уни ўтказиш дастурини тузиш

Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади, вазифалари, босқичлари ва асосий тамойиллари. Инвестициялар аудитининг режасини тузиш. Инвестициялар аудитининг дастурини тузиш. Инвестициялар билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш. Инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш. Инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш. Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Молиявий инвестицияларни аудити услуги

Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш. Молиявий инвестициялар билан боғлиқ бошқа муомалалар аудити. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби ва уларни натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш. Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текшириш.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Капитал қўйилмалар аудити услуги

Капитал қўйилмалар тўғри туркумланганлигини текшириш. Капитал қўйилмалар бухгалтерияда тўғри ҳисобга олинганлигини текшириш. Асосий воситаларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар аудити. Номоддий активларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар аудити. Ўрнатишга мўлжалланган ускуналарни тўғри баҳоланганлигини текшириш. Қурилиши тугалланган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш. Тугалланмаган қурилиш объектлари бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш. Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш, монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Инвестицион мажбуриятлар аудити услуги

Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текшириш. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити. Қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити. Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш. Инвестициялар бўйича дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича ҳисобот

Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар.

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

«Инвестициялар аудити» фани бўйича амалий машғулотларнинг календарь тематик режаси

№	Мавзу номи	Соат
1	Инвестициянинг иқтисодиётда тутган урни, унинг мазмуни ва моҳияти. “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти	2
2	Инвестицияларнинг турлари ва шакллари	2
3	Инвестициялар аудитининг мақсади, вазифалари, манбалари ва хусусиятлари	2
4	Инвестициялар аудитини режалаштириш ва уни ўтказиш дастурини тузиш	2
5	Молиявий инвестициялар аудити услуги	2
6	Молиявий инвестициялар аудити услуги	2
7	Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби ва уларни натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш	2
8	Капитал қўйилмалар аудити услуги	2
9	Инвестицион мажбуриятлар аудити услуги	2
10	Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича ҳисобот	2
Жами:		20

«Инвестициялар аудити» фани бўйича мустакил ишлар мавзулари, уларни бажариш шакли, муддатлари ва назорати

№	Мустакил таълим мавзулари	Берилган топшириқлар	Бажариш муддатлари	Соат
1	Инвестициянинг иқтисодиётда тутган урни, унинг мазмуни ва моҳияти. “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти	Мавзу бўйича дарслик ва укув қўлланмалар урганилади ва конспектлаштирилади. «Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунини урганилади	7-ҳафта	2
2	Инвестицияларнинг турлари ва шакллари	Инвестицияларнинг турлари ва шакллари бўйича уйга берилган туркумлаш чизмалари ўрганилади	8-ҳафта	2
3	Инвестициялар аудитининг мақсади, вазифалари, манбалари ва хусусиятлари	Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асосларини қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатлар асосида ўрганиш, унинг хусусиятлари, мақсади, вазифалари ўрганилади ва конспектлаштирилади	9-ҳафта	2
4	Инвестициялар аудитини режалаштириш ва уни ўтказиш	Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади,	10-ҳафта	2

	дастурини тузиш	вазифалари, боскичлари ва асосий тамойиллари ўрганилади ва конспектлаштирилади, унинг режаси ва ўтказиш дастурини тузиш ўрганилади ва жадваллар тузилади		
5	Молиявий инвестициялар аудити услуги	Молиявий инвестициялар аудитини ташкил қилиш тартиби ўрганилади ва уйга берилган масала ечилади	11-ҳафта	2
6	Молиявий инвестициялар аудити услуги	Молиявий инвестициялар аудитини ташкил қилиш тартиби ўрганилади ва уйга берилган масала ечилади	12-ҳафта	2
7	Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби ва уларни натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш	Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби ва уларни натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш тартиби ўрганилади ва масала ечилади	13-ҳафта	2
8	Капитал қуйилмалар аудити услуги	Капитал қуйилмалар аудитини ташкил этиш тартиби ўрганилади ва уйга берилган масала ечилади	14-ҳафта	2
9	Инвестицион мажбуриятлар аудити услуги	Узоқ ва қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити ва инвестицион фаолиятдан ҳисобланган соликлар ва дивидендларни текшириш ўрганилади ва уйга берилган масала ечилади	15-ҳафта	2
10	Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича ҳисобот	Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш ўрганилади, уйга берилган аудиторлик ҳисоботи тузилади . Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларини бартараф қилиш бўйича тадбирлар ўрганилади ва тузилади	16-ҳафта	2
	Жами			20

Адабиётлар: А1, А2, А3, А4, А5, А6, К1,К2, К3, Қ4, Қ5.

Дастурнинг информацион-услубий таъминоти

Мазкур фанни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик ва ахборот коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган.

- маърузалар ўтказилишида фанлар намунавий дастурида кўзда тутилган ҳар бир мавзунини визуал тасаввур орқали ўқитилишини таъминловчи демонстрацион ускуналари ва ўқув кўргазмалари қўроллар тўплами;

- маъруза дарсларида замонавий компютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялари;

- амалий машғулотларда ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш педагогик технологиялари;

- кичик гуруҳлар мусобақалари, гуруҳли фикрлаш педагогик технологияларини қўллаш назарда тутилади.

3.

**«ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ ВА БАҲОЛАШ» ФАНИ
БЎЙИЧА ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ**

3.1. МАЪРУЗА МАШҒУЛОТЛАРИНИНГ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИ

1-маъруза

**ИНВЕСТИЦИЯНИНГ ИҚТИСОДИЁТДА ТУТГАН
ЎРНИ, УНИНГ МАЗМУНИ ВА МОҲИАТИ.
“ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА”ГИ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИНИНГ
МАЗМУНИ ВА АҲАМИЯТИ**

МАЪРУЗА ТЕХНОЛОГИЯСИ

Ўқув соати: 2 соат	Талабалар сони: 8 та
Ўқув машғулоти шакли: Ахборотли маъруза	
Маъруза режаси: 1. Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрни 2. Инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳияти 3. «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти	
Ўқув машғулотининг мақсади: <i>Инвестициянинг мазмуни ва моҳияти, «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш</i>	
Педагогик вазифалар: 1. Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрнини тушунтириш 2. Инвестицияларнинг мазмуни ва моҳиятини очиқ бериш 3. «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти ҳақида батафсил маълумот беради	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрнини билиб оладилар 2. Инвестицияларнинг мазмуни ва моҳиятини билиб оладилар 3. «Инвестицион фаолият тўғрисида»ги Қонунининг мазмуни ва аҳамияти ҳақида тушунчага эга бўладилар ва унинг мазмунини айтиб бера оладилар
Ўқитиш усуллари: Маъруза, намоёиш, блиц-сўров, пинборд техникаси, тест, савол-жавоб	
Ўқитиш шакллари: Фронтал, жамоавий иш	

Ўқитиш воситалари: Маъруза матни, компьютер слайдлари, доска
Ўқитиш шароити: Техник ва гуруҳларда ишлаш учун жиҳозланган аудитория
Мониторинг ва баҳолаш: Оғзаки назорат: блиц – сўров, назорат саволлари

**ИНВЕСТИЦИЯНИНГ ИҚТИСОДИЁТДА ТУТГАН УРНИ, УНИНГ
МАЗМУНИ ВА МОҲИЯТИ. “ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА”ГИ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИНИНГ МАЗМУНИ ВА
АҲАМИЯТИ**
мавзусидаги маърузанинг
ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш Босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Кириш (5 мин.)	1.Маърузанинг мавзуси, мақсади эълон қилинади; 2.Эришиладиган натижалар айтилади; 3.Power Point дастурида тайёрланган маъруза режаси намойиш қилинади (1-илова); 4.Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун 4 та савол берилади (2-илова).	Тинглайдилар Ёзиб оладилар Саволларга жавоб беради
2 -босқич Асосий (65 мин.)	1. Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрни(3-илова) 2. Инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳияти(4-илова) 3. «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти (5-илова)	Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар
3-босқич Яқунловчи (10 мин.)	1.Талабалар томонидан берилган саволларга жавоб берилади 2.Мавзунинг нақадар тушунганликларини аниқлаш мақсадида 8 та савол берилади 3.Мавзу бўйича билимларни чуқурлаштириш учун адабиётлар рўйхати берилади	Саволлар берадилар Саволларга жавоб берадилар Ёзиб оладилар

Маъруза режаси:

1. Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрни
2. Инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳияти
3. «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти

Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун саволлар

1. Инвестиция нима?
2. Инвестициянинг мазмуни ва моҳиятини тушунтириб беринг.
3. Макроиктисодий даражада инвестициялар деганда нимани тушунаси?
4. Инвестицияларни киритишнинг асосий мақсади нима?
5. Инвестиция ва кредит бир биридан қандай фаркланади?
6. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонунни қабул қилинишининг зарурати нимада?
7. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонун нечта моддадан иборат?
8. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонуннинг аҳамиятини нима билан изоҳлайсиз?

1. ҲОЗИРГИ ШАРОИТДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЁТДА ТУТГАН ЎРНИ

Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида республикаимиз иқтисодиётида тармоқлар ва тармоқлараро пропорцияларда ижобий ўзгаришлар юз бермоқда, янги тармоқлар бунёд этилмоқда, чет эл инвестицияси иштирокидаги корхоналар сони ошиб бормоқда. Иқтисодий ўсишга катта миқдорда инвестициялар ажратилмоқда. Республикаимиз иқтисодиётига сафарбар этилган йирик миқёсда инвестициялар импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқаришнинг барпо қилиниши ва янги маҳсулот турларининг ўзлаштирилиши билан боғлиқ бўлди.

Бундай тузилмавий ўзгартиришлар жаҳон хўжалигига кириб бориш, мамлакат иқтисодиётининг барқарор ўсишига эришиш имкониятларини яратади.

Инвестициялашнинг устувор йўналишларини аниқ белгилаш, илмий асосланган инвестиция қарорларини қабул қилиш инвестиция фаолиятини оқилона тартибга солиш асосида ички ва ташқи молиявий манбаларнинг барча шарт-шароитларини ҳисобга олган ҳолда жалб қилиш миллий иқтисодиётнинг келажагини белгилайди. Мамлакатимиз инвестиция фаолиятида, айниқса, хорижий инвестициялар иштироки кучайиб бормоқда.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов бевосита хорижий инвестициялар тўғрисида фикр билдириб, «Бир оддий ҳақиқатни яхши

тушуниб олиш керакки, Ўзбекистонга киритилаётган инвестициялар, айниқса, тўғридан-тўғри келаётган сармоялар оқими ҳар бир киши, умуман жамият ҳаёти учун сув ва ҳаводек зарур»¹, – деб баҳолайди.

Инвестиция фаолиятидаги бурилишлар, таъкидланган вазифаларни ечиш; инвестициялашнинг давлат механизмини эркинлаштириб бориш ва бозор механизмларида қўлланиладиган соҳаларни кенгайтириш; инвестициялашни ўз жамғармалари ҳисобидан таъминлашнинг самарали механизмларини ишлаб чиқиш ва жорий қилиш; лойиҳавий, корпоратив молиялаштириш, лизинг каби янги усуллардан фойдаланиш соҳаларини кенгайтириш талаб қилинади.

4-илова

2. ИНВЕСТИЦИЯ ТУШУНЧАСИ, УНИНГ МАЗМУНИ ВА МОҲИАТИ

Охириги йиллар давомида бозор ислохотларининг зафарли юриши натижасида «инвестициялар» атамаси кенг қўлланиладиган тушунчалардан бири бўлиб қолди.

Ҳар тарафлама асосланган, пухта ўйланган инвестиция қарорларини инвестицияларни молиялаштиришнинг ишончли манбалари билан чамбарчас боғлиқликда қабул қилиш зарурлигини ва чет эл капиталини жалб қилишнинг кенгайиб бораётганлигини ҳисобга оладиган бўлсак, ҳозирги замон молия назарияси нуқтаи назаридан инвестицияларнинг иқтисодий мазмуни ва моҳиятини очиб бериш, уларнинг энг муҳим сифат тавсифларини аниқлаш ҳолати долзарб масала ҳисобланади.

Инвестицияларнинг мазмун ва моҳиятини аниқ очиб бериш учун пул оқимларининг замонавий ва бўлажак қийматларидан келиб чиққан ҳолда таҳлил олиб бориш мақсадга мувофиқ.

Иқтисод фанларининг турли тармоқларида, амалий фаолиятнинг турли йўналишларида инвестициялашнинг мақсадлари, ҳаракатлар йўналиши, соҳалар хусусиятлари, сафарбар этилиш объектлари, ҳаракат йўналишларидан келиб чиқиб ва аҳамиятига қараб «инвестициялар» тушунчаси ўзига хос маънода ишлатилади. Молия нуқтаи назаридан уларнинг мазмун ва моҳиятини аниқ белгилаш муҳим вазифа ҳисобланади.

Инвестициялар бўлажак натижаларни қўлга киритиш мақсадида, моҳиятан ҳозирги харажатларни билдиради.

«Инвестициялар» атамаси латин тилидаги “Invest” сўзидан келиб чиққан бўлиб «қўйиш», «маблағни сафарбар этиш» маъносини билдиради. Кенг маънода инвестициялар кўпайтириб қайтариб олиш мақсадларида капитални боғлашни билдиради. Кўпгина ҳолларда «инвестициялар» тушунчаси иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар тарзида таърифланади.

Инвестицияларнинг иқтисодий мазмуни ва моҳиятини кўриб чиқишда шуни таъкидлаш лозимки, иқтисодий адабиётларда «инвестициялар» атамасини «капитал қўйилмалар», «капитал» тушунчалари билан айнан маъноларда қўллаш ҳолатлари кўп учрайди. Бундай ҳолларда инвестициялар асосий капиталга маблағлар қўйиш маъносидан талқин қилинади. Айни пайтда шуни ҳам назарда тутиш керакки, инвестициялар номоддий активларга ҳам,

¹¹ Каримов И.А. «Иқтисодий ислохот масъулиятли босқич». Т.: Ўзбекистон. 1999 й., 46 б.

интеллектуал мулкка ҳам, айланма активларга, шу жумладан, молиявий воситаларга ҳам тааллуқли.

Макроиктисодий даражада инвестициялар дейилганда ишлаб чиқариш воситаларини такрор ишлаб чиқаришга, яъни уй-жой биноларини, товар захираларини кўпайтириш ва шу кабиларга йўналтирилган харажатларининг бир қисми тушунилади.

«Айрим иқтисодчилар шу нуқтаи назардан инвестицияларни капитални ўстириш, ишлаб чиқаришни кенгайтириш, янгилаш ва техника билан қайта куроллантиришга йўналтириладиган жами моддий, меҳнат ва молия ресурсларидан фойдаланиш жараёни тарзида изоҳлайдилар».²

Инвестиция киритиш мақсадлари ва улар билан боғлиқ рисклардан келиб чиққан ҳолда инвестициялар венчур (рискли), бевосита, портфель ва аннуитет каби турларга таснифланади. Маълумки, катта рисклар билан боғлиқ бўлган, янги фаолият соҳаларида янги акциялар чиқариш венчур капитал шакли хисобланади.

Бевосита инвестициялар эса иқтисодий субъектнинг устав капиталига даромад топиш ва хўжалик юритувчи субъектни бошқаришда иштирок этиш ҳуқуқини олиш мақсадларида қаратиладиган инвестициялардир. Улар ресурсларни янги лойиҳаларга жалб қилиш, замонавий техникаларни киритиш, молиявий ресурсларни харид этиш, яъни акцияларни сотиб олиш, қўшилиш, қўшиб олиш, мавжуд капитални харид этиш ва бошқа йўллар орқали амалга оширилади.

Портфель инвестициялар молиявий ресурсларни диверсификация асосида портфелни шакллантириш билан боғлиқ ва инвесторнинг аниқ бир инвестиция мақсадларига ёки уйғунлашган мақсадларига эришиш учун хизмат қиладиган турли бойликларнинг бир бутун қилиб йиғилган мажмуидан иборат.

Аннуитет инвесторга мунтазам равишда белгиланган муддатларда муайян даромад келтирувчи инвестициялардир.

Инвестицияларнинг моҳиятини янада тўлароқ очиб бериш учун Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунига кўра уларнинг таснифини, шунингдек бу масала бўйича иқтисодий адабиётларда мавжуд бўлган қарашлар, нуқтаи назарларни кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Инвестицияларни киритишнинг асосий мақсади фақат капиталнинг ҳозирги қийматини сақлаб қолишдангина иборат бўлмай, қўйилмаларнинг хавфсизлиги, сердаромадлиги ва уларни кўпайтиришни (капиталлаштиришни) ҳам қамраб олади.

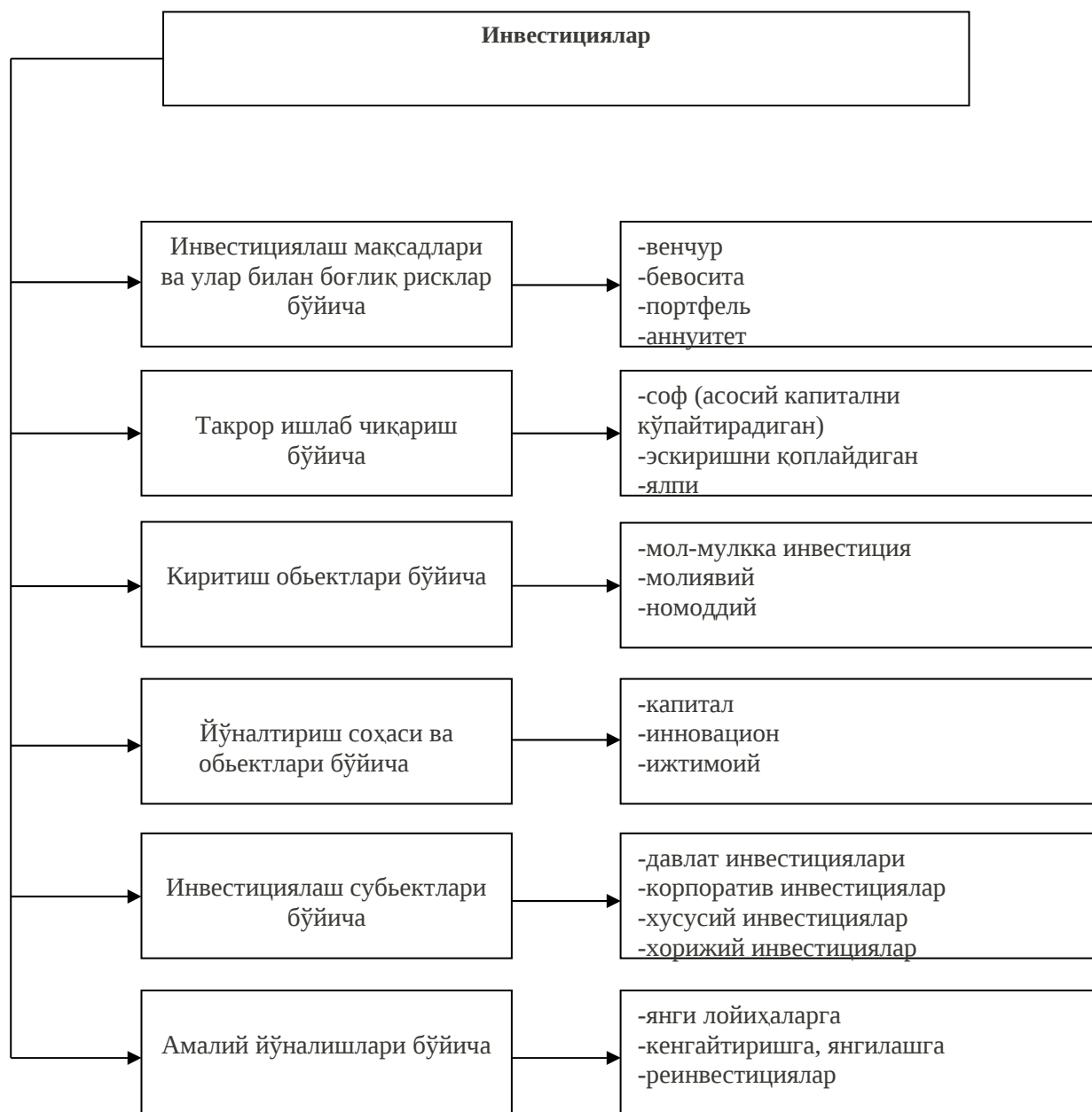
Демак, инвестицияларнинг асосий мақсади пул оқимларининг замонавий қийматини сақлаб қолиш ҳамда улар натижаларидан кутиладиган бўлажак қийматларни капиталлаштиришдир.

Улар муайян мақсадларнинг кучли ва жамғариш функцияларини таъминлайди. Инвестицияларга хос бўлган муҳим белги-бу уларнинг муайян вақт давомида замонавий қийматини сақлаш мақсадда танланган активларда банд қилиниши, уларнинг капиталлашуви ва жамғарилишини кўпайтириш хисобланади. Ҳаракатсиз капиталдан инвестициялар аниқ ва ноаниқ бўлган

² Павлова Л.И. Финансовый менеджмент. Управление денежным оборотом предприятия: Учебник для 134306, М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995, 194 стр.

рисклар, ҳисоб-китоб, қабул қилинган инвестициявий қарорлар асосида муайян активларга боғланишига тайёриги билан фарқланади. Бу белгилар инвестицияларни капиталдан ажратиб туради.

Шунингдек инвестициялар кредитлардан ҳам фарқ қилади. Кредитлашда келишув ташаббускори, одатда, қарздор ҳисобланади, инвестициялашда эса ташаббус инвестордан чиқади. Кредитга фоиз кўринишидаги тўлов хос бўлса, инвестицияларни дивиденд, фойда, фоиз, даромад, моддий неъмат, ижтимоий, экологик ва бошқа самаралар кўринишидаги натижалар кутади. Мазкур белгилар бўйича инвестиция ва кредит бир-биридан фарқланади.

1-чизма. Инвестицияларнинг таснифи

Инвестициялар мазмуни уларнинг намоён бўлиш шакллари орқали, мақсади эса уларнинг асосий функцияси – жамғариш билан аниқланади.

Инвестицияларнинг мазмуни аниқ ва ишончли манбалардан маблағлар олиш, уларни асосли ҳолда сафарбар этиш, рисклар даражасини ҳисобга олган ҳолда капитал қийматини сақлаш ва кўзланган самарага эришишдан иборат бўлади. Ана шу белгиларга кўра инвестициялар бошқа қўйилмалардан мазмунан фарқ қилади.

Буларнинг барчаси асосида капиталнинг ҳаракатланиш жараёни ётади. Капиталнинг эса ҳаракат қилиш жараёнига жалб этилиши инвестицияларни моҳиятини акс эттиради.

Демак, инвестициялар аниқ ва ноаниқ, лекин эҳтимол рисклар остида капитални муайян жараёнларга, муайян вақтга боғлаш бўлиб, унинг ҳозирги қийматини сақлаш, капиталлаштириш ва жамғариш мақсадига қаратилади.

5-илова

3.«ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА»ГИ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИНИНГ МАЗМУНИ ВА АҲАМИЯТИ

Республикамизнинг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги қонуни 1998 йил 24 декабрда қабул қилинган. У 28 та моддадан иборат

Модда тартиб рақами	Модда номи
1	Инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатлари
2	Асосий тушунчалар
3	Мўлжалланган объектига кўра инвестицияларнинг турлари
4	Инвестицияларни амалга ошириш шакллари
5	Инвестиция ресурслари
6	Инвестиция фаолияти объектлари
7	Инвестиция фаолиятининг субъектлари
8	Инвесторнинг ҳуқуқлари
9	Инвесторнинг мажбуриятлари
10	Инвестиция фаолияти иштирокчисининг ҳуқуқлари
11	Инвестиция фаолияти иштирокчисининг мажбуриятлари
12	Инвестиция фаолияти субъектларининг ўзаро муносабатлари
13	Инвестиция фаолиятида нарх белгилаш
14	Инвестиция фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш
15	Марказлаштирилган инвестициялар
16	Марказлаштирилган инвестицияларни амалга ошириш бўйича қарорлар қабул қилиш
17	Марказлаштирилган инвестицияларни жойлаштириш
18	Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастури
19	Инвестиция лойиҳалари экспертизаси
20	Инвестиция фондлари
21	Инвестиция фаолияти субъектлари ҳуқуқларининг кафолатлари
22	Инвестицияларни ҳимоя қилиш
23	Маблағлардан фойдаланиш кафолатлари
24	Инвестицияларнинг қўшимча кафолатлари ва ҳимоя қилиш чоралари
25	Очиқ ахборотдан эркин фойдалана олиш
26	Инвестиция фаолиятини чеклаб қўйиш, тўхтатиб туриш ёки тугатиш
27	Инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик

Мамлакатимизда бозор иқтисодиётининг ўзига хос ажралмас воситаларидан бири бўлган инвестицион фаолиятни муҳимлиги эътироф этилиб 1998 йил 24 декабрда Ўзбекистон Республикасининг “Инвестиция фаолияти туғрисида”ги қонуни қабул қилинди.

Қонуннинг аҳамияти қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, инвестиция фаолиятининг ҳуқуқий асосларини таъминлади;

Иккинчидан, инвестиция фаолияти билан боғлиқ бўлган асосий тушунчаларга: инвестициялар, инвестиция фаолияти, инвестор, инвестиция фаолияти иштирокчиси ва реинвестицияларга таърифлар берилди;

Учинчидан, инвестицияларнинг турлари, инвестицияларнинг амалга ошириш шакллари, инвестиция фаолияти объектлари ва субъектлари, инвесторларнинг ва иштирокчиларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари ҳамда бошқа тартиб-қоидалар аниқ ўз ифодасини топди;

Тўртинчидан, инвестиция фаолияти билан боғлиқ турли талқинларга ва ёндашишларга чек қўйилишига замин яратди;

Шуни таъкидлаш лозимки, шиддат билан ривожланаётган жамиятимизда кўп соҳалар каби инвестиция фаолиятида ҳам ўзгаришлар бўлиши табиийдир. Шу сабабли қонун қабул қилинганлигидан бошлаб то шу вақтгача унга 4 мартаба (2003, 2006, 2008, 2012 йилларда) ўзгаришлар киритилди.

Амалий машғулоти ФСМУ ўқитиш технологияси асосида ўтказишнинг технологик харитаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзунини аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. «ФСМУ» ўқитиш технологиясини ишлаб чиқади (1-илова). «ФСМУ» ўқитиш технологияси бўйича гуруҳда ишлаш қоидасини ишлаб чиқади (2-илова) Гуруҳ талабаларини биргаликда ва индивидуал ишлаши учун топшириқлар, уларни бажариш бўйича услубий кўрсатмалар ва тест саволлари-жавобларини тайёрлайди (3-илова). Топшириқни бажарилишини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади (4-илова).	
1. Ўқув машғулоти кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулоти мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг аҳамиятлиги ва долзарблигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор-сўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради (5-илова). 1.3. Гуруҳ талабаларини биргаликда ва индивидуал ишлаши учун топшириқларни эълон қилади (3-илова).	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради (1-2-илова). Хар бир гуруҳ мавзу режаси асосида тақдимот тайёрлашини айтади. 2.2. Ўқув мавзуси бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади (5-илова). 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Тақдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Тақдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар тақдимотини ташкиллаштиради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокамасини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзу бўйича саволларга жавоблар ва топшириқлар ечимларини умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи гуруҳлар ва талабаларни рағбатлантиради ҳамда умумий баҳолайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўйича ишлайдилар. Фаол қатнашадилар, тақдимот учун материаллар тайёрлайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг тақдимотида ҳамкорлик қиладилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзу бўйича мақсадга эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва улар томонидан ўзлаштирилмасдан қолган ёки суст ўзлаштирилган саволлар ва топшириқларни охиригача бажариш тавсия этади.	Тинглайдилар.

Амалий машғулоти «БИРГАЛИҚДА ИШЛАЙМИЗ» ўқитиш технологияси асосида ўтказишнинг технологик харитаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. «Биргалиқда ишлаймиз» ўқитиш технологиясини ишлаб чиқади (6-илова). «Биргалиқда ишлаймиз» ўқув технологияси бўйича гуруҳда ишлаш қондасини ишлаб чиқади (7-илова) Гуруҳ талабаларини биргалиқда ишлаши учун топшириқлар, уларни бажариш бўйича услубий кўрсатмалар ва тест саволлари-жавобларини тайёрлайди (3-илова). Топшириқни бажарилишини баҳолаш мезонларини эълон қилади (4-илова).	
1. Ўқув машғулотига кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулоти мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг аҳамиятлилиги ва долзарблигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор-сўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради (5-илова). 1.3. Гуруҳ талабаларини биргалиқда ишлаши учун топшириқларни эълон қилади (5-илова).	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қондалари билан таништиради (6-7-иловалар). Хар бир гуруҳ мавзу режаси асосида тақдимот тайёрлашини айтади. 2.2. Ўқув мавзуси бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади (4-илова). 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Тақдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Тақдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар тақдимотини ташкиллаштиради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокамасини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзу бўйича саволларга жавоблар ва топшириқлар ечимларини умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи гуруҳлар ва талабаларни рағбатлантиради ҳамда умумий баҳолайди..	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўйича ишлайдилар. Фаол қатнашадилар, тақдимот учун материаллар тайёрлайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг тақдимотида ҳамкорлик қиладилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзу бўйича мақсадга эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва улар томонидан ўзлаштирилмасдан қолган ёки суст ўзлаштирилган саволлар ва топшириқларни охиригача бажариш тавсия этади.	Тинглайдилар.

**Амалий машғулоти «ЯККА ИШЛАЙМАН» ўқитиш технологияси асосида ўтказишнинг
технологик харитаси**

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзу бўйича якка ишлаш учун саволлар рўйхатини белгилайди, таълимий мақсадни қўяди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. «Якка ишлайман» технологиясини ишлаб чиқади (8-илова). «Якка ишлайман» технологияси бўйича ишлаш қондасини ишлаб чиқади (9-илова) Гуруҳ талабаларини якка ишлаши учун эксперт варақаларини тайёрлайди (3-илова). Якка ишлашни баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади (4-илова). Якка ишлашни фаоллаштириш учун экспертга қўшимча саволлар варағи тайёрланади (5-илова).	
1. Мустақил ишни бериш босқичи	1.1. Якка ишлаш мазмуни, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг аҳамиятлилиги ва долзарблигини асослайди. 1.2. Талабаларни ишни якка тарзда бажариш қондалари билан таништиради (1-2-илова). Ҳар бир талабага якка иш тақдимотини тайёрлашини айтади. 1.3. Талабаларга якка иш турлари (саволлари)ни эксперт варақалари қўринишида эълон қилади (3-илова).	Мустақил иш турлари (саволлар)ни ёзиб оладилар
2. Мустақил ишни назорат қилиш босқичи	2.1. Талабаларни якка ишлашини назорат қилинади; 2.2. Якка турдаги ишлар бажарилишини фаоллаштириш учун экспертга қўшимча саволлар варағи берилади (5-илова). 2.3. Талабаларга якка ишларни бажариш учун ёрдам беради. 2.4. Якка ишларни бажарилишини умумлаштиради ва хулосалайди. Якка ишни юқори даражада бажарган талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳолайди.	Талабалар мустақил ишни якка бажарадилар, тақдимот тайёрлайдилар, тегишли ҳолда ўқитувчидан уни бажариш учун маслаҳатлар олади.
3–Якуний босқич	3.1. Якка ишни бажарилиши юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Якка ишни бажариш бўйича талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган ишларни охиригача бажариш тавсия этади.	Тинглайдилар.

ЎҚИТИШНИНГ ФСМУ ТЕХНОЛОГИЯСИ

- (Ф) – Фикрингизни баён этинг.
 (С) – Фикрингиз баёнига бирон сабаб кўрсатинг.
 (М) – Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.
 (У) – Фикрингизни умумлаштиринг.

Ушбу технология тингловчиларни ўз фикрини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга, эгалланган билимларни таҳлил қилишга, қай даражада эгаллаганликларини баҳолашга ҳамда тингловчиларни баҳслашиш маданиятига ўргатади.

ФСМУ ўқитиш технологияси бўйича гуруҳларда ишлаш қондаси

Шеригингизни диққат билан тингланг.
 Гуруҳ ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топшириқларга масъулият билан ёндашинг.
 Агар ёрдам керак бўлса, албатта мурожаат қилинг.
 Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.
 Гуруҳлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.
 Аниқ тушунмоғимиз лозим:
 Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз;
 Биз битта кемадамиз: ёки биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

Гуруҳ талабаларини индивидуал ишлаши учун топшириқлар ва уларни бажариш бўйича услубий кўрсатмалар (топшириқлар тўпламидаги масалалар ва тест савол-жавоблари)

Мустақил ишни бажарувчи эксперт иш натижаларини баҳолаш мезонлари

Мезонлар	Макс.балл
Топшириқ ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги	20,0
Топшириқ ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги	10,0
Талабанинг фаоллиги	5,0
Балларнинг максимал суммаси, жами	35,0

Эксперт варағи №1

Мавзу бўйича талабалар билимларини фаоллаштиришга мақсадида тезкор-сўров ўтказиш учун рўйхати

«БИРГАЛИКДА ИШЛАЙМИЗ» ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Биргаликда ишлаш: ўқув гуруҳи кичик гуруҳларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирига бир хил топширик берилади. Ҳар бир кичик гуруҳ ўрганилаётган мавзу бўйича эксперт бўлади ва бошқаларни ўргатади.

Ҳар бир гуруҳнинг мақсади бошқа барча гуруҳлардан фаркли ўлароқ мавзуга доир топшириқларни тўла ҳажмда ва тўғри ечишдан иборат бўлади.

**«Биргаликда ишлаймиз» технологиясидан фойдаланган
ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузилиши**

1. Гуруҳ талабалари сафидан 5 кишидан иборат бўлган алоҳида қуйи гуруҳлар тузилади.

2. Ҳар бир қуйи гуруҳга бир хил топширик берилади, уларга **эксперт варақалари** тарқатилади.

3. Ҳар бир қуйи гуруҳ эксперт варақасида келтирилган умумий топширик устида ишлайди.

4. Барча қуйи гуруҳ аъзоларининг мини-маърузалари тингланади. Умумий натижа (бутун эксперт варағи бўйича саволлар жавоби)ни шакллантиради ва уни этишади.

7-илова

Гуруҳларда ишлаш қоидаси

Шеригингизни диққат билан тингланг.

Гуруҳ ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топшириқларга масъулият билан ёндашинг.

Агар ёрдам керак бўлса, албатта мурожаат қилинг.

Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.

Гуруҳлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.

Аниқ тушунмоғимиз лозим:

Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз;

Биз битта кемадамиз: ёки биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

8-илова

«ЯККА ИШЛАЙМАН» МУСТАҚИЛ ИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Якка ишлаш: талабаларга бир хил топшириқлар берилади. Ҳар бир талаба мустақил иш тури бўйича эксперт бўлади ва бошқаларни ўргатади.

Ҳар бир талабанинг мақсади бошқа талабалардан фаркли ўлароқ мустақил ишни тўла ҳажмда ва тўғри бажаришдан иборат бўлади.

**«Якка ишлайман» мустақил иш технологиясидан фойдаланган
ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузилиши**

1. Гуруҳ талабаларининг ҳар бири мустақил эксперт ҳисобланади.

2. Ҳар бир талабага мустақил иш тури (саволлари) берилади, уларга **эксперт варақалари** тарқатилади.

3. Ҳар бир талаба эксперт варақасида келтирилган мустақил иш устида ишлайди.

4. Барча талабаларнинг мустақил иши бўйича тақдироти эшитилади ва муҳокама қилинади.

9-илова

Якка ишлаш қоидаси

Ўқитувчини диққат билан тингланг.

Мустақил иш тури (саволлари)ни ёзиб олинг ва уни бажаришга масъулият билан ёндашинг.

Агар ёрдам керак бўлса, албатта дўстингизга ёки ўқитувчига мурожаат қилинг.

Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.

Ўртоғингизни мустақил ишни бажариши ва тақдиротини қилиш жараёнида иштирок этинг ва ундан ўзингизга тегишли хулосаларни қилинг.

Аниқ тушунмоғимиз лозим:

Билимни чуқурлаштириш ўзимизга керак;

Билимим билан ўртокларим билан ўртоклашсам, хайрли иш қилган бўламан

1-машғулот	ИНВЕСТИЦИЯНИНГ ИҚТИСОДИЁТДА TUTGAN ЁРНИ, УНИНГ МАЗМУНИ ВА МОҲИЯТИ. “ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА”ГИ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИНИНГ МАЗМУНИ ВА АҲАМИЯТИ
------------	--

1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 8 тагача	
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалий машғулот	
Амалий машғулот режаси	1. Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрни 2. Инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳияти 3. «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти	
Ўқув машғулотининг мақсади: Инвестициянинг мазмуни ва моҳияти, «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш		
Педагогик вазифалар: 1. Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрнини тушунтириш 2. Инвестицияларнинг мазмуни ва моҳияти и очиб бериш 3. «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти ҳақида батафсил маълумот беради	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрнини билиб оладилар 2. Инвестицияларнинг мазмуни ва моҳиятини билиб оладилар 3. «Инвестицион фаолият тўғрисида»ги Қонунининг мазмуни ва аҳамияти ҳақида тушунчага эга бўладилар ва унинг мазмунини айтиб бера оладилар	
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат,тезкор-сўров,	
Таълим бериш шакллари	Оммавий, якка тартибда ишлаш	
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, флипчарт, маркерлар, эксперт топшириқлари	
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гурҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб, топшириқ ечимини текшириш	

--	--

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Тайёргарлик босқичи	1.Мавзуни аниқлайди, мақсадни белгилайди ва ўқув жараёнини режалаштиради 2.Амалий машғулот учун саволлар, топшириқлар ва тарқатма материалларни тайёрлайди	Машғулотга тайёрланадилар
2 –босқич Асосий босқич	1. Амалий ишга кириш 1.1. Мавзунинг номи, мақсади ва кутилажак ўқув натижаларини эълон қилади 1.2. Амалий машғулотнинг тузилиши ва ўтказилиш тартибини тушунтириб беради	Тинглайдилар Тинглайдилар
	2. Асосий қисм 2.1. Мавзуга оид индивидуал тарзда топшириқлар тўпламидаги масалалар ва мавзу бўйича тест савол-жавоблари ечилади(1-илова) 2.2.Талабалар икки гуруҳга бирлаштирилади ва гуруҳларнинг ҳар бирига мавзуга оид биттадан саволга тайёргарлик кўриб, тақдимот қилиш топширилади(2-илова)	Ҳар бир талаба кейсни мустақил равишда ечади Ҳар бир гуруҳ ўзига тегишли саволга тайёргарлик кўради ва презентация қилади
3-босқич Яқунловчи босқич	Амалий машғулот бўйича яқун ясалади: • Талабаларда туғилган саволларга жавоб берилади • Гуруҳлар иш натижаси таҳлил қилинади • Мустақил иш юзасидан маслаҳатлар берилади	Саволлар берадилар Эшитадилар ва хулоса чиқарадилар Эшитадилар, ёзиб оладилар

Топшириқлар тўпламидаги мавзу бўйича тест савол-жавоблари ва масалалар

1. **Инвестиция лотинча «invest» сўзидан олинган бўлиб, -?**
 - A. Сармоя солиш деган маънони англатади
 - B. Акцияни харид деган маънони англатади
 - C. Қимматли қоғозни деган маънони англатади
 - D. Тендер орқали акция пакетини харид қилиш деган маънони англатади
2. **Вақти-вақти билан инвесторга муайян даромадни келтириб турадиган инвестициялар—бу:**
 - A. Бевосита инвестициялар
 - B. Венчур инвестициялар
 - C. Портфель инвестициялар
 - D. Аннуитет инвестициялар
3. **Корхонанинг илм-фан ютуқларига оид бойликларни харид қилишга сарфлаган маблағлари қандай номланади?**
 - A. Реал инвестициялар
 - B. Молиявий инвестициялар
 - C. Интеллектуал инвестициялар
 - D. Портфель инвестициялар
4. **Инвесторнинг аниқ мақсадга эришиш учун хизмат қиладиган ва бир бутун қилиб тўпланган турли қийматликларнинг йиғиндиси—бу:**
 - A. Бевосита инвестициялар
 - B. Венчур инвестициялар
 - C. Портфель инвестициялар
 - D. Ялпи инвестициялар
5. **Муайян хўжалик субъектини бошқаришда иштирок этиш ҳуқуқини олиш ва фойда кўриш мақсадида унинг устав капиталига маблағ солиш—бу:**
 - A. Бевосита инвестициялар
 - B. Венчур инвестициялар
 - C. Портфель инвестициялар
 - D. Ялпи инвестициялар
6. **Хатар билан боғлиқ янги фаолият соҳаларига йўналтириладиган инвестициялар—бу:**
 - A. Бевосита инвестициялар
 - B. Венчур инвестициялар
 - C. Портфель инвестициялар
 - D. Аннуимем инвестициялар
7. **Даромад олиш (худди фоизлар, роялти, дивидендлар ва ижара ҳақи сингари) ва асосий капитал қийматини кўпайтириш мақсадида унинг тасарруфида бўлган корхона активлари қандай номланади?**
 - A. Реал инвестициялар
 - B. Молиявий инвестициялар

С. Интеллектуал инвестициялар D. Инновацион инвестициялар

8. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонунига биноан инвестициялар - ?

A. Иқтисодий фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар

B. Иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар

C. Иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар

D. Иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар

9. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонуни қачон қабул қилинган?

A. 1994 йил B. 1995 йил C. 1996 йил D. 1998 йил

10. Ўзбекистон Республикасининг «Чет эл инвестицияси тўғрисида»ги Қонуни қачон қабул қилинган?

A. 1994 йил B. 1995 йил C. 1996 йил D. 1998 йил

11. Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастурини ким тасдиқлайди?

A. Ўзбекистон Республикаси Президенти

B. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси

C. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси

D. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги

12. Умумдават аҳамиятига молик бўлган аниқ мақсадга мўлжалланган комплекс давлат дастурларининг лойиҳаларини ким белгилайди?

A. Ўзбекистон Республикаси Президенти

B. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси

C. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси

D. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги

13. Инвестиция фаолиятининг иштирокчиси лицензияланиши лозим бўлган фаолиятни амалга ошириш учун ким томонидан белгилаган тартибда лицензия олиши шарт?

A. Ўзбекистон Республикаси Президенти

B. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси

C. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси

D. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги

14.Қайси жавобда инвестор тушунчасига тўлароқ тавсиф берилган?

- А. Ўз маблағларини, қарзга олинган ва жалб этилган маблағларни, мулккий бойликларни инвестиция фаолияти объектларига инвестициялашни амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъекти
- В. Ўз маблағларини инвестиция фаолияти объектларига инвестициялашни амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъекти
- С. Ўз маблағларини, қарзга олинган ва жалб этилган маблағларни, мулккий бойликларни ва уларга доир ҳуқуқларни, шунингдек интеллектуал мулкка доир ҳуқуқларни инвестиция фаолияти объектларига инвестициялашни амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъекти
- Д. Мулккий бойликларни ва уларга доир ҳуқуқларни, шунингдек интеллектуал мулкка доир ҳуқуқларни инвестиция фаолияти объектларига инвестициялашни амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъекти

15.Инвесторнинг фаолияти натижасида олинган фойдани (даромадни) муомалага киритиши нима дейилади?

- А. Деинвестиция В. Субинвестиция
- С. Проинвестиция Д. Реинвестиция

16.Инвестиция фаолияти жараёнида маҳсулот (ишлар, хизматлар) баҳоси нимага биноан белгиланади?

- А. Тендер савдоси натижаларига
- В. ғпиқ савдо натижаларига
- С. Кимошди савдоси натижаларига
- Д. Биржа савдоси натижаларига

2-илова

Эксперт варағи №1

Мавзуни ўргангандан кейин қуйидаги саволларга ўзингизни қисқа фикрингизни ёзма равишда билдиринг:

Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрни нима билан белгиланади?

Инвестиция тушунчаси таърифини беринг?

Инвестициянинг мазмуни ва моҳиятини қисқа изоҳланг?

Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонунни қабул қилинишининг зарурати нимада?

Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонун нечи моддадан иборат?

Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонуннинг аҳамиятини нима билан изоҳлайсиз?

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

«БИРГАЛИК ДА ИШЛАЙМИЗ» ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Биргаликда ишлаш: ўқув гуруҳи кичик гуруҳларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирига бир хил топширик берилади. Ҳар бир кичик гуруҳ ўрганилаётган мавзу бўйича эксперт бўлади ва бошқаларни ўргатади.

Ҳар бир гуруҳнинг мақсади бошқа барча гуруҳлардан фаркли ўлароқ мавзуга доир топширикларни тўла ҳажмда ва тўғри ечишдан иборат бўлади.

«Биргаликда ишлаймиз» технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузилиши

1. Гуруҳ талабалари сафидан 4 кишидан иборат бўлган алоҳида қуйи гуруҳлар тузилади.
↓
2. Ҳар бир қуйи гуруҳга бир хил топширик берилади, уларга **эксперт варақалари** тарқатилади.
↓
3. Ҳар бир қуйи гуруҳ эксперт варақасида келтирилган умумий топширик устида ишлайди.
↓
4. Барча қуйи гуруҳ аъзоларининг мини-маърузалари тингланади. Умумий натижа (бутун эксперт варағи бўйича саволлар жавоби)ни шакллантиради ва уни эшитади.

МАЪРУЗА ТЕХНОЛОГИЯСИ

Ўқув соати: 2 соат	Талабалар сони: 8 та
Ўқув машғулоти шакли: Ахборотли маъруза	
Маъруза режаси: 1. Капитал инвестициялар 2. Молиявий инвестициялар 3. Интеллектуал инвестициялар 4. Узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар	
Ўқув машғулотининг мақсади: Капитал инвестициялар, молиявий инвестициялар ва интеллектуал инвестициялар турлари ҳамда узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш	
Педагогик вазифалар: 1. Капитал инвестициялар моҳиятини тушунтириш 2. Молиявий инвестициялар ҳақида маълумот бериш 3. Интеллектуал инвестицияларни тушунтириш 4. Узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар моҳиятини тушунтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Капитал инвестициялар моҳиятини билиб олади 2. Молиявий инвестициялар ҳақида маълумотга эга бўладилар 3. Интеллектуал инвестициялар ҳақида маълумотга эга бўладилар 4. Узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар моҳиятини билиб олади
Ўқитиш усуллари: Маъруза, намоёиш, блиц-сўров, пинборд техникаси, тест, савол-жавоб	
Ўқитиш шакллари: Фронтал, жамоавий иш	
Ўқитиш воситалари: Маъруза матни, компьютер слайдлари, доска	
Ўқитиш шароити: Техник ва гуруҳларда ишлаш учун жиҳозланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш: Оғзаки назорат: блиц – сўров, назорат саволлари	

ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ТУРЛАРИ ВА ШАКЛЛАРИ

мавзусидаги маърузанинг
ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш Босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Кириш (5 мин.)	1.Маърузанинг мавзуси, мақсади эълон қилинади; 2.Эришиладиган натижалар айтилади; 3.Power Point дастурида тайёрланган маъруза режаси намоёниш қилинади (1-илова); 4.Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун 4 та савол берилади (2-илова).	Тинглайдилар Ёзиб оладилар Саволларга жавоб беради
2 -босқич Асосий (65 мин.)	1. Капитал инвестициялар(3-илова) 2. Молиявий инвестициялар(4-илова) 3. Интеллектуал инвестициялар (5-илова) 4. Узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар(6-илова)	Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар
3-босқич Яқунловчи (10 мин.)	1.Талабалар томонидан берилган саволларга жавоб берилади 2.Мавзунинг нақадар тушунганликларини аниқлаш мақсадида 6 та савол берилади 3.Мавзу бўйича билимларни чуқурлаштириш учун адабиётлар рўйхати берилади	Саволлар берадилар Саволларга жавоб берадилар Ёзиб оладилар

Маъруза режаси:

1. Капитал инвестициялар
2. Молиявий инвестициялар
3. Интеллектуал инвестициялар
4. Узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар

Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун саволлар

1. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонунига биноан инвестициялар қандай турларга бўлинади?
2. Капитал ва молиявий инвестицияларнинг асосий фарқи нимада?
3. Инновацион ва интеллектуал инвестицияларнинг асосий фарқи нимада?
4. Инвестициялар қайси шаклларда амалга оширилади ?
5. Узоқ ва қисқа молиявий инвестицияларнинг бўлиниш мезони нимада?
6. Шакл ва турлари бўйича узоқ ва қисқа молиявий инвестициялардан қайси бирининг таркиби кенг?

1. КАПИТАЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Инвестицияларнинг иқтисодий мазмунига кўра қуйидаги турлари мавжуд:

- реал(капитал) инвестициялар;
- молиявий инвестициялар;
- интеллектуал инвестициялар.

Реал(капитал) инвестициялар - бу корхона асосий воситаларини вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялардир. Бухгалтерия ҳисобида бу турдаги инвестициялар капитал қўйилмалар сифатида эътироф этилади.

2-чизма. Капитал инвестициялар таснифи

2. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Молиявий инвестициялар-даромад олиш (худди фоизлар, дивидендлар ва ижара ҳақи сингари) ва асосий капитал қийматини кўпайтириш мақсадида унинг тасарруфида бўлган корхона активларидир.

3-чизма. Молиявий инвестициялар таснифи

3. ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Инвестициялар бозорнинг энг салмоқли қисмларидан бири бу интеллектуал инвестициялар ҳисобланади.

Интеллектуал инвестициялар - бу корхонанинг интеллектуал бойликларини харид қилишга сарфланган маблағларидир.

Интеллектуал инвестициялар бўлиб, илмий ишлар, тажрибалар натижаси, лицензиялар, «ноу-хау», мутахассислар тайёрлаш ва кадрларни қайта тайёрлаш, илмий тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларини жорий этиш кабилар ҳисобланади.

Интеллектуал товарлар ва хизматлар бозори барқарор тараққий этмоқда ва замонавий ишлаб чиқаришнинг ривож топишида муҳим ўринлардан бирини эгалламоқда. Ушбу бозорнинг объекти бўлиб якка шахснинг ёки яхлит компаниянинг интеллектуал мулки ҳисобланади. Шундан келиб чиқиб интеллектуал мулкнинг икки асоси шаклини ажратиш мумкин:

- Якка шахснинг интеллектуал мулки;
- Жамоа интеллектуал мулки.

Интеллектуал мулк турлари ва интеллектуал инвестиция объектларига қуйидагилар киради (1-жадвал):

1-жадвал

Интеллектуал мулк турлари ва интеллектуал инвестиция объектлари

Интеллектуал мулк турлари	Интеллектуал инвестиция объектлари
Махсус мулк	Муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилинадиган турли туман патентлар
Ахборотли мулк	Инвесторларга ўз ишлаб чиқаришини ривожлантириш учун зарур бўлган билимлар, тажрибалар ва ишланмалар. Ушбу қўйилмалар ўқув материаллари, дарслар, практикумлар ва бошқалар қўринишида амалга оширилади.
Лицензияланган мулк	Лицензия билан мустаҳкамланган мулк ҳуқуқни ёки товар ва хизматлардан фойдаланиш

Интеллектуал инвестицияларни молиялаштириш асосан 3-та манбалардан амалга оширилади:

1. Бюджетдан молиялаштириш ёки Давлат корхоналарининг маблағлари. Давлат томонидан интеллектуал инвестицияларни молиялаштириш маълум мақсадларга қаратилган ва айнан жамиятда интеллектуал салоҳиятни оширишга мўлжалланган;
2. Хусусий капитал. Хусусий инвесторлар ўз капиталини қўйишдан мақсади мулк ҳуқуқига эгаллик қилиш ёки қандайдир патент, лицензия ва бошқалардан фойдаланишга эришиш;
3. Ҳомийлар маблағлари.

6-илова

4. УЗОҚ ВА ҚИСҚА МУДДАТЛИ МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Молиявий инвестициялар - даромад олиш (худди фоизлар, роялти, дивидендлар ва ижара ҳақи сингари) ва асосий капитал қийматини кўпайтириш мақсадида унинг тасарруфида бўлган корхона активларидир.

Узоқ муддатли молиявий инвестициялар - бу узоқ муомала муддатига эга (12 ойдан ортиқ) активларнинг сотиб олинишига оид инвестициялардир.

Узоқ муддатли молиявий инвестицияларни бухгалтерия ҳисобида ҳисобга олишни енгиллаштириш учун қуйидаги гуруҳларга ажратилади:

- ◆ Қимматли қоғозлар;
- ◆ Шўъба корхоналарига инвестициялар;
- ◆ Қарам бирлашмаларга инвестициялар;
- ◆ Қўшма корхоналарга инвестициялар;
- ◆ Бошқа узоқ муддатли инвестициялар.

Қимматли қоғозлар узоқ муддатли инвестицияларнинг асосий қисмини ташкил этади. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида қимматли қоғозлар инвестициялар йўналтиришнинг асосий воситаси ҳисобланади.

Қимматли қоғозларга қуйидагилар киради:

- ◆ акциялар;
- ◆ облигациялар;
- ◆ хазина мажбуриятлари;
- ◆ депозит ва хазина сертификатлари;
- ◆ векселлар;
- ◆ ҳосилавий қимматли қоғозлар киради.

Акциялар икки турга бўлинади:

- ◆ оддий акциялар;
- ◆ имтиёзли акциялар.

Ҳосилавий қимматли қоғозлар - бу шартномалар бўлиб, улар бўйича бир томон қимматли қоғозларнинг маълум бир миқдорини маълум муддатда келишилган нархда сотиб олиш ёхуд сотиш ҳуқуқи ёки мажбуриятини олади. Уларнинг қуйидаги турлари мавжуд:

- ◆ опцион;
- ◆ варрант;
- ◆ фьючерс.

Қисқа муддатли молиявий инвестициялар - ўзида муомала муддати 12 ойдан ошмайдиган, енгил сотиладиган молиявий активларнинг харид қилинишига оид инвестициялардир.

Жорий (қисқа) инвестициялар-эркин сотиладиган ва бир йилдан кўп бўлмаган муддатда эгалик қилишга қаратилган қимматли қоғозлардир, улар одатда бозор (ликвидли) қимматли қоғозлари деб аталади. Бозор қимматбаҳо қоғозлари кўп ҳолларда бўш турган нақд пулларни вақтинча қўйилмаси бўлади. Улар шунингдек бино, асбоб-ускуналар қўйилиши кутилаётган капитал ҳам бўлиши мумкин.

Жорий (қисқа) инвестициялар улуши, қарз ва қимматли қоғозлари билан акс эттирилган бўлиши мумкин.

Улушли қимматбаҳо қоғозлар, одатда, оддий ва имтиёзли акциялар билан ифодаланади.

Қарз қимматли қоғозлари одатда облигациялар, хазина векселлар, депозит сертификатлари ва ҳакозолар билан ифодаланади.

1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 8 тагача	
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалий машғулот	
Амалий машғулот режаси	1. Капитал инвестициялар 2. Молиявий инвестициялар 3. Интеллектуал инвестициялар 4. Узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар	
Ўқув машғулотининг мақсади: Капитал инвестициялар, молиявий инвестициялар ва интеллектуал инвестициялар турлари ҳамда узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш		
Педагогик вазифалар: 1. Капитал инвестициялар моҳиятини тушунтириш 2. Молиявий инвестициялар ҳақида маълумот бериш 3. Интеллектуал инвестицияларни тушунтириш 4. Узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар моҳиятини тушунтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Капитал инвестициялар моҳиятини билиб олади 2. Молиявий инвестициялар ҳақида маълумотга эга бўладилар 3. Интеллектуал инвестициялар ҳақида маълумотга эга бўладилар 4. Узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар моҳиятини билиб олади	
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат,тезкор-сўров,	
Таълим бериш шакллари	Оммавий, якка тартибда ишлаш	
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, флипчарт, маркерлар, эксперт топшириқлари	
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гурхларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб, топшириқ ечимини текшириш	

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Тайёргарлик босқичи	1.Мавзуни аниқлайди, мақсадни белгилайди ва ўқув жараёнини режалаштиради 2.Амалий машғулот учун саволлар, топшириқлар ва тарқатма материалларни тайёрлайди	Машғулотга тайёрланадилар
2 –босқич Асосий босқич	1. Амалий ишга кириш 1.1. Мавзунинг номи, мақсади ва кутилажак ўқув натижаларини эълон қилади 1.2. Амалий машғулотнинг тузилиши ва ўтказилиш тартибини тушунтириб беради	Тинглайдилар Тинглайдилар
	2. Асосий қисм 2.1. Мавзуга оид индивидуал тарзда топшириқлар тўпламидаги масалалар ва мавзу бўйича тест савол-жавоблари ечилади(1-илова) 2.2.Талабалар икки гуруҳга бирлаштирилади ва гуруҳларнинг ҳар бирига мавзуга оид биттадан саволга тайёргарлик кўриб, тақдимот қилиш топширилади(2-илова)	Ҳар бир талаба кейсни мустақил равишда ечади Ҳар бир гуруҳ ўзига тегишли саволга тайёргарлик кўради ва презентация қилади
3-босқич Яқунловчи босқич	Амалий машғулот бўйича яқун ясалади: • Талабаларда туғилган саволларга жавоб берилади • Гуруҳлар иш натижаси таҳлил қилинади • Мустақил иш юзасидан маслаҳатлар берилади	Саволлар берадилар Эшитадилар ва хулоса чиқарадилар Эшитадилар, ёзиб оладилар

<i>Топшириқлар тўпламидан мавзу бўйича тест савол-жавоблари ва масалалар</i>
--

1. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонунига биноан инвестициялар қандай турларга бўлинади?

- A. Капитал, инновация, ижтимоий инвестициялар
- B. Капитал, инновация, реал, интеллектуал инвестициялар
- C. Капитал, ижтимоий, молиявий инвестициялар
- D. инновация, ижтимоий, интеллектуал инвестициялар

2. Капитал инвестицияларга берилган таърифни топинг?

- A. Капитал инвестициялар жумласига асосий фондларни вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- B. Капитал инвестициялари жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- C. Капитал инвестициялар жумласига инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга, шунингдек номоддий неъматларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- D. Капитал инвестициялар жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

3. Инновацион инвестициялар—бу:

- A. Инновацион инвестициялар жумласига асосий фондларни вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- B. Инновацион инвестициялари жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- C. Инновацион инвестициялар жумласига инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга, шунингдек номоддий неъматларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- D. Инновацион инвестициялар жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

4. Ижтимоий инвестициялар таърифи қайси бандда тўғри келтирилган:

- A. Ижтимоий инвестициялар жумласига асосий фондларни вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

В. Ижтимоий инвестициялари жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

С. Ижтимоий инвестициялар жумласига инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга, шунингдек номоддий неъматларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

Д. Ижтимоий инвестициялар жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

5. Ижтимоий инвестициялар таркибига нималар киради?

А. Техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар

В. Инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга, шунингдек номоддий неъматларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар

С. Асосий фондларни вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар

Д. Инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга қўшиладиган инвестициялар

6. Инновация инвестициялари таркибига нималар киради?

А. Техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар

В. Моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар

С. Номоддий неъматларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар

Д. Инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга қўшиладиган инвестициялар

7. Корхона асосий воситаларини вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек, моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар қандай номланади?

А. Реал инвестициялар

В. Молиявий инвестициялар

С. Интеллектуал инвестициялар

Д. Инновацион инвестициялар

8. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонунига биноан инвестицияларни амалга ошириш шакллари қайси моддада келтирилган?

А. 2-моддада

В. 3-моддада

С. 4-моддада

Д. 5-моддада

9. Инвестициялар қайси шаклларда амалга оширилади ?

А. Юридик шахслар тузиш ёки уларнинг устав жамғармаларида (капиталларида) улушли иштирок этиш, қимматли қоғозларни, концессияларни, мулк ҳуқуқларини

В. Юридик шахслар тузиш ёки уларнинг устав жамғармаларида (капиталларида) улушли иштирок этиш

С. Қимматли қоғозларни, концессияларни

D. Қимматли қоғозларни, мулк ҳуқуқларини

10. Узоқ муддатли молиявий инвестицияларни тўлиқ таркибини топинг?

A. Қимматли қоғозлар, шўъба корхоналарига инвестициялар, қарам бирлашмаларига инвестициялар, қўшма корхоналарга инвестициялар, бошқа узоқ муддатли инвестициялар

B. Қимматли қоғозлар, шўъба корхоналарига инвестициялар, қарам бирлашмаларига инвестициялар, реал инвестициялар, бошқа узоқ муддатли инвестициялар

C. Қимматли қоғозлар, шўъба корхоналарига инвестициялар, қарам бирлашмаларига инвестициялар, бевосита инвестициялар, бошқа узоқ муддатли инвестициялар

D. Қимматли қоғозлар, шўъба корхоналарига инвестициялар, қарам бирлашмаларига инвестициялар, ялпи инвестициялар, портфел инвестициялар

11. Қисқа муддатли молиявий инвестицияларни тўлиқ таркибини топинг?

A. Қимматли қоғозлар, берилган қисқа муддатли қарзлар, берилган бошқа жорий инвестициялар

B. Қимматли қоғозлар, берилган қисқа муддатли қарзлар, келгуси давр харажатлари

C. Қимматли қоғозлар, берилган қисқа муддатли қарзлар, кечиктирилган даромадлар

D. Қимматли қоғозлар, берилган қисқа муддатли қарзлар, беғараз берилган мол-мулк

12. Облигациянинг бозор баҳоси номинал қийматдан юқори бўлгандаги ҳолатга нима дейилади?

A. Дисконт B. Мукофот

C. Компаундинг D. Демпинг

13. Ҳарид қилинадиган акциялар пакетининг қийматини аниқлашда қайси усул қўлланилмайди?

A. Маблағларнинг дисконтланган оқимининг таҳлили

B. Компанияларнинг қиёсий таҳлили

C. Операцияларнинг қиёсий таҳлили

D. Тўғри жавоб мавжуд эмас

14. Қуйидагилардан қайси бири бу уларнинг эгалари томонидан бюджетга пул маблағларини берганликларини тасдиқловчи ҳамда ушбу қимматли қоғозларга эгалик қилишнинг бутун муддати давомида белгиланган даромадни олиш ҳуқуқини берувчи давлат қимматли қоғозларидир.

A. Акция B. Облигация

C. Хазина мажбуриятлари D. Заём

15. Қуйидагилардан қайси бири бу битимда иштирок этаётган томонларнинг бирига қимматли қоғозлар маълум бир миқдорини муайян вақт мобайнида белгиланган нархда сотиб олиш ёки контрагентга сотиш ҳуқуқини берувчи шартномадир.

А. Опцион В. Фьючерс С. Варрант D. Чек

16. Қуйидагилардан қайси бири келишилган миқдордаги қимматликларни маълум вақт мобайнида битим тузиш вақтида белгиланган нархда етказиб бериш тўғрисидаги шартномаларни ўзида намоён қилади

А. Опцион В. Фьючерс
С. Варрант D. Чек

17. Қуйидагилардан қайси бири ҳосилавий қимматли қоғоз ҳисобланади?

А. Акция В. Облигация С. Вексель D. Опцион

2-илова

Эксперт варағи №1

Мавзунини ўргангандан кейин қуйидаги саволларга ўзингизни қисқа фикрингизни ёзма равишда билдириг:

Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонуннинг қайси моддасида инвестицияларнинг турлари кўрсатилган?

Капитал ва молиявий инвестицияларнинг асосий фарқи нимада?

Инновацион ва интеллектуал инвестицияларнинг асосий фарқи нимада?

Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонуннинг қайси моддасида инвестицияларнинг шакллари кўрсатилган?

Узоқ ва қисқа молиявий инвестицияларнинг бўлиниш мезони нимада?

Шакл ва турлари бўйича узоқ ва қисқа молиявий инвестициялардан қайси бирининг таркиби кенг?

3-илова

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

4-илова

«БИРГАЛИК ДА ИШЛАЙМИЗ» ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Биргаликда ишлаш: ўқув гуруҳи кичик гуруҳларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирига бир хил топшириқ берилади. Ҳар бир кичик гуруҳ ўрганилаётган мавзу бўйича эксперт бўлади ва бошқаларни ўргатади.

Ҳар бир гуруҳнинг мақсади бошқа барча гуруҳлардан фаркли ўлароқ мавзуга доир топшириқларни тўла ҳажмда ва тўғри ечишдан иборат бўлади.

«Биргаликда ишлаймиз» технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузлиши

1. Гуруҳ талабалари сафидан 4 кишидан иборат бўлган алоҳида қуйи гуруҳлар тузилади.

2. Ҳар бир қуйи гуруҳга бир хил топшириқ берилади, уларга **эксперт варақалари** тарқатилади.

3. Ҳар бир қуйи гуруҳ эксперт варақасида келтирилган умумий топшириқ устида ишлайди.

4. Барча қуйи гуруҳ аъзоларининг мини-маърузалари тингланади. Умумий натижа (бутун эксперт варағи бўйича саволлар жавоби)ни шакллантиради ва уни эшитади.

Гуруҳларда ишлаш қондаси

Шеригингизни диққат билан тингланг.

Гуруҳ ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топшириқларга масъулият билан ёндашинг.

Агар ёрдам керак бўлса, албатта мурожаат қилинг.

Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.

Гуруҳлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.

Аниқ тушунмоғимиз лозим:

Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз;

Биз битта кемадамиз: ёки биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

МАЪРУЗА ТЕХНОЛОГИЯСИ

Ўқув соати: 2 соат	Талабалар сони: 8 та
Ўқув машғулоти шакли: Ахборотли маъруза	
Маъруза режаси: 1. Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари 2. Инвестициялар аудитининг мақсади ва вазифалари 3. Инвестициялар аудитининг маълумот манбалари 4. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари	
Ўқув машғулотининг мақсади: <i>Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари, мақсади ва вазифалари, маълумот манбалари ва хусусиятлари тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш</i>	
Педагогик вазифалар: 1. Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асосларини тушунтириш 2. Инвестициялар аудитининг мақсади ва вазифаларини тушунтириш 3. Инвестициялар аудитининг маълумот манбалари ҳақида маълумот бериш 4. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари очиқ берилади	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Инвестициялар аудитининг ташкилий асосларини билиб олади 2. Инвестициялар аудитининг мақсади ва вазифаларини тушуниб олади 3. Инвестициялар аудитининг маълумот манбалари ҳақида маълумотга эга бўлади 4. Инвестициялар аудитининг хусусиятларини ўрганади
Ўқитиш усуллари: Маъруза, намойиш, блиц-сўров, пинборд техникаси, тест, савол-жавоб	
Ўқитиш шакллари: Фронтал, жамоавий иш	
Ўқитиш воситалари: Маъруза матни, компьютер слайдлари, доска	
Ўқитиш шароити: Техник ва гуруҳларда ишлаш учун жиҳозланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш: Оғзаки назорат: блиц – сўров, назорат саволлари	

**ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ МАҚСАДИ, ВАЗИФАЛАРИ,
МАНБАЛАРИ ВА ХУСУСИЯТЛАРИ**
мавзусидаги маърузанинг
ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш Босқичлар и	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Кириш (5 мин.)	1.Маърузанинг мавзуси, мақсади эълон қилинади; 2.Эришиладиган натижалар айтилади; 3.Power Point дастурида тайёрланган маъруза режаси намойиш қилинади (1-илова); 4.Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун 4 та савол берилади (2-илова).	Тинглайдилар Ёзиб оладилар Саволларга жавоб беради
2 -босқич Асосий (65 мин.)	1. Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари(3-илова) 2. Инвестициялар аудитининг мақсади ва вазифалари(4-илова) 3. Инвестициялар аудитнинг маълумот манбалари(5-илова) 4. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари(6-илова)	Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар
3-босқич Яқунловч и (10 мин.)	1.Талабалар томонидан берилган саволларга жавоб берилади 2.Мавзунинг нақадар тушунганликларини аниқлаш мақсадида 6 та савол берилади 3.Мавзу бўйича билимларни чуқурлаштириш учун адабиётлар рўйхати берилади	Саволлар берадилар Саволларга жавоб берадилар Ёзиб оладилар

Маъруза режаси:

1. Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари
2. Инвестициялар аудитининг мақсади ва вазифалари
3. Инвестициялар аудитнинг маълумот манбалари
4. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари

Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун саволлар

1. Инвестициялар аудитининг ташкилий асосларини қандай изоҳлайсиз?
2. Инвестициялар аудитини ташкил этиш бўйича буюртмачи ва аудиторлик ташкилоти ўртасида шартнома қачон тузилади?
3. Инвестициялар аудитининг ҳуқуқий асослари иерархик тизими босқичларини изоҳланг?
4. Инвестициялар аудитининг хос хусусиятлари нимада?
5. Инвестициялар аудитини асосий мақсади нимада?
6. Инвестициялар аудитининг асосий вазифаларини изоҳланг?

1. ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ ТАШКИЛИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

**ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ ТАШКИЛИЙ ТАЪМИНОТИ ЎЗ
ИЧИГА
ҚУЙИДАГИ ИШЛАРНИ ОЛАДИ**

Аудитни режалаштиришга доир ишлар

Аудитни ўтказишга доир ишлар

Аудит натижаларини умумлаштиришга доир ишлар

Аудит натижаларини тадбиқ этишга доир ишлар

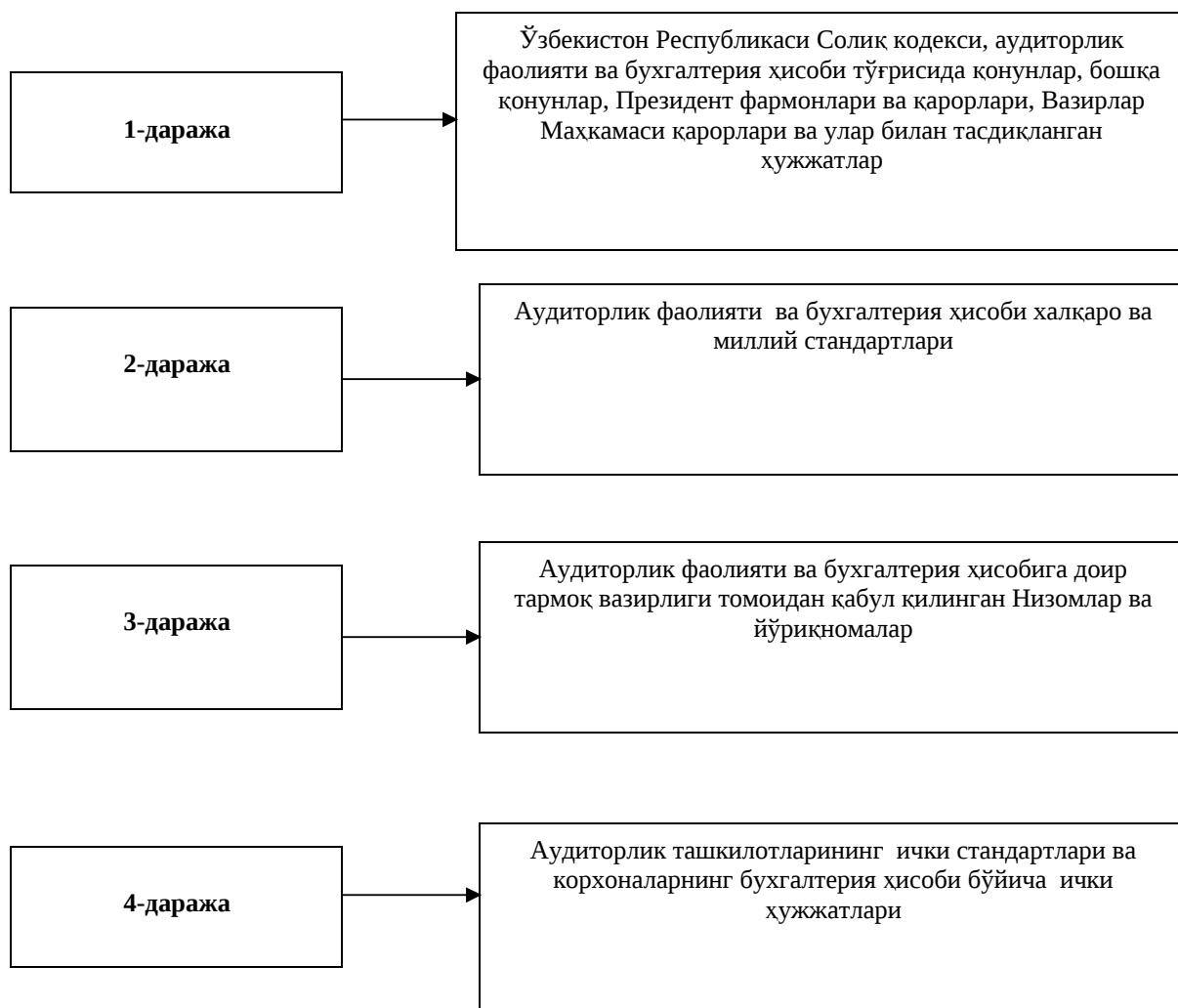
Ушбу ишларнинг мазмун-моҳияти, уларни бажариш кетма-кетлигига кўра инвестициялар аудитини 4 босқичга ажратиш мумкин

ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ БОСҚИЧЛАРИ

Босқич	Босқичнинг номи ва унда амалга ошириладиган ишлар
1-босқич. Аудитни режалаш- тириш босқичи.	Ушбу босқичда аудит ўтказувчи субъектнинг ёзма буюртмаси қабул қилинади; аудит ўтказувчи субъект, унинг ҳисоб ва ҳисоботининг, шу жумладан инвестициялар ҳисобининг дастлабки ҳолати ўрганилади, улар бўйича иш ҳажми ва қиймати, аудиторлик хатарининг даражаси белгиланади; аудит ўтказувчи субъект номига инвестициялар аудитини ўтказиш мажбуриятини олиш тўғрисида розилик хати тайёрланади, ушбу хатда инвестициялар аудитини ўтказиш бўйича шартлар, жумладан аудиторлик хатари даражаси, иш ҳажми ва қиймати, кўрсатилади; инвестициялар аудитини ўтказиш тўғрисида шартнома тузилади; инвестициялар аудитининг режаси ва дастури тузилади, аудиторлар ўртасида функционал мажбуриятлар ўзаро тақсимланади, уларга ёрдамчилар белгиланади.

2-боскич. Аудиторлик текшируви-ни ўтказиш боскичи	Ушбу боскичда тасдиқланган дастурга мувофиқ инвестициялар танланган усуллар асосида текширишдан ўтказилади
3-боскич. Аудиторлик текшируви натижа- ларини жамлаш ва расмийлаш- тириш боскичи.	Ушбу боскичда аудиторлик текшируви маълумотлари (исботлари) ҳар бир инвестициялар тури бўйича жамланади. Маълумотлар (исботлар) жадваллар кўринишида жамланади. Барча маълумотлар (исботлар) жамлангач, ёзма аудиторлик ҳисоботи тайёрланади. Аудиторлик ҳисоботида барча камчиликлар кўрсатилади ва уларни бартараф этиш бўйича тавсиялар берилади.
4-боскич. Аудиторлик текшируви натижа- ларини тадбиқ этиш боскичи.	Ушбу боскичда инвестициялар аудиторлик текшируви натижалари муҳокама этилади, аниқланган четланишлар бўйича тузатишлар, қайта ҳисоб-китоблар амалга оширилади. Тузатилган ҳисобот бўйича аудиторлик хулосаси берилади.

Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ўзининг иерархик тизимиغا эга. Бу иерархик тизими куйидаги 4 та даражага ажратиш мумкин

**4-чизма. Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий
ҳужжатлар иерархик тизими
ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА»ГИ ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИ**

Республикаимизнинг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги қонуни 1998 йил 24
декабрда қабул қилинган. У 28 та моддадан иборат

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ТЎҒРИСИДА ҚОНУН

Республикаимизнинг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида қонуни» 1996 йил 30 августда
қабул қилинган. У 24 та моддадан иборат

Модда тартиб рақами	Модда номи
1	Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатлари
2	Бухгалтерия ҳисобининг мақсади ва вазифалари
3	Бухгалтерия ҳисоби субъектлари
4	Бухгалтерия ҳисоби объектлари
5	Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини тартибга солиш
6	Бухгалтерия ҳисобининг асосий қоидалари
7	Бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш
8	Имзо ҳуқуқи
9	Бошланғич ҳисоб ҳужжатлари
10	Бухгалтерия ҳисоби регистрлари
11	Активлар ва мажбуриятларни инвентаризация қилиш
12	Активлар ва мажбуриятларни баҳолаш
13	Даромадлар ва харажатларни ҳисобга олиш
14	Хусусий капитални ҳисобга олиш
15	Гаровни ҳисобга олиш
16	Молиявий ҳисобот
17	Умумлаштирилган молиявий ҳисобот
18	Молиявий ҳисоботнинг ҳисобот даври
19	Молиявий ҳисоботни тақдим этиш
20	Молиявий ҳисоботни эълон қилиш
21	Тугатиш вақтида молиявий ҳисобот
22	Бухгалтерия ахборотининг махфийлиги
23	Бухгалтерия ҳужжатларини сақлаш
24	Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик

**БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ МИЛЛИЙ ВА ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИ,
УЛАРНИНГ ТАСНИФИ ВА ТАВСИФИ**

Бухгалтерия Ҳисоби Халқаро Стандартлари таркиби

I. Умумий стандартлар
Молиявий ҳисоботни тузиш ва тақдим қилиш концепцияси
II. Ҳисобот стандартлари
БҲХС-1 Молиявий ҳисоботни тақдим қилиш
БҲХС-7 Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот
БҲХС-8 Даврдаги соф фойда, фундаментал хатолар ва ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришлар
БҲХС-10 Ҳисобот санасидан кейинги ҳодисалар
БҲХС- 30 Банклар ва бошқа аналогик муассасалар молиявий ҳисоботларидаги ахборотлар тавсифи.
БҲХС-14 Сегментлаш ҳисоботи
БҲХС-26 Пенсия таъминоти (пенсия режалари) дастурлари бўйича ҳисоб ва ҳисобот
БҲХС-29 Гиперинфляция шароитида молиявий ҳисобот
БҲХС-34 Оралик молиявий ҳисобот
БҲХС-34 Тугалланаётган фаолият
БҲХС-15 Баҳолар ўзгариши таъсирини акс эттирувчи ахборотлар
БҲХС- 21 Валюта курслари ўзгаришининг таъсири
БҲХС- 24 Боғлиқ томонлар тўғрисида ахборотлар тавсифи
БҲХС-33 Акцияларга фойда
БҲХС-27 Йиғма молиявий ҳисобот ва шўъба компанияларда сармоялар ҳисоби
БҲХС-31 Қўшма корхоналарда иштирок этиш тўғрисида молиявий ҳисобот
III. Махсус стандартлар
БҲХС-2 Захиралар
БҲХС-16 Асосий воситалар
БҲХС-40 Сармояли мулк
БҲХС-38 Номоддий активлар
БҲХС-36 Активларнинг кадрсизланиши
БҲХС-12 Фойда солиғи ҳисоби
БҲХС-37 Резервлар, шартли мажбуриятлар ва шартли активлар
БҲХС- 17 Ижара
БҲХС-19 Ходимларни рағбарлантириш
БҲХС-18 Тушумлар
БҲХС-11 Қурилишдаги битимлар
БҲХС-20 Давлат субсидиялари ҳисоби ва давлат ёрдами тўғрисидаги ахборотлар тавсифи
БҲХС-23 Қарзлар бўйича харажатлар
БҲХС-32 Молиявий инструментлар: ахборотларни очиклаш ва тақдим қилиш
БҲХС-39 Молиявий инструментлар: тан олиш ва баҳолаш
БҲХС-22 Компанияларни бирлаштириш
БҲХС-28 Ассоциациялашган компанияларда сармоялар ҳисоби

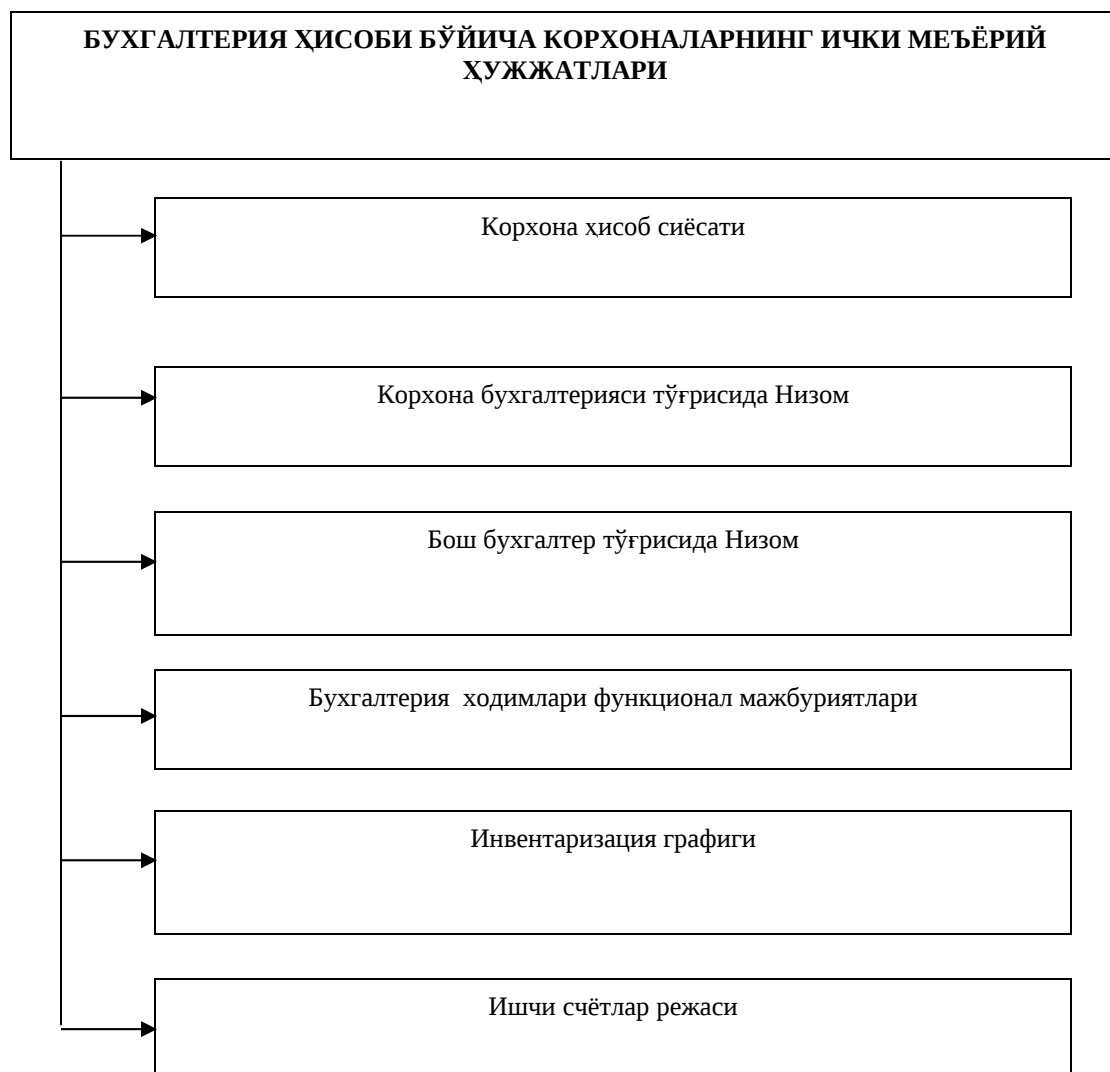
**Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия ҳисоби
миллий стандартлари**

Бухгалтерия Ҳисоби Миллий Стнадартлари (БҲМС)	Кучга кириш санаси
Молиявий ҳисоботни тузиш ва тақдим қилишнинг концептуал асослари	14.08.1998
№1 БҲМС Ҳисоб сиёсати ва молиявий ҳисобот	14.08.1998
№2 БҲМС Асосий хўжалик фаолияти даромадлари	26.08.1998
№3 БҲМС Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот	26.08.1998
№4 БҲМС Товар-моддий захиралар	28.08.1998
№5 БҲМС Асосий воситалар ҳисоби	23.08.1998
№6 БҲМС Ижара ҳисоби	02.07.2004
№7 БҲМС Номоддий активлар	20.09.1998
№8 БҲМС Консолидацияланган молиявий ҳисобот ва шўъба хўжалик жамиятларида сармоялар ҳисоби	28.12.1998
№9 БҲМС Пул оқими тўғрисидаги ҳисобот	04.11.1998
№10 БҲМС Давлат субсидиялари ҳисоби ва давлат ёрдамлари тавсифи	03.12.1998
№11 БҲМС Илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмалари харажатлари	28.12.1998
№12 БҲМС Молиявий инвестициялар ҳисоби	16.01.1999
№14 БҲМС Хусусий капитал тўғрисидаги ҳисобот	17.04.2004
№15 БҲМС Бухгалтерия баланси	20.03.2003
№16 БҲМС Олдиндан кўра билинмаган ҳолатлар ва бухгалтерия балансини тузиш санасидан кейинги хўжалик фаолиятида юз берган ҳодисалар	23.12.1998
№17 БҲМС Капитал қурилишда пудрат шартномалари	23.12.1999
№19 БҲМС Инвентаризацияни ташкил қилиш ва ўтказиш	02.11.1999
№20 БҲМС Кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан ҳисобни юритиш ва ҳисоботни тузишнинг ихчамлаштирилган тартиби тўғрисида	24.01.2000
№21 БҲМС Хўжалик субъектлари молиявий-хўжалик фаолияти бухгалтерия ҳисоби счётлар режаси ва уни қўллаш бўйича йуриқнома	23.10.2002
№22 БҲМС Хорижий валютада ифодаланган активлар ва мажбуриятлар ҳисоби	31.05.2004
№23 БҲМС Қайта ташкил этишни амалга оширишда молиявий ҳисоботни шакллантириш	12.04.2005
№24 БҲМС Қарзлар бўйича харажатлар ҳисоби	18.08.2009

**БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИГА ОИД НИЗОМЛАР, ЙЎРИҚНОМАЛАР ВА БОШҚА
МЕЪЁРИЙ ҲУЖЖАТЛАР**

№	Низом ва йўриқнома номи	Тасдиқланган сана
1	Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида Низом	1999 йил 5 феврал, № 54
2	Бухгалтерия ҳисобида ҳужжатлар ва ҳужжатлар айланиши тўғрисида НИЗОМ	2004 йил 14 январь, №1297
3.	Хўжалик юритувчи субъектлар-экспортёрлар томонидан амортизацияни ўрнатилган меъёрдан камроқ ҳисоблаш тартиби тўғрисида ВАҚТИНЧАЛИК НИЗОМ	2009 йил 5 феврал, № 1897
4	1 январь ҳолати бўйича асосий фондларни ҳар йили қайта баҳолашни ўтказиш тартиби тўғрисида НИЗОМ	2002 йил 4 декабрь №1192
5	Молиявий ҳисобот шакллари ва уларни тўлдириш бўйича қоидаларни тасдиқлаш тўғрисида	2003 йил 24январь, №1209
6	Асосий воситаларни балансдан чиқариш тартиби тўғрисида НИЗОМ (Янги таҳрирда)	2004 йил 29 август, № 1401
7	Номоддий активларни балансдан чиқариш тартиби тўғрисидаги НИЗОМ	2006 йил 14 январь, № 1539
8	Инвентаризация жараёнида аниқланган мол-мулк камомади ва ортиқчасининг бухгалтерия ҳисоби тартиби тўғрисидаги НИЗОМ	2004 йил 6 апрель, № 1334
9	Товар-моддий бойликларни олишга ишончномалар бериш ва уларни ишончномалар бўйича бериш тартиби тўғрисида НИЗОМ	2003 йил 20 декабрь, № 1245-1
10	Бухгалтерия ҳисобида ижара операцияларини акс эттириш тартиби тўғрисида НИЗОМ	2009 йил 1 июнь, № 1961
11	Юридик шахсларга солиқлар, божхона ва мажбурий тўловларни бюджетга тўлаш бўйича берилган имтиёзларни расмийлаштириш ва бухгалтерлик ҳисобида акс эттириш тартиби тўғрисида НИЗОМ (янги таҳрирда)	02.04.2005 й. N 1463

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ БЎЙИЧА КОРХОНАЛАРНИНГ ИЧКИ МЕЎЁРИЙ ҲУЖЖАТЛАРИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ АУДИТОРЛИК ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА ҚОНУНИ

Республикаимизнинг «Аудиторлик фаолияти тўғрисида қонуни» 2000 йил 26 майда қабул қилинган. У 29 та моддадан иборат

Модда тартиб рақами	Модда номи
1	Аудиторлик фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатлари
2	Аудиторлик фаолияти
2-1	2-1-модда. Аудиторлик фаолиятининг асосий принциплари
3	Аудитор
4	Аудитор ёрдамчиси
5	Аудиторлик ташкилоти
6	Аудиторлик ташкилотининг ҳуқуқлари
7	Аудиторлик ташкилотининг мажбуриятлари
8	Аудиторлик ташкилотининг жавобгарлиги
9	Аудиторлик текшируви
10	Мажбурий аудиторлик текшируви
11	Ташаббус тарзидаги аудиторлик текшируви
12	Хўжалик юритувчи субъектнинг аудиторлик текшируви ўтказилаётгандаги ҳуқуқ ва мажбуриятлари
13	Аудиторлик текширувининг буюртмачиси
14	Аудиторлик фаолиятига аралашишга йўл қўймаслик
15	Назорат қилувчи ёки ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг ташаббусига қўри аудиторлик текширувларини ўтказиш
16	Аудиторлик текшируви ўтказишдаги чекловлар
17	Аудиторлик ташкилотларининг профессионал хизматлари
18	Аудиторлик ҳисоботи
19	Аудиторлик хулосаси
20	Қасддан сохта тузилган аудиторлик ҳисоботи ва аудиторлик хулосаси
21	Аудиторлик фаолиятини лицензиялаш
22	Лицензиянинг амал қилишини тўхтатиб туриш
23	Лицензиянинг амал қилишини тугатиш
24	Лицензияни бекор қилиш
25	Аудитор малака сертификатининг амал қилишини тугатиш
26	Аудитор малака сертификатини бекор қилиш
27	Аудиторларнинг республика жамоат бирлашмаси
28	Низоларни ҳал этиш
29	Аудиторлик фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик

Ўзбекистон Республикасининг аудиторлик фаолияти миллий стандартлари

№	Стандартнинг № ва номи	Ўз. Р. МВ тасдиқлаган сана ва №	Ўз. Р. АВ да рўйхатга олинган сана ва №	Кучга кирган санаси
1	3-сон АФМС «Аудитни режалаштириш»	14. 10. 1999 №54	10. 11. 1999 №837	01. 01. 2000
2	5-сон АФМС «Аудитор ишининг сифатини назорат қилиш»	04. 08. 1999 №62	03. 09. 1999 №811	01. 01. 2000
3	6- сон АФМС «Аудитни ҳужжатлаштириш»	04. 08. 1999 №61	03. 09 1999 №812	01. 01. 2000
4	9-сон АФМС «Жиддийлик ва аудиторлик риски»	04. 08. 1999 №63	03. 09. 1999 №813	01. 01. 2000
5	10-сон АФМС «Молиявий ҳисобот таркибидаги бошқа ахборотлар»	09. 09. 1999 №75	23. 09. 1999 №822	01. 01. 2000
6	11-сон АФМС «Маълумотларни компьютерда ишлаш (МКИ) шароитида аудит ўтказиш»	09. 09. 1999 №76	23. 09. 1999 №823	01. 01. 2000
7	13-сон АФМС «Тахлилий амаллар»	04. 08. 1999 №64	03. 09. 1999 №814	01. 01. 2000
8	14-сон АФМС «Аудиторлик танлаш»	27. 07. 1999 №59	03. 09. 1999 №815	01. 01. 2000
9	16-сон АФМС «Эксперт ишидан фойдаланиш»	27. 07. 1999 №60	03. 09. 1999 №816	01. 01. 2000
10	24-сон АФМС «Молиявий ҳисоботнинг бузиб кўрсатилганлиги аниқланганида аудиторлик ташкилотининг иш тутиши»	31. 05. 2001 №49	30. 06. 2001 №1045	10. 07. 2001
11	25- сон АФМС «Аудиторлик текшируви ўтказилишда норматив ҳукукий ҳужжатларга риоя этилишини текшириш»	27.01.2003 №14	28.02.2003 №1223	10.03.20 03
12	31-сон АФМС «Хўжалик юритувчи субъект фаолияти (бизнеси) билан танишиш»*	30. 05. 2001 №48	21. 06. 2001 № 1043	01. 07. 2001
13	50- сон АФМС «Аудиторлик далиллар»	03. 04. 2002 № 48	18. 04. 2002 № 1128	29. 04. 2002
14	55- сон АФМС «Ўзаро боглиқ шахслар ўртасидаги битимлар бўйича аудиторлик далиллари олиш босқичлари»	27.01.2003. №15	3.03.2003. №1224	10.03.20 03
15	56- сон АФМС «Молиявий ҳисобот тузилганидан кейинги ходисалар»	9.04.2003. №54	23.04.2003. №12	23.04.20 03.
16	60- сон АФМС «Бошқа аудитор иши натижаларидан фойдаланиш»	27.01.2003. №16	20.02.2003. №1221	2.03. 2003
17	70- сон АФМС «Аудиторлик ҳисоботи ва молиявий ҳисобот ҳақидаги аудиторлик хулосаси»	14. 02. 2001 №20	10. 03. 2001й №1016	20. 03. 2001
18	80-сон АФМС «Махсус масалани текшириш натижалари бўйича аудитор ҳисоботи»	27.01.2003. №13	19.02.2003. №1220	1.03.200 3
19	90- сон АФМС «Аудиторлик ташкилотларининг профессионал хизматлари»	14 феврал 2001 №19	10. 03. 2001 №1017	21. 03. 2001

2.ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

Инвестициялар аудитининг мақсади:

Текширилаётган хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботида молиявий инвестициялар бўйича ахборотларни тўғрилиги ва тўлиқлиги тўғрисида аудиторни асосли фикр тузиши;

Текшириш пайтида аудиторнинг қимматли қоғозларга берилган ҳуқуқлар бўйича барча керакли ҳужжатлар қанчалик тўлиқ ва ўз вақтида расмийлаштирилганлигини аниқлаши;

Текшириш жараёнида аудиторнинг солиқ қонунчилиги талабларига риоя қилинганлигини аниқлаши.

Инвестициялар аудитининг асосий вазифалари:

Молиявий инвестициялар таркибини бошланғич ҳужжатлар ва ҳисоб регистрлари маълумотлари бўйича ўрганиш;

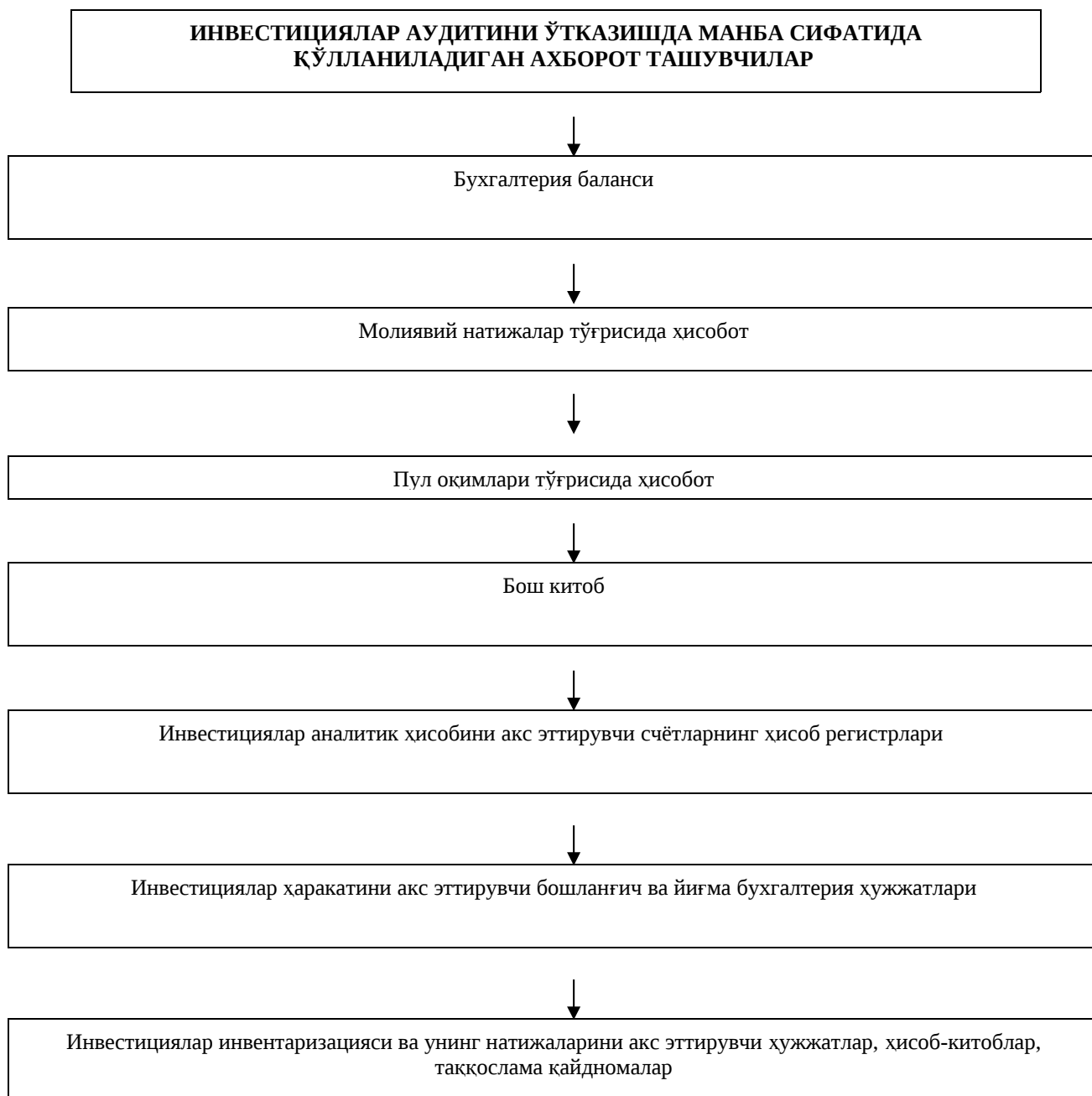
Молиявий инвестициялар бўйича ички назорат тизими ва бухгалтерия ҳисобига берилган бошланғич баҳони тасдиқлаш;

Бошқа корхона ва ташкилотлар устав капиталига қилинган инвестицияларни тўғри ҳужжатлаштирилганлигини тасдиқлаш;

Молиявий инвестициялар бўйича хўжалик операцияларини ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини аниқлаш;

Молиявий инвестициялар хўжаликялари бўйича ҳисоблаган, олинган ва ҳисобда акс эттирилган даромадларни тўғрилигини тасдиқлаш;

Молиявий инвестициялар бўйича инвентаризациялар сифатини баҳолаш.

3.ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТНИНГ МАЪЛУМОТ МАНБАЛАРИ

4.ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Бозор иқтисодиётига ўтиш муносабати билан корхона, ташкилот ва муассаларда мавжуд маблағлардан самарали фойдаланиш, корхона ихтиёридаги активларнинг самарадорлигини максимал даражада кўтариш асосий вазифа бўлиб ҳисобланади. Чунки маблағлардан самарали фойдаланиш корхона активлари самарадорлигини оширади ва бу орқали максимал даражада фойда олишда муҳим аҳамият касб этади.

Иқтисодиётни бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтказиш ва тармоқлар иқтисодини изчил ривожлантириш инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини оширишга бевосита боғлиқдир. Бугунги кунда инвестицияларни бозор иқтисодиётига мослаштириш ва инвестицион фаолиятни бошқариш ўзгача ёндашишларни талаб этмоқда. Чунки хўжалик юритишнинг замонавий йўлини танлаш инвестицион сиёсатни ҳам тубдан ўзгартиришни талаб қилади. Инвестицион сиёсатни амалга оширишда бозор муносабатларига мос дастаклардан фойдаланиш, яъни инвестицион жараён қатнашчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаб бериш; мамлакатда инвесторлар учун тўлақонли рақобатни таъминлаш; молиявий, моддий ва аклий бойликларни бошқаришда батамом эркин ҳаракат қилиш ва шунга тенглаштирилган тадбирларни амалга оширишни талаб этади.

Инвестициялар корхона ва ташкилотларда ўтказиладиган комплекс аудиторлик текширувининг энг муҳим ва ўта маъсулиятли объектларидан ҳисобланади. Бу объектлар тўғрисидаги ахборотларнинг реаллигини аниқламасдан туриб корхонанинг молиявий ҳисоботини тўғри тузилганлигига аудиторлик ҳулосасини бериб бўлмайди.

Инвестициялар аудитини ўтказиш учун аудиторлар республикамизнинг инвестициялар қонунчилиги ҳужжатларини, унда белгиланган тартиб-қоидаларни жуда чуқур ва яхши билиб олишлари лозим, чунки инвестициялар ҳисоби ва аудити ўзига хос хусусиятлари эга. Улар қуйидагилар:

Инвестициялар аудитининг хусусиятлари:
Инвестицияларнинг барча учун муҳим аҳамиятга эга эканлиги;
инвестицион муҳитнинг мавжудлиги;
томонларнинг моддий нафлари борлиги;
ҳисоб-китобларнинг мураккаблиги, ахборотнинг танқислиги;
уларнинг моҳиятини чуқур билмаслик ва тўғри тушунмаслик.

1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 8 тагача	
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалий машғулот	
<i>Амалий машғулот режаси</i>	1. Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари 2. Инвестициялар аудитининг мақсади ва вазифалари 3. Инвестициялар аудитнинг маълумот манбалари 4. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари	
Ўқув Ўқув машғулотининг мақсади: <i>Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари, мақсади ва вазифалари, маълумот манбалари ва хусусиятлари тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш</i>		
Педагогик вазифалар: 1.Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асосларини тушунтириш 2. Инвестициялар аудитининг мақсади ва вазифаларини тушунтириш 3.Инвестициялар аудитнинг маълумот манбалари ҳақида маълумот бериш 4. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари очиб берилади	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асосларини билиб олади 2.Инвестициялар аудитининг мақсади ва вазифаларини тушуниб олади 3. Инвестициялар аудитнинг маълумот манбалари ҳақида маълумотга эга бўлади 4.Инвестициялар аудитининг хусусиятларини ўрганади	
<i>Таълим бериш усуллари</i>	Мунозара, суҳбат,тезкор-сўров,	
<i>Таълим бериш шакллари</i>	Оммавий, якка тартибда ишлаш	
<i>Таълим бериш воситалари</i>	Ўқув қўлланма, проектор, флипчарт, маркерлар, эксперт топшириқлари	
<i>Таълим бериш шароити</i>	Техник таъминланган, гурхларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория	
<i>Мониторинг ва баҳолаш</i>	Оғзаки назорат: савол-жавоб, топшириқ ечимини текшириш	

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Тайёргарлик босқичи	1.Мавзунинг аниқлайди, мақсадни белгилайди ва ўқув жараёнини режалаштиради 2.Амалий машғулот учун саволлар, топшириқлар ва тарқатма материалларни тайёрлайди	Машғулотга тайёрланадилар
2 –босқич Асосий босқич	1. Амалий ишга кириш 1.1. Мавзунинг номи, мақсади ва кутилажак ўқув натижаларини эълон қилади 1.2. Амалий машғулотнинг тузилиши ва ўтказилиш тартибини тушунтириб беради	Тинглайдилар Тинглайдилар
	2. Асосий қисм 2.1. Мавзуга оид индивидуал тарзда топшириқлар тўпламидаги масалалар ва мавзу бўйича тест савол-жавоблари ечилади(1-илова) 2.2.Талабалар икки гуруҳга бирлаштирилади ва гуруҳларнинг ҳар бирига мавзуга оид биттадан саволга тайёргарлик кўриб, тақдирот қилиш топширилади(2-илова)	Ҳар бир талаба кейснни мустақил равишда ечади Ҳар бир гуруҳ ўзига тегишли саволга тайёргарлик кўради ва презентация қилади
3-босқич Якунловчи босқич	Амалий машғулот бўйича якун ясалади: • Талабаларда туғилган саволларга жавоб берилади • Гуруҳлар иш натижаси таҳлил қилинади • Мустақил иш юзасидан маслаҳатлар берилади	Саволлар берадилар Эшитадилар ва хулоса чиқарадилар Эшитадилар, ёзиб оладилар

Топшириқлар тўпламидан мавзу бўйича тест савол-жавоблари ва масалалар

1. Инвестициялар аудитининг ташкилий асослари деганда нимани тушунасиз?

- A. Аудитни режлаштириш, ўтказиш, натижаларини умумлаштириш ва уларни тадбиқ этишга доир ишлар
- B. Аудитни режлаштириш, ўтказиш, натижаларини умумлаштириш ва уларни кўриб чиқишга доир ишлар
- C. Аудитни режлаштириш, ўтказиш, ҳисобот тузиш ва уларни тақдим этишга доир ишлар
- D. Аудитни режлаштириш, дастурини тузиш, ўтказиш ва натижаларини умумлаштиришга доир ишлар

2. Инвестициялар аудитини ташкил этишда буюртмачи ва хизмат кўрсатувчи томонлар учун шартнома қандай ўринга эга?

- A. Асосий ўринга
- B. Иккиламчи ўринга
- C. Доимий ўринга
- D. Вақтинчалик ўринга

3. Инвестициялар аудитининг ҳуқуқий асослари деганда нимани тушунасиз?

- A. Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар иерархик тизими
- B. Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар кетма-кетлиги
- C. Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар рўйхати
- D. Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар навбат билан қўлланилиши

4. Инвестициялар аудитининг ҳуқуқий асослари деганда иерархик тизими нечи даражадан иборат?

- A. 2
- B. 3
- C. 4
- D. 5

5. Инвестициялар аудитида тасодифий танлаш нима асосида амалга оширилади?

- A. Тасодифий сонлар бўйича
- B. Тасодифий сонлар жадвали бўйича
- C. Тасодифий сонлар кетма-кетлиги бўйича
- D. Сонлар кетма-кетлиги бўйича

6. Инвестициялар аудитида танлаш текширилаётган жамланманинг қандай объектларига нисбатан аудиторлик русум-қоидаларини қўллаш мақсадида амалга оширилади?

- A. 100 фоиздан кам бўлган
- B. 80 фоиздан кам бўлган
- C. 75 фоиздан кам бўлган
- D. 75 фоиздан кўп бўлган

7. Инвестициялар аудитида танлаш тартиби қайси стандарт талаблари асосида бўлиши керак?

- A. 10-сон АФМС
- B. 11-сон АФМС
- C. 13-сон АФМС
- D. 14-сон АФМС

8. Инвестициялар аудитида танлаш тартиби қайси стандарт талаблари асосида бўлиши керак?

- A. 10-сон АФМС
- B. 11-сон АФМС
- C. 13-сон АФМС
- D. 14-сон АФМС

9. Инвестициялар аудитининг мақсади қандай?

- A. Бу хўжалик юритувчи субъектлар молиявий ҳисоботида инвестициялар тўғрисида ахборотларни тўғри акс эттирилганлигини аниқлаш учун керакли исботу далилларни йиғиш
- B. Бу хўжалик юритувчи субъектлар молиявий ҳисоботида инвестициялар тўғрисида ахборотларни тўғри ва тўлиқ акс эттирилганлигини аниқлаш учун керакли исботу далилларни йиғиш тўғрисида аудиторнинг фикри
- C. Бу хўжалик юритувчи субъектлар молиявий ҳисоботида инвестициялар тўғрисида ахборотларни акс эттирилганлигини аниқлаш мақсадида керакли исботу далилларни йиғиш тўғрисида аудиторнинг фикри
- D. Бу хўжалик юритувчи субъектлар молиявий ҳисоботида инвестициялар тўғрисида ахборотларни тўғри акс эттирилганлигини аниқлаш мақсадида тузилган аудиторнинг хулосаси

10. Инвестициялар аудитининг асосий вазифаларига кирмайди?

- A. Молиявий инвестициялар таркибини бошланғич ҳужжатлар ва ҳисоб регистрлари маълумотлари бўйича ўрганиш

- В. Молиявий инвестициялар бўйича ички назорат тизими ва бухгалтерия ҳисобига берилган бошланғич баҳони тасдиқлаш
- С. Бошқа корхона ва ташкилотлар устав капиталига қилинган инвестицияларни тўғри ҳужжатлаштирилганлигини тасдиқлаш
- Д. Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар навбат билан қўлланилишини тасдиқлаш

11. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари нимада?

- А. Инвестицияларнинг барча учун муҳим аҳамиятга эга эканлиги, инвестицион муҳитнинг мавжудлиги, томонларнинг моддий нафлари борлиги, ҳисоб-китобларинг мураккаблиги, ахборотнинг танқислиги, уларнинг моҳиятини чуқур билмаслик ва тўғри тушунмаслик
- В. Инвестицияларнинг муҳим аҳамиятга эга эканлиги, томонларнинг моддий нафлари борлиги, ҳисоб-китобларинг мураккаблиги, ахборотнинг танқислиги, уларнинг кўп омилларга боғлиқлиги
- С. Инвестицияларнинг муҳим аҳамиятга эга эканлиги, томонларнинг моддий нафлари борлиги, ҳисоб-китобларинг мураккаблиги, ахборотнинг танқислиги, уларнинг ҳисоб-китобларинг турли кўрсаткичларга боғлиқлиги
- Д. Инвестицияларнинг муҳим аҳамиятга эга эканлиги, томонларнинг моддий нафлари борлиги, ҳисоб-китобларинг мураккаблиги, ахборотнинг танқислиги, уларнинг ахборотларнинг тўғри шакллантиришнинг автоматик тизимини яратилмаганлиги

2-илова

Эксперт варағи №1

Мавзунини ўргангандан кейин қуйидаги саволларга ўзингизни қисқа фикрингизни ёзма равишда билдириш:

- Инвестициялар аудитининг ташкилий асосларини қандай изоҳлайсиз?
- Инвестициялар аудитини ташкил этиш бўйича буюртмачи ва аудиторлик ташкилоти ўртасида шартнома қачон тузилади?
- Инвестициялар аудитининг ҳуқуқий асослари иерархик тизими босқичларини изоҳланг?
- Инвестициялар аудитини асосий мақсади нимада?
- Инвестициялар аудитининг асосий вазифаларини изоҳланг?
- Инвестициялар аудитининг хос хусусиятлари нимада?

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

«БИРГАЛИК ДА ИШЛАЙМИЗ» ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Биргаликда ишлаш: ўқув гуруҳи кичик гуруҳларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирига бир хил топширик берилади. Ҳар бир кичик гуруҳ ўрганилаётган мавзу бўйича эксперт бўлади ва бошқаларни ўргатади.

Ҳар бир гуруҳнинг мақсади бошқа барча гуруҳлардан фаркли ўларок мавзуга доир топширикларни тўла ҳажмда ва тўғри ечишдан иборат бўлади.

«Биргаликда ишлаймиз» технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузлиши

1. Гуруҳ талабалари сафидан 4 кишидан иборат бўлган алоҳида қуйи гуруҳлар тузилади.
↓
2. Ҳар бир қуйи гуруҳга бир хил топширик берилади, уларга **эксперт варақалари** тарқатилади.
↓
3. Ҳар бир қуйи гуруҳ эксперт варақасида келтирилган умумий топширик устида ишлайди.
↓
4. Барча қуйи гуруҳ аъзоларининг мини-маърузалари тингланади. Умумий натижа (бутун эксперт варағи бўйича саволлар жавоби)ни шакллантиради ва уни эшитади.

Гуруҳларда ишлаш қондаси

Шеригингизни диққат билан тингланг.

Гуруҳ ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топшириқларга масъулият билан ёндашинг.

Агар ёрдам керак бўлса, албатта мурожаат қилинг.

Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.

Гуруҳлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.

Аниқ тушунмоғимиз лозим:

Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз;

Биз битта кемадамиз: ёки биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

4-маъруза

ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ВА УНИ ЎТКАЗИШ ДАСТУРИНИ ТУЗИШ

МАЪРУЗА ТЕХНОЛОГИЯСИ

Ўқув соати: 2 соат	Талабалар сони: 8 та
Ўқув машғулоти шакли: Ахборотли маъруза	
Маъруза режаси: 1. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифалари 2. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг босқичлари ва асосий тамойиллари 3. Инвестициялар аудитининг режаси ва дастурини тузиш 4. Инвестицияларни қабул қилиш ва баҳолаш тўғрилигини текшириш 5. Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш	
Ўқув машғулотининг мақсади: <i>Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифалари, унинг босқичлари ва асосий тамойиллари, унинг режаси ва дастурини тузиш ҳамда уларни қабул қилиш, баҳолаш ва самарали фойдаланиш даражасини текшириш тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш</i>	
Педагогик вазифалар: 1. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифаларини тушунтириш 2. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг босқичлари ва асосий тамойиллари ҳақида маълумот бериш 3. Инвестициялар аудитининг режаси ва дастурини тузишни ўргатиш 4. Инвестицияларни қабул қилиш ва баҳолаш тўғрилигини текширишни ўргатиш 5. Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш тўғрисида тушунча бериш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифаларини тушуниб олади 2. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг босқичлари ва асосий тамойиллари ҳақида ҳақида билимга эга бўлади 3. Инвестициялар аудитининг режаси ва дастурини тузишни ўрганади 4. Инвестицияларни қабул қилиш ва баҳолаш тўғрилигини текширишни ўрганади 5. Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш тўғрисида тушунчага эга бўлади
Ўқитиш усуллари: Маъруза, намоиш, блиц-сўров, пинборд техникаси, тест, савол-жавоб	
Ўқитиш шакллари: Фронтал, жамоавий иш	
Ўқитиш воситалари: Маъруза матни, компьютер слайдлари, доска	
Ўқитиш шароити: Техник ва гуруҳларда ишлаш учун жиҳозланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш: Оғзаки назорат: блиц – сўров, назорат саволлари	

**ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ВА УНИ
ЎТКАЗИШ ДАСТУРИНИ ТУЗИШ**
мавзусидаги маърузанинг
ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш Босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Кириш (5 мин.)	1.Маърузанинг мавзуси, мақсади эълон қилинади; 2.Эришиладиган натижалар айтилади; 3.Power Point дастурида тайёрланган маъруза режаси намойиш қилинади (1-илова); 4.Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун 4 та савол берилади (2-илова).	Тинглайдилар Ёзиб оладилар Саволларга жавоб беради
2 -босқич Асосий (65 мин.)	1. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифалари (3-илова) 2. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг босқичлари ва асосий тамойиллари(4-илова) 3. Инвестициялар аудитининг режаси ва дастурини тузиш (5- илова) 4. Инвестицияларни қабул қилиш ва баҳолаш тўғрилигини текшириш(6-илова) 5. Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш(7-илова)	Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар
3-босқич Яқунловчи (10и мин.)	1.Талабалар томонидан берилган саволларга жавоб берилади 2.Мавзунинг нақадар тушунганликларини аниқлаш мақсадида 10 та савол берилади 3.Мавзу бўйича билимларни чуқурлаштириш учун адабиётлар рўйхати берилади	Саволлар берадилар Саволларга жавоб берадилар Ёзиб оладилар

Маъруза режаси:

1. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифалари
2. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг босқичлари ва асосий тамойиллари
3. Инвестициялар аудитининг режаси ва дастурини тузиш
4. Инвестицияларни қабул қилиш ва баҳолаш тўғрилигини текшириш
5. Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш

Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун саволлар

1. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади қандай?
2. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг асосий вазифаларини изоҳланг?
3. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг асосий тамойиллари нечта?
4. Инвестициялар аудитни режалаштириш асосий босқичлари нечта ва улар қайсилар?
5. Инвестициялар аудити умумий режаси таркибини изоҳланг?
6. Инвестициялар аудити умумий дастури таркибини изоҳланг?
7. Инвестициялар аудити умумий режаси ва умумий дастури таркиблари нима билан фарқ қилади?
8. Инвестицияларни қабул қилиш бухгалтерия ҳисобида туғри акс эттирилганлиги билан боглик муаммолар қайсилар?
9. Инвестицияларни баҳолаш бухгалтерия ҳисобида туғри акс эттирилганлиги билан боглик муаммолар қайсилар?
10. Инвестициялардан самарали фойдаланиш бухгалтерия ҳисобида туғри акс эттирилганлиги билан боглик муаммолар қайсилар?

1. ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШНИНГ МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

Аудитни режалаштириш—бу аудиторлик муолажаларини кутилаётган характери, утказиш муддатлари ва ҳажмини умумий стратегияси ва мухтасар ёндашувини ишлаб чиқишдир.

Хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботи ва аудитини режалаштириш пайтида аудиторлик ташкилотлари томонидан қўлланиладиган меъёрларни аниқлаш аудитнинг мақсади ҳисобланади.

Аудитни режалаштириш мақсади:

Режалаштириш аудит ўтказишнинг бошланғич босқичи;

Аудит ўтказишни кутилаётган ҳажми, жадваллари ва муддатларини кўрсатган ҳолда аудиторлик ташкилоти томонидан аудитни умумий режасини ишлаб чиқиши;

Аудиторлик ташкилоти томонидан хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботи тўғрисида ҳолис ва асосли фикр шакллантириш учун зарур бўлган аудиторлик русум-қоидаларини амалга ошириш ҳажми, турлари ва изчиллигини белгилайдиган аудиторлик дастурини ишлаб чиқиши.

Аудитни режалаштиришнинг вазифалари:

аудитнинг муҳим қисмларига керакли эътиборни қаратишга кўмаклашиш;

потенциал муаммоларни аниқланиши ва ишни оптимал харажатлар, сифат ва ўз вақтида бажариш;

аудит текширувига қатнашаётган текшириш гуруҳи мутахассислари ўртасида ишни самарали тақсимланишига эришиш;

ушбу текшириш ишини мувофиқлаштириш;

аудиторлик ишларини сифатли бажариш бўйича ички назоратни ташкил этишга имконият яратиш;

Аудит умумий режаси ва дастурини тайёрлаш тамойилларини шакллантириш.

4-илова

**2. ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШНИНГ
БОСҚИЧЛАРИ ВА АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ**

Аудитни режалаштириш пайтида аудиторлик ташкилоти қуйидаги асосий босқичларни ажратиш керак(5-чизма):

5-чизма. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг босқичлари

Аудитни режалаштиришни аудиторлик ташкилоти аудитни ўтказишнинг умумий қоидаларига, шунингдек қуйидаги хусусий қоидаларга мувофиқ ўтказилиши керак.

Режалаштиришнинг комплекслиги	Режалаштиришнинг узлуксизлиги	Режалаштиришнинг мақбуллиги
Бирламчи режалаштиришдан бошлаб аудитнинг умумий режаси ва дастурини тузишга қадар режалаштириш барча босқичларининг ўзаро боғланган ва уйғун бўлиши таъминланишини тақозо этади	Аудиторлар гуруҳига ўзаро боғланган топшириқларни белгилаш ва режалаштириш босқичларини муддатлар ҳамда хўжалик юритувчи турдош субъектлар бўйича балансда ўз ифодасини топади, аудиторлик ташкилоти хўжалик юритувчи субъектнинг молия-хўжалик фаолиятидаги ўзгаришларни ва оралик аудиторлик текширувлари натижаларини ҳисобга олган ҳолда аудитни ўтказиш режа дастурларига ўз вақтида тузатишларни киритиши керак бўлади	Режалаштириш жараёнида аудиторлик ташкилоти аудиторлик ташкилотининг ўзи белгилаган мезонлар асосида аудит умумий режаси ва дастурининг мақбул вариантини танлаш имконияти учун режалаштиришнинг вариантлилигини таъминлаши керак.

3.ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ РЕЖАСИ ВА ДАСТУРИНИ ТУЗИШ

Аудитнинг самарадорлиги уни тўғри режалаштиришга бевосита боғлиқдир. Аудиторлик ташкилотлари турли мулкдаги хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятларини текширади. Ушбу фаолиятлар ўз навбатида бир-биридан фарқ қилади. Мисол учун, ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи корхоналарнинг хўжалик жараёнлари кўп ҳолларда хом-ашёларни сотиб олиш, уларни ишлаб чиқаришда фойдаланиш, тайёр маҳсулотлар олиш ва уларни сотиш билан боғлиқ бўлса, савдо билан шуғулланувчи корхоналарнинг фаолиятлари эса товарларни сотиб олиш ва қайта сотиш билан боғлиқ бўлади, агар корхонада инвестиция фаолияти мавжуд бўлса албатта бу фаолият ҳам аудит текширувидан ўтказилиши шарт. Шунинг учун хўжалик юритувчи субъект фаолиятини аудит қилишга розилик бериш ва шартнома тузишдан олдин аудит режаси тузилади.

Махсус адабиётларда аудитни режалаштиришга аудитнинг стратегияси ва тактикасини аниқлаш деб ҳам эътироф этилган. Аудит стратегияси қўйилган мақсад ва вазифаларни маълум кетма-кетликда ва аниқ истикболга асосланиб бажарилишини таъминласа, аудит тактикаси қўйилган мақсадларга эришишнинг шакл ва усуллари ифодалайди. Аудитни режалаштиришдан асосий мақсад аудит жараёнидаги умумий иш ҳажмини аниқлаш, текшириш муддатларини белгилаш, аудитни ўтказишда қўлланилиши мумкин бўлган илғор усуллар таркибини, кўрсатиладиган аудиторлик хизмати қийматини ҳамда аудиторлик хатарини аниқлашдан иборат. Аудитни режалаштириш 3-сон “Аудитнинг режалаштирилиши” ва 9-сон “Аудиторлик исботи ва хатари” аудит миллий стандартлари талаблари асосида амалга оширилади.³

³ Мусаев Ҳ.Н. Аудит. Дарслик. Т.:Молия, 2003. 56 бет.

**Инвестициялар бўйича аудиторлик текширувини ўтказишнинг
намунавий умумий режаси**

Аудитнинг умумий режаси
Текшириладиган ташкилот
Аудит даври киши-соатлар миқдори
Аудиторлик гуруҳининг раҳбари
Аудиторлик гуруҳининг таркиби
Режалаштирилган аудиторлик rischi
Режалаштирилган жиддийлик даражаси

№	Режалаштирилган ишлар турлари	Ўтказиш даври	Бажа- рувчи	Эслатма
1	Мижоз фаолияти ҳамда инвестициялари билан танишиш			
2	Корхонада ички назорат тизимини баҳолаш			
3	Инвестициялар бўйича аудиторлик далилларини тўплаш			
4	Инвестициялар бўйича жиддийлик ва хатари (таваккалчилиги) даражасини аниқлаш			
5	Инвестициялар бўйича аудиторлик танлови усулларини белгилаш			
6	Инвестициялар бўйича аудит дастурини тузиш			
7	Инвестициялар аудитини бевосита ўтказиш жараёни (дастурни бажариш)			
8	Бажарилган ишлар натижаларини таҳлил қилиш, барча оралик ва умумий ҳужжатларни тайёрлаш			
9	Текширув натижаларини мијозга тақдим этиш ва ҳ.к.			

Аудиторлик ташкилоти раҳбари
Аудиторлик гуруҳининг раҳбари

Фаннинг мақсадидан келиб чиқиб, инвестициялар бўйича аудиторлик текшируви режаси корхоналарда мавжуд барча инвестициялар турлари ва шаклларини қамраб олган ҳолда тузилган шартномага асосан алоҳида ёки умумий тузилади. Ушбу режада инвестициялар бўйича аудиторлик далилларини тўплаш усуллари, жиддийлик ва риск даражалари, аудиторлик танлови усуллари белгиланади.

Аудит режасига асосан аудит дастури тузилади. Ушбу дастурда режадаги вазифаларга янада аниқликлар киритилиб бажарувчилар ўртасида тақсимланади. Дастурда аудит объектлари, уларни текширишда қўлланиладиган ва аудиторлик исботини таъминлайдиган усуллар, аудиторларнинг ишчи ҳужжатлари келтирилган бўлади. Ўзининг мазмун-моҳиятига кўра аудиторлик дастури аудит ўтказиш учун услубий манба ва назорат воситаси бўлиб хизмат қилади. Агар аудит ўтказиш жараёнида айрим операцияларни чуқурроқ текшириш зарурати келиб чиқса, ундай ҳолларда аудит дастурига тегишли ўзгартиришлар киритилади ва қабул қилинган тартибларга асосан ҳужжатлаштирилади. Аудит дастури ҳам аудиторлик гуруҳи раҳбари томонидан имзоланиб аудиторлик ташкилоти раҳбари томонидан тасдиқланади. Аудит режаси ва дастури асосида ўтказилган текширувлар маълум тартибда умумлаштирилиб борилади ва ҳужжатлаштирилади. Ушбу ҳужжатлар ўз навбатида аудиторлик ҳисоботи ва ҳулосаларинини тузишга асос бўлиб хизмат қилади.

АУДИТ ДАСТУРИ

Текширилаётган ташкилот _____
 Аудит даври _____
 Киши-соатлар сони _____
 Аудиторлик гуруҳи раҳбари _____
 Аудиторлик гуруҳи таркиби _____
 Режалаштирилаётган аудиторлик хатари _____
 Режалаштирилаётган жиддийлик даражаси _____

N	Аудит бўлимлари бўйича аудиторлик тадбирлари руйхати	Ўтказиш даври	Бажарувчи	Аудиторнинг иш ҳужжатлари	Изохлар
1	Қимматли қоғозларга инвестициялар аудити	Шартнома га асосан	Буйруққа асосан гуруҳ раҳбари ёки аудитор	Шартномалар, синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари , молиявий ҳисоботлар	Ёлпасига текшириш
2	Шўба ва қарам ҳўжалик жамиятларига инвестициялар аудити	Шартнома га асосан	Буйруққа асосан гуруҳ раҳбари ёки аудитор	Шартномалар, синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари , молиявий ҳисоботлар	Ёлпасига текшириш

3.	Хорижий сармоя катнашган корхоналарга инвестициялар аудити	Шартномага асосан	Буйрукка асосан гуруҳ раҳбари ёки аудитор	Шартномалар, синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари, молиявий ҳисоботлар	Ёппасига текшириш
4.	Бошқа ҳўжалик юритувчи субъектлар устав капиталига инвестициялар аудити ва бошқалар	Шартномага асосан	Буйрукка асосан гуруҳ раҳбари ёки аудитор	Шартномалар, синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари, молиявий ҳисоботлар	Ёппасига текшириш

Аудиторлик ташкилоти раҳбари Аудиторлик гуруҳининг раҳбари

Фаннинг мақсадидан келиб чиқиб, инвестициялар бўйича аудиторлик текшируви дастури корхоналарда мавжуд барча инвестициялар турлари ва шаклларини қамраб олган ҳолда тузилган шартномага асосан алоҳида ёки умумий тузилади. Ушбу дастурда инвестициялар бўйича бухгалтерия бошланғич ҳужжатлари ва ҳисоботларини текширишга қаратилган амаллар, уларни бажарувчи аудиторлар ва уларнинг ёрдамчилари, амалларни бажариш натижасида шакллантириладиган аудиторнинг иш ҳужжатлари белгиланади.

6-илова

4.ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ҚАБУЛ ҚИЛИШ ВА БАҲОЛАШ ТЎҒРИЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Молиявий инвестициялар инфляция шароитида пул маблағлари қадрсизланишининг олдини олиш, қўшимча даромад олиш ва бошқа корхона фаолияти устидан назорат ўрнатиш мақсадида амалга оширилади.

Молиявий инвестициялар бухгалтерия ҳисоботидаги «Узоқ муддатли молиявий инвестициялар» ва «Қисқа муддатли молиявий инвестициялар» моддалари кўрсаткичларининг ишончилиги ва молиявий инвестицияларни ҳисобга олиш ҳамда солиққа тортиш бўйича қўлланилаётган услубиётнинг Ўзбекистон Республикасида амал қилаётган меъёрий ҳужжатларга мувофиқлиги тўғрисида хулоса шакллантириш мақсадида аудиторлик текширувидан ўтказилади.

Молиявий инвестицияларни аудиторлик текширувидан ўтказиш чоғида ҳал этиладиган вазифалар

Аудиторнинг вазифалари	Текшириладиган масалалар
1. Молиявий инвестицияларни ҳисобга олиш ва назорат қилишнинг ҳолатини текшириш	Корхона активларини молиявий инвестициялар қаторига олиб боришнинг тўғрилиги. Муомалаларни ҳужжатлаштиришни текшириш. Молиявий инвестицияларни баҳолашнинг тўғрилиги. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш. Бухгалтерия ҳисоботи кўрсаткичларининг синтетик ва аналитик ҳисоб маълумотларига мослиги.
2. Молиявий инвестициялар ҳаракатини бухгалтерия ҳисобида акс эттиришга доир муомалалар синтетик ҳисобининг тўлиқлиги ва тўғрилиги ҳамда солиқ қонун-чилигига риоя қилинишини текшириш	Молиявий инвестициялар киними ва ҳисобдан чиқарилишини синтетик ҳисоб регистрларида акс эттириш. Қимматли қоғозлар аналитик ҳисобини ташкил этиш. Молиявий инвестицияларни ҳисобдан чиқаришга доир муомалалар бўйича солиқ қонунчилигига риоя қилиниши. Қимматли қоғозлар қадрсизланишининг олдини олиш мақсадида резерв ташкил этишга доир муомалаларни акс эттириш. Қарз шартномаси бўйича берилган маблағлар ҳисоби.
3. Молиявий инвестицияларга доир даромадларнинг тўлиқ акс эттирилиши ва уларнинг солиққа тортилишини текшириш	Ҳисобланган даромадларни акс эттириш. Ушбу муомалаларни солиққа тортишнинг тўғрилигини текшириш.

Молиявий инвестицияларни аудиторлик текширувидан ўтказишнинг мақсади бошқа активлар текширувидаги каби қуйидагиларни таъминлашдан иборат:

*0 **тўлиқлик** - барча молиявий инвестицияларнинг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида тўлиқ акс эттирилиши, ҳисобга олинмай қолган молиявий инвестициялар йўқлиги;

*1 **мавжудлиги** - барча молиявий инвестициялар корхона учун аҳамиятли бўлиб, баланс тузиш санасига мавжуд ва келажакда даромад келтиради;

*2 **ҳуқуқ ва мажбуриятлар** - корхона молиявий инвестициялар учун тегишли ҳуқуқларга эга ва ушбу ҳуқуқлар билан боғлиқ хавф-хатар учун масъулдир

*3 **баҳолашлар** - молиявий инвестициялар (қимматли қоғозлар) бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида меъёрий ҳужжатлар талабларига мувофиқ баҳоланган

*4 **аниқлиги** - молиявий инвестицияларга доир харажатлар бухгалтерия ҳисоби қоидаларига мувофиқ ҳисобга олинган, бухгалтерия ҳисоботи маълумотлари синтетик ҳисоб регистрларидаги ёзувларга мос келади:

*5 **ҳисоб даврининг чекланганлиги** - молиявий инвестицияларни ҳисобга қабул қилиш ва ҳисобдан чиқаришга доир барча муомалалар тегишли ҳисоб даврида ҳисобга олинган;

*6 **тақдим қилиш ва баён қилиш** - барча молиявий инвестициялар

тўғри туркумланган ва бухгалтерия ҳисоботида моҳияти очиб берилган:

Текшириладиган масалалар бўйича етарли далилларга эга бўлиш кўрсатилган фактларни мустақил баҳолаш, йўл қўйилган хато - камчиликларни ҳамда амалдаги меъёрий ҳужжатлар ва бухгалтерия ҳисоби қоидаларидан четга чиқишларни аниқлашга имкон беради.

Молиявий инвестицияларнинг ҳар бир тўрини баҳолаш ва қайта баҳолаш ўзига хос хусусиятларга эга(2-жадвал).

2-жадвал

Инвестицияларни баҳолаш турлари ва усуллари

Молиявий инвестицияларни баҳолаш санаси:	Сотиб олиш санаси	Сотиб олиш санаси деганда, қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларни сотиб олиш, яъни уларни қабул қилиб олиш санаси тушунилади.
	Кейинги саналар	Кейинги саналар деганда, сотиб олингандан кейинги баланс саналари тушунилади. Ушбу саналарда қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестициялар балансда турли қийматда баҳоланиши мумкин. Жумладан, БХМС № 12 нинг 15-пунктига мувофиқ қимматли қоғозларга йўналтирилган узок муддатли молиявий инвестициялар қўйидаги баҳолардан бири бўйича акс эттирилиши керак: • Бозор қийматида ; • Сотиб олиш қийматида; • Бозор ва сотиб олиш қийматларидан энг кичигида; • Қайта баҳоланган қийматда
Қимматли қоғозларни қийматини қайта баҳолашнинг усуллари	Қимматли қоғозлар номлари бўйича	қайта баҳолаш ҳар бир қимматли қоғоз бўйича индивидуал тарзда

		амалга оширилади
	Қимматли қоғозлар гуруҳлари бўйича	қайта баҳолаш қимматли қоғозларнинг гуруҳлари бўйича амалга оширилади.
	Тўлиқ инвестиция портфели бўйича	қайта баҳолаш жами инвестиция портфели бўйича амалга оширилади.

Қиймат тамойилига мувофиқ капитал инвестициялар катъий баҳоланади. Капитал инвестицияларнинг алоҳида турларини баҳолаш тартиби қуйидагича амалга оширилади(3-жадвал).

3-жадвал

Капитал инвестицияларни баҳолаш, қайта баҳолаш ва унинг усуллари

Тугалланмаган қурилишни баҳолаш		Тугалланмаган қурилиш деганда, одатда, лойиҳа хужжатларига асосан белгиланган муддатларда тўлиқ қурилмаган ва ишлатишга топширилмаган қурилиш объектларининг қиймати тушунилади
Ўрнатишга мўлжалланган жихозларни баҳолаш		Ўрнатишга мўлжалланган жихозлар деганда янги капитал қурилиш объектлари учун, шунингдек: ҳаракатдаги асосий воситаларни кенгайтириш, реконструкция ва модернизация қилиш учун сотиб олинган ва қурилиш лойиҳасигв кўра ўзининг монтаж муддатини кутаётган технологик энергетик ва бошқа мақсадлардаги ишлаб чиқариш жихозлари тушунилади
Асосий воситалар ва номоддий активларни сотиб олишга кетган инвестицияларни баҳолаш		Асосий воситалар ва номоддий активларни сотиб олишга кетган инвестициялар уларнинг бошланғич қиймати бўйича баҳоланади

Асосий подани шакллантиришга қилинган инвестицияларни баҳолаш		Асосий подани шакллантиришга қилинган инвестициялар турлича баҳоланади
Капитал инвестицияларни қайта баҳолаш ва унинг усуллари	Тўғридан-тўғри қайта баҳолаш усули	Капитал инвестицияларни қайта баҳолаш деганда улар қийматини реал бозор қийматига етказиш тушунилади
	Индекс усули	

Аудитор молиявий инвестицияларнинг баҳоланишини «Молиявий инвестициялар ҳисоби» номли 12-сон БХМСга риоя қилиб олиб борилганлигини текширади.

Харид қилиниши чоғида молиявий инвестициялар брокерлик хизматларига оид тўловлар, божлар, банк хизматига оид тўлов ва бошқа харажатлар каби харид қилишга оид харажатлар билан биргаликда харид қилиш қиймати бўйича баҳоланганлигига аудитор текшириб ишонч ҳосил қилади.

Аудитор узоқ муддатли молиявий инвестицияларнинг акциялар ёки бошқа қимматли қоғозлар эмиссияси йўли билан қисман ёки тўлиқ харид қилиниши чоғида уларнинг номинал қиймати эмас, балки қимматли қоғозлар бозоридаги сотиш қиймати харид қилиш қиймати бўлиб ҳисобланади. Узоқ муддатли молиявий инвестицияларнинг алмаштириш ёки бошқа активга қисман алмаштириш йўли билан харид қилишда харид қиймати берилаётган активнинг бозор қийматига асосланган ҳолда аниқланганлигини текширади.

Узоқ муддатли молиявий инвестицияларнинг ўз ичига фоизлар улушини, ҳисобланган дивидендларни уларни сотиб олиш вақтигача бўлган давр учун бўлган қиймат бўйича сотиб олиниши харидор томонидан сотувчига тўланган фоизлар суммаси чиқариб ташланган ҳолда харид қилиш қиймати бўйича ҳисобга олинади. Агар узоқ муддатли молиявий инвестициялар харид қилиш вақтига қадар ҳисобланган фоизлар билан бирга сотиладиган бўлса, у ҳолда уларнинг фоизларни тўлаш куни билан тўғри келмайдиган кунларда сотиб олиниши чоғида харидор билан сотувчи ўзаро тегишли суммани бўлишиб олишлари керак. Харидор сотувчига инвестициялар қиймати билан бир қаторда уларнинг сўнгги тўлови амалга оширилган вақтдан бошлаб ўтган давр учун тўланиши лозим бўлган фоизларни тўлайди. Фоизларни тўлашнинг навбатдаги муддати келган вақтда харидор уларни тўлиқ, жами давр учун олади. Аудитор текшириш пайтида ушбу амаллар тўғри бажарилганлигига ишонч ҳосил қилиши керак.

Қарзга оид қимматли қоғозларга инвестицияларнинг харид қилиш қиймати билан сўндириш қиймати ўртасидаги фарқ (дисконт ёки харид қилиш чоғидаги мукофот), одатда, инвестор томонидан қимматли қоғозни харид қилиш вақтидан бошлаб сўндириш вақтигача ҳисобдан чиқарилади, яъни амортизация қилинади.

Аудитор узоқ муддатли молиявий инвестицияларни қайта баҳолашни амалга ошириш учун қайта баҳолашлар даврийлиги аниқлаб олиниши зарур. Бунда қайта баҳолашнинг яқка тартибдаги усули қўлланилганлигини текширади.

Қайта баҳолаш натижасида узоқ муддатли молиявий инвестициялар қийматининг ошиб кетиши 8510-«Активларни қайта баҳолаш бўйича тузатишлар» ҳисобварағида, камайиши эса қўшимча баҳолаш чегарасида резерв капиталининг камайтирилиши ёки аввалги қўшимча баҳолашдан ошган суммада харажат сифатида ҳисобга олинади. Аудитор ушбу хўжалик операциялари тўғри ҳисоб-

китоб қилинганлиги ва бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини аниқлайди.

Агар узоқ муддатли молиявий инвестицияларнинг қайта баҳоланиши натижасида дастлаб камайиш, кейин эса кўпайиш юз берган бўлса, у ҳолда узоқ муддатли молиявий инвестициялар қийматининг аввалги камайиш суммаси қайта тикланиши лозим бўлади. Тикланиши лозим бўлган сумма қабул қилинган ҳисоб сиёсатиға мувофиқ даромад ёки тақсимланмаган фойдаға киритилади.

Узоқ муддатли молиявий инвестициялар ўз қийматининг бир қисмини йўқотган ҳолларда (яъни, инвестициялар баҳосининг пасайиш жараёни юз берганида) уларнинг баланс қиймати қайта кўриб чиқилиши керак. Аудитор кетма-кет текшириш жараёнида ушбу операциялар мавжуд бўлганда уларнинг ҳам тўғри бажарилганлигини тасдиқлайди.

7-илова

5.ИНВЕСТИЦИЯЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ДАРАЖАСИНИ ТЕКШИРИШ

Бозор иқтисодиётиға ўтиш муносабати билан корхона, ташкилот ва муассасаларда мавжуд маблағлардан самарали фойдаланиш, корхона ихтиёридаги активларнинг самарадорлигини максимал даражада кўтариш асосий вазифа бўлиб ҳисобланади.

Чунки маблағлардан самарали фойдаланиш корхона активлари унумдорлигини оширишда ва бу орқали максимал даражада фойда олишда муҳим аҳамият касб этади.

Иқтисодиётнинг бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтиши ва тармоқлар иқтисодини изчил ривожлантириш инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини оширишға бевосита боғлиқдир.

Албатта, инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини оширишда молиявий инвестициялар ва улар бўйича олинган даромадларни тўғри ҳисобға олиш, уларнинг мақсадли ишлатилишини назорат қилиш ва ҳисобини таъминлаш, инвестициялар самарадорлигини таҳлил этиш ҳамда аудитини ўтказиш муҳим ўрин тутати, аудитнинг услубий муаммоларини бартараф этиш ҳамда такомиллаштириш долзарб вазифаларимиздан бири бўлиб ҳисобланади.

Бугунги кунда инвестицияларни бозор иқтисодиётиға мослаштириш ва инвестицион фаолиятни бошқариш ўзгача ёндошишларни талаб этмоқда. Чунки хўжалик юритишнинг замонавий йўлини танлаш инвестицион сиёсатни ҳам тубдан ўзгартиришни талаб қилади. Инвестицион сиёсатни амалға оширишда бозор муносабатларига мос дастаклардан фойдаланиш, яъни инвестицион жараён катнашчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаб бериш; мамлакатда инвесторлар учун тўлақонли рақобатни таъминлаш; молиявий, моддий ва ақлий бойликларни бошқаришда батамом эркин ҳаракат қилиш ва шунга тенглаштирилган тадбирларни амалға оширишни талаб қилади.

Аудитор инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текширишни иқтисодий кўрсаткичлар (коэффициентлар)ни аниқлаш орқали амалға оширади ва шу асосда уларға баҳо беради.

ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ВА УНИ ЎТКАЗИШ ДАСТУРИНИ ТУЗИШ

1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 8 тагача	
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалий машғулот	
Амалий машғулот режаси	1. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифалари 2. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг босқичлари ва асосий тамойиллари 3. Инвестициялар аудитининг режаси ва дастурини тузиш 4. Инвестицияларни қабул қилиш ва баҳолаш тўғрилигини текшириш 5. Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш	
Ўқув машғулотининг мақсади: Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифалари, унинг босқичлари ва асосий тамойиллари, унинг режаси ва дастурини тузиш ҳамда уларни қабул қилиш, баҳолаш ва самарали фойдаланиш даражасини текшириш тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш		
Педагогик вазифалар: 1. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифаларини тушунтириш 2. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг босқичлари ва асосий тамойиллари ҳақида маълумот бериш 3. Инвестициялар аудитининг режаси ва дастурини тузишни ўргатиш 4. Инвестицияларни қабул қилиш ва баҳолаш тўғрилигини текширишни ўргатиш 5.Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш тўғрисида тушунча бериш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифаларини тушуниб олади 2. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг босқичлари ва асосий тамойиллари ҳақида ҳақида билимга эга бўлади 3. Инвестициялар аудитининг режаси ва дастурини тузишни ўрганади 4. Инвестицияларни қабул қилиш ва баҳолаш тўғрилигини текширишни ўрганади 5.Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш тўғрисида тушунчага эга бўлади	
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат,тезкор-сўров,	
Таълим бериш шакллари	Оммавий, якка тартибда ишлаш	
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, флипчарт, маркерлар, эксперт топшириқлари	
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гурҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб,	

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Тайёргарлик босқичи	1.Мавзуни аниқлайди, мақсадни белгилайди ва ўқув жараёнини режалаштиради 2.Амалий машғулот учун саволлар, топшириқлар ва таркатма материалларни тайёрлайди	Машғулотга тайёрланадилар
2 –босқич Асосий босқич	1. Амалий ишга кириш 1.1. Мавзунинг номи, мақсади ва кутилажак ўқув натижаларини эълон қилади 1.2. Амалий машғулотнинг тузилиши ва ўтказилиш тартибини тушунтириб беради	Тинглайдилар Тинглайдилар
	2. Асосий қисм 2.1. Мавзуга оид индивидуал тарзда топшириқлар тўпламидаги масалалар ва мавзу бўйича тест савол-жавоблари ечилади(1-илова) 2.2.Талабалар икки гуруҳга бирлаштирилади ва гуруҳларнинг ҳар бирига мавзуга оид биттадан саволга тайёргарлик кўриб, тақдимот қилиш топширилади(2-илова)	Ҳар бир талаба кейсни мустақил равишда ечади Ҳар бир гуруҳ ўзига тегишли саволга тайёргарлик кўради ва презентация қилади
3-босқич Яқунловчи босқич	Амалий машғулот бўйича яқун ясалади: • Талабаларда туғилган саволларга жавоб берилади • Гуруҳлар иш натижаси таҳлил қилинади • Мустақил иш юзасидан маслаҳатлар берилади	Саволлар берадилар Эшитадилар ва хулоса чиқарадилар Эшитадилар, ёзиб оладилар

Топшириқлар тўпламидан мавзу бўйича тест савол-жавоблари ва масалалар

1. Аудитни режалаштириш мақсади:

- A. Режалаштириш аудит ўтказишнинг бошланғич босқичи ҳисобланиб, аудит ўтказишни кутилаётган ҳажми, жадваллари ва муддатларини кўрсатган ҳужжат
- B. Режалаштириш аудит ўтказишнинг бошланғич босқичи ҳисобланиб, аудит ўтказишни кутилаётган ҳажмини акс эттирувчи ҳужжат
- C. Режалаштириш аудит ўтказишнинг бошланғич босқичи ҳисобланиб, аудит ўтказиш бўйича кутилаётган жадвалларни акс эттирувчи ҳужжат
- D. Режалаштириш аудит ўтказишнинг бошланғич босқичи ҳисобланиб, аудит ўтказишни кутилаётган муддатларини акс эттирувчи ҳужжат

2. Инвестициялар аудитини режалаштириш неча босқичда амалга оширилади?

- A. 2 B. 3 C. 4 D. 5

3. Инвестициялар аудитини режалаштириш қайси АФМС орқали тартибга солинади?

- A. 3-сон АФМС B. 13-сон АФМС
C. 14-сон АФМС D. 90-сон АФМС

4. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг асосий тамойилларини кўрсатинг?

- A. Комплекслик узлуксизлик мақбуллик
- B. Аниқлиқ узлуксизлик мақбуллик
- C. Тўлиқлик узлуксизлик мақбуллик
- D. Комплекслик аниқлик мақбуллик

5. 3-сон АФМС “Аудитни режалаштириш” бўйича унинг асосий босқичларини кўрсатинг

- A. Дастлабки режалаштириш, аудитнинг умумий режасини тайёрлаш ва тузиш, аудит дастурини тайёрлаш ва тузиш
- B. Дастлабки режалаштириш, аудитнинг умумий режасини тайёрлаш, аудит дастурини тузиш
- C. Дастлабки режалаштириш, аудитнинг умумий режасини тайёрлаш ва тузиш
- D. Дастлабки режалаштириш, аудитнинг умумий режасини тузиш, аудит дастурини тузиш

6. 3-сон АФМС “Аудитни режалаштириш” бўйича дастлабки режалаштириш босқичи нечта банддан иборат:
A. 5 B. 6 C. 7 D. 8
7. 3-сон АФМС “Аудитни режалаштириш” бўйича аудитнинг умумий режасини тайёрлаш ва тузиш босқичи нечта банддан иборат:
A. 5 B. 6 C. 7 D. 8
8. 3-сон АФМС “Аудитни режалаштириш” бўйича аудит дастурини тайёрлаш ва тузиш босқичи нечта банддан иборат:
A. 6 B. 7 C. 8 D. 9
9. Инвестициялар аудитида аралаш танлаш қайси усулларнинг уйғунлигини ўзида мужассам қилади?
A. Тасодифий ва кетма-кет B. Тасодифий ва мунтазам
C. Кетма-кет ва мунтазам D. Тасодифий, кетма-кет ва мунтазам
10. Инвестициялар аудитида далиллар йиғиш қайси стандарт талаблари асосида бўлиши керак?
A. 31-сон АФМС B. 50-сон АФМС
C. 70-сон АФМС D. 90-сон АФМС
11. Аудиторлик далиллари қачон ишончли ҳисобланади?
A. Агарда ҳужжатлар хусусий капитал ва мажбуриятларнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда
B. Агарда ҳужжатлар ва активлар, хусусий капитал ва мажбуриятларнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда
C. Агарда ҳужжатлар ва активлар ва мажбуриятларнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда
D. Агарда ҳужжатлар ва активлар ва хусусий капиталнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда
12. Инвестициялар аудитида далиллар йиғиш қайси стандарт талаблари асосида бўлиши керак?
A. 31-сон АФМС B. 50-сон АФМС
C. 70-сон АФМС D. 90-сон АФМС
13. Аудиторлик далиллари қачон ишончли ҳисобланади?
A. Агарда ҳужжатлар хусусий капитал ва мажбуриятларнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда
B. Агарда ҳужжатлар ва активлар, хусусий капитал ва мажбуриятларнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда
C. Агарда ҳужжатлар ва активлар ва мажбуриятларнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда

- D. Агарда хужжатлар ва активлар ва хусусий капиталнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда

14. Қимматли қоғозларни харид қилишда ишлатиладиган қарз маблағлари бўйича фоизлар ҳисоби:

- A. Ишлаб чиқариш фаолиятини амалга оширувчи корхона ва ташкилотларда асосий воситалар ва номоддий активларни харид қилишга қарз маблағлари бўйича фоизлар ҳисоби каби бир хил тартибда амалга оширилади
- B. Ишлаб чиқариш фаолиятини амалга оширувчи корхона ва ташкилотларда асосий воситалар ва номоддий активларни харид қилишга қарз маблағлари бўйича фоизлар ҳисоби каби бир хил тартибда амалга оширилмайди
- C. Ноишлаб чиқариш фаолиятини амалга оширувчи корхона ва ташкилотларда асосий воситалар ва номоддий активларни харид қилишга қарз маблағлари бўйича фоизлар ҳисоби каби бир хил тартибда амалга оширилади
- D. Ноишлаб чиқариш фаолиятини амалга оширувчи корхона ва ташкилотларда асосий воситалар ва номоддий активларни харид қилишга қарз маблағлари бўйича фоизлар ҳисоби каби бир хил тартибда амалга оширилмайди

15. Қимматли қоғозларни ҳисобдан чиқаришга таълуқли харажатларни акс эттириш тартиби:

- A. Қимматли қоғозлар бозори профессионал иштирокчиларининг фаолиятини солиққа тортиш бўйича тартибининг йўқлигидир
- B. Қимматли қоғозлар бозори профессионал иштирокчиларининг фаолиятини солиққа тортиш бўйича амалдаги қонунчиликда профессионал иштирокчиларнинг статуси белгиланмаганлиги
- C. Қимматли қоғозлар бозори профессионал иштирокчиларининг фаолиятини солиққа тортиш бўйича тартибининг улар томонидан амалга оширилаётган асосий фаолият(қимматли қоғозлар олди-сотдиси) қонунчиликда баъзи ҳолларда бошқа фаолият тури шаклида олиб борилиши
- D. Қимматли қоғозлар бозори профессионал иштирокчиларининг фаолиятини солиққа тортиш бўйича тартибининг аниқ эмаслигидир

16. Инвестицияларнинг жорий қиймати деганда нимани тушунаси?

- A. Бир-бирига қарам бўлган хабардор, сотиб олишни хоҳлаган харидор билан хабардор, сотишни хоҳлаётган сотувчи ўртасида актив алмаштириладиган миқдор
- B. Бир-бирига қарам бўлмаган хабардор, сотиб олишни хоҳлаган харидор билан хабардор, сотишни хоҳлаётган сотувчи ўртасида актив алмаштириладиган миқдор
- C. Активлар бозорида аниқланадиган инвестициялар миқдори
- D. Қимматли қоғозлар бозорида аниқланадиган инвестициялар миқдори

17.Депозитарий хизматлари учун ҳақ ўтказилганида қилинган харажатлар суммаси қайси ҳисобварақда жамланади?

- A. 9410-ҳисобварақда
- B. 9430-ҳисобварақда
- C. 9610-ҳисобварақда
- D. 9620-ҳисобварақда

18.Қуйидагилардан қайси бири амалга ошириладиган лойиҳани баҳолашга имкон берувчи мезонлар қаторига кирмайди?

- A. Меъёрий-ҳуқуқий мезонлар
- B. Ресурс мезонлари
- C. Илмий-техник мезонлар
- D. Соф жорий қиймат

19.Қуйидагилардан қайси бири инвестициялар аудитида далил йиғиш усули бўла олмайди?

- A. Тасдиқлаш
- B. Хужжатлаштириш
- C. Кузатиш
- D. Тўғри жавоб мавжуд эмас

20.Қуйидагилардан қайси бири лойиҳалар орасидан маъқулни танлашга имкон берувчи мезонлар қаторига кирмайди?

- A. Фойда
- B. Фойданинг ички меъёри
- C. Молия ресурслари ҳажми ва манбалари
- D. Соф жорий қиймат

21.Инвестицияларнинг қопланиш даври - ?

- A. Бир бирлик инвестицион маблағ ҳисобида корхона активларининг ўсиш даражасини ифодаловчи кўрсаткич
- B. Йўналтирилган маблағларнинг қопланиш даражасини курсатиб беради
- C. Инвестицион лойиҳани амалга оширишда зарур бошланғич инвестицион маблағларни қоплаш учун керак бўладиган муддатини аниқлайди
- D. Турли вақтларда корхона ҳисоб рақамидаги пул маблағларининг бир хил бўлмаган қийматга эга бўлишидан келиб чиқади

Эксперт варағи №1

Мавзуни ўргангандан кейин қуйидаги саволларга ўзингизни қисқа фикрингизни ёзма равишда билдиринг:

Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади қандай?

Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг асосий вазифаларини изоҳланг?

Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг асосий тамойиллари нечта?

Инвестициялар аудитни режалаштириш асосий босқичлари нечта ва улар қайсилар?

Инвестициялар аудити умумий режаси таркибини изоҳланг?

Инвестициялар аудити умумий дастури таркибини изоҳланг?

Инвестициялар аудити умумий режаси ва умумий дастури таркиблари нима билан фарқ қилади?

Инвестицияларни қабул қилиш бухгалтерия ҳисобида тугри акс эттирилганлиги билан боглик муомалалар қайсилар?

Инвестицияларни баҳолаш бухгалтерия ҳисобида тугри акс эттирилганлиги билан боглик муомалалар қайсилар?

Инвестициялардан самарали фойдаланиш бухгалтерия ҳисобида тугри акс эттирилганлиги билан боглик муомалалар қайсилар?

1-Масала

«В» Компанияси «А» компаниясининг номинал қиймати 23000000 сўм ва «Б» компаниясининг номинал қиймати 18000000 сўм бўлган акцияларни харид қилди. «А» компаниясининг акциялари учун 29000000 сўм ва 5000 сўм бўлган брокерлик ҳаққи тўлади. «Б» компаниясининг акциялари учун 15000000 сўм ва 7000 сўм брокерлик ҳаққи тўланди. «В» Компанияси бухгалтерия ҳисобида молиявий қўйилмаларни 41000000 сўмда акс эттиради. Йўл қўйилган хатони аниқланг ва хулоса беринг.

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

«БИРГАЛИК ДА ИШЛАЙМИЗ» ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Биргаликда ишлаш: ўқув гуруҳи кичик гуруҳларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирига бир хил топширик берилади. Ҳар бир кичик гуруҳ ўрганилаётган мавзу бўйича эксперт бўлади ва бошқаларни ўргатади.

Ҳар бир гуруҳнинг мақсади бошқа барча гуруҳлардан фарқли ўлароқ мавзуга доир топширикларни тўла ҳажмда ва тўғри ечишдан иборат бўлади.

**«Биргаликда ишлаймиз» технологиясидан фойдаланган
ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузилиши**

1. Гуруҳ талабалари сафидан 4 кишидан иборат бўлган алоҳида қуйи гуруҳлар тузилади.
↓
2. Ҳар бир қуйи гуруҳга бир хил топширик берилади, уларга **эксперт варақалари** тарқатилади.
↓
3. Ҳар бир қуйи гуруҳ эксперт варақасида келтирилган умумий топширик устида ишлайди.
↓
4. Барча қуйи гуруҳ аъзоларининг мини-маърузалари тингланади. Умумий натижа (бутун эксперт варағи бўйича саволлар жавоби)ни шакллантиради ва уни эшитади.

Гуруҳларда ишлаш қондаси

Шеригингизни диққат билан тингланг.

Гуруҳ ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топширикларга масъулият билан ёндашинг.

Агар ёрдам керак бўлса, албатта муурожаат қилинг.

Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.

Гуруҳлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.

Аниқ тушунмоғимиз лозим:

Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз;

Биз битта кемадамиз: ёки биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

МАЪРУЗА ТЕХНОЛОГИЯСИ

Ўқув соати: 2 соат	Талабалар сони: 8 та
Ўқув машғулоти шакли: Ахборотли маъруза	
Маъруза режаси: 1. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ операциялар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш 2. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш	
Ўқув машғулотининг мақсади: Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини ва қабул қилиш тўғрилигини текшириш тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш	
Педагогик вазифалар: 1. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текширишни ўргатиш 2. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текширишни ўргатиш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текширишни ўрганади 2. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текширишни ўрганади
Ўқитиш усуллари: Маъруза, намойиш, блиц-сўров, пинборд техникаси, тест, савол-жавоб	
Ўқитиш шакллари: Фронтал, жамоавий иш	
Ўқитиш воситалари: Маъруза матни, компьютер слайдлари, доска	
Ўқитиш шароити: Техник ва гуруҳларда ишлаш учун жиҳозланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш: Оғзаки назорат: блиц – сўров, назорат саволлари	

МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ УСЛУБИ
 мавзусидаги маърузанинг
 ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш Боскичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Кириш (5 мин.)	1.Маърузанинг мавзуси, мақсади эълон қилинади; 2.Эришиладиган натижалар айтилади; 3.Power Point дастурида тайёрланган маъруза режаси намоёни қилинади (1-илова); 4.Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун 4 та савол берилади (2-илова).	Тинглайдилар Ёзиб оладилар Саволларга жавоб беради
2 -босқич Асосий (65 мин.)	1. Молиявий инвестицияларнинг килми билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш(3-илова) 2. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш(4-илова)	Тинглайдилар Тинглайдилар
3-босқич Яқунловчи (10 мин.)	1.Талабалар томонидан берилган саволларга жавоб берилади 2.Мавзунинг нақадар тушунганликларини аниқлаш мақсадида 3 та савол берилади 3.Мавзу бўйича билимларни чуқурлаштириш учун адабиётлар рўйхати берилади	Саволлар берадилар Саволларга жавоб берадилар Ёзиб оладилар

1-илова

Маъруза режаси:

1. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ операциялар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш
2. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш

2-илова

Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун саволлар

1. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш қайси счётлар орқали амалга оширилади?
2. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш қайси дастлабки ҳужжатлар асосида бажарилади?
3. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш қайси синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари асосида бажарилади?

3-илова

1. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ КИРИМИ БИЛАН БОҒЛИҚ ОПЕРАЦИЯЛАР БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИДА ТЎҒРИ РАСМИЙЛАШТИРИЛГАНЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Молиявий инвестицияларни аудиторлик текширувда фойдаланиладиган ахборот манбалари қуйидагиларни ўз ичига олади:

*7 молиявий инвестицияларни бухгалтерлик ҳисобида акс эттириш ва солиққа тортишни ҳамда аудиторлик текширувидан ўтказишни тартибга соладиган меъёрий ҳужжатлар;

*8 бухгалтерия ҳисоботлари;

*9 корхонанинг ҳисоб сиёсати тўғрисидаги буйруғи;

*10 молиявий инвестицияларни ҳисобга оладиган синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари;

*11 молиявий инвестицияларни акс эттирадиган дастлабки ҳужжатлар.

Корхонанинг ҳисоб сиёсати тўғрисидаги буйруғи бўйича аудитор қуйидагилар билан танишиши мумкин:

*12 бошқа корхоналарнинг устав капиталида иштирок этишдан олинган даромадларни оддий ёки операция фаолиятдан олинган даромадлар қаторида тан олиш;

*13 молиявий инвестицияларни акс эттириш учун фойдаланиладиган ишчи счётлар режаси;

*14 қўлланиладиган бухгалтерия ҳисоби шакли ва корхона бухгалтериясида тузиладиган ҳисоб регистрлари рўйхати;

*15 молиявий инвестицияларни ҳисобга олиш билан боғлиқ дастлабки ҳужжатларнинг ҳужжатлар айланиши (ҳужжатлар айланиш графиги) билан;

*16 корхонанинг молиявий инвестициялари, қарз шартномаларини расмийлаштиришга рухсат этилган шахслар рўйхати; молиявий инвестицияларни ҳисобга олиш учун корхона томонидан ишлаб чиқилган ва тасдиқланган дастлабки ҳужжатлар шакллари;

Бухгалтерия ҳисобининг ягона журнал-ордер шаклидан фойдаланиладиган корхоналарда журнал-ордерлар қўлланилиб, уларда ҳисобга қабул қилинган дастлабки ҳужжатлардаги ахборотлар тўпланади ва муомалалар акс эттирилади.

Молиявий инвестицияларни ҳисобга олишда компьютер дастурларидан фойдаланилганда счётлар бўйича дебет ва кредит оборотларининг босмадан

чиқарилган ёзма нусхасининг маълумоти (оборот-сальдо қайдномалари) тузилади.

Молиявий инвестицияларнинг аналитик ҳисоб регистри сифатида «Қимматли қоғозларни ҳисобга олиш дафтари» тавсия этилади.

Қимматли қоғозлар бўйича муомалалар қуйидаги ҳужжатларга асосан амалга оширилади: таъсис шартномаси (бошқа корхоналар устав капиталига инвестициялар қилишда), қимматли қоғозлар олди-сотди шартномаси, қарз шартномаси, депозит жамғарма учун шартнома, қимматли қоғозларни гаровга қўйиш шартномаси, оддий ширкат шартномаси (ҳамкорликдаги фаолият шартномаси) ва бошқалар. Аудитор ушбу кўрсатилган шартномалар қоидаларининг қимматли қоғозлар билан боғлиқ муомалаларни тартибга соладиган бошқа меъёрий-ҳукукий ҳужжатлар талабларига мос келишини текшириши лозим.

Молиявий инвестициялар аудитида маълумот манбаси сифатида фойдаланиладиган дастлабки ҳужжатларга қуйидагилар киради: қимматли қоғозларни қабул қилиш-топшириш далолатномаси, ҳамкорликдаги фаолиятга қўшилаётган улушни қабул қилиш-топшириш далолатномаси, умумий ишни юритувчи ҳамкор томонидан мулкларни қабул қилиш тўғрисидаги авизо, пул шаклидаги улушларни ўтказиш тўғрисидаги тўлов-топшириқномаси ва банк кўчирмаси (нақд пулсиз ҳисоб-китобларда) ёки касса чиким ордери ва касса кириш ордерининг квитанцияси (нақд пуллик ҳисоб-китобларда), қимматли қоғозлар қийматини тўлаш учун бериладиган мулклар (активлар)ни расмийлаштириш счет-фактураси ва накладнойи, қимматли қоғозлар ва қатъий ҳисобда турадиган бланкаларнинг инвентаризация рўйхати ва бошқа ҳужжатлар.

4-илова

2. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ҚАБУЛ ҚИЛИШ ТЎҒРИЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Маълумки, қимматли қоғозлар муомала жараёнида учта босқичдан ўтади. Булардан биринчиси, **эмиссия босқичи** бўлиб, унда қимматли қоғозлар бирламчи жойлаштирилади ва ўзининг биринчи эгаси (андеррайтинг ёки инвестор)га ўтади. Иккинчи босқич деганда, уларнинг иккиламчи, яъни **актив бозордаги ҳаракати** тушунилади. Якуний - учинчи босқичда **қимматли қоғозларни сўндирилиши** (эмитент томонидан қайтариб олиниши) амалга оширилади. Ушбу муомала жараёнида қимматли қоғозлар ҳаракати фонд биржаларида амалга оширилиб, вақтга тескари мутаносиб (пропорционал) равишда номинал ва ҳақиқий (бозор) нархлари ўзгаради. Ушбу ўзгариш иқтисодиётда бозор котировкаси деб ҳам аталади.

Қимматли қоғозлар билан биржада савдо қилишга рухсат этиш учун корхона ишлаб чиқариш жараёнлари ва бошқарувининг энг муҳим соҳаларини таҳлил қилиш зарурлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим. Бунда таҳлил қуйидаги ахборотларни умумлаштириш ва ишлашга таянади: устав капиталининг миқдори, битта акцияга тўғри келадиган даромад, хавф-хатарни баҳолаш, бозорнинг ҳолати, ишлаб чиқариш самарадорлиги, тўлов қобилияти ва пул маблағлари билан таъминланганлик.

Бошқарув самарадорлигини баҳолашда: ишлаб чиқариш ва молиявий муомалалар натижалари пухта таҳлил қилинади; корхона фаолиятини стратегик ва жорий режалаштиришнинг сифати; режаларнинг комплекслиги ва улар бажарилишининг сифати; ички бошқарув, молиявий, шунингдек ташқи назорат ҳам баҳоланади. Корхонанинг фирмалар билан қўшилиб кетиши, бошқа компанияларни ўзига қўшиб олиш, бошқа фирмаларни сотиб олиш ҳисобига кенгайиш

имкониятлари кўриб чикилади. Номоддий активлар, бошқарув, ташкилий ресурслар, фирманинг бозордаги амалий шуҳрати (Goodwill), сотиш шохобчаларини назорат қилиш ва шу кабилар алоҳида баҳоланади. Ҳисобни таҳлил қилишда ҳисоб юритиш сиёсати, асосий воситалар ва номоддий активларга амортизация ҳисоблашда қўлланиладиган усуллар, моддий қийматликларни баҳолаш, даромадларни аниқлаш ва бошқалар умумий тарзда баҳоланади. Шунингдек фирма молиявий аҳволини акс эттиришнинг тўлалиги кўриб чикилади.

Пул маблағлари билан таъминланганлик корхонанинг барча эҳтиёжларини ўз маблағлари билан қондира олиш имконини билдиради. Бундай имкониятни баҳолаш бир неча йиллардаги нақд пуллар ҳаракати (cash flow) режасини ва ҳисоботини, шунингдек капитал инвестицияларга бўлган эҳтиёжни ва бошқаларни таҳлил қилиш йўли билан амалга оширилади.

Кўриниб турибдики, ўз кимматли қоғозларини биржага чиқариш ҳақида қарор қабул қилган корхона бозорда яхши шароитларга, шунингдек яқин келажакдаги ривожлантиришнинг аниқ стратегияси, маҳсулот ишлаб чиқаришнинг замонавий технологияси, ишлаб чиқариш ва менежментнинг юқори савияда ташкил этилишига эга бўлиши лозим.

Расмий равишда котировка қилишга рухсат этиш, корхонада мустақил аудиторлик компаниялари томонидан ишончлилиги тасдиқланган ҳисоботларни тақдим этиш бўйича маълум мажбуриятлар бажарилишини ва асосий ҳисобот кўрсаткичларини расмий биржа бўлжотенларида чоп этилишини кўзда тутати.

Ушбу барча чораларнинг қатъийлиги акциядорларни максимал ҳимоя қилиш билан боғлиқ. Шунинг учун аудитор қимматли қоғозларни инвентаризация қилишда уларнинг эмитентларини ва расмий биржа котировкасининг мавжудлигини пухта таҳлил қилиши зарур. Агар корхона маблағларига қўйилган қимматли қоғозлар фонд биржаларида муомалада бўлмаса ва бозор котировкасига эга бўлмаса, у ҳолда аудитор бундай қимматли қоғозларни сотиб олишда вужудга келадиган хавф-хатарларни баҳолаши зарур. Бунда аудитор қимматли қоғозларнинг ҳақиқий сотиб олиш баҳосини уларнинг даромадлигини таҳлил қилишда асос бўладиган муқобил курси билан қиёслаши зарур. Афсуски, бизнинг амалиётимизда даромадлилиكنи бундай таҳлил қилиш ўтказилмаяпти. Шуни инобатга олган ҳолда, қимматли қоғозлар бозори ривожланган мамлакатлар тажрибасидан фойдаланиш мумкин.

Бу қуйидагиларни кўзда тутади:

*17 солиқлар чегириб ташланганидан сўнг таққосланувчан, тасодифий, вақти-вақти билан ўзгариб турмайдиган даромад миқдори аниқланади. Бу миқдор битта акцияга ҳисоблаб чиқарилади;

*18 таққосланаётган корхоналар акциялари бозорининг ўртача фойдалилигига йуналтирилган фойда мультипликатори ҳисоблаб чиқарилади. Шу билан бирга мультипликаторга ўсиш динамикаси, капитал бозорида машҳурлик даражаси, молиявий шароитлар, дивидендлар ҳажми ва бошқа алоҳида ишлаб чиқарилган тармоқлар каби жабҳалар ҳам киритилади. Корхонада эмитентнинг молиявий ҳисоботи йўқ бўлса, бундай таҳлилни ўтказиш имкони бўлмайди. Аудитор бу ҳолда биржада котировка қилинмаган акцияларга инвестициялар қилиш ҳақида қарор нимага асосан қабул қилинганлиги, корхона раҳбарияти ва ички аудиторлик хизмати томонидан ҳисоботлар ва эмитентнинг ҳозирги ва келажақдаги молиявий ҳолати таҳлил қилинганлиги билан ҳам танишиши зарур.

1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 8 тагача	
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалий машғулот	
<i>Амалий машғулот режаси</i>	1. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш 2. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш	
Ўқув машғулотининг мақсади: <i>Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини ва қабул қилиш тўғрилигини текшириш тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш</i>		
Педагогик вазифалар: 1. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текширишни ўргатиш 2. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текширишни ўргатиш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текширишни ўрганади 2. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текширишни ўрганади	
<i>Таълим бериш усуллари</i>	Мунозара, суҳбат,тезкор-сўров,	
<i>Таълим бериш шакллари</i>	Оммавий, якка тартибда ишлаш	
<i>Таълим бериш воситалари</i>	Ўқув қўлланма, проектор, флипчарт, маркерлар, эксперт топшириқлари	
<i>Таълим бериш шароити</i>	Техник таъминланган, гурхларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория	
<i>Мониторинг ва баҳолаш</i>	Оғзаки назорат: савол-жавоб, топшириқ ечимини текшириш	

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Тайёргарлик босқичи	1.Мавзуни аниқлайди, мақсадни белгилайди ва ўқув жараёнини режалаштиради 2.Амалий машғулот учун саволлар, топшириқлар ва тарқатма материалларни тайёрлайди	Машғулотга тайёрланадилар
2 –босқич Асосий босқич	1. Амалий ишга кириш 1.1. Мавзунинг номи, мақсади ва кутилажак ўқув натижаларини эълон қилади 1.2. Амалий машғулотнинг тузилиши ва ўтказилиш тартибини тушунтириб беради	Тинглайдилар Тинглайдилар
	2. Асосий қисм 2.1. Мавзуга оид индивидуал тарзда топшириқлар тўпламидаги масалалар ва мавзу бўйича тест савол-жавоблари ечилади(1-илова) 2.2.Талабалар икки гуруҳга бирлаштирилади ва гуруҳларнинг ҳар бирига мавзуга оид биттадан саволга тайёргарлик кўриб, тақдимот қилиш топширилади(2-илова)	Ҳар бир талаба кейсни мустақил равишда ечади Ҳар бир гуруҳ ўзига тегишли саволга тайёргарлик кўради ва презентация қилади
3-босқич Яқунловчи босқич	Амалий машғулот бўйича яқун ясалади: • Талабаларда туғилган саволларга жавоб берилади • Гуруҳлар иш натижаси таҳлил қилинади • Мустақил иш юзасидан маслаҳатлар берилади	Саволлар берадилар Эшитадилар ва хулоса чиқарадилар Эшитадилар, ёзиб оладилар

1-илова

Топшириқлар тўпламидан мавзу бўйича тест савол-жавоблари ва масалалар

1. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобининг қайси счётлари орқали текширилади:

- A. 0600, 5800 B. 0600,9210
C. 0600,9430 D. 5800, 9210

2. Молиявий инвестициялар аудитида қайси счёт текширилмайди?

- A. 0610 B. 5810 C. 0620 D. 9940

3. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилиги қайси ҳужжатлар орқали текширилади?

A. Қимматли қоғозлар қабул қилиш топшириш бўйича далолатномалар, умумий ишни қабул қилиш тўғрисида авизо, тўлов топшириқномаси ва банк кўчирмаси, крим ва чиқим касса ордерлари, счёт-фактура ва накладнойлар, инвентаризация рўйхатлари

B. Таъсис шартномаси, қимматли қоғозлар олди-сотди шартномаси, қарз шартномаси, депозит жамғарма учун шартномаси, қимматли қоғозларни гаровга қўйиш шартномаси, оддий ширкат шартномаси

B. Қимматли қоғозлар қабул қилиш топшириш бўйича далолатномалар, умумий ишни қабул қилиш тўғрисида авизо, қимматли қоғозларни гаровга қўйиш шартномаси, оддий ширкат шартномаси

D. тўлов топшириқномаси ва банк кўчирмаси, крим ва чиқим касса ордерлари, счёт-фактура ва накладнойлар, инвентаризация рўйхатлари, таъсис шартномаси, қимматли қоғозлар олди-сотди шартномаси, қарз шартномаси, депозит жамғарма учун шартномаси

4. Қуйидаги усуллардан қайси бири инвестицион лойиҳалаштириш амалиётида инвестицион лойиҳаларни баҳолашнинг модификация қилинган усуллари қаторига киритилади?

- A. Даромадлиликнинг ҳисоб ставкаси
B. ТС-индекс
C. Дисконтланган пул оқимлари даромадлилиги ставкаси
D. Соф жорий (дисконтланган) қиймат

5. Қуйидагилардан қайси бири инвестицион стратегия таркибига киритилади?

- A. Молиялаштиришнинг умумий ҳажмини баҳолаш
B. Инвестицион ресурслар ҳажмини баҳолаш
C. Ички молиявий манбалар ҳажмини аниқлаш
D. Қарз олишни амалга ошириш

6. Қуйидагилардан қайси бири инвестицион стратегиянинг институционал жабҳаси таркибига киритилади?

- A. Иқтисодий кўрсаткичлар тизими B. Бошқариш жараёни
C. Инвестицион портфель D. Инвестицион жараёни
молиялаштириш

7. Қуйидагилардан қайси бири инвестицион стратегиянинг институционал жабҳаси таркибига киритилмайди?
 А. Инвестицияларнинг турлари В. Бошқариш жараёни
 С. Инвестицион портфель D. Рисклар
8. АҚШда мулк ҳуқуқини берувчи қимматли қоғозлар эгасига мулк ҳуқуқини берувчи оддий ва имтиёзли акциялар ҳисоби қайси стандарт орқали тартибга солинади?
 А. SSAS 10 В. SSAS 11 С. SSAS 12 D. SSAS 14
9. Инвесторнинг компаниядаги улуши 20% дан 50% гача бўлганида қайси усул қўлланилади?
 А. Таннарх қиймати усули (cost method)
 В. Улушда қатнашиш бўйича баҳолаш усули (equity method)
 С. Консолидация усули (consolidation method)
 D. Бозор баҳоси
10. Инвестор компания инвестицияланган компаниянинг 50 %дан ортиқ акциясига эга бўлса қайси усул қўлланилади?
 А. Таннарх қиймати усули (cost method)
 В. Улушда қатнашиш бўйича баҳолаш усули (equity method)
 С. Консолидация усули (consolidation method)
 D. Бозор баҳоси
11. АҚШ стандартларига кўра бозор қиймати осон аниқланадиган қимматли қоғозлар таркибига қуйидагилардан қайси бири киритилмайди?
 А. Сўндирилиш санасигача ушлаб туриладиган қимматли қоғозлар
 В. Сотиш учун мўлжалланган қимматли қоғозлар
 С. Сотилиши мумкин бўлган қимматли қоғозлар
 D. Доимий ушлаб туриладиган қимматли қоғозлар
12. Агарда инвестор компания инвестицияланадиган компаниянинг 20 %дан камроқ акциялар пакетига эгалик қилса, у ҳолда қайси усул қўлланилади?
 А. Таннарх қиймати усули (cost method)
 В. Улушда қатнашиш бўйича баҳолаш усули (equity method)
 С. Консолидация усули (consolidation method)
 D. Бозор баҳоси
13. Қайта баҳолаш натижасида узок муддатли молиявий инвестициялар қийматининг ошиб кетиши қайси ҳисобварақда акс эттирилади?
 А. 8510-ҳисобварақда В. 8520-ҳисобварақда
 С. 8530-ҳисобварақда D. 8410-ҳисобварақда
14. Акцияни сотиб олиш ва номинал қийматлари ўртасидаги фарк бухгалтерия ҳисобида қай тартибда расмийлаштирилади?
 А. Д-т 4840, К-т 0610 В. Д-т 9620, К-т 0610
 С. Д-т 9520, К-т 0610 D. Д-т 9510, К-т 0610
15. Инвестициялар аудитида мунтазам танлаш нимани кўзда тутлади?
 А. Элементларни мунтазам танланган сондан бошлаб мунтазам оралик орқали танланишини
 В. Элементларни тасодифий танланган сондан бошлаб тасодифий оралик орқали танланишини
 С. Элементларни тасодифий танланган сондан бошлаб мунтазам оралик орқали танланишини

- D. Элементларни кетма-кет танланган сондан бошлаб мунтазам оралик орқали танланишини
- 16. Инвестициялар аудитида танлашни амалга оширишда олинган натижаларни бутун текширилаётган жамланмага татбиқ этиш нима деб аталади?**
- A. Дифракциялаш В. Дисперсиялаш
C. Экстраполяциялаш D. Детерминлаш
- 17. Аудиторлик далиллари деб нимага айтилади?**
- A. Аудиторлик ташкилоти томонидан аудиторлик текшируви вақтида йиғилган маълумот (ахборот)лардир
B. Аудиторлик ташкилоти томонидан аудиторлик текширувидан кейин йиғилган ва аудиторлик хулосасини асословчи маълумот (ахборот)лардир
C. Аудиторлик ташкилоти томонидан аудиторлик текширувидан олдин йиғилган ва аудиторлик хулосасини асословчи маълумот (ахборот)лардир
D. Аудиторлик ташкилоти томонидан аудиторлик текшируви вақтида йиғилган ва аудиторлик хулосасини асословчи маълумот (ахборот)лардир
- 18. Инвестициялар аудитида камчиликлар сабабларини суриштириш аудиторлик далилларини олишнинг қайси турига мансуб?**
- A. Назорат В. Сўров
C. Ҳисоблаш D. Аналитик амаллар
- 19. Қуйидагилардан қайси бири инвестициялар аудитида далил йиғиш усули бўла олмайди?**
- A. Тасдиқлаш В. Ҳужжатлаштириш
C. Кузатиш D. Тўғри жавоб мавжуд эмас
- 20. Қарам корхоналарга инвестициялар қайси счётда амалга оширилади?**
- A. 0620-ҳисобварақ В. 0630-ҳисобварақ
C. 0640-ҳисобварақ D. 0690-ҳисобварақ
- 21. Шўъба корхоналарга инвестициялар қайси ҳисобварақда амалга оширилади?**
- A. 0620-ҳисобварақ В. 0630-ҳисобварақ
C. 0640-ҳисобварақ D. 0690-ҳисобварақ
- 22. Қўшма корхоналарга инвестициялар қайси ҳисобварақда амалга оширилади?**
- A. 0620-ҳисобварақ В. 0630-ҳисобварақ
C. 0640-ҳисобварақ D. 0690-ҳисобварақ
- 23. Экологик ташкилотларга инвестициялар қайси ҳисобварақда амалга оширилади?**
- A. 0620-ҳисобварақ В. 0630-ҳисобварақ
C. 0640-ҳисобварақ D. 0690-ҳисобварақ
- 24. Хайрия ташкилотларга инвестициялар қайси ҳисобварақда амалга оширилади?**
- A. 0620-ҳисобварақ В. 0630-ҳисобварақ
C. 0640-ҳисобварақ D. 0690-ҳисобварақ

Эксперт варағи №1

Мавзуни ўргангандан кейин қуйидаги саволларга ўзингизни қисқа фикрингизни ёзма равишда билдиринг:

Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш қайси счётлар орқали амалга оширилади?

Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш қайси дастлабки ҳужжатлар асосида бажарилади?

Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш қайси синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари асосида бажарилади?

2-Масала

Корхона 2 000 000 сўмга облигацияларни сотиб олди. Облигацияларнинг номинал қиймати 10 000 сўм. Облигациялар бўйича йиллик 29% ставкада ҳар ойда фоизларни тўлаш шарти билан 5 йил муддатга муомалага чиқарилган.

Талаб қилинади:

Облигацияларнинг Ҳарид қилиниши ва бир ой учун ҳисобланган офиз суммаси тўғри ҳисобланганлигини текширинг.

Дт 5810 Кт 5110 2 000 000

Дт 5810 Кт 9530 580 000

3-Масала

Корхона “Ўзбек кўмир” АЖнинг муомалада бўлган акцияларнинг 29%га тенг бўлган 2 900 000 дона акцияларини сотиб олди. Акциянинг номинал қиймати 500 сўм. “Ўзбек кўмир” АЖнинг акционерларнинг умумий йиғилишининг қарорига биноан ҳар бир дона акцияга акциянинг номинал қийматидан 75% миқдорида дивиденд эълон қилди. “Ўзбек кўмир” АЖ ўзининг соф фойдасини 5 000 000 000 сўм деб эълон қилди.

Корхонанинг ҳисоб сиёсатиға биноан қиматли қоғозларни улушли усулда олиб боради.

Талаб қилинади:

Акцияларнинг Ҳарид қилиниши, ҳисоб сиёсатиға биноан қиматли қоғозлар ҳисоби олиш боришнинг муқобил вариантларини санаб беринг ва эълон қилинган дивиденд суммаси тўғри ҳисобланганлиги ҳамда акс эттирилганлигини текширинг.

Дт 0610 Кт 5110 2 900 000

Дт 4840 Кт 9530 1 087 500 000

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «кониқарли»; 0 – 18 баллар – «кониқарсиз».

«БИРГАЛИК ДА ИШЛАЙМИЗ» ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Биргаликда ишлаш: ўқув гуруҳи кичик гуруҳларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирига бир хил топширик берилади. Ҳар бир кичик гуруҳ ўрганилаётган мавзу бўйича эксперт бўлади ва бошқаларни ўргатади.

Ҳар бир гуруҳнинг мақсади бошқа барча гуруҳлардан фарқли ўларок мавзуга доир топшириқларни тўла ҳажмда ва тўғри ечишдан иборат бўлади.

«Биргаликда ишлаймиз» технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузилиши

1. Гуруҳ талабалари сафидан 4 кишидан иборат бўлган алоҳида қуйи гуруҳлар тузилади.
↓
2. Ҳар бир қуйи гуруҳга бир хил топширик берилади, уларга **эксперт варақалари** тарқатилади.
↓
3. Ҳар бир қуйи гуруҳ эксперт варақасида келтирилган умумий топширик устида ишлайди.
↓
4. Барча қуйи гуруҳ аъзоларининг мини-маърузалари тингланади. Умумий натижа (бутун эксперт варағи бўйича саволлар жавоби)ни шакллантиради ва уни эшитади.

Гуруҳларда ишлаш қондаси

Шеригингизни диққат билан тингланг.

Гуруҳ ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топшириқларга масъулият билан ёндашинг.

Агар ёрдам керак бўлса, албатта мурожаат қилинг.

Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.

Гуруҳлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.

Аниқ тушунмоғимиз лозим:

Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз;

Биз битта кемадамиз: ёки биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

6-маъруза	МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ УСЛУБИ
-----------	---

МАЪРУЗА ТЕХНОЛОГИЯСИ

Ўқув соати: 2 соат	Талабалар сони: 8 та
Ўқув машғулоти шакли: Ахборотли маъруза	
Маъруза режаси: 1. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш 2. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш	
Ўқув машғулотининг мақсади: Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини ва самарали фойдаланиш даражасини текшириш тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш	
Педагогик вазифалар: 1. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текширишни ўрганиш 2. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текширишни ўрганиш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текширишни ўрганади 2. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текширишни ўрганади
Ўқитиш усуллари: Маъруза, намойиш, блиц-сўров, пинборд техникаси, тест, савол-жавоб	
Ўқитиш шакллари: Фронтал, жамоавий иш	
Ўқитиш воситалари: Маъруза матни, компьютер слайдлари, доска	
Ўқитиш шароити: Техник ва гуруҳларда ишлаш учун жиҳозланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш: Оғзаки назорат: блиц – сўров, назорат саволлари	

МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ УСЛУБИ

мавзусидаги маърузанинг
ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш Боскичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Кириш (5 мин.)	1.Маърузанинг мавзуси, мақсади эълон қилинади; 2.Эришиладиган натижалар айтилади; 3.Power Point дастурида тайёрланган маъруза режаси намоёни қилинади (1-илова); 4.Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун 4 та савол берилади (2-илова).	Тинглайдилар Ёзиб оладилар Саволларга жавоб беради
2 -босқич Асосий (65 мин.)	1. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш(3-илова) 2. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш(4-илова)	Тинглайдилар Тинглайдилар
3-босқич Яқунловчи (10 мин.)	1.Талабалар томонидан берилган саволларга жавоб берилади 2.Мавзунинг нақадар тушунганликларини аниқлаш мақсадида 3 та савол берилади 3.Мавзу бўйича билимларни чуқурлаштириш учун адабиётлар рўйхати берилади	Саволлар берадилар Саволларга жавоб берадилар Ёзиб оладилар

Маъруза режаси:

1. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш
2. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш

Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун саволлар

1. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш қайси хужжатлар орқали амалга оширилади?
2. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш қайси иқтисодий кўрсаткичлар ёрдамида бажарилади?
3. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш қайси иқтисодий коэффициентлар ёрдамида бажарилади?

**1. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ БАҲОЛАШ ТЎҒРИЛИГИНИ
ТЕКШИРИШ**

Молиявий инвестицияларнинг ҳар бир тўрини баҳолаш ва қайта баҳолаш ўзига хос хусусиятларга эга.

Қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларни баҳолашда иккита сана муҳим рол ўйнайди:

- *Сотиб олиш санаси*
- *Кейинги саналар*

Сотиб олиш санаси деганда, қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларни сотиб олиш, яъни уларни қабул қилиб олиш санаси тушунилади.

БХМС № 12 «Молиявий инвестицияларнинг ҳисоби» га мувофиқ сотиб олиш санасида қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестициялар **сотиб олиш қийматида** тан олиниши ва ҳисоботда акс эттирилиши лозим.

Кейинги саналар деганда, сотиб олингандан кейинги баланс саналари тушунилади. Ушбу саналарда қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестициялар балансда турли қийматда баҳоланиши мумкин. Жумладан, БХМС № 12 нинг 15- пунктига мувофиқ қимматли қоғозларга йўналтирилган узоқ муддатли молиявий инвестициялар қўйидаги баҳолардан бири бўйича акс эттирилиши керак:

- Бозор қийматида ;
- Сотиб олиш қийматида;
- Бозор ва сотиб олиш қийматларидан энг кичигида;
- Қайта баҳоланган қийматда

БХМС № 1 «Ҳисоб сиёсати ва моливий ҳисобот» га мувофиқ корхоналар ўзларининг ҳисоб сиёсатларида қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестициялари бўйича қуйидагиларни аниқ белгилаб олишлари даркор.

1.Қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларни кейинги саналарда баҳолаш тўрини

2.Қайта баҳолашга асос бўлган ҳисоб усулини

3.Қайта баҳолашни қимматли қоғозларнинг номлари, гуруҳлари ёки инвестиция портфели бўйича даврийлигини

Қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларни кейинги саналарда баҳолаш улар қийматини ҳаққонийлигини таъминлаш учун зарур ҳисобланади, шунинг учун ҳам уларнинг қийматини қайта баҳолаш зарурияти туғилади.

БХМС № 12 «Молиявий инвестицияларнинг ҳисоби» қимматли қоғозлар қийматини қайта баҳолашни қуйидаги учта усуллардан бири бўйича амалга оширишни тақоза этади:

- Қимматли қоғозлар номлари бўйича;
- Қимматли қоғозлар гуруҳлари бўйича;
- Тўлиқ инвестиция портфели бўйича

Қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларни қайта баҳолаш усулларини фарқини тўлароқ тушуниш мақсадида қуйидаги мисолни кўриб чиқамиз.

Айтайлик акционерлик жамияти қуйидаги қимматли қоғозларга эга:

Корхона	Акция сони	Акциянинг сотиб олиш қиймати	Акциянинг бозор қиймати	Сотиб олиш қиймати суммаси	Бозор қиймати суммаси	Бозор қийматини ошиши ва пасайиши
Савдогарбанк	10	5000	5200	50000	52000	2000
Савдогарбанк	20	6000	5200	120000	104000	-16000
«Сухроб» АЖ	100	1000	800	100000	80000	-20000
«Сухроб» А Ж	50	1200	800	60000	40000	-20000
Жами				330000	276000	-54000

Ушбу шартли маълумотлар асосида қайта баҳо ланган молиявий инвестицияларнинг баланс қиймати юқоридаги учта усулларда қуйидагича бўлади:

Усул	Сотиб олиш қиймати бўйича	Бозор қиймати бўйича	Сотиб олиш ва бозор қийматидан энг кичиги бўйича	Фарқ (=, -)
1- усул	330000	276000	274000	-56000
2-усул	330000	276000	270000	-60000
3-усул	330000	276000	276000	-54000

Кўришиб турибдики, 1-усулда акционерлик жамиятининг қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларининг сотиб олиш ва бозор қийматларидан энг кичиги бўйича қайта баҳоланган қиймати 274000 сўмни ташкил этади, яъни сотиб олиш қийматиغا нисбатан уларнинг қадрни 56000 сўмга тушиб кетган. Ҳисобот йили охирида ушбу усул бўйича қимматли қоғозлар қайта баҳоланганда, уларнинг қиймати балансда 274000 сўм этиб белгиланади ва ўртадаги фарқ, яъни 56000 сўмлик зарар, резерв капитали ҳисобидан қопланади. Агар резерв капитали ушбу мақсад учун шакланмаган бўлса, у ҳолда ушбу сумма корхона зарарига олиб борилади.

Агар корхона қимматли қоғозларни қайта баҳолашнинг иккинчи усулини танлаган бўлса, у ҳолда қимматли қоғозлар қадрини пасайиши натижасида 60000 сўмлик зарар кўрилган бўлади ва ҳисобот йили охирида уларнинг баланс қиймати 270000 сум миқдорида балансда акс эттирилади. Кўрилган зарар, худди 1-усулдагидек резерв капитали ҳисобидан қопланади ёки корхона зарарига олиб борилади.

Агар корхона қимматли қоғозларни қайта баҳолашнинг 3- усулини қўллаётган бўлса, у ҳолда ҳисобот йили охирига қимматли қоғозларнинг қиймати 330000 сўмдан 276000 сўмга туширилади, ўртадаги фарқ, яъни 54000 сўм, резерв капитали ҳисобидан қопланади ёки бундай резерв капитали бўлмаса корхона зарарига олиб борилади.

Қарз ва кредит сифатида киритилган инвестицияларни баҳолаш. Қарз ва кредит сифатида киритилган инвестицияларни баҳолаш уларнинг бериш санасидаги ҳисоб қиймати бўйича амалга оширилади. Ҳисоб қиймати инвестицияга киритилган активнинг турига боғлиқ бўлади.

Активларни қарз ва кредит сифатида инвестицияга киритувчи корхоналар ўзларининг ҳисоб сиёсатларида баҳолаш ва қайта баҳолаш тартибларини, уларни корхона даромад ва харажатларига таъсирини, шунингдек қайта баҳолаш натижаларини ҳисобларда акс эттириш усулларини очиб беришлари лозим.

Таъсис бадали сифатида киритилган инвестицияларни баҳолаш қарз ва кредит сифатида киритилган инвестицияларни юқорида келтирилган тартибига тўлиқ ўхшашдир.

Аудитор шунга эътибор қаратиши лозимки, корхонада инвестициялар қайси йўл билан сотиб олинган. Агар инвестициялар тўлиқ ёки қисман акциялар ёки бошқа қимматли қоғозларни эмиссияси йўли билан сотиб

олинган бўлса унда уларнинг сотиб олиш қиймати чиқарилган қимматли қоғозларнинг номинал қийматига эмас, балки уларнинг жорий қийматига тенг бўлиши лозим. Агар инвестицияларнинг қиймати тўлиқ ёки қисман активларни бошқа активларга алмаштириш йўли билан сотиб олинган бўлса, у вақтда уларнинг сотиб олиш қиймати берилган активнинг жорий қиймати бўйича аниқланади. Бу вақтда шуни ҳисобга олиш лозимки, агарда корхона томонидан сотиб олинган молиявий инвестициялар қийматига то сотиб олиш давригача фоизлар улуши, ҳисобланган дивидендлар ҳам қўшилган бўлса, унда улар сотиб олиш қийматидан сотувчига харидорга тўланган фоизлар суммаси айрилган ҳолда ҳисобга олиниши лозим.

Агар сотиб олинган облигация ва бошқа қимматли қоғозларнинг сотиб олиш баҳоси уларнинг номинал қийматидан фарқ қилса, у ҳолда сотиб олиш ва номинал қиймат ўртасидаги фарқни шундай ҳисобдан чиқариши ёки қўшимча ҳисобланиши керакки, 5810 “Қимматли қоғозлар” счётида ҳисобга олинган қимматли қоғозларнинг баҳоси уларни қоплаш даврида номинал қийматига мувофиқ бўлиши лозим. Сотиб олиш ва номинал қиймат ўртасидаги фарқ қопланадиган вақтгача бўлган даврда 5810 “Қимматли қоғозлар” счётининг дебети (қўшимча ҳисоблаш)да ёки кредит (ҳисобдан чиқариш)да, 9590 “Молиявий фаолиятнинг бошқа даромадлари” ёки 9690 “Молиявий фаолият бўйича бошқа харажатлар” счётлари билан боғланган ҳолда акс эттирилишини аудитор 21-сон БХМСнинг 240 бандига мувофиқ келишлигини текшириши лозим.

Бу вақтда аудитор амалга оширилган ҳисоб-китобларнинг тўғрилигини ва ҳисобот санасида қарз бўйича қимматли қоғозларни тўғри баҳоланганлигини текширади.

4-илова

2. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ДАРАЖАСИНИ ТЕКШИРИШ

Корхоналарнинг самарадорлиги уларда мавжуд бўлган моддий ва молиявий ресурсларга бевосита боғлиқдир. Республикамизда бу борада қатор ишлар амалга оширилмоқда. Шунинг билан биргаликда инвестициялар хажмини янада ошириш бўйича ҳал қилиниши лозим бўлган муаммолар мавжуд. Инвестицияларни туғри ҳисобга олиш, уларнинг назоратини кучайтириш шулар жумласидандир.

Республикамизда фаолият юритаётган хўжалик юритувчи субъектларда инвестициялар ҳисобини ташкил қилишга қаратилган меъёрий-ҳукукий асос яратилган. Бироқ, улар фаолиятида ушбу масалада айрим камчиликлар мавжуд. Инвестицияларни бошқариш ва самарадорлигини ошириш уларни тўғри ҳисобга олиш ва назоратини таъминлашни долзарб масалалардан қилиб қўймоқда.

Молиявий инвестициялар ҳарактерига кўра ташқи инвестициялар бўлиб, корхона томонидан қўшимча даромад олиш мақсадида бошқа хўжалик юритувчи субъектларга киритилади. Молиявий инвестициялар пул маблағларини қимматли қоғозларни сотиб олишга, таъсис бадали, қарз ва

кредит сифатида сарфлаш оркали амалга оширилади. Улар маълум хусусиятларга эга.

Капитал инвестициялар корхоналарнинг ўз фаолиятларини янада ривожлантириш, замонавий ишлаб чиқариш воситаларини харид қилиш ва янги биноларни қуришга сарфлаган маблағларидан иборат. Ушбу турдаги инвестициялар корхоналарнинг ички инвестицияларидир. Капитал инвестициялар хажмини ошириш корхонанинг модернизацияланиш даражасини йўқолайди. Шу боис бугунги кунда корхоналарнинг ушбу турдаги инвестициялари ҳажми тобора ортиб бормоқда.

Молиявий ресурслардан самарали фойдаланишнинг муҳим йўли-бу уларни туғри ҳисобга олиш ва ҳисоботини туғри тузишдан иборат. Аксарият корхоналарда инвестицияларни ҳисоби республикада амал қилинаётган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида юритилмоқда. Инвестициялари мавжуд корхоналарда инвестициялар ҳисоби қабул қилинган қоидалар асосида олиб борилмоқда, яъни узок муддатли инвестициялар 0600—"Узок муддатли инвестицияларни ҳисобга олувчи счётлар", қисқа муддатли инвестициялар эса 5800—"Қисқа муддатли инвестицияларни ҳисобга олувчи счётлар" тизимадаги счётларда ҳисобга олиб борилади ва уларнинг аудити ушбу счётлар маълумотлари оркали амалга оширилади. Шу билан биргаликда корхоналарда инвестициялардан самарали фойдаланиш, ҳисоби ва аудитини ташкил қилишда маълум камчиликлар мавжуд. Булар қаторида энг биринчи навбатда аудитини ўтказиш жараёнида уларнинг самародорлик кўрсаткичлари(коэффициентлари) аудити таркибида аудиторлик таҳлили ўтказилмаслиги бўлиб ҳисобланади. Жумладан, инвестициялар аудитига туғри келадиган, энг кўп фойдаланиладиган коэффициентлар қуйидагилардир(4-жадвал):

4-жадвал

Инвестицияларга туғри келадиган фойда коэффициентлари

Коэффициент	Ҳисоблаш формуласи
1. Соф фойда коэффициенти	<u>Фойда*</u> Сотишдан соф тушум
Аҳамияти:	Сотишдан олинган даромад сифатида ҳар бир долларга± келадиган соф фойда фоизини курсатади
2. Ялпи фойда коэффициенти	<u>Ялпи фойда</u> Сотишдан соф даромад
Аҳамияти:	Сотишдан олинган даромад сифатида ҳар бир долларга келадиган ялпи фойда фоизини кўрсатади
3. Инвестицияларга фойда	
а. Умумий активларга	Фойда плюс фоиз бўйича харажатлар(солиқ чегирилган) Умумий активларни уртача миқдори**
Аҳамияти:	Барча фойдаланган манбалардан олинган фойда. Мулкдорлар ва кредиторлар томонидан тақдим этилган барча инвестициялар бўйича фойдани ўлчайди

В. Хусусий маблағларга	<u>Фойда</u> Хусусий маблағларни ўртача миқдори (капитал)
Аҳамияти:	Мулкдорлар томонидан тақдим этилган манбалардан олинган фойда фоизи (кредиторларни ҳисобга олмайди). Мулкдорларий жамғарилган фойдасини ўлчайди
4. Акцияга тўғри келадиган фойда, оддий акциялар (Ф/А)	<u>Соф фойда***</u> Айланишдаги оддий акцияларни ўртача тортилган миқдори
Аҳамияти:	Хар бир оддий акцияга ишлаб топилган фойда. Дивидендларни тўлаш ва ички ресурслардан фойдаланиб ўсиш қобилятини белгилайди
5. Нарх/ фойда коэффициенти	<u>Акциянинг бозор қиймати</u> Акцияга келадиган фойда
Аҳамияти:	Бир акцияга тўғри келадиган охириги фойдани акцияни жорий бозор қиймати орасидаги нисбатини акс эттиради; бозор компанияни қандай баҳо лашини белгилайдиган қўпол курсаткич
6. Дивидендларни тўлаш коэффициенти	
а. Оддий акцияга даромад миқдорига асосланган	<u>Оддий акцияларга тўғри келадиган пуллик дивидендлар</u> Фойда минус имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар
Аҳамияти:	Оддий акциялар бўйича пуллик дивидендлар билан тақдим этилган фойда фоизини ўлчайди
В. Оддий акцияни бозор қийматига асосланган	<u>Оддий акцияларга келадиган пуллик дивидендлар</u> Акцияларни бозор қиймати
Аҳамияти:	Акцияга даромадни кутиладиган фоизини қўпол баҳо лаш

*Одатда соф фойдани эмас, кўзда тутилмаган моддалардан ташқари фойдани олишни афзал қуришади. Кузда тугилмаган фойда ёки зарарни ҳисоб-китобларга киритилиши янглишларга олиб келади, чунки улар одатдан ташқари бўлади ва тез-тез учрамайди.

**Бу ерда ишлатиладиган умумий активларни ўртача қиймати шунингдек "умумий қарздорлик плус хусусий маблағлар", "умумий хусусий маблағлар" ва "умумий инвестициялар". Бу уч атама одатда баланс ҳисоботининг битта қийматига айтилади.

***Соф фойда айланишда имтиёзли акциялар мавжуд бўлмаганда ишлатилади. Акс холда, соф фойда имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар суммасига камайтирилади.

6-машғулот	МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ УСЛУБИ
------------	---

1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 8 тагача	
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалий машғулот	
Амалий машғулот режаси	1. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш 2. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш	
Ўқув машғулотининг мақсади: Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини ва самарали фойдаланиш даражасини текшириш тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш		
Педагогик вазифалар: 1. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текширишни ўрганиш 2. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текширишни ўрганиш	Ўқув фаолияти натижалари: 1.Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текширишни ўрганади 2.Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текширишни ўрганади	
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат,тезкор-сўров,	
Таълим бериш шакллари	Оммавий, якка тартибда ишлаш	
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, флипчарт, маркерлар, эксперт топшириқлари	
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гурҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб, топшириқ ечимини текшириш	

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Тайёргарлик босқичи	1.Мавзуни аниқлайди, мақсадни белгилайди ва ўқув жараёнини режалаштиради 2.Амалий машғулот учун саволлар, топшириқлар ва тарқатма материалларни тайёрлайди	Машғулотга тайёрланадилар
2 –босқич Асосий босқич	1. Амалий ишга кириш 1.1. Мавзунинг номи, мақсади ва кутилажак ўқув натижаларини эълон қилади 1.2. Амалий машғулотнинг тузилиши ва ўтказилиш тартибини тушунтириб беради	Тинглайдилар Тинглайдилар
	2. Асосий қисм 2.1. Мавзуга оид индивидуал тарзда топшириқлар тўпламидаги масалалар ва мавзу бўйича тест савол-жавоблари ечилади(1-илова) 2.2.Талабалар икки гуруҳга бирлаштирилади ва гуруҳларнинг ҳар бирига мавзуга оид биттадан саволга тайёргарлик кўриб, тақдимот қилиш топширилади(2-илова)	Ҳар бир талаба кейсни мустақил равишда ечади Ҳар бир гуруҳ ўзига тегишли саволга тайёргарлик кўради ва презентация қилади
3-босқич Яқунловчи босқич	Амалий машғулот бўйича яқун ясалади: • Талабаларда туғилган саволларга жавоб берилади • Гуруҳлар иш натижаси таҳлил қилинади • Мустақил иш юзасидан маслаҳатлар берилади	Саволлар берадилар Эшитадилар ва хулоса чиқарадилар Эшитадилар, ёзиб оладилар

1-илова

1. Инвестицияларнинг акциялар ва бошқа қимматли қоғозлар эмиссияси йўли билан қисман ёки тўлиқ харид қилиниши чоғида қайси баҳода баҳоланади?

- А. Бозор баҳоси
В. Номинал қиймат
С. Дисконт қиймат
D. Ликвидацион қиймат

2. Қуйидагилардан қайси бири лойиҳани амалга ошириш мақсадга мувофиқлигини баҳолашга имкон берувчи миқдорий мезонлар қаторига кирмайди?

- А. Лойиҳанинг узоқ муддатли ривожланиш истиқболи мақсадларига мувофиқлиги
В. Таваккалчилик ва молиявий оқибатлар
С. Лойиҳанинг барқарорлик даражаси
D. Молия ресурслари ҳажми ва манбалари

3. Молиявий инвестицияларнинг харид қийматига нималар киритилади?

- А. Брокерлар хизмати учун тўланган ҳақ
В. Банк хизмати учун тўловлар, божлар ва бошқа харажатлар
С. Бозор баҳоси, брокерлар хизмати учун тўланган ҳақ, банк хизмати учун тўловлар, божлар ва бошқа харажатлар
D. Брокерлар хизмати учун тўланган ҳақ, банк хизмати учун тўловлар, божлар ва бошқа харажатлар

4. Қуйидаги усуллардан қайси бири инвестицион лойиҳалаштириш амалиётида инвестицион лойиҳаларни баҳоланишнинг модификация қилинган усуллари қаторига киритилади?

- А. Даромадлиликнинг ҳисоб ставкаси
В. ТС-индекс
С. Дисконтланган пул оқимлари даромадлилиги ставкаси
D. Соф жорий (дисконтланган) қиймат

5. Узоқ муддатли молиявий инвестицияларнинг баҳоланиши қайси БҲМАга асосланади?

- А. 3-сон БҲМА
В. 8-сон БҲМА
С. 11-сон БҲМА
D. 12-сон БҲМА

6. Инвестициянинг рентабеллиги - ?

- A. Бир бирлик инвестицион маблағ ҳисобида корхона активларининг ўсиш даражасини ифодаловчи кўрсаткич
- B. Йўналтирилган инвестицион маблағларнинг қопланиш даражасини курсатиб беради
- C. Инвестицион лойиҳани амалга оширишда зарур бошланғич инвестицион маблағларни қоплаш учун керак бўладиган муддатини аниқлайди
- D. Турли вақтларда корхона ҳисоб рақамидаги пул маблағларининг бир хил бўлмаган қийматга эга бўлишидан келиб чиқади

7. Инвестиция самарасини фоиз ҳисобида қандай ҳисоблаш мумкин?

A. $r = \frac{R - I}{I}$

B. $r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$

C. $\tilde{x}_1^a = \tilde{x}_t - r * b_{t-1}$

D. $PV = \frac{\tilde{x}_{t+1}^a}{(1+r)} + \frac{\tilde{x}_{t+2}^a}{(1+r)^2} + \dots + \frac{\tilde{x}_{t+10}^a}{(1+r)^{10}}$

8. CAPM (Capital Asset Pricing Model) моделига кўра бирор-бир бизнесдан инвесторлар талаб қиладиган самара даражасини қандай ҳисоблаб чиқилади?

A. $r = \frac{R - I}{I}$

B. $r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$

C. $\tilde{x}_1^a = \tilde{x}_t - r * b_{t-1}$

D. $PV = \frac{\tilde{x}_{t+1}^a}{(1+r)} + \frac{\tilde{x}_{t+2}^a}{(1+r)^2} + \dots + \frac{\tilde{x}_{t+10}^a}{(1+r)^{10}}$

9. Мукамал бухгалтерия ҳисобида акциядорлар капитали бирор-бир ҳисобот даври охирида қандай ҳисобланади?

A. $r = \frac{R - I}{I}$

B. $r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$

C. $\tilde{x}_1^a = \tilde{x}_t - r * b_{t-1}$

D. $b_t = b_{t-1} + x_t - d_t$

10. Инвестициянинг ички фойдалилик меъёри - ?

A. Бир бирлик инвестицион маблағ ҳисобида корхона активларининг ўсиш даражасини ифодаловчи кўрсаткич

B. Йўналтирилган инвестицион маблағларнинг қопланиш даражасини курсатиб беради

C. Инвестицион лойиҳани амалга оширишда зарур бошланғич инвестицион маблағларни қоплаш учун керак бўладиган муддатини аниқлайди

D. Турли вақтларда корхона ҳисоб рақамидаги пул маблағларининг бир хил бўлмаган қийматга эга бўлишидан келиб чиқади

11. Нормадан ортиқча фойда кўрсаткичи қандай ҳисобланади?

A. $r = \frac{R - I}{I}$

B. $r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$

C. $\tilde{x}_1^a = \tilde{x}_t - r * b_{t-1}$

D. $PV = \frac{\tilde{x}_{t+1}^a}{(1+r)} + \frac{\tilde{x}_{t+2}^a}{(1+r)^2} + \dots + \frac{\tilde{x}_{t+10}^a}{(1+r)^{10}}$

12. t вақтда тугайдиган ҳисобот даври учун тўланган дивиденд миқдорини қай тартибда ҳисобланади?

$$A. r = \frac{R - I}{I}$$

$$B. r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$$

$$C. d_t = b_{t-1} + x_t - b_t$$

$$D. PV = \frac{\tilde{x}_{t+1}^a}{(1+r)} + \frac{\tilde{x}_{t+2}^a}{(1+r)^2} + \dots + \frac{\tilde{x}_{t+10}^a}{(1+r)^{10}}$$

13. Агар инвестиция акцияларни эмиссия қилиш ёки бошқа қимматли қоғозлар чиқариш йўли билан тўлалигича ёки қисман олинаётган бўлса, у ҳолда - ?

- A. Ҳарид қиймати чиқарилган қимматли қоғозларнинг жорий қийматига тенг бўлади
- B. Ҳарид қиймати чиқарилган қимматли қоғозларнинг жорий қийматига тенг бўлмайди
- C. Ҳарид қиймати номинал қийматига тенг бўлади
- D. Номинал қиймати жорий қийматига тенг бўлади

2-илова

Эксперт варағи №1

Мавзунини ўргангандан кейин қуйидаги саволларга ўзингизни қисқа фикрингизни ёзма равишда билдириш:

1. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш қайси ҳужжатлар орқали амалга оширилади?
2. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш қайси иқтисодий кўрсаткичлар ёрдамида бажарилади?
3. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш қайси иқтисодий коэффициентлар ёрдамида бажарилади?

3-илова

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
-------	--	---	------------------------	---------------------------------------

1				
2				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

4-илова

«БИРГАЛИК ДА ИШЛАЙМИЗ» ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Биргаликда ишлаш: ўқув гуруҳи кичик гуруҳларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирига бир хил топшириқ берилади. Ҳар бир кичик гуруҳ ўрганилаётган мавзу бўйича эксперт бўлади ва бошқаларни ўргатади.

Ҳар бир гуруҳнинг мақсади бошқа барча гуруҳлардан фаркли ўлароқ мавзуга доир топшириқларни тўла ҳажмда ва тўғри ечишдан иборат бўлади.

«Биргаликда ишлаймиз» технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузлиши

1. Гуруҳ талабалари сафидан 4 кишидан иборат бўлган алоҳида қуйи гуруҳлар тузилади.
↓
2. Ҳар бир қуйи гуруҳга бир хил топшириқ берилади, уларга **эксперт варақалари** тарқатилади.
↓
3. Ҳар бир қуйи гуруҳ эксперт варақасида келтирилган умумий топшириқ устида ишлайди.
↓
4. Барча қуйи гуруҳ аъзоларининг мини-маърузалари тингланади. Умумий натижа (бутун эксперт варағи бўйича саволлар жавоби)ни шакллантиради ва уни эшитади.

Гуруҳларда ишлаш қондаси

Шеригингизни диққат билан тингланг.

Гуруҳ ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топшириқларга масъулият билан ёндашинг.

Агар ёрдам керак бўлса, албатта мурожаат қилинг.

Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.

Гуруҳлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.

Аниқ тушунмоғимиз лозим:

Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз;

Биз битта кемадамиз: ёки биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

7-маъруза

**МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ
ҚИЛИШ ТАРТИБИ ВА УЛАРНИ НАТИЖАЛАРИ ТЎҒРИ
РАСМИЙЛАШТИРИЛГАНЛИЛИГИНИ ТЕКШИРИШ**

МАЪРУЗА ТЕХНОЛОГИЯСИ

Ўқув соати: 2 соат	Талабалар сони: 8 та
Ўқув машғулоти шакли: Ахборотли маъруза	
Маъруза режаси: 1. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби 2. Молиявий инвестицияларни инвентаризацияси натижалари туғри расмийлаштирилганлигини текшириш 3. Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текшириш	
Ўқув машғулотининг мақсади: Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби ва уларни натижалари туғри расмийлаштирилганлигини текшириш уларга доир пул оқимлари ҳаракатини текшириш туғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш	
Педагогик вазифалар: 1. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартибини ўргатиш 2. Молиявий инвестицияларни инвентаризацияси натижалари туғри расмийлаштирилганлигини текширишни ўргатиш 3. Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текширишни ўргатиш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартибини ўрганади 2. Молиявий инвестицияларни инвентаризацияси натижалари туғри расмийлаштирилганлигини текширишни ўрганади 3. Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текширишни ўрганади
Ўқитиш усуллари: Маъруза, намойиш, блиц-сўров, пинборд техникаси, тест, савол-жавоб	
Ўқитиш шакллари: Фронтал, жамоавий иш	
Ўқитиш воситалари: Маъруза матни, компьютер слайдлари, доска	
Ўқитиш шароити: Техник ва гуруҳларда ишлаш учун жиҳозланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш: Оғзаки назорат: блиц – сўров, назорат саволлари	

МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ ҚИЛИШ ТАРТИБИ ВА УЛАРНИ НАТИЖАЛАРИ ТУҒРИ РАСМИЙЛАШТИРИЛГАНЛИЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

мавзусидаги маърузанинг
ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш Босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Кириш (5 мин.)	1.Маърузанинг мавзуси, мақсади эълон қилинади; 2.Эришиладиган натижалар айтилади; 3.Power Point дастурида тайёрланган маъруза режаси намойиш қилинади (1-илова); 4.Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун 4 та савол берилади (2-илова).	Тинглайдилар Ёзиб оладилар Саволларга жавоб беради
2 -босқич Асосий (65 мин.)	1. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби (3- илова) 2. Молиявий инвестицияларни инвентаризацияси натижалари туғри расмийлаштирилганлигини текшириш (4-илова) 3. Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текшириш(5-илова)	Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар
3-босқич Яқунловчи (10 мин.)	1.Талабалар томонидан берилган саволларга жавоб берилади 2.Мавзунинг нақадар тушунганликларини аниқлаш мақсадида 6 та савол берилади 3.Мавзу бўйича билимларни чуқурлаштириш учун адабиётлар рўйхати берилади	Саволлар берадилар Саволларга жавоб берадилар Ёзиб оладилар

1-илова

Маъруза режаси: 1. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби 2. Молиявий инвестицияларни инвентаризацияси натижалари туғри расмийлаштирилганлигини текшириш

Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун саволлар

1. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби қайси БХМСга биноан ўтказилади?
2. Молиявий инвестицияларни инвентаризациясида қайси ҳужжатлар тузилади?
3. Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг бошланғич ҳужжатлар бўйича маълумот манбааларига нималар киради?
4. Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг ҳисоб регистрлари маълумот манбааларига нималар киради?
5. Инвестицияларга доир пул оқимлари аудити қайси счётлар маълумотлари орқали текширилади?
6. Инвестицияларга доир пул оқимлари аудити қайси молиявий ҳисоботлар маълумотлари орқали текширилади?

**1. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ ҚИЛИШ
ТАРТИБИ**

Шуни таъкидлаш жоизки, молиявий инвестицияларни аудиторлик текширувидан ўтказиш методикаси ҳали Республикамизда тўлиқ ишлаб чиқилмаган.

Молиявий ҳисоботлар инвестицион фаолиятнинг микёслари, йуналишлари ва тавсифини, унинг корхона молиявий фаолияти, истиқболига таъсирини очиқ бериш учун хизмат қилади. Улардан зарур ахборотларни олиш ташқи фойдаланувчиларда ва аналитикларда корхонанинг мулкӣ ва молиявий фаолияти ҳақида тўлиқ ва аниқ маълумот шаклланишига ёрдамлашади.

Бу маълумотлар бухгалтерлик ҳисоботининг қиймат кўрсаткичларини баҳолаш учун зарур. Қимматли қоғозлар аудити қимматли қоғозларга тааллуқли бухгалтерия ҳисоботи маълумотларининг ҳаққонийлигини текширишдан бошланади.

Бундай текширув корхонанинг нақд пуллари текширишдаги каби инвентаризация (ашёвий рўйхат) ўтказиш йўли амалга оширилади. (№19-БХМС 3. 30-3. 36 бандлари)

Қимматли қоғозларни инвентаризация (ашёвий рўйхат) қилиш қуйидаги вазифаларни ҳал этади: уларнинг ҳақиқатдаги мавжудлигини аниқлаш; ҳақиқатда мавжуд қолдиқларини бухгалтерлик ҳисоби маълумотлари билан таққослаш орқали уларнинг сақланиши устидан назорат ўрнатиш; қимматли қоғозлардан олинадиган даромадларнинг тўлиқлиги ва ўз вақтидалигини текшириш; уларнинг сақланиши учун зарур шарт-шароитлар яратилганлигини текшириш (корхонада сақланганида); қимматли қоғозлар билан боғлиқ даромадлар ва йўқотишларни ҳисобда акс эттиришнинг

ҳаққонийлигини аниқлаш.

Аудитор инвентаризацияни бошлашдан олдин қимматли қоғозлар бўйича ички аудитнинг аҳволи билан танишиши зарур. Чунончи, корхонанинг пул маблағлари бўйича махсус комиссияси ҳар ойда камида бир марта пул маблағлари каби қимматли қоғозларни ҳам инвентаризация (ашёвий рўйхат)дан ўтказиши лозим. Бундан ташқари, йиллик бухгалтерлик ҳисоботини тузишдан олдин, моддий жавобгар шахслар алмашиш ҳолларида, ўғрилиқ ўмариб кетиш, ўзлаштириш ёки суиистеъмол қилиш ҳолларида, ёнгин ёки табиий офатдан сўнг инвентаризация (ашёвий рўйхат) ўтказилиши шарт. (№19-БҲМС 1. 5 банди)

Агар қимматли қоғозлар корхонанинг ўзида сақланса, уларни инвентаризациядан ўтказиш пул маблағларини инвентаризациядан ўтказиш билан бир пайтда амалга оширилади.

Корхона кассасида сақланаётган қимматли қоғозларни инвентаризация (ашёвий рўйхат) қилиш уларни варақма-варақ санаш йўли билан амалга оширилади. Бунда ҳар бир қимматли қоғозларнинг номинал қиймати, ҳақиқийлиги ва тўғри расмийлаштирилганлиги аниқланади. Текширув алоҳида ҳар бир эмитент бўйича далолатномада серияси, рақами ва умумий суммаси кўрсатилган ҳолда ўтказилади. Ҳар бир қимматли қоғознинг реквизитлари бухгалтерияда юритиладиган рўйхатлар, реестрлар ёки дафтарларнинг маълумотлари билан солиштирилади.

Қимматли қоғозлар махсус ташкилотларда сақланганида (банкларда, депозитарияларда, махсус жойларда) инвентаризация корхонанинг тегишли бухгалтерия ҳисоби счётларидаги қолдиқлар кўчирмаси маълумотлари билан солиштириш орқали амалга оширилади.

Масалан, депозитарийда сақлаш учун топширилган қимматли қоғозлар инвентаризацияси 0610-«Қимматли қоғозлар» ва 5810- «Қимматли қоғозлар» счётларидаги қолдиқ суммалари депозитарийлар маълумотлари билан таққослаш орқали амалга оширилади. Депозитарийлар маълумотлари инвентаризация ўтказилаётган пайтда депозитарийга юборилган сўров натижасида олиниши мумкин. (№19-БҲМС 3. 35 банд)

Корхонага тегишли қимматли қоғозларни инвентаризация қилишда улар сотиб олиш қийматининг ҳаққонийлигини баҳолашга махсус эътибор берилиши лозим. Бунинг учун акциядорлик жамиятларининг чоп этиладиган бухгалтерлик ҳисоботларини олиш, шунингдек бошқа қизиқтирган ҳисоб ва ҳисобот маълумотлари билан танишиш ҳуқуқига эга эканлигига эътибор бериш зарур.

Инвентаризация рўйхатида қимматли қоғоз эмитенти, номи, серияси, номери, номинал ва ҳақиқий қиймати, қайтариш муддатлари ва умумий суммаси кўрсатилади.

Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи маълумотларининг ишончлилигини тасдиқлаш учун аудитор молиявий инвестицияларни инвентаризациядан ўтказишнинг тўғрилигини ҳам текширади.

Текширув чоғида қуйидагилар аниқланади:

«Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг

11-моддаси талабларига риоя қилинаётганлиги;

корхонанинг ҳисоб юритиш сиёсати тўғрисидаги буйруғида молиявий инвестицияларни инвентаризациядан ўтказишнинг муддатлари белгиланганлиги ва бу муддатларга риоя қилинаётганлигини;

инвентаризация ҳужжатларининг тўғри расмийлаштирилиши (корхонада инвентаризация рўйхатларининг унификацияланган шаклларида фойдаланиш, қимматли қоғозлар корхона кассасида сақланилганида уларнинг ҳақиқатда мавжудлиги тўғрисидаги маълумотларни рўйхатга киритишнинг аниқлиги ва тўғрилиги таъминланганлиги ва ҳоказо).

4-илова

2. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ИНВЕНТАРИЗАЦИЯСИ НАТИЖАЛАРИ ТУЎРИ РАСМИЙЛАШТИРИЛГАНЛИЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Қимматли қоғозлар аудитининг кейинги босқичида ҳақиқатда мавжуд қимматли қоғозлар бухгалтерлик ҳисоби маълумотлари билан солиштирилади. Бунда аудитор қимматли қоғозларнинг ортиқча чиққанларини ҳам, кам чиққанларини ҳам ўзининг ишчи ҳужжатларида акс эттириши ва булар ҳақида корхона раҳбариятига билдириши лозим. Ўз навбатида корхона раҳбарияти бундай камомадларнинг вужудга келиш сабаблари ва бунга жавобгар шахсларни аниқлаш ҳамда камомадларни бартараф этиш чораларини кўриши лозим; ортиқча чиққан қимматли қоғозларни кирим қилиш, етишмаган қимматли қоғозлар қиймати айбдор шахслар томонидан қопланиши ёки корхонанинг молиявий натижаларига олиб борилиши мумкин. Бунда инвентаризация қайдномалари, таққослаш қайдномалари ва моддий жавобгар шахсларнинг тушунтириш хатларига асосан қуйидаги бухгалтерлик проводкалари тузилади:

а) Ортиқча чиққанда: Дт 0610, 0620, 0630, 0640, 0690, 5810, 5830, 5890-счётлар Кт 9590 счёт ортиқча чиққан қимматли қоғозларнинг номинал қийматига (турлари бўйича).

в) Камомад аниқланганда: Дт 9430 Кт 0610, 0620, 0630, 0640, 0690, 5810, 5830, 5890-счётлар кам чиққан қимматли қоғозлар номинал қийматига.

с) Камомадларни қоплаш: Дт 4730 Кт 9430 номинал қийматига. Дт 4730 Кт 9590 етишмаган қимматли қоғозларнинг номинал қийматидан биржа қийматининг камомад аниқланган пайтдаги ортган суммасига.

д) Дт 5010, 6710 Кт 4730 етишмаган қимматли қоғозлар биржа қийматининг айбдор шахс томонидан кассага нақд пул билан тўланиши ёки унинг ойлик маошидан ушлаб қолиниши.

е) Камомадларнинг корхона молиявий натижаларига олиб борилиши: Дт 9690 Кт 9430 етишмаган қимматли қоғозларнинг номинал қиймати.

Инвентаризацияда ортиқча ва кам чиққан қимматли қоғозларни ҳисобда акс эттиришнинг юқорида келтирилган тартиби шунга боғлиқки, ҳозирги вақтда қимматли қоғозлар балансда уларнинг сотиб олиш баҳоси бўйича акс эттирилиб, кейинчалик у номинал қийматига етказилади. Дт 0610, 0620, 0630, 0640, 0690, 5810, 5830, 5890-счётлар Кт 5110, 5210, 5220 – сотиб олиш баҳоси; Дт 0610, 0620, 0630, 0640, 0690, 5810, 5830, 5890-счётлар Кт 9590

номинал қийматининг харид баҳосидан ошган қисми; Дт 9590 Кт 0610, 0620, 0630, 0640, 0690, 5810, 5830, 5890-счётлар сотиб олиш қийматининг номинал қийматидан ошган қисми.

Молиявий инвестицияларни инвентаризациядан ўтказишнинг хусусияти нафақат қимматли қоғозларнинг ҳақиқатда мавжудлиги, балки қимматли қоғозларни баҳолаш, яъни уларнинг қийматини шакллантирувчи ҳақиқий харажатлар тўғрилигини аниқлашдан ҳам иборатдир. Аудитор қимматли қоғозлар бўйича олинган даромадларни бухгалтерия ҳисобида акс эттиришнинг ўз вақтидалиги ва тўлиқлигини текширишда инвентаризация маълумотларидан ҳам фойдаланади.

5-илова

3. ИНВЕСТИЦИЯЛАРГА ДОИР ПУЛ ОҚИМЛАРИ ҲАРАКАТИНИ ТЕКШИРИШ

5-жадвал

Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг маълумот манбаалари таркиби

Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг бошланғич ҳужжатлар бўйича маълумот манбаалари	Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг ҳисоб регистрлари маълумот манбаалари	Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитига доир молиявий ҳисоботлар маълумотлари
Шартномалар, қимматли қоғозларни ва ҳамкорликдаги фаолиятга қўшилаётган улушни қабул қилиш-топшириш далолатномалари, умумий ишни юритувчи ҳамкор тоёнидан мулеларни қабул қилиш тўғрисидаги авизо, кирим ва чиқим касса ордерлари, нақд пул топширишга эълон, тўлов топширикномаси, банк кўчирмаси, счёт-фактура, накладной, қимматли қоғозлар қатъий ҳисобда турадиган бланкаларнинг инвентаризация рўйхати ва бошқалар	Журнал-ордерлар 1,2,3, кайдномалар 1,2,3, бош китоб, машинограммалар, оборот-сальдо кайдномалари	Бухгалтерия баланси, молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот

Корхоналар томонидан амалга оширилган инвестициялар уларнинг инвестиция фаолиятини ташкил қилади. Ушбу фаолият асосий ва молиявий фаолият сингари маълум пул оқимларини вужудга келтиради.

Пул оқимлари деганда 9-сон БҲМСга мувофиқ пул маблағларининг кирими ва чиқми тушунилади. Инвестицияларга доир пул оқимларига ушбу стандартга асосан, жумладан, қўйидагилар киради(6-жадвал):

6-жадвал

Инвестицияларга доир пул оқимлари таркиби

ПУЛ ОҚИМИНИНГ ТУРИ	Пул оқимининг тавсифи
Пул кирими	• Асосий фондларни, номоддий активларни сотишдан олинган тушумлар • Бошқа корхоналарнинг сотиб олинган акциялари ва Бошқа кимматли қоғозларини сотишдан олинган тушумлар • Бошқа корхонага берилган қарз ва кредитларнинг қайтарилиши • Таъсис бадали сифатида киритилган маблағларнинг корхонага қайтарилиши • Муддатли депозит счётлардан келиб тушган пул маблағлари
Пул чиқими	• Асосий воситаларни куриш ва сотиб олишга сарфланган пул маблағлари • Номоддий активларни сотиб олишга, яратишга доир тўловлар • Бошқа корхоналарга қарз ва кредитлар сифатида берилган пул маблағлари • Таъсис бадали сифатида янги ташкил этилган корхоналарга ўтказилган пул маблағлари • Бошқа корхоналарнинг акциялари ва Бошқа кимматли қоғозларини сотиб олишга сарфланган пул маблағлари • Муддатли депозит счётларга қўйилган пул маблағлари

Инвестицияга доир пул маблағлари кирим ва чиқимини таққослаш инвестиция фаолияти бўйича пул оқимларининг ҳолатини ифодалашга имкон беради. Киримнинг чиқимдан кўп бўлишлиги корхонага олдинги даврларда қилинган инвестицияларнинг қайтарилганлигини, шунингдек инвестиция фаолиятдан фойда олинганлигини кўрсатади. Чиқимнинг киримдан кўп бўлишлиги корхонанинг янги инвестицияларни амалга оширганлигини, шунингдек олдинги даврларда амалга оширилган инвестициялар бўйича етарли фойдани олишга эришилмаганлигини ифодалайди.

Инвестицияларга доир пул чиқимлари, одатда, иммобилизация қилинган, яъни четлаштирилган маблағлар ҳисобланади. Иммобилизация миқдорини ошириш корхонанинг асосий фаолияти бўйича пул оқимларига катта таъсир ўтказиши мумкин. Жумладан, асосий фаолиятни ривожлантириш учун бошқа корхоналардан қарз олиш заруриятини туғдириши, бунинг эвазига эса катта миқдорда зарар кўришга олиб келиши мумкин.

Инвестиция фаолиятига доир пул оқимларидан зарар кўрмасликнинг муҳим омилларидан бири бўлиб ушбу пул оқимларини дисконтлаштириш ҳисобланади.

Дисконтлаштириш, деганда, умуман олганда жорий даврда киритилган пул маблағларининг қийматини келгусида белгиланган фоизларни эътиборга олиб қайта ҳисоблаганда қандай қийматга эга бўлишлигини аниқаш жараёни тушунилади. Ушбу жараён натижасида олинган янги қиймат дисконтлаштирилган қиймат деб аталади.

Инвестицияларга доир пул оқимларини дисконтлаштириш жараёнини туғри тушуниш ва ундан тутри фойдаланиш учун қуйидаги тушунчаларни билиш жуда катта аҳамиятга эга(7-жадвал):

7-жадвал

Инвестицияларга доир пул оқимларига таълуқли тушунчалар номи ва мазмуни

Тушунчалар номи	Тушунчалар мазмуни
Дисконт	бу пул маблағларининг жорий ва келгуси қийматлари ўртасидаги фарк ушбу фарқи аниқдаш жараёни эса дисконтлаштиришдир
Жорий қиймат	бу пул маблағларининг келгусидаги кирими ва чиқимини ифодаладиган бугунги қиймати
Келгуси қиймат	бу пул маблағларининг бугун қўйилган қийматини келгусида тўплаган қиймати
Фоиз	бу инвестиция сифатида киритилган пул маблағларидан олинган янги қиймат (даромад)
Асосий сумма	бу инвестиция сифатида киритилган пул маблағларининг фоиз эдесоблашга асос бўладиган дастлабки суммаси
Оддий фоиз	бу инвестиция сифатида киритилган пул маблағларининг дастлабки доимий суммасига кўпайтириладиган фоиз миқдори
Мураккаб фоиз	бу инвестиция сифатида киритилган дастлабки пул маблағларининг олдинги даврларда келтирган фоиз кўринишидаги даромадлари билан биргаликда бўлган суммасига кўпайтириладиган фоиз миқдори
Аннуитет	бу ўзаро тенг вақтлар мобайнида ўзаро тенг миқдорда амалга ошадиган пул оқимлари (кирим ва чиқим) бўлагининг суммаси

Дисконтлаш формуласи ёрдами билан сарфланган сармоянинг копланиш муддатларини ва унинг сотувнинг дастлабки нархи сифатида баҳоланувчи $K(0)$ ҳажмини аниқлаш мумкин.

$$K_0 = K_n / (1 + P)^n$$

K_0 – дастлабки капитал миқдори

K_n – давр охиридаги капитал (инвестиция миқдори)

P – фоиз ставкаси

Шунингдек дисконтлаш корхонага инвестор қанча миқдорда энг кўп молиявий ресурслар сарфлаши ва энг кўп даражада қанча даромад олишини аниқлашга имкон яратади. Ушбу ҳолатда дисконтлаш формуласи куйидагича:

$$K_n = K_0 (1+P)^n$$

Инвестицияларга доир пул оқимларини дисконтлаштириш инвесторларга пул оқимларини кирим ва чиқмини тўғри ва манфаатли прогнозлаштиришда катта аҳамият касб этади. Чунончи, дисконтлаштиришни инвестициянинг барча турларига тадбиқ этиш мумкин. Лекин, бизнинг мамлакатимизда корхоналар томонидан амалга оширилаётган инвестицияларнинг барча турларида дисконтлаштириш усулидан фойдаланилмайди. Жумладан, акцияларга қилинган инвестициялар бўйича уларнинг келгуси қийматини кафолатли олиш акцияларни сотувчи ва сотиб олувчилар ўртасида шартнома асосида белгиланмаган. Акциялар бўйича олинадиган дивидендларни корхона фаолиятини зарар билан якунлаган ҳодда кафолатли олиш имкони мавжуд эмас. Шунинг учун, инвесторлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва кафолатлаш мақсадида, бизнингча, инвесторлар сотиб олган акциялар бўйича дивидендлар олишнинг ўрнига инвестиция суммасини шартномалар асосида маълум фоизларга кўра дисконтлаш, шу асосда акцияларини сотган жамиятларга ўз фаолиятини қандай якунланишидан қатъий назар инвесторлар олдидаги мажбуриятини узишни қонунлаштириш мақсадга мувофиқ. Бу бир томондан корхоналарнинг инвестиция фаолиятини ривожлантиришга қизиқишини оширади, иккинчи томондан, акциядорлик жамиятларини инвесторлар олдидаги масъулиятларини оширади.⁴

Бундан шундай хулоса қилиш мумкинки, аудиторлар инвестициялар мавжуд бўлган корхоналарда аудит ўтказганда дисконтлаш масалаларини аудитнинг умумий режаси ва дастурида аниқ савол сифатида киритишлари ва уни амалга ошириб текширишлари мақсадга мувофиқдир.

7-машғулот	МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ ҚИЛИШ ТАРТИБИ ВА УЛАРНИ НАТИЖАЛАРИ ТЎҒРИ РАСМИЙЛАШТИРИЛГАНЛИЛИГИНИ ТЕКШИРИШ
------------	--

1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2	Талабалар сони: 8 тагача
-------------------------	---------------------------------

⁴ Ўразов К.Б. Инвестицияларнинг бухгалтерия ҳисоби ва солиққа тортилиши.-Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси нашриёт уйи, 2003 йил, 46 бет.

соат	
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалий машғулот
Амалий машғулот режаси	1. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби 2. Молиявий инвестицияларни инвентаризацияси натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш 3. Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текшириш
Ўқув машғулотининг мақсади: Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби ва уларни натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш уларга доир пул оқимлари ҳаракатини текшириш тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш	
Педагогик вазифалар: 1. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартибини ўргатиш 2. Молиявий инвестицияларни инвентаризацияси натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текширишни ўргатиш 3. Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текширишни ўргатиш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартибини ўрганади 2. Молиявий инвестицияларни инвентаризацияси натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текширишни ўрганади 3. Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текширишни ўрганади
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров,
Таълим бериш шакллари	Оммавий, яқка тартибда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, флипчарт, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гурҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб, топшириқ ечимини текшириш

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
---------------	-------------------------------	--------------------------------

1-босқич Тайёргарлик босқичи	1.Мавзуни аниқлайди, мақсадни белгилайди ва ўқув жараёнини режалаштиради 2.Амалий машғулот учун саволлар, топшириқлар ва тарқатма материалларни тайёрлайди	Машғулотга тайёрланадилар
2 –босқич Асосий босқич	1. Амалий ишга кириш 1.1. Мавзунинг номи, мақсади ва кутилажак ўқув натижаларини эълон қилади 1.2. Амалий машғулотнинг тузилиши ва ўтказилиш тартибини тушунтириб беради	Тинглайдилар Тинглайдилар
	2. Асосий қисм 2.1. Мавзуга оид индивидуал тарзда топшириқлар тўпламидаги масалалар ва мавзу бўйича тест савол-жавоблари ечилади(1-илова) 2.2.Талабалар икки гуруҳга бирлаштирилади ва гуруҳларнинг ҳар бирига мавзуга оид биттадан саволга тайёргарлик кўриб, тақдирот қилиш топширилади(2-илова)	Ҳар бир талаба кейсни мустақил равишда ечади Ҳар бир гуруҳ ўзига тегишли саволга тайёргарлик кўради ва презентация қилади
3-босқич Яқунловчи босқич	Амалий машғулот бўйича яқун ясалади: • Талабаларда туғилган саволларга жавоб берилади • Гуруҳлар иш натижаси таҳлил қилинади • Мустақил иш юзасидан маслаҳатлар берилади	Саволлар берадилар Эшитадилар ва хулоса чиқарадилар Эшитадилар, ёзиб оладилар

1-илова

Гуруҳ талабаларини индивидуал ишлаши учун топшириқлар ва уларни бажариш бўйича услубий кўрсатмалар

Топшириқлар тўпламидан мавзу бўйича тест савол-жавоблари ва масалалар

A. 3-сон БХМС В. 11-сон БХМС
C. 19-сон БХМС D. 21-сон БХМС

А. Қимматли қоғозлар ва қатъий ҳисобда турадиган бланкаларнинг инвентаризация рўйхати

В. Қимматли қоғозларни қабул қилиш-топшириш далолатномаси

С. Ҳамкорликдаги фаолиятга қўшиладиган улушни қилиш-топшириш далолатномаси

Д. Қимматли қоғозлар қийматини тўлаш учун берилган мулкларни расмийлаштириш счёт- фактураси ва накладнойи

A. ДТ 5910 КТ 0600,5800 B. ДТ 5910 КТ 9210,9230
C. ДТ 4730 КТ 0600, 5800 D. ДТ 9430 КТ 0600,5800

A. ДТ 0600,5800 КТ 9390 В. ДТ 9210,9230 КТ5910
C. ДТ 0600, 5800 КТ 4730 D. ДТ 0600,5800 КТ9430

А. Кирилм ва чиқим касса ордерлари,нақд пул топширишга эълон, тўлов топшириқномаси, банк кўчирмаси

В. Кирилм ва чиқим касса ордерлари,нақд пул топширишга эълон, тўлов топшириқномаси, банк кўчирмаси, мемориал ордер

С. . Кирилм ва чиқим касса ордерлари,нақд пул топширишга эълон, тўлов топшириқномаси, тўлов талабномаси

Д. . Кирилм ва чиқим касса ордерлари,нақд пул топширишга эълон, банк кўчирмаси, тўлов талабномаси, авизо

А. Журнал-ордерлар 1,2,3, кайдномалар 1,2,3, бош китоб, машинограммалар, оборот-сальдо кайдномалари

В. Журнал-ордерлар 1,2,3, кайдномалар 1,2,3, бош китоб, мемориал ордерлар, оборот-сальдо кайдномалари

С. Журнал-ордерлар 1,2,3, қайдномалар 1,2,3, бош китоб, машинограммалар, мемориал ордерлар

Д. Журнал-ордерлар 1,2,3, қайдномалар 1,2,3, бош китоб, машинограммалар, мемориал ордерлар, синтетик счётаб бўйича оборот қайдномалари

7. Инвестицияларга доир пул оқимлари аудити қайси счётаб маълумотлари текширилади?

- А. 5000, 5100, 5500 счётаб В. 5000, 5100, 5600 счётаб
С. 5000, 5100, 5700 счётаб Д. 5000, 5100, 5800 счётаб

8. Инвестицияларга доир пул оқимлари аудити қайси молиявий ҳисоботлар маълумотлари текширилади?

- А. Бухгалтерия баланси, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот
В. Бухгалтерия баланси, молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот
С. Бухгалтерия баланси, асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот
Д. Бухгалтерия баланси, хусусий капитал тўғрисидаги ҳисобот, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот

9. Талабдан ортиқча фойдаларнинг ҳозирги қиймати қандай ҳисобланади?

- А. $r = \frac{R - I}{I}$ В. $r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$
С. $\tilde{x}_1^a = \tilde{x}_t - r * b_{t-1}$ Д. $PV = \frac{\tilde{x}_{t+1}^a}{(1+r)} + \frac{\tilde{x}_{t+2}^a}{(1+r)^2} + \dots + \frac{\tilde{x}_{t+10}^a}{(1+r)^{10}}$

10. Бирор ҳисобот даври давомида олинган соф фойда кўрсаткичи қай тартибда аниқланади?

- А. $r = \frac{R - I}{I}$ В. $r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$
С. $d_t = b_{t-1} + x_t - b_t$ Д. $\tilde{x}_t = \tilde{x}_t^a + r * b_{t-1}$

11. Қайта қоплаш муддати (Payback period) қандай аниқланади?

- А. $\frac{NI}{NP}$ В. $\frac{NP}{NI}$ С. $\frac{FND}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$ Д. $\frac{FNP}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$

12. Даромадлиликнинг ички ставкаси (Internal Rate Return) қандай аниқланади?

- А. $\frac{NI}{NP}$ В. $\frac{FF}{(1+i)^n} : A$ С. $\frac{FND}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$ Д. $\frac{FNP}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$

13. Инвестор корхона қарз олувчи корхонага 5 йил муддатга 100000 сўм пулни 4 фоизлик ставка билан қарзга берди. 3 йилдан сўнг йиғиладиган жами инвестиция ҳажми қанча бўлади?

- А. 103251,8 сўм В. 100000,0 сўм С. 131246,2 сўм Д. 112486,4 сўм

14. Соф жорий (дисконтланган) қиймат (Net Present (discounted) value) қандай аниқланади?

- A. $\frac{NI}{NP}$ B. $\frac{NP}{NI}$ C. $\frac{FND}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$ D. $\frac{FNP}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$

15. Даромадлиликнинг ҳисоб ставкаси (Accounting rate return) (Profitable index) қандай аниқланади?

- A. $\frac{FND/(1+i)^n}{FNI/(1+i)^n}$ B. $\frac{FF}{(1+i)^n} : A$
C. $\frac{FND}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$ D. $\frac{FNP}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$

16. Қуйидаги усуллардан қайси бири инвестицион лойиҳалаштириш амалиётида инвестицион лойиҳаларни баҳолашнинг модификация килинган усуллари қаторига киритилади?

- A. Даромадлиликнинг ҳисоб ставкаси
B. ТС-индекс
C. Дисконтланган пул оқимлари даромадлилиги ставкаси
D. Соф жорий (дисконтланган) қиймат

17. Облигациянинг бозор баҳоси номинал қийматдан паст бўлгандаги ҳолатга нима дейилади?

- A. Дисконт B. Мукофот
C. Компаундинг D. Демпинг

18. Ҳарид қилинадиган акциялар пакетининг қийматини аниқлашда қуйидаги усуллардан қайси бири қўлланилмайди?

- A. Маблағларнинг дисконтланган оқимининг таҳлили
B. Компанияларнинг қиёсий таҳлили
C. Операцияларнинг қиёсий таҳлили
D. Тўғри жавоб мавжуд эмас

19. Қуйидагилардан қайси бири — бу капиталнинг ҳозирги қийматидан келгуси қийматини келтириб чиқариш жараёнидир.

- A. Дисконтлаш B. Ҳисоблаш
C. Компаундинг D. Демпинг

20. Даромадни қўйилма қўйилган вақтга келтиришга нима дейилади?

- A. Дисконтлаш B. Ҳисоблаш
C. Компаундинг D. Демпинг

21. Инвестор корхонада 5 йил ичида 50000 сўм пул йиғилган. Агар йиллик фоиз ставкаси 4 фоиз бўлса, дастлабки қўйилма қанча бўлган?

- A. 41096.35 сўм. B. 50015.85 сўм.
C. 31254.45 сўм. D. 38925.65 сўм.

22. Облигацияни сотиб олиш бухгалтерия ҳисобида қай тартибда расмийлаштирилади?

- A. Д-т 0610, К-т 4840 В. Д-т 0610, К-т 5110
C. Д-т 5810, К-т 4840 D. Д-т 4840, К-т 0610

23. Фоизлар бўйича олинadиган даромадлар олинса, бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув амалга оширилади?

- A. Д-т 4840, К-т 9520 В. Д-т 4820, К-т 9340
C. Д-т 4830, К-т 9530 D. Д-т 5110, К-т 9620

Эксперт варағи №1

Мавзунини ўргангандан кейин қуйидаги саволларга ўзингизни қисқа фикрингизни ёзма равишда билдиринг:

Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг бошланғич ҳужжатлар бўйича маълумот манбааларига нималар киради?

Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг ҳисоб регистрлари маълумот манбааларига нималар киради?

Инвестицияларга доир пул оқимлари аудити қайси счётлар маълумотлари орқали текширилади?

Инвестицияларга доир пул оқимлари аудити қайси молиявий ҳисоботлар маълумотлари орқали текширилади?

4-Масала

«Орзу» ишлаб чиқариш бирлишмасига қарашли даволаш кабинетида инвентаризация натижалари бўйича 1 август 2012 йилда қуйидагилар аниқланди:

Асосий воситалар тури Бахоси сўмда **Ҳақиқий** Ҳисобот бўйича **Сони** Сумма **Сони** Сумма 1.
Қандай 400280028002. Парда 66053300639603. Китоблар учун шкаф 75003225005375004. Стенд
240002480002480005. Стенд 13000113000--6. Аквариум 2801280--7. Гилам 3900013900031170008. Тумбали стол
1250011250001125000 **Жами**--251880-332260

Топширик:

Бухгалтерия ҳисоби миллий стандартининг 19-сон «Инвентаризацияни ташкил қилиш ва ўтказиш»га биноан қуйидагилар бажарилсин:

Таққослама ведомость тузилсин ва инвентаризация натижаси аниқлансин.

Қамомад ва ортиқча чиққан асосий воситалар ҳужжатлаштирилиб, ҳисобдан чиқарилсин ёки қиримга олинсин.

Юқоридаги муомалалар барча бухгалтерия праводкалари тузилсин.

БҲМС – 4 га мос келиши текширилсин.

Аудиторлик ҳулосаси тузиш учун оралиқ ҳисоботи ёзилсин

5-Масала

Жорий қийматни топиш бўйича масала

Донор қорхона 5 йил ичида 50000 сўм пул йиғилган. Агар йиллик фоиз ставкаси 4 фоиз бўлса, дастлабки қўйилма қанча бўлган.

6-Масала

Қелгуси қийматни оддий фоизлар бўйича ҳисоблашга масала

Донор (инвестор) қорхона акцептор (қарз олувчи) қорхонага 5 йил муддатга 100000 сўм пулни 4 фоизлик ставка билан қарзга берди. Дисконтлаш формуласи орқали 3 йилдан сўнг йиғиладиган жами инвестиция ҳажмини топамиз.

3-илова

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

«БИРГАЛИК ДА ИШЛАЙМИЗ» ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Биргаликда ишлаш: ўқув гуруҳи кичик гуруҳларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирига бир хил топшириқ берилади. Ҳар бир кичик гуруҳ ўрганилаётган мавзу бўйича эксперт бўлади ва бошқаларни ўргатади.

Ҳар бир гуруҳнинг мақсади бошқа барча гуруҳлардан фаркли ўларок мавзуга доир топшириқларни тўла ҳажмда ва тўғри ечишдан иборат бўлади.

«Биргаликда ишлаймиз» технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузилиши

1. Гуруҳ талабалари сафидан 4 кишидан иборат бўлган алоҳида қуйи гуруҳлар тузилади.
↓
2. Ҳар бир қуйи гуруҳга бир хил топшириқ берилади, уларга **эксперт варақалари** тарқатилади.
↓
3. Ҳар бир қуйи гуруҳ эксперт варақасида келтирилган умумий топшириқ устида ишлайди.
↓
4. Барча қуйи гуруҳ аъзоларининг мини-маърузалари тингланади. Умумий натижа (бутун эксперт варағи бўйича саволлар жавоби)ни шакллантиради ва уни эшитади.

Гуруҳларда ишлаш қондаси

Шеригингизни диққат билан тингланг.

Гуруҳ ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топшириқларга масъулият билан ёндашинг.

Агар ёрдам керак бўлса, албатта мурожаат қилинг.

Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.

Гуруҳлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.

Аниқ тушунмоғимиз лозим:

Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз;

Биз битта кемадамиз: ёки биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

8-маъруза

КАПИТАЛ ҚУЙИЛМАЛАР АУДИТИ УСЛУБИ

МАЪРУЗА ТЕХНОЛОГИЯСИ

Ўқув соати: 2 соат

Талабалар сони: 8 та

Ўқув машғулоти шакли: Ахборотли маъруза

Маъруза режаси: 1. Капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартиби 2. Қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш 3. Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш	
Ўқув машғулотининг мақсади: <i>Капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартиби, қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш, объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш</i>	
Педагогик вазифалар: 1. Капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартибини билиб олиш 2. Қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текширишни ўргатиш 3. Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текширишни тушунтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартибини билиб олади 2. Қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текширишни ўрганади 3. Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текширишни тушуниб олади
Ўқитиш усуллари: Маъруза, намойиш, блиц-сўров, пинборд техникаси, тест, савол-жавоб	
Ўқитиш шакллари: Фронтал, жамоавий иш	
Ўқитиш воситалари: Маъруза матни, компьютер слайдлари, доска	
Ўқитиш шароити: Техник ва гуруҳларда ишлаш учун жиҳозланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш: Оғзаки назорат: блиц – сўров, назорат саволлари	

КАПИТАЛ ҚЎЙИЛМАЛАР АУДИТИ УСЛУБИ

мавзусидаги маърузанинг

ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш Босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
	1.Маърузанинг мавзуси, мақсади эълон қилинади;	Тинглайдилар

1-босқич Кириш (5 мин.)	2.Эришиладиган натижалар айтилади; 3.Power Point дастурида тайёрланган маъруза режаси намойиш қилинади (1-илова); 4.Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун 4 та савол берилади (2-илова).	Ёзиб оладилар Саволларга жавоб беради
2 -босқич Асосий (65 мин.)	1. Капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартиби (3-илова) 2. Қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш(4-илова) 3. Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш(5-илова)	Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар
3-босқич Яқунловчи (10 мин.)	1.Талабалар томонидан берилган саволларга жавоб берилади 2.Мавзунинг нақадар тушунганликларини аниқлаш мақсадида 9 та савол берилади 3.Мавзу бўйича билимларни чуқурлаштириш учун адабиётлар рўйхати берилади	Саволлар берадилар Саволларга жавоб берадилар Ёзиб оладилар

1-илова

Маъруза режаси: 1. Капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартиби 2. Қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш 3. Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш
--

2-илова

Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун саволлар

1. Капитал инвестициялар таркибига нималар киради?
2. Капитал қўйилмалар бўйича харажатларнинг аналитик ҳисоби қайси қайдномада расмийлаштирилади?
3. Қурилиш пудрат шартномаси мазмунини айтинг?
4. Қурилиши тугалланган объектлар бухгалтерия ҳисобининг қайси счётлари орқали текширилади?
5. Қурилиши тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобининг қайси счётлари орқали текширилади?
6. Объектларни сотиб олиш билан боғлиқ инвестицияларнинг аудит қўригидан ўтказишда нималарга алоҳида эътибор қаратиш лозим?
7. Объектларни сотиб олиш билан боғлиқ инвестицияларни аудит қўригидан ўтказишда қайси манбалардан фойдаланилади?
8. Объектларни сотиб олиш билан боғлиқ инвестицияларни аудит қўригидан ўтказишда қандай аудиторлик иш ҳужжатлари тузилади?
9. Объектларни ўрнатиш ва монтаж қилиш деганда нимани тушунасиш?

3-илова

1. КАПИТАЛ ҚЎЙИЛМАЛАР АУДИТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТАРТИБИ

Капитал инвестициялар ҳисоби ва аудитини соддалаштириш учун уларни туркумлаб олиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Қуйидаги жадвалда капитал инвестицияларнинг туркумланиши кўрсатиб ўтилган(8-жадвал):

8-жадвал

Капитал инвестицияларни туркумланиши

Капитал инвестицияларни туркумлаш				
Такрор ишлаб чиқариш тузилмасига кўра	Технологик тузилмасига кўра	Вазифасига кўра	Ишларни бажариш усулига кўра	Маблағ билан таъминлашнинг манбаларига кўра
Янги қурилиш; кенгайтириш; тиклаш; техник қайта жиҳозлаш; қувватларни ошириш.	Қурилиш; монтаж; жиҳозлар, асбоб-ускуналар, инвентарь харажатлари; бошқа капитал харажатлар.	Ишлаб чиқариш объектларини қуришга мўлжалланган харажатлар; ноишлаб чиқариш объектларини қуришга мўлжалланган харажатлар.	Пудрат усулида қилинадиган капитал харажатлар; хўжалик усулида қилинадиган капитал харажатлар.	Ўз маблағлари ҳисобига; четдан жалб қилинган қарз маблағлари эвазига; четдан жалб қилинган қайтарилмайдиган маблағлар эвазига.

Аудитор капитал инвестицияларни текширишни уларни бухгалтерия ҳисобида тўғри туркумлаганлигини текширади, чунки уларни тўғри туркумлаш аудит текширивуни тўғри, тез ва сифатли амалга оширилишига

иҷобий таъсир кўрсатади, акс холда уни камчиликлар ва секин текширишига олиб келади.

Капитал инвестицияларнинг такрор ишлаб чиқариш тузилмаси корхонанинг янги қурилишга, амалда ишлаб турган корхоналарни кенгайтириш, тиклаш, техник қайта жиҳозлаш ва қувватларни оширишга қилинган харажатларнинг таркиби ва нисбатини англатади.

Капитал инвестициялар вазифасига кўра **ишлаб чиқариш мақсадларидаги объектлар қурилишига** (саноат, қишлоқ хўжалиги, транспорт, алоқа ва шу каби соҳаларга мўлжалланган) ва **ноишлаб чиқариш мақсадларидаги объектлар қурилишига** (турар-жой, коммунал хўжалик соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, халқ таълими ва шу каби соҳаларга мўлжалланган) объектларга ажратилади.

Капитал инвестициялар ишларни бажариш усулига кўра пудрат ва хўжалик усулида бажариладиган капитал инвестицияларга бўлинади.

Пудрат усулида қурилиш-монтаж ишларини ихтисослаштирилган пудрат қурилиш-монтаж ташкилотлари олиб боради, бунда икки томон - бош пудратчи ва буюртмачи алоқага киришиб, уларнинг ўзаро муносабатлари пудрат шартномаси билан белгиланади.

Хўжалик усулида қурилиш-монтаж ишлари корхонанинг ўз куч ва воситалари (қурилиш участкаси) билан бажарилади.

Капитал инвестициялар маблағ билан таъминлашда ўз маблағлари (корхона фойдаси, заҳиралар ва бошқалар) ҳисобидан, четдан жалб қилинган қарз маблағлари (банк кредити, турли хил юридик ва жисмоний шахсларнинг қарз маблағлари) ҳисобидан ҳамда четдан жалб қилинган қайтарилмайдиган маблағлар (давлат ҳамда халқаро хорижий ташкилотларнинг грантлари ва бошқа қайтарилмайдиган маблағлар) ҳисобидан қопланиши мумкин.

Капитал инвестициялар ва у билан боғлиқ барча харажатларни буюртмачи, яъни ўзи учун қураётган ва шу қурилишни маблағ билан таъминлаётган корхона ҳисобга олиб боради. Янги корхона қурилаётганида қурилаётган корхонанинг маъмурияти ана шундай ташкилот бўлади, амалда ишлаб турганида эса – капитал қурилиш бўлими орқали иш тутаётган корхонанинг ўзи ана шундай ташкилот бўлади.

Капитал инвестициялар ҳисоби амалдаги харажатлар ва смета қиймати бўйича уларнинг турлари асосида умуман қурилиш бўйича ҳам, айрим объектлар бўйича ҳам, қурилиш бошланган йилдан эътиборан, ўсиб боровчи якунлар билан объектлар ишга туширилгунига қадар ёки тегишли ишларнинг тўла-тўқис бажарилиб, харажатларнинг ҳисобдан чиқарилгунигача юритилади.

Капитал инвестициялар бўйича харажатларнинг аналитик ҳисоби 18-«Капитал маблағ харажатлари» қайдномасида юритилади. Мазкур қайднома йил чораги, ярим йил ёки йил учун очилади. Қайдномага барча ҳисобварақларни қўшиш, ишлаб чиқаришга тегишли ва ишлаб чиқаришга тегишли бўлмаган объектлар бўйича харажатларни алоҳида ажратиб кўрсатиш, булар ичида эса янги қурилишни, кенгайтиришни, тиклаш ва

техник жихатдан қайта жихозлашни алоҳида ажратиб кўрсатиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

18-қайднома бирламчи ҳужжатлар (тўлов топшириқномалари ва тўлов талабномалари, материаллар бериш учун юкхатлар), харажатларни тақсимлаш қайдномалари, ишланма жадваллар каби ҳужжатлар асосида тўлдирилади.

Капитал инвестицияларнинг синтетик ҳисоби 16-журнал-ордерда юритилади.

Корхонанинг асосий воситаларига ва номоддий активларига инвестициялар ҳақида, шунингдек махсулдор ва ишчи ҳайвонларнинг (қийматидан қатъий назар, корхонанинг айланма маблағларига кирувчи паррандалардан, қуёнлардан, асаларилардан, йўл ва кўрикловчи итлар, тажриба остидаги итлардан ташқари) асосий подасини ташкил қилиш бўйича харажатлар ҳақидаги ахборотлар қуйидаги ҳисобварақларда умумлаштирилади:

0810-«Тугалланмаган қурилиш»;

0820-«Асосий воситаларни сотиб олиш»;

0830-«Номоддий активларни сотиб олиш»;

0840-«Асосий подани шакллантириш»;

0850-«Ерни ободонлаштиришга капитал инвестициялар»;

0860-«Узоқ муддатли ижара шартномаси бўйича олинган асосий воситаларга капитал инвестициялар»;

0890-«Бошқа капитал инвестициялар».

Капитал инвестицияларни ҳисобга олувчи ҳисобварақларнинг дебети бўйича асосий воситалар объектларининг дастлабки қийматига ўрнатилган тартибда киритиладиган, қурувчиларнинг ушбу объект учун ҳақиқатда сарфланган барча харажатлари, шунингдек корхонанинг асосий воситаларни, номоддий активларни ҳарид қилиш, асосий подани ташкил қилиш ва бошқа капитал инвестициялар билан боғлиқ харажатлар акс эттирилади.

Асосий воситаларни сотиб олиш ва қурилиш билан боғлиқ, лекин ўрнатилган тартибда асосий воситаларнинг дастлабки қийматига киритилмайдиган харажатлар капитал инвестицияларни ҳисобга олувчи ҳисобварақлардан 9430-«Бошқа операцион харажатлар» ҳисобварағининг дебетида ҳисобдан чиқарилади.

Иш пудрат усулида олиб борилганида буюртмачилар қурилиш ишларини бажариш учун пудратчи ташкилотларни жалб этиб, улар билан қурилишнинг бутун даври учун пудрат шартномалари тузади.

Капитал қурилишлар пудрат усулида бажарилганида сарфланадиган капитал маблағ харажатларини ҳисобга олиб боришда «Капитал қурилиш учун пудрат шартномалари» номли 17-сон БХМСга асосланиш лозим. Ушбу андозанинг 4-бандига мувофиқ, қурилиш пудрат шартномаси - буюртмачининг топшириғига асосан пудратчи қурилиш ишларини бажариш мажбуриятини таваккал қилиб зиммасига оладиган, буюртмачи эса бажарилган ишни қабул қилиб оладиган ва ҳақини тўлайдиган шартномадир.

Қурилиш пудрат шартномасида шартномада иштирок этувчи барча томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари кўрсатилади.

Қурилиш ишлари пудрат усулида бажарилганида қурилишга кетадиган харажатларни пудратчи ҳисобга олиб боради. Буюртмачи қурилиш сифатини назорат қилади ҳамда қуриб битказилган объектларни 2-шакл «Қурилиши тугалланган объектдаги бажарилган ишларни қабул қилиш далолатномаси» бўйича фойдаланишга қабул қилиб олади. Далолатномага «Бажарилган қурилиш ишлари қиймати ҳақидаги маълумотнома» илова қилинади.

Аудитор бажарилган ва белгиланган тартибда расмийлаштирилган қурилиш ишлари ва жиҳозларни монтаж қилиш бўйича ишларни пудратчи ташкилотлар счётига кўра тўлов учун банк томонидан қабул қилинган смета қиймати ёки шартнома нархи бўйича буюртмачи бухгалтериясида тўғри акс эттирилганлигини текширади.

Капитал қурилиш ишлари олиб борилаётган объектларда ўрнатиладиган асбоб-ускуналар қай йўсинда олиб борилишидан қатъий назар, 0710-«Ўзимизда ишлаб чиқарилган ўрнатиладиган асбоб-ускуналар» ҳисобварағи ва 0720-«Хориждан олинган ўрнатиладиган асбоб-ускуналар» ҳисобварақларига кўра сотиб олинади ва ҳисобга олинади.

Сметаларда ўтказилган кўзда тутилган бошқа капитал ишлар ва харажатлар уларнинг турларига қараб ҳисобга олинади ҳамда бу ишларнинг бажарилишига кўра ёки чет ташкилотнинг тўлов учун қабул қилган ҳисобварақлари асосида 0810-«Тугалланмаган қурилиш» ҳисобварағида акс эттирилади.

Булар айрим объектлар ўртасида смета қийматига мутаносиб равишда тақсимланади. Ушбу харажатларнинг тегишли улуши фақатгина қуриб битказилган объектлар қийматига қўшилади.

Қурувчи (буюртмачи) қурилиш ишлари қандай усулда олиб борилаётганлигидан қатъий назар, фойда ва зарарни алоҳида-алоҳида бухгалтерия ҳисобида юритиши шарт. Олинган жарималар, пенялар, шунингдек моддий бойликлар ва хизматларни четга сотишдан келган фойда буюртмачи ҳисобидаги фойда ҳисобварағига киритилади.

Йил якуни бўйича зарар аниқланганида зарарнинг умумий суммаси бошқа капитал ишлар ва харажатлар таркибидаги объектларнинг инвентарь қийматига қўшилади.

Иш хўжалик усулида олиб борилганида қурилиш ишларини амалга оширишни ҳисобга олиш корхоналар молиявий-хўжалик фаолияти харажатларининг амалдаги барча қоидаларига асосланади. Хўжалик усулида қурилиш-монтаж ишлари корхонанинг ўз куч ва воситалари (қурилиш участкаси) билан бажарилади.

Корхоналар узларининг асосий воситаларини капитал инвестиция сифатида қурилиш, бевосита сотиб олиш йўллари билан купайтиришлари мумкин.

Корхоналарнинг асосий воситалари бўйича баланс моддалари реаллигини аудит текширувидан ўтказишга асос бўлиб «Бухгалтерия

баланси», уларни акс эттирувчи доимий счётларнинг бош китобдаги маълумотлари, уларга гувоҳлик берувчи бошланғич ва оралик ҳужжатлар ҳисобланади. Асосий воситаларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар қўйидаги кетма-кетликда аудит текширувидан ўтказилади:

1.Асосий воситаларнинг ҳисоб ва баланс қийматларининг йил бошидаги қийматлари аниқланади, улар тўғрисидаги маълумотларни балансда, бош китобда, журнал ордерда, ушбу қийматларни қайта баҳоланганлиги текширилади

2.Мавжуд асосий воситаларни солиқга тортилиш муносабатларига қараб тўғри таснифланганлиги аниқланади

3.Асосий воситаларни инвентар ҳисобининг борлиги ва уни тўғри юритилаёт-ганлиги текширилади

4.Асосий воситалар ҳаракатини ҳужжатлар билан тўғри расмийлаштирил-ганлиги аниқланади

5.Асосий воситаларни ҳаракатига доир операцияларни счётларда тўғри акс эттирилганлиги текширилади

6.Асосий воситаларни реал мавжудлигини билиш ёки қайта баҳолаш мақсадида инвентаризацияси ўтказилади

7.Асосий воситаларга қилинган капитал инвестициялар, таъмирлаш харажат-лари, уларни ҳисобдан чиқариш, тугалланмаган қурилишлар текширилади

Асосий воситаларни сотиб олишга қилинган инвестицияларнинг ҳисоби 0820 «Асосий воситаларни сотиб олиш» счётида олиб борилади. Ушбу счётнинг дебитида сотиб олишга сарфланган барча харажатлар тупланади ва у қирим қилинган асосий воситаларнинг бошланғич қийматига киритилади. Сотиб олинган асосий воситаларнинг бошланғич қийматига киритиладиган капитал инвестициялар счётларда қўйидагича акс эттирилади(9-жадвал):

9-жадвал

Сотиб олинган асосий воситаларнинг бошланғич қийматига киритиладиган капитал инвестицияларнинг счётларда акс эттирилиши

№	Операциянинг мазмуни	Дебет счёт	Кредит счёт	Асос	Сумма
1	Сотиб олинган асосий воситага қўйилган ин- вестияларнинг қўй- матига: • сотиб олиш қўйма- тига (ККС билан бир- галикда) • божхонада расмий- лаштириш учун тулов- ларга • ташиб келтиришга доир хизматлар учун туловларга • ташиб келтиришга доир сафар харажатла- рига • сертификатлашга доир туловларга • Урнатиш ва монтаж харажатларига • текширишдан утқа- зиш ва Уцтиш харажатларига • сўғурга туловларига • Ёул фондига мажбу- рий йотим ва туловлар суммасига	0820	6010 6990 6990 6970 6990 6010 6010 6510 6520	Шартно- ма, счёт- фактура, далолат- номалар, бунак хисоботари	2000000 50000 40000 30000 10000 100000 25000 60000 125000
	Жами капитал инвестиция суммаси				2440000
2	Сотиб олинган асосий воситанинг бошлангич қўй-матига	0120-0190	0820	Кирил далолатномаси	2440000
3	Таъминотчиларга бе-рилган бунак сумма- сига	4320	5110	Тулов топширикномаси	500000
4	Берилган бунак сумма- сининг ёпилишига	6010, 6990	4320	Тулов топширикномаси	500000
5.	Таъминотчига қарзни утказиб берилишига	6010, 6990	5110, 5500, 6810	Банкдаги счётлардан қўчирмалар	1940000

Сотиб олинган асосий воситаларнинг ҳар бири алоҳида инвентарь объект бўлиб ҳисобланади. Уларнинг ҳар бирига алоҳида инвентарь карточкалар (ОС-6 шакл) очилади ёки улар ОС-11 шаклдаги инвентарь руйхатага киритилади. Аудит жараёнида аудитор ушбу аналитик ҳисоб регистрларидаги маълумотларни синтетик ҳисоб маълумотлари ва молиявий ҳисобот кўрсаткичлари билан мос келишлигини текшириб аниқлайди.

Номоддий активлар деганда 7-сон БХМСга мувофиқ (7-пункт) хужалик юритувчи субъектлар томонидан хужалик фаолиятида ёки бошқаришда узоқ вақт (бир йилдан куп вақт мобайнида) фойдаланиш учун назорат қилинадиган моддий ашёвий мазмунга эга булмаган мулк объектлари тушунилади.

Инвестициялар киритилиши мумкин бўлган номоддий активларнинг асосий турлари булиб қўйидагилар ҳисобланади(10-жадвал):

10-жадвал

Номоддий активларга киритиладиган инвестицияларнинг асосий турлари

Номоддий активлар тури	Номоддий активлар турларининг мазмуни
Патент	Бу янги яратилган махсулот, технология ва фаолиятни қўллаш, ишлаб чиқдрилиш, сотиш ва назорат қдрилиш бўйича уларни эгасига махсус давлат патентлаштириш идораси томонидан берилган ҳуқуқ
Лицензия	бу маълум бир фаолият тури билан шурулланиш ҳуқуқини берувчи расмий ҳужжат
Савдо маркалари	бу корхоналарнинг узларини номини, ишлаб чиқарган мах;сулотларини, бажараётган ишлар ёки курсатаётган хизматлар турларини ифодалаш учун давлат органларида кайд этилган белгилардан фойдаланиш ҳуқуқи
Товар белгилари	бу юридик шахсларнинг узлари ишлаб чиқараётган товарларининг кайд этилган белгиси
Франчайз	бу мадсулот ва товарларни ишлаб чи- қаришда узга корхоналарнинг технология, алгоритм, формула ва боишца танци кўринишларидан фойдаланиш ҳуқуқи
Гудвилл	бу янги корхоналарни сотиб олиш ва уларнинг балансдаги соф активларининг бозор баҳоларидаги киймати уртасидаги ижобий фарқ

Ташки иктисодий фаолиятнинг ривожланиши, мамлакатимизга номоддий активларнинг куплаб кириб келиши уларнинг аудиторлик назоратини ҳам долзарб қилиб қўймоқда. Номоддий активларнинг аудити таъсисчилар (муассислар), сармоядорлар, мулк эгалари ва бошқа манфаатдорларнинг буюртмаларига асосан утказилади. Аудит орқдли номоддий активлар билан боглиқ операцияларнинг қабул қдлинган қонун-қоидаларга мувофиқдиги, бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида туғри акс этирилганлиги текширилади.

Номоддий активларнинг аудити буюртмачилар билан тузилган шартномалар асосида қўйидаги кетма-кетликда утказилади:

1.Номоддий активларларнинг ҳақиқатда мавжуд ҳолати, ўларнинг ҳисоб ва баланс қийматларининг тўғри ҳисобланганлиги, ушбу қийматларни балансда, бош китобда бир хил акс этирилганлиги текширилади

2. Номоддий активларнинг ҳаракатига доир операциялар бўйича ҳужжатларни, бухгалтерия ёзувларини тўғрилиги текширилади

3. Номоддий активларга доир даромад ва харажатларнинг реаллиги аниқланади

Аудитор номоддий активларни сотиб олиш ва улар билан боғлиқ операцияларни бухгалтерия ҳисобининг 0400 — «Номоддий активларни ҳисобга олиб боровчи счётлар» орқали текширади. Аудит жараёнида ҳар бир операциянинг туғри ҳужжатлаштирилганлиги, бухгалтерия ҳисоби счётларида аниқ ифодаланганлиги куриб чиқилади. Келиб тушган номоддий активлар 0400 — «Номоддий активларни ҳисобга олиб боровчи счётлар»нинг дебитидаги ёзувлар билан 0830, 8520, 5110, 5210 ва бошқа счётларнинг кредитидаги ёзувларни солиштириш йули билан аудит қилинади.

Аудитор номоддий активлар бўйича тузилган шартномалар, уларнинг мақсадлилигини, ва самарадорлигини аудит қилади. Аудит натижалари ҳисобот ва аудиторлик ҳулосаси билан расмийлаштирилади. Ушбу ҳужжатлар аудитор томонидан буюртмачига берилади ва тегишли қарорлар қабул қилинади.

Шундай қилиб, номоддий активларни туғри ҳисобга олиш ҳамда вақтида аудит қилиш орқали уларнинг самарадорлиги таъминланади.

4-илова

2. ҚУРИЛИШИ ТУГАЛЛАНГАН ВА ТУГАЛЛАНМАГАН ОБЪЕКТЛАР БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИДА ТЎҒРИ АКС ЭТТИРИЛГАНЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Барча қурилиш монтаж ишлари тугалланиб, қабул қилиш далолатномалари билан расмийлаштирилиб, тасдиқланган ҳолдагина, қурилиш тугалланган ҳисобланади.

Бажарилган ишлар қабул қилиб олинганидан сўнг, қуриб битказилган объектлар фойдаланишга топширилади. Мазкур қабулни махсус қабул комиссияси ўзининг қурилиши тугалланган капитал маблағ объектларини қабул қилиш далолатномаси орқали амалга оширади. Далолатнома бухгалтерияга берилади ҳамда объектнинг инвентарь қийматини белгилашда, уни асосий воситалар таркибига киритишда ҳамда тегишли молиялаштириш манбаларидан олинган маблағларни ҳисобдан чиқаришда асос бўлиб хизмат қилади.

Қурилиши тугалланган объектни асосий воситалар таркибига киритишда унинг инвентарь қиймати аниқланади.

Инвентарь қиймат - барпо этиладиган қурилиш, тиклаш ёки сотиб олинган объектларга тегишли жами харажатлар.

Бинолар ва иншоотларнинг инвентарь қиймати қурилиш ишлари харажатлари ва уларга тегишли бўлган бошқа капитал ишлар ва харажатлардан таркиб топади. Бошқа капитал ишлар ва харажатлар тўғридан-тўғри объектларнинг инвентарь қийматига қўшилади.

Объектларни асосий воситалар таркибига киритишда қуйидагича проводка берилади:

Д-т 0120-«Иморат, иншоот ва узатувчи мосламалар»

К-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш».

Текшириш жараёнида аудитор қурилиши тугалланган объектларга доир корхонада амалга оширилган барча хўжалик операцияларини ёппасига текширади.

Амалга оширилмаган ва тўхтатиб қўйилган капитал қурилиш харажатлари белгиланган тартибда ҳисобдан чиқаришга ижозат олинишига қараб, асосий воситаларнинг қийматини оширмайдиган харажатлар сифатида ҳисоб ва ҳисоботларда акс эттирилиб, қурувчи (буюртмачи) балансдан чиқарилади. Ушбу хўжалик операцияси қуйидаги бухгалтерия проводкаси билан расмийлаштирилади:

Д-т 9400 «Давр харажатлари»

К-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш».

Ҳисобот даври якунида корхонада тугалланмаган қурилиш алоҳида ҳисобга олинади. Тугалланмаган қурилиш объектларига қуйидагилар киради:

- қурилиши давом этаётган объектлар;
- қурилиши тўхтатиб қўйилган, вақтинча тўхтатилган ёки узил-кесил тўхтатилган объектлар;
- гарчи ишга туширилган бўлса-да, аммо ҳозирча қабул қилиш далолатномалари тасдиқланмаган объектлар.

Бухгалтерия ҳисобида тугалланмаган қурилиш 0810-«Тугалланмаган қурилиш» счётининг сальдосида акс эттирилади.

Капитал қурилишга инвестициялар аудити тугалланмаган капитал қурилишнинг ҳисобот даври бошидаги колдиғини аниқлашдан, уни бош китоб ва бухгалтерия балансида бир хилда акс эттирилганлигига иқроф бўлишдан бошлаш мақсадга мувофиқ. Бунинг учун, даставвал, Бош китобда очилган 0810 «Тугалланмаган капитал қурилиш» счётининг бош колдиғи асос қилиб олинади. Ушбу счётининг бош колдиғи, одатда, утган йил охирида ўтказилган инвентаризация натижаси бўйича тузилган инвентаризация қайдномаси маълумотлари билан тасдиқланиши лозим. Бу маълумотларнинг ўзаро уйғунлиги текширув ўтказилаётган давр бошига тугалланмаган капитал қурилиш бўйича ҳисоб ва ҳисоботнинг реаллиги туғрисида хулоса қилишга имкон беради. Аксинча, бу маълумотларнинг ўзаро мос келмаслиги ҳисоб ва ҳисоботнинг реаллигига шубҳа туғдиради. Бундай ҳолда, авваламбор, номувофиқлик сабаблари аниқланиши, уларнинг ўзаро мувофиқлигини таъминлаш талаби қўйилиши лозим бўлади.

0810 «Тугалланмаган капитал қурилиш» счётининг бош китобда курсатилган колдиғи битта ёки бир нечта тугалланмаган капитал қурилиш объектлари қийматидан иборат бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда бош китобда келтирилган тугалланмаган капитал қурилиш қиймати алоҳида очилган аналитик ҳисоб маълумотлари йигиндисига мос келиши лозим. Ушбу маълумотларнинг ўзаро мос келмаслиги давр бошига синтетик ва

аналитик ҳисоб регистрлари маълумотлари реаллигига шубҳа туғдиради. Бундай ҳолда ҳам, синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари маълумотлари номувофиқлик сабаблари аниқланиши, уларнинг ўзаро мувофиқлигини таъминлаш талаби қўйилиши лозим бўлади.

Юқоридаги муолажалар амалга оширилгач, ҳисобот даврда капитал қурилишга доир амалга оширилган қўшимча инвестициялар текширилиши лозим. Бундай текширувда 0810 «Тугалланмаган капитал қурилиш» счётининг дебетида акс эттирилган ҳар бир сумманинг ҳужжатли асосга эга эканлигига, ушбу ҳужжатларни туғри тузилганлиги ва тасдиқланганлигига иқдор ҳосил қилиниши лозим. Шунингдек қилинган капитал инвестицияларга берилган бухгалтерия ёзувларининг 21-сон БҲМСга мослигига баҳо берилиши керак.

Аудитнинг кейинги қадамида 0810 «Тугалланмаган капитал қурилиш» счётининг кредитида акс эттирилган суммаларнинг реаллиги текширилади. Бундай текширувда тугалланган қурилиш объектини ҳаракатга тушириш далолатномаси, қабул қилиш-топшириш далолатномаси, «Бажарилган ишлар (қилинган ҳаражатлар) қиймати туғрисида маълумотнома - счёт-фактура», КС-3 шакл «Бажарилган ишлар ва ҳаражатлар туғрисида маълумотнома» ва бошқа гувоҳлик берувчи ҳужжатлар асос қилиб олинади. Текширувда ушбу ҳужжатларнинг тўлиқ мавжудлиги, уларнинг туғри расмийлаштирилганлиги, буюртмачи ва пудратчилар томонидан тасдиқланганлиги ва бошқа тегишли жиҳатлари обдон текширилиши лозим.

Қуп босқичли капитал қурилишда унинг қабул қилинган қисми таннархи ҳамда тугалланмаган қисми таннархини ҳисоб ва балансда реал акс эттирилганлигини аниқлаш ўта муҳим. Бу ишларни туғри амалга оширилганлигига иқдор бўлиш учун корхонада тугалланган капитал қурилишни қайси усулда тан олинганлиги, унга мувофиқ қилинган капитал сарфларнинг капиталлаштирилган қисмини туғри ҳисоб-китоб қилинганлиги аудитор томонидан текшириб чиқилиши лозим.

Маълумки, бажарилган қурилиш ишлари пудратчи, буюртмачи, инвесторлар ва бошқа қизиқувчи органлар вакиллари киритилган таркибдаги комиссия томонидан қабул қилинади. Қурилиш ишларини қабул қилиб олиш объект лойиҳасида курсатилган талаблар, меъёрлар ва тартиблар асосида уларни кузатиш, ўлчаш, синаб қуриш, сифатини аниқлаш ҳамда тегишли мутахассисларнинг ҳулосалари асосида амалга оширилади.

Капитал қурилиш ишларини пудрат усулида амалга ошираётган корхоналарда пудратчилар томонидан бажарилган қурилиш ишларини, мос равишда, уларга қилинган инвестицияларни актив сифатидан тан олиш қўйидаги усулларнинг бири бўйича амалга оширилади:

- Тўлиқ тугалланиш усули;
- Тугалланиш фоизи усули;
- Босқичли усул.

Тўлиқ тугалланиш усулида бажарилган ишлар қурилиш ишлари тўлиқ яқунланган ва буюртмачига топширилгандан сўнг юқорида номлари зикр

этилган далолатнома ва маълумотномалар асосида тан олинади. Қурилиш ишлари тўлиқ якунланмагунча унга сарфланган барча харажатлар тугалланмаган қурилиш сифатида ҳисобга олиб борилади. «Бажарилган ишлар (қилинган харажатлар) қиймати туғрисида маълумотнома - счёт-фактура» асосида бажарилган ишларга инвестицияларнинг капиталлашувига қўйидагича ёзув қилинади:

Дебет 0120 «Бино ва иншоотлар»

Кредит 0810 «Тугалланмаган капитал қурилиш»

Тугалланиш фоизи усули кулланилганда дастлаб яхлит қурилиш объектининг тугалланиш фоизи аниқланади. Бу курсаткич жами кетган сарф-харажатларни қурилиш объектининг смета таннархига бўлиш ва 100 фоизга кўпайтириш йули билан топилади. Топилган тугалланиш фоизи қурилиш ишининг тугалланган қисмига туғри келувчи инвестициялар қисмини топишга асос булади.

Мисол. Айтайлик қурилиш объектининг шартнома қиймати 600000000 сум, шундан ҚҚС (20 %) 100000000 сум. Демак қурилиш объекти бўйича соф тушумнинг шартнома қиймати 500000000 сум (600000000 - 100000000). Қурилиш объектининг смета бўйича таннархи 350000000 сум. Қурилишнинг тугалланган қисмининг ҳақиқий таннархи 280000000 сум.

Юқоридаги маълумотларга кура:

(1) қурилишнинг тугалланиш фоизи - 80,0 % ($280000000 / 350000000$);

(2) қурилишнинг тугалланган қисмига туғри келувчи инвестиция суммаси - 480000000 сум ($600000000 * 80 \% / 100 \%$);

Қурилишнинг тугалланиш фоизи асосида тан олиш усулида қурилишнинг тугалланган қисмининг қиймати ва тугалланиш фоизи пудратчи ҳамда буюртмачилар томонидан имзоланган «Бажарилган ишлар (қилинган харажатлар) қиймати туғрисида маълумотнома - счёт-фактура» билан тасдиқланади. Ушбу ҳужжат асосида буюртмачида бажарилган қурилиш ишларига қилинган инвестициялар суммасига юқорида келтирилган мос равишдаги бухгалтерия ёзувлари берилади.

Босқичли усул қурилиш объектининг таркибий қисмларини босқичма-босқич топшириш ҳолларида кулланилади. Бу усулни қўллашнинг асосий шартларидан бири булиб қурилиш лойиҳаси ва қурилиш лойиҳа-смета ҳужжатларида унинг алоҳида олинган таркибий қисмларининг шартнома қиймати ҳамда смета таннархини алоҳида белгиланганлиги ҳисобланади. Бундай ҳолатларда қурилиш объектининг алоҳида олинган таркибий қисми (босқичи)га доир даромад ва таннарх туғрисидаги маълумотлар «Бажарилган ишлар (қилинган харажатлар) қиймати туғрисида маълумотнома - счёт- фактура» билан тасдиқланади. Ушбу ҳужжатлар асосида қурилиш ишининг алоҳида босқичини бажаришга сарф-харажатларни капиталлашuvi юкрида келтирилган мос равишдаги бухгалтерия ёзувлари берилади.

Капитал қурилишга инвестициялар аудити натижаларини қўйидаги аналитик жадвал кўринишида расмийлаштириш фойдадан холи булмайди (11- жадвал)

11-жадвал

Капитал қурилишга инвестицияларни аудит текшируви натижалари

Курсаткичлар	Давр бошига		Даврдаги оборот		Давр охирига	
	қолдик				қолдик	
	Дт	Кт	Дт	Кт	Дт	Кт
Корхона бўйича						
Аудит текшируви бўйича						
Четланиш						

Аудиторлик текшируви натижаларини юқоридаги жадвал кўринишида расмийлаштириш, ундан кўриниб турибдики, корхонада ҳам капиталлашган, ҳам хали капиталлаштирилмаган инвестициялар суммаларида хато-камчиликлар мавжуд эмаслигини ёки ҳисоб ва ҳисоботда қанчалик четланишларга йул қўйилганликини аниқлашга имкон беради.

5-илова

3. ОБЪЕКТЛАРНИ СОТИБ ОЛИШ БИЛАН БОҒЛИҚ МУОМАЛАЛАРНИ ТЕКШИРИШ

Корхоналарнинг капитал инвестицияларида янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига инвестициялар ўта муҳим аҳамият касб этади. Ушбу инвестицияларнинг аудит кўригида алоҳида эътибор қаратилиши лозим жиҳатларига қўйидагиларни киритиш мумкин:

*олди-сотди шартномаларининг мавжудлиги ва уларга тўлиқ амал қилинганлиги;

* янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситаларини сотиб олишга гувоҳлик берувчи барча ҳужжатларнинг мавжудлиги, тўлиқлиги, уларни тўғри расмийлаштирилганлиги;

*харид қилинган янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари бошланғич қийматини тўғри топилганлиги;

* янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари киримиға бухгалтерия ёзувларини тўғри берилганлиги;

*янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситаларига ҳисоб карточкаларини ўз вақтида ва тўғри очилганлиги, уларнинг белгиланган тартибда юритилаётганлиги ва бошқалар.

Янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига оид инвестициялар аудитида корхонада юқорида келтирилган талабларга қанчалик даражада амал қилинганлиқ ҳолатига баҳо берилади. Бундай баҳони бериш учун ҳар бир харид қилинган янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари бўйича гувоҳлик берувчи ҳужжатлар, улар асосида қилинган ҳисоб ёзувлари, улар тўғрисидаги маълумотларни бош китоб ва балансда тўғри акс эттирилганлиги обдон текширилиши лозимдир.

Корхонада янги техника, асбоб-ускуналар, жихозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига қилинган жами инвестициялар суммасини аниқлаш учун, дастлаб, ушбу активларнинг ҳар бири бўйича уларнинг бошланғич қийматини аниқлаш ҳисоб-китобини аудиторлар томонидан тўлиқ текшириб чиқишни, шундан сўнг эса улар маълумотларини қуйидаги тахлилий жадвал кўринишида умумлаштиришни мақсадга мувофиқ, деб биламиз (12-жадвал).

Ушбу аудиторлик иш ҳужжатини тузиш ва ундан фойдаланиш камида қуйидагилар тўғрисида ахборот олиш имконини беради:

*корхона балансида кирим қилинган янги техника, асбоб-ускуналар, жихозлар ва бошқа меҳнат воситалари бошланғич қийматини, уларга амортизация ажратмалари ва қолдиқ қийматини тўғри акс эттирилганлиги;

* корхонанинг янги техника, асбоб-ускуналар, жихозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига қилинган инвестицияларининг ҳисоб ва ҳисоботда реал акс эттирилганлиги;

12-жадвал

Корхонада ҳисобот йилида янги техника, асбоб-ускуналар, жихозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига қилинган инвестициялар

Т/р	Янги техника, асбоб-ускуналар, жихозлар ва бошқа меҳнат воситаларининг номи	Бошланғич қиймати		Фарк
		Корхона бўйича	Аудит текшируви бўйича	
	Жами			

Бундан ташқари янги техника, асбоб-ускуналар, жихозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига қилинган инвестициялар аудитини юқоридаги иш ҳужжати кўринишида расмийлаштирилиши корхонанинг капиталлашуви лозим бўлган суммаларини реал топилиши эвазига корхонанинг жорий харажатларини тўғри топилишига, таннархни сунъий оширмасликка, мол-мулк солиғини тўғри ҳисоб-китоб қилинишига ҳам имкон беради.⁵

Қурилиш ишларига асосий воситалар объектларини барпо этиш, қурилган бинолар ва иншоотларни ёки уларнинг айрим қисмларини кенгайтириш ҳамда тиклаш ва бошқа ишлар киради.

Монтаж ишлари деганда технология, энергетика, кўтариш-транспорт ва бошқа жихозларни йиғиш ҳамда ўрнатиш, яъни уларни йиғиб, пойдеворга ўрнатгандан кейингина ишлатилиши мумкин бўлган ишлар тушунилади.

Капитал қурилиш ишлари олиб борилаётган объектларда ўрнатиш учун сотиб олинган асбоб-ускуналар қай йўсинда олиб борилишидан катъий назар, 0710-«Ўрнатиладиган асбоб-ускуналар-махаллий» ва 0720-«Ўрнатиладиган асбоб-ускуналар-хорижий» счётларига ҳисобга олинади.

Йиғиш-ўрнатишни талаб қилувчи асбоб-ускунага уларнинг қисмлари йиғилганидан сўнг, фундаментга, устунга, полга, иморат ҳамда иншоотларнинг бошқа конструкцияларига мустақамлангандан кейин ишга тушириладиган кўтарма асбоб-ускуналар, шунингдек бундай асбоб-ускуналарнинг эҳтиёт

⁵ Ўразов К.Б., Мухаммадиев З.У. Модернизация жараёнлари ҳисоби ва аудитини такомиллаштириш. Илмий-услубий тавсиялар.—Самарқанд, Сам ИСИ, 2013 йил, 41-42 бетлар.

кисмларининг кўтармалари киради. Бундай асбоб ускуналар таркибига, шунингдек назорат-ўлчов аппаратлари ва ўрнатиладиган асбоб-ускуна таркибига йиғиш-ўрнатилиш учун мўлжалланган бошқа асбоблар киради.

Ўрнатиладиган асбоб-ускуналарни ҳисобга олувчи ҳисобварақларда харид қилиш (тайёрлаш) баҳолари бўйича қиймати ва бу бойликларни корхона омборига етказиш ва тайёрлов харажатларидан ташкил топган харид қилиш (тайёрлаш)нинг ҳақиқий таннархи бўйича ҳисобга олинади.

Мол етказиб берувчилардан олинган монтажни талаб қиладиган жиҳозларнинг қийматига қуйидагича проводка берилади:

Д-т 0710-« Ўрнатиладиган асбоб-ускуналар-махаллий»

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар».

- Белгиланган тартибда монтаж қилиш учун берилган жиҳозлар суммасига:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 0710-« Ўрнатиладиган асбоб-ускуналар-махаллий».

Сметаларда ўтказилган кўзда тутилган бошқа капитал ишлар ва харажатлар уларнинг турларига қараб ҳисобга олинади ҳамда бу ишларнинг бажарилишига кўра ёки хорижий ташкилотнинг тўлов учун қабул қилган счёт-фактуралари асосида 0810-«Тугалланмаган қурилиш» счётида акс эттирилади.

Булар айрим объектлар ўртасида смета қийматига мутаносиб равишда тақсимланади. Ушбу харажатларнинг тегишли улуши фақатгина қуриб битказилган объектлар қийматига қўшилади.

Қурувчи (буюртмачи) қурилиш ишлари қандай усулда олиб борилаётганлигидан қатъий назар, фойда ва зарарни алоҳида-алоҳида бухгалтерия ҳисобида юритиши шарт. Олинган жарималар, пенялар, шунингдек моддий бойликлар ва хизматларни четга сотишдан келган фойда буюртмачи ҳисобидаги фойда счётига киритилади.

Йил якуни бўйича зарар аниқланганида зарарнинг умумий суммаси бошқа капитал ишлар ва харажатлар таркибидаги объектларнинг инвентарь қийматига қўшилади.

Иш хўжалик усулида олиб борилганида қурилиш ишларини амалга оширишни ҳисобга олиш корхоналар молиявий-хўжалик фаолияти харажатларининг амалдаги барча қоидаларига асосланади. Хўжалик усулида қурилиш-монтаж ишлари корхонанинг ўз куч ва воситалари (қурилиш участкаси) билан бажарилади.

Қурилиш ишлари тугаганидан сўнг асосий воситанинг бошланғич қийматини аниқлаш чоғида 0810-«Тугалланмаган қурилиш» счёти дебетидаги маълумотлар жамланади, сўнгра асосий воситаларни ҳисобга олувчи счётларга ўтказилади:

Д-т 0120-«Бинолар, иншоотлар ва узатувчи мосламалар»

К-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш».

Аудитор хўжалик усули билан қурилиш ишлари олиб борилганида капитал маблағлар сарфини бухгалтерия ҳисобида ўз вақтида ва тўғри амалга оширилганлигига ишонч ҳосил қиладди.

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 8 тагача	
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалий машғулот	
Амалий машғулот режаси	1. Капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартиби 2. Қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш 3. Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш	
Ўқув машғулотининг мақсади: Капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартиби, қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш, объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш		
Педагогик вазифалар: 1. Капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартибини билиб олиш 2. Қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текширишни ўргатиш 3. Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текширишни тушунтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартибини билиб олади 2. Қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текширишни ўрганади 3.Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текширишни тушуниб олади	
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат,тезкор-сўров,	
Таълим бериш шакллари	Оммавий, яқка тартибда ишлаш	
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, флипчарт, маркерлар, эксперт топшириқлари	
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гурҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб, топшириқ ечимини текшириш	

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг
----------------------	--------------------------------------	-------------------------------

		мазмуни
1-босқич Тайёргарлик босқичи	1.Мавзуни аниқлайди, мақсадни белгилайди ва ўқув жараёнини режалаштиради 2.Амалий машғулот учун саволлар, топшириқлар ва тарқатма материалларни тайёрлайди	Машғулотга тайёрланадилар
2 –босқич Асосий босқич	1. Амалий ишга кириш 1.1. Мавзунинг номи, мақсади ва кутилажак ўқув натижаларини эълон қилади 1.2. Амалий машғулотнинг тузилиши ва ўтказилиш тартибини тушунтириб беради	Тинглайдилар Тинглайдилар
	2. Асосий қисм 2.1. Мавзуга оид индивидуал тарзда топшириқлар тўпламидаги масалалар ва мавзу бўйича тест савол-жавоблари ечилади(1-илова) 2.2.Талабалар икки гуруҳга бирлаштирилади ва гуруҳларнинг ҳар бирига мавзуга оид биттадан саволга тайёргарлик кўриб, тақдимот қилиш топширилади(2-илова)	Ҳар бир талаба кейсни мустақил равишда ечади Ҳар бир гуруҳ ўзига тегишли саволга тайёргарлик кўради ва презентация қилади
3-босқич Яқунловчи босқич	Амалий машғулот бўйича яқун ясалади: • Талабаларда туғилган саволларга жавоб берилади • Гуруҳлар иш натижаси таҳлил қилинади • Мустақил иш юзасидан маслаҳатлар берилади	Саволлар берадилар Эшитадилар ва хулоса чиқарадилар Эшитадилар, ёзиб оладилар

1. Капитал инвестициялар таркибига нималар киради?

- A. Техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар
- B. Моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар
- C. Асосий фондларни вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар
- D. Инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга қўшиладиган инвестициялар

2. Капитал қўйилмалар бўйича харажатларнинг аналитик ҳисоби қайси қайдномада расмийлаштирилади?

- A. 16-қайднома
- B. 18-қайднома
- C. 19-қайднома
- D. 25-қайднома

3. Капитал қўйилмаларнинг синтетик ҳисоби қайси журнал-ордерда юритилади?

- A. 16-журнал-ордерда
- B. 18-журнал-ордерда
- C. 19-журнал-ордерда
- D. 25-журнал-ордерда

4. Асосий воситаларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар қайси счётлар маълумотлари орқали аудит қилинади?

- A. 0100, 0300
- C. 0100,0800
- B. 0100,0700
- D. 0100,0820

5. Номоддий активларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар қайси счётлар маълумотлари орқали аудит қилинади?

- A. 0400, 0500
- C. 0400,0800
- B. 0400,0700
- D. 0400,0830

6. Корхона асосий воситаларини вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар қандай номланади?

- A. Реал инвестициялар
- B. Молиявий инвестициялар
- C. Интеллектуал инвестициялар
- D. Инновацион инвестициялар

7. Қурилиш пудрат шартномаси тўлиқ ва тўғри берилган таърифни кўрсатинг?

- A. Буюртмачининг топшириғига асосан пудратчи қурилиш ишларини бажариш мажбуриятини таваккал қилиб зиммасига оладиган шартномадир

- В. Буюртмачининг топшириғига асосан пудратчи қурилиш ишларини бажариш мажбуриятини таваккал қилиб зиммасига оладиган, буюртмачи эса бажарилган ишни қабул қилиб оладиган ва ҳақини тўлайдиган шартномадир
- С. Буюртмачининг топшириғига асосан пудратчи қурилиш ишларини бажариш мажбуриятини таваккал қилиб зиммасига оладиган, буюртмачи эса бажарилган ишни қабул қилиб оладиган шартномадир
- Д. Буюртмачининг топшириғига асосан пудратчи қурилиш ишларини бажариш мажбуриятини зиммасига оладиган, буюртмачи эса бажарилган ишни қабул қилиб оладиган ва ҳақини тўлайдиган шартномадир
- 8. Қурилиши тугалланган объектлар пудрат қурилиш ташкилоти бухгалтерия ҳисобида қайси счётларда акс эттирилади?**
 А. 2010 В. 2110 В. 2310 D.0810
- 9. Қурилиши тугалланган объектлар буюртмачи корхоналар бухгалтерия ҳисобида қайси счётларда акс эттирилади?**
 А. 2010 В. 2110 В. 2310 D.0810
- 10. Қурилиши тугалланмаган объектлар хўжалик усулида бухгалтерия ҳисобида қайси счётларда акс эттирилади?**
 А. 2010 В. 2110 В. 2310 D.0810
- 11. Амалга оширилмаган ва тўхтатиб қўйилган капитал қурилиш харажатлари белгиланган тартибда ҳисобдан чиқаришга ижозат олинишига қараб, асосий воситаларнинг қийматини оширмайдиган харажатлар сифатида ҳисоб ва ҳисоботларда акс эттирилиб, қурувчи (буюртмачи) балансидан чиқарилишига оид муомала бухгалтерия ҳисобида қай тартибда расмийлаштирилади?**
 А. Д-т 9400, К-т 0810 В. Д-т 9600, К-т 0710
 С. Д-т 0110, К-т 0810 D. Д-т 0710, К-т 6010
- 12. Мол етказиб берувчилардан олинган монтажни талаб қиладиган жиҳозларнинг қийматига бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув берилади?**
 А. Д-т 0710, К-т 0820 В. Д-т 0820, К-т 0710
 С. Д-т 0820, К-т 6010 D. Д-т 0710, К-т 6010
- 13. Монтажни талаб қиладиган жиҳозларнинг ўрнатилиши бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув билан расмийлаштирилади?**
 А. Д-т 0710, К-т 0820 В. Д-т 0820, К-т 0710
 С. Д-т 0820, К-т 6010 D. Д-т 0710, К-т 6010
- 14. Асосий воситаларнинг ўрнатилишда қатнашаётган ишчи-хизматчиларга ҳисобланган иш ҳақи бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув билан расмийлаштирилади?**
 А. Д-т 0820, К-т 6710 В. Д-т 0820, К-т 0710
 С. Д-т 0820, К-т 9420 D. Д-т 0820, К-т 6010
- 15. Асосий воситаларнинг ўрнатилишда қатнашаётган ишчи-хизматчиларга ҳисобланган иш ҳақидан ажратилган ягона ижтимоий тўлов суммаси бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув билан расмийлаштирилади?**
 А. Д-т 0820, К-т 6520 В. Д-т 0820, К-т 6710
 С. Д-т 0820, К-т 9420 D. Д-т 0820, К-т 6010

Эксперт варағи №1

Мавзуни ўргангандан кейин қуйидаги саволларга ўзингизни қисқа фикрингизни ёзма равишда билдиринг:

7-Масала

Ширкатлар уюшмасидаги 2012 йил 5 июндаги №18 ва 10 июндаги №19 асосий воситаларни қабул қилиш топшириш актига асосан давлат томонидан берилган маблағга биноан ноҳия техника таъминоти корхонаси 120000 сўмга «Колос» комбайни ва 154000 сўмга ГАЗ-53 юк машинасини текинга берган. Текинга олинган асосий воситаларни хўжаликга олиб келиш харажати 5600 сўм ва 3400 сўмни ташкил қилган. Комбайн ва автомобил асосий воситалар составига қабул қилинган ва қуйидагича ёзув амалга оширилган.

Дт 0130- Кт-8810 120000 га; Дт 0130- Кт 8801 154000 га.

Талаб қилинади: асосий воситалар кирими ва ҳисобдаги камчиликларни аниқланг ва тўғриланг. Тафтиш далолатномасига критиклаш учун ҳулоса ёзинг.

8-Масала

Корхона капитал маблағлари ҳисобига 120000 сўм бошланғич қийматга эга бўлган асосий восита сотиб олган ва қуйидагича бухгалтерия ёзуви орқали акс эттирилган.

Дт-0140

Кт-8532

Ушбу жараён ҳақиқатда қандай акс эттирилиши керак эди. Юқоридаги ҳолат хўжалик фаолиятига қандай таъсир кўрсатади?

9-Масала

Қурилиш ташкилоти 4 этажли корхонанинг бошқарув идорасини 2012 йил 1 ноябрга топшириш учун шартнома имзолаган. Бошқарув идорасининг сметаси тузилганда 420 млн суммани ташкил қилган. Қурилиш ташкилоти баъзи бир сабабларга қўра объектни 20 кунга кечиктириб топширган ва смета харажатларига нисбатан 30 млн сўм қўп харажат қилинган. Бу ҳолда корхона раҳбарияти қурилиш ташкилотига қандай этироз билдиради.

10-Масала

Бошланғич қиймати 8000000, эскириши 2000000, келишилган нарх 12000000, КҚС 20% бўлган асосий воситалар сотилди. Асосий воситаларни сотишдан 3500000 сўм фойда кўрсатилган. Хатони аниқланг ва сўтларда акс эттиринг. Ҳулоса бериш учун мулоҳазалар тайёрланг.

11-Масала

Асосий воситанинг бошланғич қиймати 1600000, ликвидация қиймати 100000, ишлатиш муддати 5 йил. Унга биринчи йил 640000, иккинчи йил 384000, учинчи йил 230400, тўртинчи йил 138240, бешинчи йил 107360 сўм эскириш ҳисобланган. Лекин ҳисоб сиёсатида коммутатив усулда эскириш ҳисоблаш белгиланган. Аудиторнинг вазифаси.

12-Масала

Бошланғич қиймати 4900000 сўм, эскириш 1200000 сўм, келишилган нархи 8000000 сўм бўлган асосий восита узоқ муддатга ижарага берилган. Ижарага берувчи ташкилот 2100000 сўм фойда кўрсатган. Хатони аниқланг ва сўтларда акс эттиринг. Ҳулоса бериш учун мулоҳазалар тайёрланг.

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

«БИРГАЛИК ДА ИШЛАЙМИЗ» ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Биргаликда ишлаш: ўқув гуруҳи кичик гуруҳларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирига бир хил топширик берилади. Ҳар бир кичик гуруҳ ўрганилаётган мавзу бўйича эксперт бўлади ва бошқаларни ўргатади.

Ҳар бир гуруҳнинг мақсади бошқа барча гуруҳлардан фарқли ўларок мавзуга доир топширикларни тўла ҳажмда ва тўғри ечишдан иборат бўлади.

«Биргаликда ишлаймиз» технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузилиши

1. Гуруҳ талабалари сафидан 4 кишидан иборат бўлган алоҳида қуйи гуруҳлар тузилади.
↓
2. Ҳар бир қуйи гуруҳга бир хил топширик берилади, уларга **эксперт варақалари** тарқатилади.
↓
3. Ҳар бир қуйи гуруҳ эксперт варақасида келтирилган умумий топширик устида ишлайди.
↓
4. Барча қуйи гуруҳ аъзоларининг мини-маърузалари тингланади. Умумий натижа (бутун эксперт варағи бўйича саволлар жавоби)ни шакллантиради ва уни эшитади.

Гуруҳларда ишлаш қоидаси

Шеригингизни диққат билан тингланг.

Гуруҳ ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топширикларга масъулият билан ёндашинг.

Агар ёрдам керак бўлса, албатта мурожаат қилинг.

Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.

Гуруҳлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.

Аниқ тушунмоғимиз лозим:

Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз;

Биз битта кемадамиз: ёки биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

МАЪРУЗА ТЕХНОЛОГИЯСИ

Ўқув соати: 2 соат	Талабалар сони: 8 та
Ўқув машғулот шакли: Ахборотли маъруза	
Маъруза режаси: 1. Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текшириш 2. Узоқ ва қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити 3. Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш 4. Инвестициялар бўйича дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш	
Ўқув машғулотининг мақсади: Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини, узоқ ва қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити, инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар ва дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш	
Педагогик вазифалар: 1. Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текширишни ўргатиш 2. Узоқ ва қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудитини тушунтириш 3. Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар тўғри ҳисобланганлигини текширишни ўргатиш 4. Инвестициялар бўйича дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текширишни тушунтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текширишни ўрганади 2. Узоқ ва қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудитини тушуниб олади 3. Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар тўғри ҳисобланганлигини текширишни ўрганади 4. Инвестициялар бўйича дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текширишни тушуниб олади
Ўқитиш усуллари: Маъруза, намоёиш, блиц-сўров, пинборд техникаси, тест, савол-жавоб	
Ўқитиш шакллари: Фронтал, жамоавий иш	
Ўқитиш воситалари: Маъруза матни, компьютер слайдлари, доска	
Ўқитиш шароити: Техник ва гуруҳларда ишлаш учун жиҳозланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш: Оғзаки назорат: блиц – сўров, назорат саволлари	

ИНВЕСТИЦИОН МАЖБУРИЯТЛАР АУДИТИ УСЛУБИ

мавзусидаги маърузанинг
ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш Босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Кириш (5 мин.)	1.Маърузанинг мавзуси, мақсади эълон қилинади; 2.Эришиладиган натижалар айтилади; 3.Power Point дастурида тайёрланган маъруза режаси намойиш қилинади (1-илова); 4.Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун 4 та савол берилади (2-илова).	Тинглайдилар Ёзиб оладилар Саволларга жавоб беради
2 -босқич Асосий (65 мин.)	1. Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текшириш(3-илова) 2. Узоқ ва қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити(4-илова) 3. Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш(5-илова) 4. Инвестициялар бўйича дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш(6-илова)	Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар
3-босқич Яқунловчи (10 мин.)	1.Талабалар томонидан берилган саволларга жавоб берилади 2.Мавзунинг нақадар тушунганликларини аниқлаш мақсадида 5 та савол берилади 3.Мавзу бўйича билимларни чуқурлаштириш учун адабиётлар рўйхати берилади	Саволлар берадилар Саволларга жавоб берадилар Ёзиб оладилар

Маъруза режаси:

1. Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текшириш
2. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити
3. Қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити

Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун саволлар

1. Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини изохланг?
2. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити қайси счётлар орқали амалга оширилади?
3. Қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити қайси счётлар орқали амалга оширилади?
4. Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар қайси бухгалтерия проводкаси билан расмийлаштирилишини ёзинг?
5. Инвестициялар бўйича дивидендлар қандай ставка ва тартибда ҳисобланади?

**1. ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ТАРКИБИ ВА УЛАРНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ
МАНБАЛАРИНИ ТЕКШИРИШ**

Қилинган капитал инвестициялар асосан қўйидаги манбалар эвазига амалга оширилади:

*уз маблағлари;

*банк кредитлари ва бошқа ташкилотлардан олинган қарзлар;

*солиқ имтиёзлари кўринишидаги мақсадли тушумлар.

Аудит текширувида, шу жумладан, модернизациялаш жараёнларига қилинган капитал инвестицияларнинг ҳар бир манбаси обдон текширилиши, уларнинг қайси йуналишдаги сарф қилинаётганлиги, тўланган фоизларни капиталлашуви бўйича белгиланган меъёрларга амал қилинаётганликка баҳо берилиши лозим.

Қилинган капитал инвестицияларнинг қандай манбалар эвазига амалга оширилаётганлиги аниқлаш, бунда молиялаштиришнинг алоҳида турлари ўрнига баҳо бериш учун қўйидаги жадвал кўринишидаги ишчи ҳужжатни тузиш фойдадан холи булмайди (13- жадвал).

Ушбу аудиторлик иш ҳужжатини тузиш ва ундан фойдаланиш корхона томонидан амалга оширилган капитал инвестицияларнинг қанчаси жалб этилган маблағлар, қанчаси эса хусусий маблағлар эвазига амалга оширилганлиги туғрисида ахборотларни олишга имкон беради.

**Ҳисобот йилида амалга оширилган модернизациялаш
жараёнларини молиялаштириш манбалари**

№	Модернизациялаш жараёнлари йўналишлари	Жами капитал инвести- циялар	Молиялаштириш манбалари					
			Банк кредитлари		Қарзлар		Солиқ имтиёзлари	
			Сумма, Минг сўм	Ҳисса- си, %	Сумма, Минг сўм	Ҳисса- си, %	Сумма, Минг сўм	Ҳисса- си, %
1	Капитал қурилиш							
2	Реконструкция							
3	Кенгайтириш							
4	Янгилаш							
5	Янги техника, асбоб- ускуналар, жихозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига инвестициялар							
6	Номоддий активларга инвестициялар							
7	Асосий подани шакллантиришга инвестициялар							
8	Молиявий лизинг шартномаси бўйича мулкни сотиб олишга инвестициялар							
9	Бошқа турдаги капитал инвестициялар							
	Жами							

Капитал инвестицияларнинг молиялаштиришнинг муҳим манбаи бўлган кредитлар ва қарзлар, маълумки, катта миқдордаги фоиз тўловларини талаб қилади. Халқаро амалиётда капитал қурилиш учун олинган кредит ва қарзлар учун тўланадиган фоиз тўловларнинг маълум қисмини капиталлаштириш тартиби кенг қулланилади. Республикамизда амалда бўлган 21-сон БХМСда келтирилган намунавий бухгалтерия ёзувларига мувофиқ капитал қурилиш учун олинган кредит ва қарзлар учун фоиз тўловларини ҳам капиталлаштириш мумкин. Бироқ ушбу фоиз тўловларини қанча миқдорда ва қандай тартибда капиталлаштириш махсус меъёрий ҳужжат билан тартибга солинмаган.

Капитал қурилишга доир кредитлар учун фоиз тўловларини капиталлаштириш 23-сон БҲХСга мувофиқ амалга оширилади.

Аудиторлик текширувида капитал қурилишга доир олинган кредит ва қарзлар учун фоиз тўловларини капиталлаштирилган ва капиталлаштирилмаган, яъни харажатларга олиб борилган қисмини ҳисоб ва ҳисоботда туғри акс эттирилганлигига баҳо берилиши лозим.

4-илова

2. УЗОҚ ВА ҚИСКА МУДДАТЛИ ИНВЕСТИЦИОН МАЖБУРИЯТЛАР АУДИТИ

Мажбуриятлар - маълум ҳаракатларни амалга оширишга бўлган қарздорлик ёки мажбуриятдир. Мажбурият - олдин бўлган хужалик муомалалар ёки ҳолатлар натижасида келиб чиққан, тартибга солиниш хужалик юритувчи субъектдан иқтисодий манфаатларнинг чиқиб кетишига олиб келиши мумкин бўлган корхонанинг қарздорлигидир. Мавжуд бўлган ва бўлғуси (кўзланган) мажбуриятларни фарқлаш керак: Мажбуриятлар учта асосий хусусиятга эга:

- мажбуриятни келтириб чиқарган воқеа ўринли бўлиши керак;
- мажбурият бошқа субъектга фақат активларни ўтказиш ёки хизматлар кўрсатиш йули билан қондирилиши мумкин;
- мажбурият мунозарали бўлмаслиги керак.

Мажбурият берилган таърифга мувофиқ қабул қилинганда, у дарҳол тан олинishi ва бухгалтерия ёзувларига киритилиши керак.

Мажбуриятлар суммаси барча бўлғуси пул тўловларини (ёки пулсиз активлар ва хизматларни пулдаги эквивалентларини) ҳамроҳ бўлган таваккалчилик билан фоиз ставкалари бўйича дисконтланган жорий қиймати сифатида ўлчанади.

Мажбуриятларни тартибга солиш турли усулларда амалга оширилади:

- пул маблағларни тўлаш;
- бошқа активларни бериш;
- хизматларни курсатиш;
- битта мажбуриятни бошқа мажбурият билан алмаштириш;
- мажбуриятларни капиталга ўтказиш.

Тартибга солишни бошқа воситалари ҳам мавжуд, жумладан, бош тортиш ёки кредитор томонидан ўз ҳуқуқдарини йукотиш.

Мажбуриятнинг пайдо бўлиши бўлғусида ресурсларни корхонадан кетишини белгилайди, шунинг учун субъект молиявий аҳволини туғри баҳолашда мазкур мажбуриятни бажариш муддати жуда муҳим. Активларга ўхшаш мажбуриятлар жорий (қиска муддатли кредиторлик қарзлари) ва узоқ муддатли мажбуриятларга бўлинади.

Узоқ муддатли мажбурият — бу баланснинг ҳақиқий санасидан бошлаб бир йилдан ортиқ ёки қарздорнинг иш цикли муддатидан қайси бири узоқ бўлса тўлов муддатида қайтариладиган мажбуриятдир.

Узоқ муддатли мажбуриятларни пайдо бўлиш сабаблари жуда кўп. Масалан:

- айрим фирмалар, айниқса янгилари **учун, жалб** қилинган **капитални** акциядорлик **капиталга** қараганда **олиш осон**;
- жалб қилинган маблағларнинг тўлиқ қиймати янги акцияларни чиқариш йўли билан молиялаштиришга қараганда паст бўлиши мумкин;
- қарз маблағларининг улуши юқори бўлган айрим субъектлар қарз маблағларига меъёрий фоиз тўловларидан юқори бўлган фойдани ишлаб топади.

Бирок, мажбуриятларни купайиши хавфли, чунки мажбуриятлар бўйича фоиз тўловларга кетадиган харажатлар ошиб кетади. Қарз бўйича битимлар қарздор-субъектнинг ҳаракатларини ва молиявий тизимини, мажбуриятларни бажармаслик таваккалчилигини пасайтириш мақсадида, чеклаб қўйиши мумкин. Чекловлар дивидендларнинг энг катта қийматини, даромад ва ликвидликни маълум даражада ушлаб туриш ва бошқа талабларни ўз ичига киритиш мумкин.

Инвесторнинг нуқтаи назаридан, кредитлаш — инвестициялар жойлаштирилишини етарли даражада ишончли усули деб ҳисобланади, чунки кредиторлар қонуний амалга ошириладиган қарз бўйича тўловларини юқори даражада бўлган хавфсизликдан фойдаланадилар (активни кайтариш аста-секин амалга оширилади) ва дебитор тугатилишида унинг активларига имтиёзли ҳуқуқларга эга буладилар.

Мажбуриятларни баҳолаш ва ўлчашда қўйидаги тамойилларни ҳисобга олиш керак:

- узоқ муддатли мажбуриятлар қарзга олинган товарлар ва хизматларни ҳаққоний бозор қиймати бўйича рўйхатга олинади;
- фоизларни даврий тўлаш мажбуриятни чиқариш санасига бозор фоиз ставкасига асосланади;
- баланснинг тузилиш санасига узоқ муддатли мажбуриятларни қолдиқ қиймати - бу эмиссия пайтида бозор фоиз ставкаси бўйича дисконтланган барча қолган нақд тўловларни ҳақиқий қийматидир. Ушбу мақадларда ишлатиладиган фоиз ставкаси, мажбуриятнинг бутун муддати давомида ўзгармайди.

Аудитор узоқ муддатли мажбуриятларни аудиторлик текширувидан ўтказаетган вақтида, одатда, тўланадиган облигациялар ва векселларнинг рўйхатини тузади ҳамда кредиторлар бўйича мажбуриятларнинг табиати ва шароитларини аниқлаштириб тасдиқлайди. Аудитор фоизлар ва бошқа харажатлар белгиланган тартибда тан олиниши ва узоқ муддатли мажбуриятларнинг жорий қисми тўғри ҳисобланганлигига ишонч ҳосил қилиши шарт. Бундан ташқари аудитор узоқ муддатли ижаранинг капиталлашуви зарурлигини ҳам қўриб чиқиши шарт.

Аудитор текширувни корхонанинг турли кредиторларга булган узоқ муддатли қарзлари 7920 «Турли кредиторларга булган узоқ муддатли қарзлар» счётининг кредити ва ТМҚ ҳамда харажатларни ҳисобга олувчи счётлар билан боғланган ҳолда акс эттирилган счётлари маълумотлари орқали текширади ва содир бўлган хўжалик операциялари бухгалтерия ҳисоби счётларида тўғри кўрсатилганлигига ишонч ҳосил қилади(14-жадвал).

14-жадвал

Турли кредиторларга бўлган узоқ муддатли қарзларни ҳисобга олувчи счётларнинг боғланиши

Т/р	Хужалик операцияларининг мазмуни	Счётларнинг боғланиши	
		дебет	кредит
1.	Узоқ муддатли ижарага ижара шартлари асосида келиб тушган асосий воситалар учун ижарага берувчи олдидаги қарз	0310	7910
2.	Узоқ муддатли ижара бўйича туловларни жорий қисмга ўтказиш	7910	6950
3.	Урнатиладиган асбоб ускуналарни сотиб олишда ва капитал қўйилмаларда турли корхоналарнинг курсатган хизмати	0710- 0720, 0810- 0890	7920
4.	Асосий воситалар ва бошқа активларнинг чиқиб кетишида курсатган хизматлари учун турли корхоналар олдидаги қарз	9210, 9220	7920

Жорий мажбуриятлар, узоқ муддатли мажбуриятлардан фарқли равишда, субъект фаолиятига уз таъсирини курсатиш мумкин, чунки жорий мажбуриятлар жорий активларга бўлган даъвони билдиради. Бу даъволар тўлаш муддати бир неча йилни ташкил этадиган мажбуриятлардан фарқ қилади.

Мажбурият қисқа муддатли сифатида қўйидаги ҳолатларда таърифланади:

- уни субъектнинг одатий шароитларда операцион цикл давомида қоплаш тахмин қилинади;

- у ҳисобот давридан бошлаб ун икки ой давомида қопланиши зарур.

Жорий мажбуриятлар ўз ичига қўйидагиларни киритади:

1. Қисқа муддатли кредитлар ва овердрафт
2. Узоқ муддатли кредитларни жорий қисми
3. Кредиторлик қарзлар:
 - тўланадиган ҳисобварақлар ва тўланадиган қисқа муддатли векселлар;
 - ҳаридорлардан ва буюртмачилардан олинган бўнақлар;
 - солиқлар бўйича қарздорлик;
 - тўланадиган дивидендлар;
 - асосий хужалик юритувчи субъект ва унинг шуъба корхоналари орасидаги қарздорлик;
 - акцидорлик жамиятининг мансабдор шахсларга қарздорлик;
 - бошқа кредиторлик қарзлар.
4. Ҳисобга олинган тўланадиган харажатлар
5. Келгуси давр даромадлари (муддати узайтирилган даромадлар)
6. Кузда тутилмаган вазиятлар бўйича ҳисобланган тўловлар

Аудитор текширувни бухгалтерия ҳисобининг 6830 “Тўланадиган облигациялар”, 6840 “Тўланадиган векселлар”, 6920 “Ҳисобланган фоизлар”, 6950 “Узоқ муддатли мажбуриятлар—жорий қисми” ва 6990 “Бошқа мажбуриятлар” счётлари маълумотлари орқали текширади ва содир бўлган хўжалик операциялари бухгалтерия ҳисоби счётларида қўйида келтирилган тартибда тўғри акс эттирилганлигига ишонч ҳосил қилади. Жумладан:

6830 «Тўланадиган облигациялар» счётида тулов муддати 12 ойдан ортиқ, булмаган облигацияларни муомалага чиқариш ҳисобига корхонага

жалб этилган маблағлар ҳисобга олинади. Агар маблағларни жалб қилиш облигацияларни номинал қийматидан юқори баҳода сотиш йули билан амалга оширилса, унда облигацияларни сотиш баҳоси билан номинал қиймати ўртасидаги фарқ 6220 «Мукофот (устама)лар кўринишидаги кечиктирилган даромадлар» счётининг кредитида ҳисобга олинади.

6830 «Туланадиган облигациялар» счёта буйича аналитик ҳисоб ҳар бир облигация тури ва уни қоплаш муддати буйича алоҳида юритилади.

6840 «Туланадиган векселлар» счётида қоплаш муддати 12 ойдан ортиқ булмаган берилган векселлар ҳисобга олинади.

Корхонада берилган векселларни ҳисобга олиш муомалалари 6840 «Туланадиган векселлар» счётининг кредита ва пул маблағларини ҳисобга олувчи счётларнинг дебет томонида акс эттирилади.

Вексел буйича муомалалар натижасида қарз берувчидан олинган пул маблағларининг корхона томонидан қайтарилиши 6840 «Туланадиган векселлар» счётининг дебетида пул маблағларини ҳисобга олувчи счётлар билан боғланган ҳолда акс эттирилади.

6840 «Туланадиган векселлар» счёта буйича аналитик ҳисоб векселлар ҳисобини амалга оширадиган банклар, вексел ушловчилар ва ҳар бир вексел буйича алоҳида юритилади

6920 «Ҳисобланган фоизлар» счётида кредиторлар томонидан берилган қарзлар ва кредитлар буйича ҳисобланган фоизлар акс эттирилади. Туланиши лозим булган фоизлар буйича ҳисобланган суммалар 6920 «Ҳисобланган фоизлар» счётининг кредитида, фоизлар буйича қарзларни тулаш эса ушбу счётнинг дебетида акс эттирилади.

6920 «Ҳисобланган фоизлар» счёти буйича аналитик ҳисоб ҳар бир кредитор буйича алоҳида юритилади.

6950 «Узоқ муддатли мажбуриятлар — жорий қисми» счётида мазкур ҳисобот даврида туланиши лозим булган узоқ муддатли қарз мажбуриятларининг жорий қисми акс эттирилади. Узоқ муддатли мажбуриятлар жорий қисмга утказилганда 6950 «Узоқ муддатли мажбуриятлар — жорий қисми» счёти туланадиган суммага узоқ муддатли мажбуриятларни ҳисобга олувчи счётлар билан боғланган ҳолда кредитланади ва узоқ муддатли мажбуриятларнинг бошлангич суммасини камайтиради.

Шунингдек ушбу счётда узоқ муддатли ижара буйича ижарага берувчи олдидаги узоқ муддатли мажбуриятларнинг жорий қисми ҳам акс эттирилади.

6950 «Узоқ муддатли мажбуриятлар — жорий қисми» счёти буйича аналитик ҳисоб узоқ муддатли мажбуриятларнинг турлари, қайтарилиш муддатлари буйича Ўзбекистан Республикаси ҳудудидаги ва унинг ташқарисидаги узоқ муддатли мажбуриятларни ажратган ҳолда, алоҳида юритилади.

6990 “Бошқа мажбуриятлар” счётида капитал қуйилмаларга турли корхоналар хизматлар кўрсатса, ушбу счёт кредитланади ва 0810-0890 “Капитал қуйилмаларни ҳисобга олувчи счётлар” дебетланади.

3.ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТДАН ОЛИНГАН ДАРОМАДДАН ТЎЛАНАДИГАН СОЛИҚЛАР ТЎҒРИ ҲИСОБЛАНГАНЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Корхонанинг молиявий инвестициялардан оладиган даромадлари 9520 - «Дивиденд кўринишидаги даромадлар», 9530 - «Фоииз кўринишидаги даромадлар» ва 9560 - «Қимматли қоғозларни қайта баҳолашдан олинадиган даромадлар» счётларида ҳисобга олинади ва «Маҳсулот (иш, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молия натижаларини шакллантириш тартиби тўғрисида»ги Низомга мувофиқ молиявий фаолиятдан олинган даромадлар қаторига киритилади.

«Маҳсулот (иш, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молия натижаларини шакллантириш тартиби тўғрисида»ги Низомда (В бўлими 3§ «Молиявий фаолиятдан олинадиган даромадлар», 3, 5-модда «қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар», шўъба корхоналарга берилган маблағлар ва шу кабиларни қайта баҳолашдан олинган фойда, шунингдек В. бўлими, 3§ «Молиявий фаолиятга доир чиқимлар», 3, 4-модда «Қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар» (шўъба корхоналарга берилган маблағлар ва шу кабилар) ни қайта баҳолашдан кўрилган зарарлар қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар ва шўъба корхоналарга берилган маблағларни ҳар чорақда (йилда) қайта баҳолаш, яъни уларни балансда бозор баҳоси бўйича акс эттириш тавсия этилади. Аммо, бундай ҳисоб юритиш сиёсатига қимматли қоғозлар бозори кенг ривожланганда эришилиб, бозор қиймати ҳақида мунтазам ахборотлар мавжуд шароитда бўлиши мумкин.

Аудитор сотиб олинган қимматли қоғозлардан ташқари корхонанинг ўзида чиқарилган қимматли қоғозлар сақланиши ҳам мумкинлигини билиши зарур. Бундай қимматли қоғозлар ўз жамоаси аъзоларига сотилгунча ёки биржага берилгунга қадар 006-«Қатъий ҳисобот бланкалари» номли балансдан ташқари счётда ҳисобга олинади.

Кўшимча даромад олиш мақсадида иккиламчи сотиш учун биржада сотиб олинган ёки жисмоний шахслардан (масалан, корхона ходими ишдан бўшаб кетаётганида) сотиб олинган корхона акциялари 8620-«Сотиб олинган хусусий акциялар – имтиёзли» счётида ҳисобга олинади ва қуйидаги бухгалтерия ёзуви билан расмийлаштирилади: Дт 8620-«Сотиб олинган хусусий акциялар – имтиёзли» счёти ва Кт 5010, 5110-счётлар - қимматли қоғозларнинг харид қийматига. Корхона акцияларини иккиламчи сотиш қуйидагича акс эттирилади:

1. Дт 5010, 5110, 5210, 5220 Кт 9220- иккиламчи сотиш қийматига.
2. Дт 9220 Кт 5610 (алоҳида счёт) қимматли қоғозларнинг харид баҳосига.
3. Дт 9220 Кт 9590 иккиламчи сотиш қийматининг харид баҳосидан ошган қисмига.

Агар харид қиймати иккиламчи сотиш қийматидан юқори бўлса, у ҳолда Дт 9690 Кт 9220 проводка тузилади. Аудитор бундай ҳолларда самарасиз молиявий муомалалар амалга оширилганлигининг объектив (балки субъектив) сабабларини аниқлаши, оқилона иш юритилганда

инвестициялашдан мумкин бўлган йўқотишлар кўламини аниқлаши ва бу ҳақда кузатув кенгашида ёки акциядорлар мажлисида билдириши зарур.

Бошқа корхоналарнинг устав капиталига ҳисса қўшиш кўринишидаги қилинган молиявий инвестициялар аудити ушбу корхоналар уставларини таҳлил қилиб, даромад олиш шартларини ҳамда бундай инвестициялар самарадорлигининг тўғрилиги ва ҳисобда тўлиқ акс эттирилганлигини аниқлашдан иборат.

Шунингдек, векселга берилган қарзлар ҳам молиявий инвестициялар бўлиб ҳисобланади. Улар қуйидагича акс эттирилади: Дт 0610, 5810 Кт 5110, 5210, 5220 векселга берилган қарз суммасига.

Векселлар уларда акс эттирилган суммалар, яъни номинал қиймати ва сотиб олиш баҳоси ўртасидаги фарқдан даромад олиш мақсадида сотиб олинганида бухгалтерия ҳисобида қуйидагича акс эттирилади:

Дт 5810 Кт 5110, 5210, 5220 векселнинг сотиб олиш қийматига.

Дт 5810 Кт 9590 векселда кўрсатилган сумма ва сотиб олиш қиймати ўртасида фарқ даромадга олинганида.

Даромадларнинг тўлиқ акс эттирилганлигини текширишда, уларнинг миқдори бухгалтерияда ҳисобга олиш мақсадида қуйидаги шарт-шароитлар мавжуд бўлганда тан олинади:

*19 корхона ушбу даромадларни олиш ҳуқуқига эга;

*20 даромадлар суммаси аниқланган бўлиши мумкин;

*21 муайян муомала натижасида корхона иқтисодий манфаатининг кўпайишига ишонч бўлганида.

Корхонанинг молиявий инвестициялардан олган барча даромадлари солиққа тортиш мақсадида иккита гуруҳга бўлинади:

*22 умум қабул қилинган тартибда сотишдан ташқари даромадлар таркибида солиққа тортиладиган даромадлар (ҳамкорликдаги фаолиятдан олинган даромадлар);

*23 махсус тартибда солиққа тортиладиган даромадлар. Буларга акциядор - корхонага тегишли ва бу қимматли қоғозлар эгасининг эмитент - корхона фойдасини тақсимлашда иштирок этиш ҳуқуқини тасдиқловчи акциялар бўйича олинган даромадлар;

Ўзбекистон Республикаси давлат қимматли қоғозлари ва маҳаллий органлар қимматли қоғозлари; Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ташкил қилинган бошқа корхоналар устав капиталида ҳисса қўшиб иштирок этишдан олинган даромадлар белгиланган фоиз ставка бўйича солиққа тортилади ва даромадларни тўлаш манбаларидан тўланади.

Акциялар бозор баҳосининг улар номинал қийматига нисбатан йилдан-йилга ўсиб бориши ҳам корхона раҳбариятининг оқилона иш юритаётганлигидан далолат беради.

6-илова

4. ИНВЕСТИЦИЯЛАР БЎЙИЧА ДИВИДЕНДЛАР ТЎҒРИ ҲИСОБЛАНГАНЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Дивидендлар - бу акциядорлар орасида тақсимланишга мулжалланган фойданинг қисми. Кузатув кенгаши томонидан эълон қилингандан кейин, пул маблағлари ва мулк шаклидаги дивидендлар, агар улар келгуси йил ёки операцион цикл давомидан қайси бири узунроқ бўлишига боғлиқ ҳолда, жорий мажбурият деб акс эттирилиши керак. Пул маблағлари ва мулк шаклидаги дивидендлар ҳуқуқий асосда эълон қилинган санадан тўланиш санасигача мажбурият деб акс эттирилади. Кузатув кенгаши томонидан расман эълон қилинмаган имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар ва бошқа ҳар қандай дивидендлар бўйича мажбуриятлар тан олинмайди. Кумулятив имтиёзли акциялар бўйича мажбуриятларда дивидендлар молиявий ҳисоботларнинг тушунтириш хатларида ёритилиши керак:

8710 “Ҳисобот даврининг тақсимланмаган фойдаси(қопланмаган зарар)” счётида корхонанинг ҳисобот даврида фаолияти бўйича тақсимланмаган фойдаси(қопланмаган зарар) ҳисобга олинади

Тақсимланмаган фойда суммаси дивидендлар тўлаш учун йўналтирилганда 8710 “Ҳисобот даврининг тақсимланмаган фойдаси(қопланмаган зарар)” счётининг дебетида ва 6610 “Тўланадиган дивидендлар” счётининг кредитида акс эттирилади.

Молиявий инвестициялар бошқа корхоналар фаолиятида ҳисса қўшиб иштирок этиш, акциялар бўйича дивидендлар ва облигациялар бўйича даромадлар олиш мақсадида амалга оширилиб, у бухгалтерия ҳисобининг куйидаги счётларида акс эттирилади:

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ва ундан ташқарида бошқа корхоналар фаолиятида улуш билан иштирок этишдан олинган даромадлар, корхонага тегишли бўлган акциялар бўйича дивидендлар ва облигация ва бошқа қимматли қоғозлардан даромадлар 9520 «Дивидендлар кўринишидаги даромадлар» счётининг кредитида 4840 «Олинадиган дивидендлар» счёта билан боғланган ҳолда акс эттирилади.

Узок, муддатли ва жорий инвестициялар бўйича фоизлар кўринишидаги даромадлар 9530 «Фоизлар кўринишидаги даромадлар» счётининг кредитида 4830 «Олинадиган фоизлар» счёта билан боғланган ҳолда акс эттирилади.

Аудитор аудит ўтказиш жараёнида дивидендларни корхонанинг уставида ҳамда акционерларнинг умумий йиғилиши қарорига асосан тўғри ҳисобланганлигини, тўланганлигини ва бухгалтерия ҳисоби счётларида акс эттирилганлигига ишонч ҳосил қилиши лозим.

1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулоти вақти-2 соат	Талабалар сони: 8 тагача	
Машғулоти шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалий машғулоти	
Амалий машғулоти режаси	1. Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текшириш 2. Узоқ ва қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити 3. Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш 4. Инвестициялар бўйича дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш	
Ўқув машғулотининг мақсади: Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини, узоқ ва қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити, инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар ва дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш		
Педагогик вазифалар: 1. Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текширишни ўргатиш 2. Узоқ ва қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудитини тушунтириш 3. Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар тўғри ҳисобланганлигини текширишни ўргатиш 4. Инвестициялар бўйича дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текширишни тушунтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текширишни ўрганади 2. Узоқ ва қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудитини тушуниб олади 3. Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар тўғри ҳисобланганлигини текширишни ўрганади 4. Инвестициялар бўйича дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текширишни тушуниб олади	
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат,тезкор-сўров,	
Таълим бериш шакллари	Оммавий, яқка тартибда ишлаш	
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, флипчарт, маркерлар, эксперт топшириқлари	
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гурҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб, топшириқ ечимини текшириш	

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Тайёргарлик босқичи	1.Мавзуни аниқлайди, мақсадни белгилайди ва ўқув жараёнини режалаштиради 2.Амалий машғулот учун саволлар, топшириқлар ва тарқатма материалларни тайёрлайди	Машғулотга тайёрланадилар
2 –босқич Асосий босқич	1. Амалий ишга кириш 1.1. Мавзунинг номи, мақсади ва кутилажак ўқув натижаларини эълон қилади 1.2. Амалий машғулотнинг тузилиши ва ўтказилиш тартибини тушунтириб беради	Тинглайдилар Тинглайдилар
	2. Асосий қисм 2.1. Мавзуга оид индивидуал тарзда топшириқлар тўпламидаги масалалар ва мавзу бўйича тест савол-жавоблари ечилади(1-илова) 2.2.Талабалар икки гуруҳга бирлаштирилади ва гуруҳларнинг ҳар бирига мавзуга оид биттадан саволга тайёргарлик кўриб, тақдимот қилиш топширилади(2-илова)	Хар бир талаба кейсни мустақил равишда ечади Хар бир гуруҳ ўзига тегишли саволга тайёргарлик кўради ва презентация қилади
3-босқич Яқунловчи босқич	Амалий машғулот бўйича яқун ясалади: • Талабаларда туғилган саволларга жавоб беради • Гуруҳлар иш натижаси таҳлил қилинади • Мустақил иш юзасидан маслаҳатлар беради	Саволлар берадилар Эшитадилар ва хулоса чиқарадилар Эшитадилар, ёзиб оладилар

1-илова

Гуруҳ талабаларини индивидуал ишлаши учун топшириқлар ва уларни бажариш бўйича
услубий кўрсатмалар

- 1. Давлат бюджетидан молияланадиган инвестицияларнинг хажмларини қайси ташкилот тасдиқлайди?**
 - A. Ўзбекистон Республикаси Президенти
 - B. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
 - C. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
 - D. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
- 2. Инвестициялар молиялаштириш манбаасига қараб қандай тавсифланади?**
 - A. Ўз маблағлари эвазига, қарз маблағлари эвазига
 - B. Узоқ муддатли, қисқа муддатли
 - C. Пудрат усулида, хўжалик усулида
 - D. Молиявий инвестициялар, капитал инвестициялар
- 3. Қуйидагилардан қайси бири инвестиция ресурслари жумласига крмайди?**
 - A. Пул ва бошқа молиявий маблағлар
 - B. Кўчар ва кўчмас мол-мулк
 - C. Интеллектуал мулк объектлари
 - D. Тўғри жавоб мавжуд эмас
- 4. Инвестициялар ва инвесторларнинг бошқа активлари қачон реквизиция қилинади?**
 - A. Табиий офатлар содир бўлганида
 - B. Авариялар содир бўлганида
 - C. Эпизотия ҳолларда
 - D. Барча жавоблар тўғри
- 5. Молияланадиган лизинг бўйича жорий йилда олинадиган даромад суммасига бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув амалга оширилади?**
 - A. Д-т 4230, К-т 9520
 - B. Д-т 6230, К-т 9550
 - C. Д-т 7230, К-т 9530
 - D. Д-т 5110, К-т 9530
- 6. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар бўйича дисконт билан сотилган облигацияларнинг дисконт суммасига қандай бухгалтерия ёзуви берилади?**
 - A. Дт 5110-5530 Кт 7210
 - B. Дт 5110-5530 Кт 7220
 - C. Дт 5110-5530 Кт 7230
 - D. Дт 5110-5530 Кт 7240
- 7. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар бўйича облигациялар мукофот билан сотилганда ҳисобланган мукофот суммасига қандай бухгалтерия ёзуви берилади?**
 - A. Дт 5110-5530 Кт 7210
 - B. Дт 5110-5530 Кт 7220
 - C. Дт 5110-5530 Кт 7230
 - D. Дт 5110-5530 Кт 7240

8. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар бўйича келгусида
жўнатилаётган ТМЗ, кўрсатиладиган хизматлар бажарилган тшлар
учун олдиндин келтб тушган пул маблағлари суммасига қандай
бухгалтерия ёзуви берилади?
- A. Дт 5110-5530 Кт 7210 B. Дт 5110-5530 Кт 7220
C. Дт 5110-5530 Кт 7230 D. Дт 5110-5530 Кт 7240
9. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар бўйича берилган
облигациялар эвазига узоқ муддатли олинган қарз суммасига
қандай бухгалтерия ёзуви берилади?
- A. Дт 5110-5530 Кт 7810 B. Дт 5110-5530 Кт 7820
C. Дт 5110-5530 Кт 7830 D. Дт 5110-5530 Кт 7840
10. Қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар қайси счётлар орқали
аудит қилинади?
- A. 6200,6800 B. 6200,6400
C. 6200,6500 D. 6200,6900
11. Облигацияни сотиб олиш ва номинал қийматлари орасидаги
фарқнинг амортизацияланиши бухгалтерия ҳисобида қай тартибда
расмийлаштирилади?
- A. Д-т 0610, К-т 4840 B. Д-т 0610, К-т 5110
C. Д-т 5810, К-т 0610 D. Д-т 9610, К-т 0610
12. 25-сон БҲХСга биноан қисқа муддатли инвестицияларни балансда
қайси баҳода акс эттирилади?
- A. Таннарх қийматида ёки икки хил баҳонинг энг пасти бўйича:
бозор баҳоси ёки таннарх (low of cost market - LCM)
B. Бозор қийматида ёки икки хил баҳонинг энг пасти бўйича:
бозор баҳоси ёки таннарх (low of cost market - LCM)
C. Таннарх қийматида
D. Бозор қийматида
13. Чиқиб кетган таъсисчиларга улушлари бўйича қарзлар
ҳисобланганда қандай бухгалтерия проводкаси берилади?
- A. Дт 8330,8610,8620 Кт 6620 B. Дт 8330,8610,8620 Кт 6610
C. Дт 8330,8610,8620 Кт 8710 D. Дт 8330,8610,8620 Кт 9910
14. Чиқиб кетган таъсисчиларга улушлари бўйича қарзлар тўланганда
қандай бухгалтерия проводкаси берилади?
- A. Дт 6620 Кт 5010-5530 B. Дт 5610 Кт 5010-5530
C. Дт 5710 Кт 5010-5530 D. Дт 5810 Кт 5010-5530

15. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар бўйича солиқлар қа мажбурий тўловлар учун узоқ муддатли кечиктириш берилган суммасига қандай бухгалтерия ёзуви берилади?

- A. Дт 5110-5530 Кт 7210 В. Дт 5110-5530 Кт 7220
C. Дт 5110-5530 Кт 7230 D. Дт 5110-5530 Кт 7240

16. Дивидендлар бўйича даромадлар ҳисобланса бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув амалга оширилади?

- A. Д-т 4840, К-т 9520 В. Д-т 4820, К-т 9340
C. Д-т 4810, К-т 9610 D. Д-т 5110, К-т 9620

17. Тўланадиган фоизлар суммаси ҳисобланганида бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув амалга оширилади?

- A. Д-т 9610, К-т 9520 В. Д-т 6230, К-т 9550
C. Д-т 9610, К-т 6910 D. Д-т 5110, К-т 9530

18. Акциядорларга дивидендлар ҳисобланишига қандай бухгалтерия проводкаси берилади?

- A. Дт 8710 Кт 6610 В. Дт 8310 Кт 6610
C. Дт 8610 Кт 6610 D. Дт 9910 Кт 6610

19. Дивиденд тўлаш манбаида даромад солиғи ҳисобланганда қандай бухгалтерия проводкаси берилади?

- A. Дт 6610 Кт 6410 В. Дт 8310 Кт 6410
C. Дт 8610 Кт 6410 D. Дт 9910 Кт 6410

20. Ҳисобланган дивидендлар тўланишига қандай бухгалтерия проводкаси берилади?

- A. Дт 6610 Кт 5010-5530 В. Дт 8310 Кт 5010-5530
C. Дт 8610 Кт 5010-5530 D. Дт 9910 Кт 5010-5530

Эксперт варағи №1

Мавзуни ўргангандан кейин қуйидаги саволларга ўзингизни қисқа фикрингизни ёзма равишда билдиринг:

Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини изоҳланг?
Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити қайси счётлар орқали амалга оширилади?
Қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити қайси счётлар орқали амалга оширилади?
Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар қайси бухгалтерия проводкаси билан расмийлаштирилишини ёзинг?
Инвестициялар бўйича дивидендлар қандай ставка ва тартибда ҳисобланади?

13-Масала

Облигациянинг қиймати 4000000 сўм, муддати 5 йил. Фоизлар 1 йилда икки марта 3% дан тўланди. Компания бу облигацияларни бозор баҳосида сотиб олди, яъни 4280000 сўмга ва ҳар йили 24000 сўм фойда счётида кўрсатилган. Хатони топинг ва тўғри акс эттиринг. Хулоса бериш учун мулоҳазалар тайёрланг.

14-Масала

Компания «А» компаниясининг номинал қиймати 23000000 сўм ва «Б» компаниясининг номинал қиймати 18000000 сўм бўлган акцияларни харид қилди. «А» компаниясининг акциялари учун 29000000 сўм ва 500 сўм бўлган брокерлик ҳаққи тўлади. «Б» компаниясининг акциялари учун 15000000 сўм ва 700 сўм брокерлик ҳаққи тўланди. Бухгалтерия ҳисобида молиявий қўйилмаларни 41000000 сўмда акс эттиради. Хатони топинг, хулоса бериш учун мулоҳазалар тайёрланг.

Мисол: «А» объект қурилиши капитал сарфи смета бўйича 100 миллион сум, унга хақиқий сарфлар қуйидагича: январь ойида - 15 млн.сум; февраль ойида 20 млн сум; март ойида -25 млн сум; апрель ойида 15 млн сум; май ойида - 15 млн сум; июнь ойида -10 млн сум. Ҳисобот йилнинг 2 январида 1 йилга олинган кредит 80 млн сум. Йиллик гулов ставкаси - 10 %. Фоизлар ҳар чорақда 5фача фоиз усулида капиталлашади.

Талаб қилинади:

Ушбу капитал қурилиш объекти бўйича капиталлашадиган фоиз туловининг уртача фоизини 1 ва 2- чорақлар учун ҳисоблаш;

Ҳар чорақда фоиз тулови суммасини ҳамда унинг капиталлашадиган ва капиталлашмайдиган суммаларини топиш;

Фоиз туловларининг капиталлашувига ва уларнинг капиталлашмайдиган ва ҳаражат сифатида тан олинадиган суммаларига бухгалтерия ёзувларини қилиш.

15-Масала

2001 йил 1 январда 6 йиллик облигацияни 5,000 ш.б. суммасида йиллик 10 % ҳисобидан чиқарилди, фоизлар бир йилда икки марта (31 декабр ва 1 июлда) тўланади, бозор ставкаси 12 %. 2007 йил 1 январда облигация сотиб олинади.

Топшириқ:

2001 йил 1 январ, 1 июл, 31 декабр ва 2002 йил 1 январ ҳолатига тегишли утказмаларни беринг. 2001 йил 31 декабрда балансдаги Узоқ муддатли мажбуриятларни курсатинг.

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

4-илова

«БИРГАЛИК ДА ИШЛАЙМИЗ» ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Биргаликда ишлаш: ўқув гуруҳи кичик гуруҳларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирига бир хил топширик берилади. Ҳар бир кичик гуруҳ ўрганилаётган мавзу бўйича эксперт бўлади ва бошқаларни ўргатади.

Ҳар бир гуруҳнинг мақсади бошқа барча гуруҳлардан фарқли ўлароқ мавзуга доир топширикларни тўла ҳажмда ва тўғри ечишдан иборат бўлади.

«Биргаликда ишлаймиз» технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузлиши

1. Гуруҳ талабалари сафидан 4 кишидан иборат бўлган алоҳида қуйи гуруҳлар тузилади.
↓
2. Ҳар бир қуйи гуруҳга бир хил топширик берилади, уларга **эксперт варақалари** тарқатилади.
↓
3. Ҳар бир қуйи гуруҳ эксперт варақасида келтирилган умумий топширик устида ишлайди.
↓
4. Барча қуйи гуруҳ аъзоларининг мини-маърузалари тингланади. Умумий натижа (бутун эксперт варағи бўйича саволлар жавоби)ни шакллантиради ва уни эшитади.

Гуруҳларда ишлаш қондаси

Шеригингизни диққат билан тингланг.

Гуруҳ ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топширикларга масъулият билан ёндашинг.

Агар ёрдам керак бўлса, албатта мурожаат қилинг.

Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.

Гуруҳлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.

Аниқ тушунмоғимиз лозим:

Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз;

Биз битта кемадамиз: ёки биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

10-маъруза	МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ НАТИЖАЛАРИ БЎЙИЧА ҲИСОБОТ
------------	--

МАЪРУЗА ТЕХНОЛОГИЯСИ

Ўқув соати: 2 соат	Талабалар сони: 8 та
Ўқув машғулоти шакли: Ахборотли маъруза	
Маъруза режаси: 1. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш 2. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби 3. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган типик камчиликлар 4. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар	
Ўқув машғулотининг мақсади: Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш ва аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш, молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш	
Педагогик вазифалар: 1. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштиришни ўргатиш 2. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби тўғрисида тушунча бериш 3. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган типик камчиликларни билиб олиш 4. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар тўғрисида тушунча бериш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштиришни ўрганади 2. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби тўғрисида тушунчага эга бўлади 3. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган типик камчиликларни билиб олади 4. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар тўғрисида тушунчага эга бўлади
Ўқитиш усуллари: Маъруза, намоиш, блиц-сўров, пинборд техникаси, тест, савол-жавоб	
Ўқитиш шакллари: Фронтал, жамоавий иш	
Ўқитиш воситалари: Маъруза матни, компьютер слайдлари, доска	
Ўқитиш шароити: Техник ва гуруҳларда ишлаш учун жиҳозланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш: Оғзаки назорат: блиц – сўров, назорат саволлари	

**МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ НАТИЖАЛАРИ БЎЙИЧА
ҲИСОБОТ**
мавзусидаги маърузанинг
ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш Босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Кириш (5 мин.)	1.Маърузанинг мавзуси, мақсади эълон қилинади; 2.Эришиладиган натижалар айтилади; 3.Power Point дастурида тайёрланган маъруза режаси намойиш қилинади (1-илова); 4.Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун 4 та савол берилади (2-илова).	Тинглайдилар Ёзиб оладилар Саволларга жавоб беради
2 -босқич Асосий (65 мин.)	1. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш (3-илова) 2. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби (4-илова) 3. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган типик камчиликлар (5-илова) 4. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар(6-илова)	Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар Тинглайдилар
3-босқич Яқунловчи (10 мин.)	1.Талабалар томонидан берилган саволларга жавоб берилади 2.Мавзунинг нақадар тушунганликларини аниқлаш мақсадида 5 та савол берилади 3.Мавзу бўйича билимларни чуқурлаштириш учун адабиётлар рўйхати берилади	Саволлар берадилар Саволларга жавоб берадилар Ёзиб оладилар

Маъруза режаси:

1. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш
2. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби
3. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган типик камчиликлар
4. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар

Талабаларнинг бошланғич билимини аниқлаш учун саволлар

1. Молиявий инвестициялар аудити натижалари қайси ҳужжат билан умумлаштирилади?
2. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот қандай тайёрланади?
3. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган энг кўп учрайдиган камчиликларни изоҳланг?
4. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар бу нима?
5. Аудит натижаларини тадбиқ қилиш аудиторлик текширувини ташкил этишнинг нечанчи босқичи?

**1. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ НАТИЖАЛАРИНИ
УМУМЛАШТИРИШ**

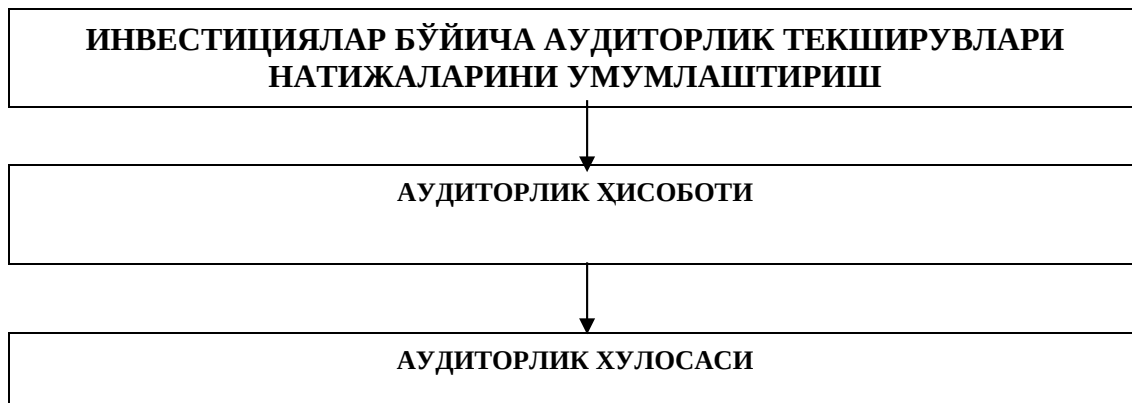
Хўжалик юритувчи субъектларда аудиторлик текширувини ўтказишнинг 3-босқичи бўлиб унинг натижаларини умумлаштириш ва расмийлаштириш ҳисобланади.

**ИНВЕСТИЦИЯЛАР БЎЙИЧА АУДИТОРЛИК ТЕКШИРУВЛАРИ
НАТИЖАЛАРИНИ РАСМИЙЛАШТИРИШ**

**Инвестицияларни текшириш натижаларини ифодаловчи таҳлилий жадвал
шакли**

№	Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Корхона ҳисоботи бўйича	Аудит текшируви бўйича	Четланиш (+,-)

Аудиторлик текшируви натижаларини умумлаштириш деганда шартномада кўрсатилган объектлар бўйича аудиторлик текширувида аниқланган далилу-исботларни расмий ҳужжатларда акс эттириш тушунилади. Ушбу расмий ҳужжатлар бўлиб аудиторнинг ҳисоботи ва аудиторлик хулосаси ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг «Аудиторлик фаолияти тўғрисида Қонун»ига мувофиқ (18-модда) **«аудитор ҳисоботи»** – бу аудиторлик текширувининг бориши, бухгалтерия ҳисобини юритишнинг белгиланган тартибидан аниқланган четга чиқишлар, молиявий ҳисоботдаги қоида бузарликлар тўғрисидаги муфассал маълумотлардан, шунингдек аудиторлик текшируви ўтказиш натижасида олинган бошқа ахборотлардан иборат бўлган ва ҳўжалик юритувчи субъект раҳбарига, мулкдорига, қатнашчилари (акциядорлари) нинг умумий йиғилишига йўлланган ҳужжат».

Ҳўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий ҳисоботларини текшириш бўйича ўтказилган аудиторлик текширувлари натижалари тўғрисида аудитор ҳисоботи 70-сон АФМС «Аудитор ҳисоботи ва молиявий ҳисобот тўғрисида аудиторлик хулосаси» га мувофиқ тузилади.

Аудитор ҳисоботи ва молиявий ҳисобот тўғрисида аудиторлик хулосаси аудиторлик хизмати кўрсатиш бўйича тузилган шартномага биноан 2 хил шакл ва мазмунда тузилиши мумкин. Агар шартномада инвестициялар аудити алоҳида ўтказилиши белгиланган бўлса, у вақтда ҳисобот ва хулоса хусусий шакл ва мазмунда, агар шартномада инвестициялар аудити тематик мавзу сифатида умумий аудит текшируви таркибида белгиланган бўлса, у ҳолда бу текшириш натижаси оралик ҳисобот кўринишида умумий ҳисобот ва хулоса таркибига киритилади.

4-илова

2. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ АУДИТОРЛИК ТЕКШИРУВИ НАТИЖАЛАРИ БЎЙИЧА ҲИСОБОТ ТАЙЁРЛАШ ТАРТИБИ

70-сон АФМС «Аудитор ҳисоботи ва молиявий ҳисобот тўғрисида аудиторлик хулосаси» га мувофиқ аудиторнинг ҳисоботи қуйидаги уч қисмдан (бўлимдан) иборат бўлади.

Қисм (бўлим)	Нима акс эттирилади
1.Кириш қисм	Аудиторлик ташкилоти ва аудиторлар тўғрисидаги маълумотлар, шунингдек аудиторлик текширувини ўтказишга доир умумий маълумотлар кўрсатилади
2.Асосий қисм	Аудиторлик текширувини олиб бориш жараёнлари ва текширув натижалари, мавжуд хато-камчиликлар, уларнинг сабаблари кўрсатилади. Ушбу қисм алоҳида мавзулар (бўлимлар)ни акс эттирувчи параграфларга бўлиниши мумкин
3.Хулоса қисми	Текшириш объекти (объектлари) бўйича аудиторлик хулосаси, аниқланган четланишлар ва қонунбузарликларни бартараф этиш, шунингдек хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий хўжалик фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича тавсиялар ва таклифлар берилади

Аудиторлик ҳисоботининг ҳажми варақлар сони жиҳатидан, одатда, чегараланмайди. Аудитор ҳисоботининг ҳар бир варағи аудиторлик текширувини ўтказган аудитор (аудиторлар) томонидан имзоланади.

Аудитор ҳисоботида акс эттирилган ахборот махфий ҳисобланади ва ошкор қилиниши мумкин эмас. Ушбу ахборотдан фойдаланган шахслар ахборотни ошкор қилганлик учун қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгарликка тортилади.

Аудиторнинг ҳисоботи аудиторлик хулосасини тузишга асос бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг аудиторлик фаолияти тўғрисида Қонунига асосан (19-модда) « **аудиторлик хулосаси** - молиявий ҳисоботнинг тўғрилиги ва бухгалтерия ҳисобини юритиш тартибининг қонун ҳужжатларида белгиланган талабларга мувофиқлиги тўғрисида аудиторлик ташкилотининг фикри ёзма шаклда фойдаланган, хўжалик юритувчи субъект молиявий ҳисоботидан фойдаланувчилар учун очик бўлган ҳужжат».

Хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий ҳисоботларини текшириш бўйича ўтказилган аудиторлик текширувлари натижалари тўғрисида аудиторлик хулосаси 70-сон АФМС «Аудитор ҳисоботи ва молиявий ҳисобот тўғрисида аудиторлик хулосаси» га мувофиқ тузилади.

Ушбу АФМС га мувофиқ аудиторлик хулосаси худди аудиторнинг ҳисоботи каби қуйидаги уч қисмдан (бўлимдан) иборат бўлади:

- Кириш қисм – унда аудиторлик ташкилотига доир маълумотлар кўрсатилади;

- Асосий қисм – унда аудитни ўтказилишига асос бўлган шартнома ва меъёрий ҳужжатлар, аудит объектлари, томонларнинг жавобгарликлари кўрсатилади.

- Хулоса қисми – унда молиявий ҳисоботнинг Қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга мос келиши ёки келмаслиги кўрсатилади.

Аудиторлик хулосаси юқорида келтирилган маълумотларни ўз ичига олган, қисқа мазмунли, одатда, бир бетлик ҳужжат ҳисобланади. Аудиторлик ҳисоботи аудиторлик текширувини ўтказган аудитор, аудиторлик ташкилоти раҳбари томонидан имзоланади ва аудиторлик ташкилоти муҳри билан тасдиқланади.

Аудиторлик хулосаси камида уч нусхада тузилади, унинг икки нусхаси аудиторлик текшируви ўтказилган ҳўжалик юритувчи субъектга тақдим этилади, бир нусхаси эса аудиторлик ташкилотида қолади. Аудиторлик хулосасига корхонанинг аудиторлик текшируви материаллари асосида тузилган бухгалтерия баланси ва молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботи илова қилинади. Аудиторлик хулосасига илова қилинадиган ушбу ҳужжатлар ҳам аудитор ва аудиторлик ташкилоти раҳбари томонидан имзоланиши, аудиторлик ташкилотининг муҳри билан тасдиқланиши лозим. Мажбурий аудиторлик текширувидан ўтган ҳўжалик юритувчи субъектлар олинган аудиторлик хулосасининг бир нусхасини давлат солиқ идорасига қонун ҳужжатларига мувофиқ тақдим этишлари ва қайд эттиришлари керак. Ташаббусли асосда аудиторлик текширувини ўтказган ҳўжалик юритувчи субъектлар ҳам олинган аудиторлик хулосаларининг давлат солиқ органига топширишлари ва қайд эттиришлари мумкин.

Аудиторлик хулосалари тўртта турга ажратилади:

1.Ижобий аудиторлик хулосаси – бу молиявий ҳисоботни тўғрилиги, унинг Қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга тўлиқ мос келишини тасдиқловчи ҳужжат.

2.Шартли ижобий аудиторлик хулосаси – бу молиявий ҳисоботнинг умуман тўғрилигини, унинг Қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга асосан мос келишини, шунинг билан бирга ҳўжалик фаолиятида унинг кўрсаткичларини бузиб кўрсатилишига ва фойдаланувчилар қабул қиладиган қарорларга муҳим таъсир этмайдиган айрим ҳолатларни борлигини тасдиқловчи ҳужжат.

3.Салбий аудиторлик хулосаси - бу молиявий ҳисоботни тўғри эмаслиги, унинг Қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга мос келмаслигини тасдиқловчи ҳужжат.

4.Аудиторлик хулосасини беришдан бош тортиш - бу молиявий ҳисоботни тўғрилиги, унинг Қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга мос келиш ёки келмаслигини аниқлаш учун мижоз томонидан етарлича маълумотлар тақдим этилмаганда аудиторлик ташкилоти томонидан тақдим этиладиган ҳужжат.

Аудиторлик фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ сохта тузилган аудиторлик ҳисоботи ва аудиторлик хулосаси учун уни тақдим этган аудиторлик ташкилотининг лицензияси, жавобгар аудиторларнинг малака сертификатлари бекор қилинади, шунингдек уларга жиноий жавобгарликга тортишгача бўлган жазо чоралари қўлланиши мумкин.

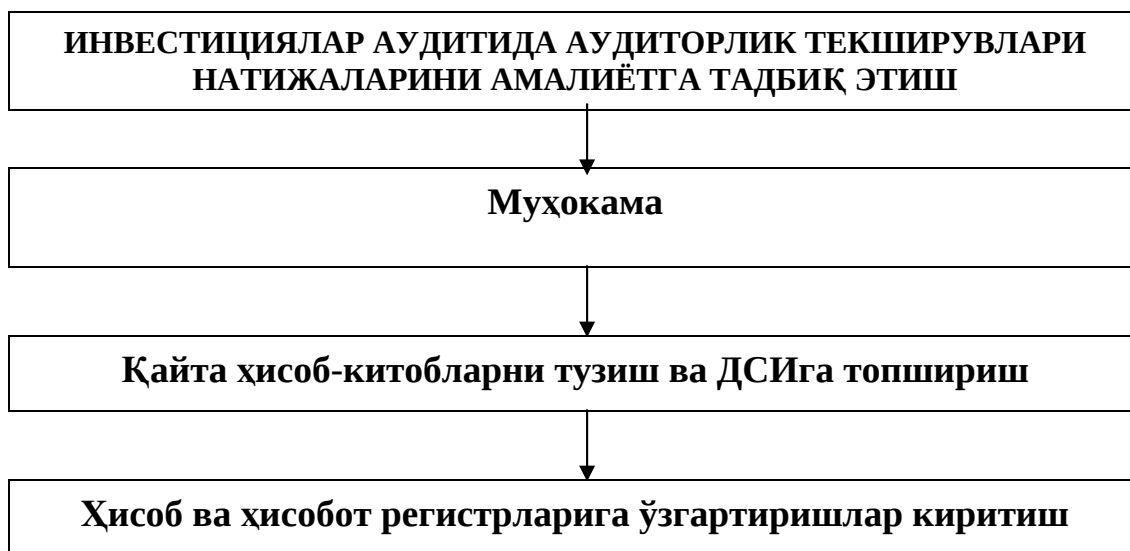
3. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган типик камчиликлар

Молиявий инвестициялар аудитида энг кўп учрайдиган (типик) камчиликлар:

- Молиявий инвестициялар содир бўлганлигини тасдиқловчи ҳужжатларнинг йўқлиги
- Ҳужжатларни ўрнатилган талабларга риоя қилмасдан расмийлаштириш
- Қалбаки ҳужжатлар ва операциялар
- Ассосиз равишда ҳужжатларга тузатиш ёзувлари қилиш
- Молиявий инвестицияларни ҳисобда акс эттиришда хато бухгалтерия ёзувларини бериш
- Ҳужжатларнинг асл нусхаси ёки қонуний тасдиқланганлигини йўқлиги
- Қиматли қоғозлар операциялари бўйича даромадларни ўз вақтида акс эттирилмаслиги
- Қимматли қоғозларни ҳақиқий таннархини тўғри аниқламаслик
- Бухгалтерия ҳисоби регистрлари маълумотларини ҳисобот кўрсаткичлари тенглигига риоя қилмаслик
- Инвентаризация ўтказмаслик ёки уни меъёрий ҳужжатлар талабига риоя қилмасдан ўтказиш
- Олинган даромадларда ҳисобланган солиқлар нотўғрилиги
- Қонуний ва меъёрий ҳужжатларнинг талабларини бажармаслик
- Молиявий инвестициялар бўйича синтетик ва аналитик ҳисоб маълумотларини мос келмаслиги

4. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИДА АНИҚЛАНГАН КАМЧИЛИКЛАРНИ БАРТАРАФ ҚИЛИШ БЎЙИЧА ТАДБИРЛАР

Аудиторлик текширувини ташкил этишнинг 4-босқичи бўлиб унинг натижаларини тадбиқ этиш ҳисобланади.

Аудит натижаларини тадбиқ этиш деганда аудитор ҳисоботида акс эттирилган хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича амалга ошириладиган ишлар мажмуаси тушунилади. Одатда, ушбу ишлар аудиторлик текширувидан кейин кўпи билан 15 кун ичида ўтказилиши керак, чунки аудиторлик текширувидан ўтган хўжалик юритувчи субъект аудит текшируви ўтказилгандан сўнг 15 кун ичида аудиторлик хулосасини қонун ҳужжатларига мувофиқ тегишли органларга тақдим этиши лозим.

Аудит натижаларини тадбиқ этишга доир ишларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- Аудиторлик текшируви натижаларини хўжалик юритувчи субъект раҳбарияти, мулкдорлар, Кузатув кенгаши аъзолари ва бошқа қизиқувчилар иштирокида муҳокама қилиш;
- Аудиторлик текширувида аниқланган хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича тадбирларни ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш муддатларини, аниқ маъсул ходимларни белгилаш;
- Аудиторлик текширувида аниқланган камчиликларни ҳақиқатда бартараф этилганлигини назорат қилиш ва муҳокама этиш.

Аудиторлик текшируви натижаларини тадбиқ этишга маъсул бўлиб хўжалик юритувчи субъектларнинг раҳбарлари ҳисобланади. Раҳбар аудиторлик ташкилоти билан тузилган шартномага мувофиқ аниқланган

хато ва камчиликларни текширувни ўтказган аудиторларнинг иштирокида ўтказиши мақсадга мувофиқ. Чунки, бир томондан, аудиторлар тўплаган исботу-далиллар асосида хатоларни қай даражадалигини, кимлар томонидан йўл қўйилганлигини, уларни қандай тузатиш кераклигини мутахассис сифатида чуқурроқ биладилар. Иккинчи томондан, аудиторлар иштирокида тузатилган хато камчиликлар тузатилган молиявий ҳисоботга расмий аудиторлик хулосасини олишни тезлаштиради. Аудиторларни қуйидаги хато ва камчиликларни бартараф этишда жалб қилиш ўта муҳим ҳисобланади:

- Солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича қайта ҳисоб-китобларни тайёрлаш, шу жумладан молиявий инвестициялар ҳисоби ва аудитига таълуқли бўлганларни ҳам;
- Баланс ва ҳисоботнинг бошқа шакллари қайта тузиш;
- Бош китобга тузатиш ёзувларини киритиш;
- Корхонанинг ҳисоб сиёсатининг асосий параметларини белгилаш;
- Корхона ходимларига хато ва камчиликларга йўл қўймасликлари учун маслаҳатлар бериш ва бошқалар.

Аниқланган хато ва камчиликларни ўз вақтида тўғриланиши, солиқ декларацияларини ва молиявий ҳисобот шакллари қонун ҳужжарига мувофиқ қайта тузилиши ҳамда тақдим этилиши аудиторларга молиявий ҳисобот бўйича ижобий хулоса беришларига асос бўлади.⁶

⁶ Ўразов К.Б. Бухгалтерия ҳисоби ва аудит. Маъруза матнлари тўплами, II-қисм. Самарқанд, Сам ИСИ, 2004 йил – 198-202 бетлар.

1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 8 тагача	
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан амалий машғулот	
Амалий машғулот режаси	1. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш 2. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби 3. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган типик камчиликлар 4. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар	
Ўқув машғулотининг мақсади: Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш ва аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш, молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш тартиби тўғрисидаги билимларини мустаҳкамлаш		
Педагогик вазифалар: 1. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштиришни ўргатиш 2. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби тўғрисида тушунча бериш 3. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган типик камчиликларни билиб олиш 4. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар тўғрисида тушунча бериш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштиришни ўрганади 2. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби тўғрисида тушунчага эга бўлади 3. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган типик камчиликларни билиб олади 4. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар тўғрисида тушунчага эга бўлади	
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат,тезкор-сўров,	
Таълим бериш шакллари	Оммавий, якка тартибда ишлаш	
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, флипчарт, маркерлар, эксперт топшириқлари	
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гурҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория	
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб,	

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТНИНГ ТЕХНОЛОГИК ХАРИТАСИ

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Тингловчи фаолиятининг мазмуни
1-босқич Тайёргарлик босқичи	1.Мавзунинг аниқлайди, мақсадни белгилайди ва ўқув жараёнини режалаштиради 2.Амалий машғулот учун саволлар, топшириқлар ва тарқатма материалларни тайёрлайди	Машғулотга тайёрланадилар
2 –босқич Асосий босқич	1. Амалий ишга кириш 1.1. Мавзунинг номи, мақсади ва кутилажак ўқув натижаларини эълон қилади 1.2. Амалий машғулотнинг тузилиши ва ўтказилиш тартибини тушунтириб беради	Тинглайдилар Тинглайдилар
	2. Асосий қисм 2.1. Мавзуга оид индивидуал тарзда топшириқлар тўпламидаги масалалар ва мавзу бўйича тест савол-жавоблари ечилади(1-илова) 2.2.Талабалар икки гуруҳга бирлаштирилади ва гуруҳларнинг ҳар бирига мавзуга оид биттадан саволга тайёргарлик кўриб, тақдимот қилиш топширилади(2-илова)	Ҳар бир талаба кейсни мустақил равишда ечади Ҳар бир гуруҳ ўзига тегишли саволга тайёргарлик кўради ва презентация қилади
3-босқич Яқунловчи босқич	Амалий машғулот бўйича яқун ясалади: • Талабаларда туғилган саволларга жавоб берилади • Гуруҳлар иш натижаси таҳлил қилинади • Мустақил иш юзасидан маслаҳатлар берилади	Саволлар берадилар Эшитадилар ва хулоса чиқарадилар Эшитадилар, ёзиб оладилар

Топшириқлар тўпламидан мавзу бўйича тест савол-жавоблари ва масалалар

1. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш аудит жараёнинг нечинчи босқичи?
A. 1 B. 2 C. 3 D. 4
2. Молиявий инвестициялар аудити натижалари қайси ҳужжат орқали умумлаштирилади?
A. Ҳисобот B. Хулоса C. Далолатнома D. Билдиришнома
3. Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича аудиторлик ҳисоботи нечта нусхада тайёрланади?
A. 1 B. 2 C. 3 D. 4
4. Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича аудиторлик хулосаси нечта нусхада тайёрланади?
A. 1 B. 2 C. 3 D. 4
5. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш қандай ҳисобот турига киради?
A. Оралиқ B. Умумий C. Якуний D. Масофали
6. Молиявий инвестициялар аудити натижалари миқдорга қайси ҳужжатлар орқали тақдим этилади?
A. Счёт-фактура, қабул қилиш-топшириш далолатномаси
B. Счёт-фактура, аудиторлик ҳисоботи
C. Счёт-фактура, аудиторлик хулосаси
D. Счёт-фактура, билдиришнома
7. Молиявий инвестициялар аудитида энг кўп учрайдиган камчилик бу қайси?
A. Молиявий инвестициялар содир бўлганлигини тасдиқловчи ҳужжатларнинг йўқлиги
B. Молиявий инвестициялар бўйича шартноманинг йўқлиги
C. Молиявий инвестициялар бўйича далолатноманинг йўқлиги
D. Молиявий инвестициялар бўйича билдиришноманинг йўқлиги
8. Молиявий инвестициялар аудитида энг кўп учрайдиган камчилик бу қайси?

- A. Молиявий инвестициялар бўйича олинган даромадлардан ҳисобланган солиқларнинг нотўғрилиги
- B. Молиявий инвестициялар бўйича асосий фаолиятдан ҳисобланган солиқларнинг нотўғрилиги
- C. Молиявий инвестициялар бўйича асосий фаолиятнинг бошқа соҳаларидан ҳисобланган солиқларнинг нотўғрилиги
- D. Молиявий инвестициялар бўйича фавқулодда фойдадан ҳисобланган солиқларнинг нотўғрилиги

9. Молиявий инвестициялар аудитида энг кўп учрайдиган камчилик бу қайси?

- A. Молиявий инвестициялар бўйича қонуний ва меъёрий ҳужжатларнинг талабларини бажармаслик
- B. Молиявий инвестициялар бўйича қонуний ва меъёрий ҳужжатларнинг мазунини яхши билмаслик
- C. Молиявий инвестициялар бўйича қонуний ва меъёрий ҳужжатларнинг мавжудлигини билмаслик
- D. Молиявий инвестициялар бўйича қонуний ва меъёрий ҳужжатларнинг устуворлигини эътироф этмаслик

10. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар нима?

- A. Тузилиши шарт бўлган ҳужжат
- B. Тузилиши шарт бўлмаган ҳужжат
- C. Зарур бўлмаган ҳужжат
- D. Ихтиёрий ҳужжат

11. Аудит натижаларини тадбиқ этиш – бу:

- A. Аудитор ҳисоботида акс эттирилган хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича амалга ошириладиган ишлар мажмуаси
- B. Аудитор хулосасида акс эттирилган хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича амалга ошириладиган ишлар мажмуаси
- C. Хўжалик юритувчи субъект раҳбариятига хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича аудиторнинг ёзма ахбороти
- D. Хўжалик юритувчи субъект раҳбариятига хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича аудиторнинг ёзма билдиргиси

12. Аудиторлик текширувида аниқланган хато ва камчиликлар:

- A. Далолатномада акс эттирилади
- B. Аудиторлик ҳисоботида кўрсатилади
- C. Аудиторлик хулосасида акс эттирилади
- D. Далолатномада ва аудиторлик хулосасида акс эттирилади

Эксперт варағи №1

Мавзун и ўргангандан кейин қуйидаги саволларга ўзингизни қисқа фикрингизни ёзма равишда билдиринг:

Молиявий инвестициялар аудити натижалари қайси ҳужжат билан умумлаштирилади?

Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот қандай тайёрланади?

Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳулоса қандай тайёрланади?

Молиявий инвестициялар аудити натижалари мижозга қайси ҳужжатлар орқали тақдим этилади?

Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган энг кўп учрайдиган камчиликларни изоҳланг?

Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар бу нима?

Аудит натижаларини тадбиқ қилиш аудиторлик текширувини ташкил этишнинг нечанчи босқичи?

Аудиторлик текширувида аниқланган хато ва камчиликлар қайси ҳужжатда акс эттирилади?

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

«БИРГАЛИК ДА ИШЛАЙМИЗ» ЎҚУВ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Биргаликда ишлаш: ўқув гуруҳи кичик гуруҳларга бўлинади. Уларнинг ҳар бирига бир хил топширик берилади. Ҳар бир кичик гуруҳ ўрганилаётган мавзу бўйича эксперт бўлади ва бошқаларни ўргатади.

Ҳар бир гуруҳнинг мақсади бошқа барча гуруҳлардан фарқли ўлароқ мавзуга доир топширикларни тўла ҳажмда ва тўғри ечишдан иборат бўлади.

«Биргаликда ишлаймиз» технологиясидан фойдаланган ҳолда гуруҳларда ишни ташкил этиш жараёнининг тузлиши

1. Гурух талабалари сафидан 4 кишидан иборат бўлган алоҳида қуйи гурухлар тузилади.
↓
2. Ҳар бир қуйи гурухга бир хил топшириқ берилади, уларга **эксперт варақалари** тарқатилади.
↓
3. Ҳар бир қуйи гурух эксперт варақасида келтирилган умумий топшириқ устида ишлайди.
↓
4. Барча қуйи гурух аъзоларининг мини-маърузалари тингланади. Умумий натижа (бутун эксперт варағи бўйича саволлар жавоби)ни шакллантиради ва уни эшитади.

Гурухларда ишлаш қоидаси

Шеригингизни диққат билан тингланг.

Гурух ишларида ўзаро фаол иштирок этинг, берилган топшириқларга масъулият билан ёндашинг.

Агар ёрдам керак бўлса, албатта мурожаат қилинг.

Агар сиздан ёрдам сўрашса, албатта ёрдам беринг.

Гурухлар фаолиятининг натижаларини баҳолашда ҳамма иштирок этиши шарт.

Аниқ тушунмоғимиз лозим:

Бошқаларга ўргатиш орқали ўзимиз ўрганамиз;

Биз битта кемадамиз: ёки биргаликда сузиб чиқамиз, ёки биргаликда чўкиб кетамиз.

4. Масалалар ва машқлар тўплами

1-Масала

«В» Компанияси «А» компаниясининг номинал қиймати 23000000 сўм ва «Б» компаниясининг номинал қиймати 18000000 сўм бўлган акцияларни харид қилди. «А» компаниясининг акциялари учун 29000000 сўм ва 5000 сўм бўлган брокерлик ҳаққи тўлади. «Б» компаниясининг акциялари учун 15000000 сўм ва 7000 сўм брокерлик ҳаққи тўланди. «В» Компанияси бухгалтерия ҳисобида молиявий қўйилмаларни 41000000 сўмда акс эттиради. Йўл қўйилган хатони аниқланг ва хулоса беринг.

2-Масала

Корхона 2 000 000 сўмга облигацияларни сотиб олди. Облигацияларнинг номинал қиймати 10 000 сўм. Облигациялар бўйича йиллик 29% ставкада ҳар ойда фоизларни тўлаш шарти билан 5 йил муддатга муомалага чиқарилган.

Талаб қилинади:

Облигацияларнинг Ҳарид қилиниши ва бир ой учун ҳисобланган офиз суммаси тўғри ҳисобланганлигини текширинг.

Дт 5810 Кт 5110 2 000 000

Дт 5810 Кт 9530 580 000

3-Масала

Корхона “Ўзбек кўмир” АЖнинг муомалада бўлган акцияларнинг 29%га тенг бўлган 2 900 000 дона акцияларини сотиб олди. Акциянинг номинал қиймати 500 сўм. “Ўзбек кўмир” АЖнинг акционерларнинг умумий йиғилишининг қарорига биноан ҳар бир дона акцияга акциянинг номинал қийматидан 75% миқдорида дивиденд эълон қилди. “Ўзбек кўмир” АЖ ўзининг соф фойдасини 5 000 000 000 сўм деб эълон қилди.

Корхонанинг ҳисоб сиёсатига биноан қиматли қоғозларни улушли усулда олиб боради.

Талаб қилинади:

Акцияларнинг Ҳарид қилиниши, ҳисоб сиёсатига биноан қимматли қоғозлар ҳисоби олиш боришнинг муқобил вариантларини санаб беринг ва эълон қилинган дивиденд суммаси тўғри ҳисобланганлиги ҳамда акс эттирилганлигини текширинг.

Дт 0610 Кт 5110 2 900 000

Дт 4840 Кт 9530 1 087 500 000

4-Масала

«Орзу» ишлаб чиқариш бирлишмасига карашли даволаш кабинетида инвентаризация натижалари бўйича 1 август 2012 йилда қўйидагилар аниқланди:

Асосий воситалар тури	Баҳоси сўмда	Ҳақиқий		Ҳисобот бўйича	
		Сони	Сумма	Сони	Сумма
1. Қандил	400	2	800	2	800
2. Парда	660	5	3300	6	3960
3. Китоблар учун шкаф	7500	3	22500	5	37500
4. Стенд	24000	2	48000	2	48000
5. Стенд	13000	1	13000	-	-
6. Аквариум	280	1	280	-	-
7. Гилам	39000	1	39000	3	117000
8. Тумбали стол	12500	1	125000	1	125000
Жами	-	-	251880	-	332260

Топшириқ:

Бухгалтерия ҳисоби миллий стандартининг 19-сон «Инвентаризацияни ташкил қилиш ва ўтказиш»га биноан қўйидагилар бажарилсин:

1. Таққослама ведомость тузилсин ва инвентаризация натижаси аниқлансин.

2. Камомад ва ортиқча чиққан асосий воситалар ҳужжатлаштирилиб, ҳисобдан чиқарилсин ёки киримга олинсин.

3. Юқоридаги муомалалар барча бухгалтерия праводкалари тузилсин.

4. БХМС – 4 га мос келиши текширилсин.

Аудиторлик хулосаси тузиш учун оралиқ ҳисоботи ёзилсин

5-Масала

Жорий қийматни топиш бўйича масала

Донор корхона 5 йил ичида 50000 сўм пул йиғилган. Агар йиллик фоиз ставкаси 4 фоиз бўлса, дастлабки қўйилма қанча бўлган.

6-Масала

Келгуси қийматни оддий фоизлар бўйича ҳисоблашга масала

Донор (инвестор) корхона акцептор (қарз олувчи) корхонага 5 йил муддатга 100000 сўм пулни 4 фоизлик ставка билан қарзга берди. Дисконтлаш формуласи орқали 3 йилдан сўнг йиғиладиган жами инвестиция ҳажмини топамиз.

7-Масала

Ширкатлар уюшмасидаги 2012 йил 5 июндаги №18 ва 10 июндаги №19 асосий воситаларни қабул қилиш топшириш актига асосан давлат томонидан берилган маблағга биноан ноҳия техника таъминоти корхонаси 120000 сўмга «Колос» комбайни ва 154000 сўмга ГАЗ-53 юк машинасини текинга берган. Текинга олинган асосий воситаларни хўжаликга олиб келиш харажати 5600 сўм ва 3400 сўмни ташкил қилган. Комбайн ва автомобил асосий воситалар составига қабул қилинган ва қуйидагича ёзув амалга оширилган.

Дт 0130- Кт-8810 120000 га; Дт 0130- Кт 8801 154000 га.

Талаб қилинади: асосий воситалар кирими ва ҳисобдаги камчиликларни аниқланг ва тўғриланг. Тафтиш далолатномасига критиш учун хулоса ёзинг.

8-Масала

Корхона капитал маблағлари ҳисобига 120000 сўм бошланғич қийматга эга бўлган асосий восита сотиб олган ва қуйидагича бухгалтерия ёзуви орқали акс эттирилган.

Дт-0140 Кт-8532

Ушбу жараён ҳақиқатда қандай акс эттирилиши керак эди. Юқоридаги ҳолат хўжалик фаолиятига қандай таъсир кўрсатади?

9-Масала

Қурилиш ташкилоти 4 этажли корхонанинг бошқарув идорасини 2012 йил 1 ноябрига топшириш учун шартнома имзолаган. Бошқарув идорасининг сметаси тузилганда 420 млн суммани ташкил қилган. Қурилиш ташкилоти баъзи бир сабабларга кўра объектни 20 кунга кечиктириб топширган ва смета харажатларига нисбатан 30 млн сўм кўп харажат қилинган. Бу ҳолда корхона раҳбарияти қурилиш ташкилотига қандай этироз билдиради.

10-Масала

Бошланғич қиймати 8000000, эскириши 2000000, келишилган нарх 12000000, КҚС 20% бўлган асосий воситалар сотилди. Асосий воситаларни сотишдан 3500000 сўм фойда кўрсатилган. Хатони аниқланг ва счётларда акс эттиринг. Хулоса бериш учун мулоҳазалар тайёрланг.

11-Масала

Асосий воситанинг бошланғич қиймати 1600000, ликвидация қиймати 100000, ишлатиш муддати 5 йил. Унга биринчи йил 640000, иккинчи йил 384000, учинчи йил 230400, тўртинчи йил 138240, бешинчи йил 107360 сўм эскириш ҳисобланган. Лекин ҳисоб сиёсатида коммутатив усулда эскириш ҳисоблаш белгиланган. Аудиторнинг вазифаси.

12-Масала

Бошланғич қиймати 4900000 сўм, эскириш 1200000 сўм, келишилган нархи 8000000 сўм бўлган асосий восита узоқ муддатга ижарага берилган. Ижарага берувчи ташкилот 2100000 сўм фойда кўрсатган. Хатони аниқланг ва счётларда акс эттиринг. Хулоса бериш учун мулоҳазалар тайёрланг.

13-Масала

Облигациянинг қиймати 4000000 сўм, муддати 5 йил. Фоизлар 1 йилда икки марта 3% дан тўланди. Компания бу облигацияларни бозор баҳосида сотиб олди, яъни 4280000 сўмга ва ҳар йили 24000 сўм фойда счётида кўрсатилган. Хатони топинг ва тўғри акс эттиринг. Хулоса бериш учун мулоҳазалар тайёрланг.

14-Масала

Компания «А» компаниясининг номинал қиймати 23000000 сўм ва «Б» компаниясининг номинал қиймати 18000000 сўм бўлган акцияларни харид қилди. «А» компаниясининг акциялари учун 29000000 сўм ва 500 сўм бўлган брокерлик ҳаққи тўлади. «Б» компаниясининг акциялари учун 15000000 сўм ва 700 сўм брокерлик ҳаққи тўланди. Бухгалтерия ҳисобида молиявий қўйилмаларни 41000000 сўмда акс эттиради. Хатони топинг, хулоса бериш учун мулоҳазалар тайёрланг.

Мисол: «А» объект қурилиши капитал сарфи смета бўйича 100 миллион сум, унга ҳақиқий сарфлар қуйидагича: январь ойида - 15 млн.сум; февраль ойида 20 млн сум; март ойида -25 млн сум; апрель ойида 15 млн сум; май ойида - 15 млн сум; июнь ойида -10 млн сум. Ҳисобот йилнинг 2 январида 1 йилга олинган кредит 80 млн сум. Йиллик гулов ставкаси - 10 %. Фоизлар ҳар чорақда 5фтача фоиз усулида капиталлашади.

Талаб қилинади:

- Ушбу капитал қурилиш объект бўйича капиталлашадиган фоиз туловининг уртача фоизини 1 ва 2- чорақлар учун ҳисоблаш;
- Ҳар чорақда фоиз тулови суммасини ҳамда унинг капиталлашадиган ва капиталлашмайдиган суммаларини топиш;
- Фоиз туловларининг капиталлашувига ва уларнинг капиталлашмайдиган ва ҳаражат сифатида тан олинадиган суммаларига бухгалтерия ёзувларини қилиш.

15-Масала

2001 йил 1 январда 6 йиллик облигацияни 5,000 ш.б. суммасида йиллик 10 % ҳисобидан чиқарилди, фоизлар бир йилда икки мартаба (31 декабр ва 1 июлда) тўланади, бозор ставкаси 12 %. 2007 йил 1 январда облигация сотиб олинади.

Топширик:

2001 йил 1 январ, 1 июл, 31 декабр ва 2002 йил 1 январ ҳолатига тегишли утказмаларни беринг. 2001 йил 31 декабрга балансдаги Узоқ муддатли мажбуриятларни курсатинг.

ИШ ҶИНИ №1

1-Гурух

“А” тадбиркор аудитор билан биргаликда бир неча ҳафта давомида Фарғона водийсида сайр қилмоқда. Саёҳат давомида тадбиркор ҳар хил корхоналарда ўз улуши билан қатнашиш имкониятини ахтариб юрибди. Аудитор унга капитал қўйилмалари бўйича маслаҳатлар бериши ва тадбиркор аъзо бўлган жамоат корхонасининг йиллик молиявий ҳисоботини текшириши лозим.

Мустақиллик принциpidан келиб чиққан ҳолда, аудиторнинг фаолиятини маслаҳатчи ва йиллик молиявий ҳисоботни текширувчи аудитор сифатида қандай баҳолаш мумкин?

2-Гурух

Йиллик ҳисоботни текшириш давомида аудитор ўз мижозининг рақобатбардош корхонасини сотиб олиш нияти борлигини аниқлади. Агар ушбу далил (факт) маълум бўлиб қолса, рақобатбардош корхонанинг акцияларининг курси ошиб кетади. Аудитор воситачилар ёрдамида ушбу корхонанинг акциясини сотиб олиш ва шу билан бирга юқори фойда олиш имконияtidан воз кечиш нияти йўқ.

Аудитор бундай ҳолда профессионал мажбуриятини бузмаяптими?

3-Гурух

Бир неча йиллар давомида мижоз ўз молиявий ҳисоботларни тасдиқлаб бериш тўғрисида фақат битта аудиторлик фирмага мурожаат қилмоқда. Ушбу вақт давомида аудиторлик текширувда бир аудиторларнинг бригадаси қатнашиб келмоқда ва улар йилдан-йилга аудитнинг аниқ бир участкаларида (“Асосий воситалар”, “Товарлар” ва ҳ.к.) ихтисослашмоқда.

Бундай вазиятда аудитнинг камчиликлари ва афзалликлари нимадан иборат?

4-Гурух

Сизнинг аудиторлик фирмангиз ўтган ҳисобот йили учун мижозининг молиявий ҳисоботни тайёрлаб берди. Уч ҳафтадан кейин мижозингиз сизга телефон қилиб, ҳужжатларнинг бирида хатоликка йўл қўйилганлиги тўғрисида арз қилмоқда.

Шундай хатоликларни олдини олиш учун иш сифатини назорат қилиш бўйича қандай чоралар қўрилиши лозим?

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганл иги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				
3				
4				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

ИШ ҲИСОБИ №2

1-Гуруҳ

Аудит ўтказилиши режалаштирилаётган корхонада риск даражаси паст бўлиб, аудиторлик рисклар мақбул тўпламининг энг юқори чегараси 5%га тенг. Корхона иктисодиётнинг барқарор тармоғида фаолият кўрсатганлиги учун ички хўжалик rischi 70%га, назорат воситалари rischi 40%га тенг деб баҳоланган.

Талаб қилинади:

Аниқламаслик, яъни хатолар ва молиявий ҳисоботдаги камчиликларнинг аниқланмаслик riskини ҳисобланг ва изоҳланг.

2-Гуруҳ

Мижоз корхонада аудиторлик rischi юқори. Аудиторлик рисклар мақбул тўпламининг энг юқори чегараси 5%га тенг. Корхона иктисодиётнинг барқарор тармоғида фаолият кўрсатганлиги учун ички хўжалик rischi 90%га, назорат воситалари rischi 80%га тенг деб баҳоланган.

Талаб қилинади:

Аниқламаслик, яъни хатолар ва молиявий ҳисоботдаги камчиликларнинг аниқланмаслик riskини ҳисобланг ва изоҳланг.

3-Гуруҳ

Мижоз кейинги йилда ўтказиладиган аудиторлик текширувга олдиндан тайёргарлик кўриш мақсадида барча ҳужжатларни тайёрлаш (маблағ ва вақтни тежаш) учун аудиторнинг ишчи ҳужжатларидан нусха кўчириб беришни илтимос қилди.

Талаб қилинади:

а) мустақиллик нуктаи назардан қандай муаммо келиб чиққаетганини аниқланг;

б) аудиторнинг берилаётган таклифга муносабати қандай бўлиши лозим.

4-Гурух

Сизнинг мижозингизнинг учта катта дўкони мавжуд. Ҳар бири бир қанча бўлимлардан иборат. Барча бўлимлар ҳеч бўлмаганда беш йилда бир марта тўлиқ текширувдан ўтиши лозим. Аудиторлик таваккалчилик қаерда юқори бўлса, ўша бўлимлар обдон текширилиши лозим. Маълумки, ўтган йили ушбу дўконларда аудит ўтказилган. Ҳар бир дўконда ички назорат бўлими мавжуд.

Талаб қилинади:

Таваккалчиликни баҳолаш учун аудитор қандай ҳаракатларни амалга ошириши лозимлигини аниқланг.

Гурух ишларини баҳолаш жадвали

Гурух	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				
3				
4				

Ҳар бир гурух бошқа гурухнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гурух бўйича олинган баҳо, ҳар бир гурух аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

Ақлий ҳужум қоидалари

Ҳеч қандай ўзаро баҳолаш ва танқидга йўл қўйилмайди!

Таклиф этилаётган фикрларни баҳолашга шўшилма, агарда улар ғаройиб бўлса ҳам – барча нарса мумкин.

Танқид қилма – барча фикрлар тенг қадрли.

Сўзловчини тўхтатма!

Танбех берма!

Мақсад бу миқдор!

Агар фикрла қайтарилса хафа бўлма ва аччиқланма.

Тасаввурингга эрк бер!

Пайдо бўлаётган фикрлардан ўзингни тўхтатма, агар сенингча улар қабул қилинган чизмаларга мос келмаса ҳам.

Муаммо ҳаммага маълум усуллар орқали ечилиши мумкин деб ўйлама.

ИШ ҲИСОБИ №3

1-Гуруҳ

Отабек Жавлиев 480 000 сўмга сотиб олинган автомобил ювиш устахонаси билан ўз ишини бошлади. Устахона ер, бино ва ускуналардан иборат. Агар активлар алоҳида сотиб олинганда, ер учун 120 000 сўм, бино учун 270 000 сўм ва ускуна учун 210 000 сўм тўланган бўлар эди. Янги корхонанинг ер, бино ва ускуна ҳисобларида суммалар тўғри акс эттирилганлигини аниқланг.

Дт 0110 120 000

Дт 0120 270 000

Дт 0130 210 000

Кт 5210 600 000

2-Гуруҳ

«Гулчеҳра» корхонаси ўз заводидаги ерни автотўхташ сифатида ишлатиш учун сотиб олди. Корхона томонидан қуйидаги Харажатлар амалга оширилган: сотиб олиш қиймати 150 000 сўм, брокерга тўлов 20 000 сўм, рўйхатга олиш ва бошқа Харажатлар 11 000 сўм, ер участкасидаги бинони бузиш 40 000 сўм, ерни текислаш 21 000 сўм, автотўхташни ёритиш 16 000 сўм, автотўхташ учун белгилар 32 000 сўм. «Ер» ва «Ерни ободонлаштириш» ҳисобларининг дебитида акс эттирилган сумманинг тўғрилигини аниқланг.

Дт 0110 161 000

Дт 0111 37 000

Дт 9430 20 000

Дт 2010 72 000

Кт 0810 290 000

3-Гуруҳ

Молия институти Янги ўқув марказини 2003 йилда қуриб битказди. Сизни ўқув марказ менежер лавозимида ёллашди. Ҳисоб ёзувларини ўрганиш натижасида «Ўқув марказ» ҳисобларининг дебитида қуйидаги харажатлар борлиги аниқланди:

Ер қиймати	34 900
Ерни сотиб олиш учун юрист гонорари	598 000
Архитектор гонорари, бино дизайни	102 000
Пудратчиларнинг хизмат ҳақи, бино	1 020 000
Пудратчиларнинг хизмат ҳақи, автотўхташ	135 600
Пудратчиларнинг хизмат ҳақи, электр таъминот (бино учун)	164 000
Геодезия харажатлари	9 200
Ўқув маркази учун ускуна, стол ва стуллар	1 364 000
Ўқув марказида ускунани ўрнатиш харажатлари	68 000
Ерни текислаш учун харажатлар	14 000
Ландшафт (маназарани) ўзгартириш	55 000
Жами ҳисоб сальдоси	<u>3 564 700</u>

Марказнинг қурилиш даврида Молия институти ходими тўлиқ ставкада ушбу лойиҳада ишлади. Қурилиш майдончаси сотиб олиш ва тайёрлашга унинг икки ой вақти, ерни ободонлаштириш учун бир ой вақти, хоналар учун ускуна, стол ва стулларни сотиб олиш ва ўрнатиш учун бир ой вақти кетди. Ходимга тўққиз ой давомида 72 000 сўм миқдорида иш ҳақи ҳисобланган ва маъмурий Харажатларида акс эттирилган. Ўқув маркази 1 ноябрда ўз ишни бошлаган.

Талаб қилинади:

«Ер», «Ерни ободонлаштириш», «Бино» ва «Ускуна» устун (смет)лардан иборат бўлган жадвал тайёрланг. Юқорида санаб ўтилган ҳар бир Харажатларни керакли устунда ёзинг. Ҳар бир устуннинг жамини ҳисобланг.

31 декабр ҳолатида ўқув марказига тегишли бўлган керакли тузатиш ёзувларини беринг, йил охирида сметлар ёпилмаган деган тахмин билан.

4-Гуруҳ

«Абдусалом» фермер хўжалиги ишлатилган тракторни 3 500 000 сўмга сотиб олди. Тракторни ишчи ҳолатига келтириш учун 220 000 сўмга янги шина, ва 2800 000 сўм капитал ремонт ўтказиш зарур эди. Биринчи бак ёқилғи 10 000 сўмни ташкил қилди. Тракторнинг фойдали хизмат қилиш муддати 6 йил, тугатиш қиймати эса 40 000 сўмни ташкил қилади. Тракторнинг бошланғич қийматини ва амортизация қилинадиган қийматини аниқланг ва тўғри чизикли усулни қўллаган ҳолда биринчи йил учун амортизацияни ҳисобланг.

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				
3				
4				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

ИШ ЎЙИНИ №4

1-Гуруҳ

«УзЛукойл» компанияси 29 000 000 сўмга бурғулаш платформасини сотиб олди. Компания бурғулаш платформанинг фойдали хизмат қилиш муддатини беш йил ёки 200 000 км, ва тугатиш қийматини 450 000 сўм деб

баҳоламоқда. 2003 йилда платформа 38 000 км юрган. Компания учун молиявий йил 31 декабрда тугайди.

2003 йил молиявий йилга 13 январ 2002 йилда сотиб олинган бурғулаш платформа учун қуйидаги усулларни фойдаланилган ҳолда амортизация ҳисобланг: (1) тўғри чизикли усулда, (2) ишлаб чиқариш усулида, (3) кумулятив усулида, (4) иккиланган камайиб боровчи қолдиқ усули. (4) усулда аниқланг суммадан фойдаланиб, бош дафтарда иккинчи йилга амортизацияни акс эттириш учун проводкани беринг ва балансда платформа қандай акс эттирилиши лозим?

2-Гуруҳ

«Ўзбеккўмир» АЖ тахминан 10 000 000 тонна конга эга бўлган ерни 8 800 000 сўмга сотиб олди. Ернинг консиз қиймати 1 600 000 сўмни ташкил қилади. Компания барча конни ўн йил давомида қазиб олишни режалаштирмоқда. Кон жойлашган ерда 800 000 сўмлик бино қурилди, унинг фойдали хизмат муддати 30 йил. Бошланғич баҳоси 960 000 сўм бўлган ускуна бинода жойлаштирилди. Ускунанинг хизмат қилиш муддати 10 йил. Бино ва ускунанинг узоқда жойлашганлиги сабабли унинг тугатиш қиймати йўқ. Компания биринчи йилда 800 000 тонна конни қазиб олди.

Талаб қилинади:

1. Бир тоннага тўғри келадиган емирилиш харажатини аниқланг.
2. «Ўзбеккўмир» АЖ емирилиш бўйича харажатлар суммасини аниқланг ва ҳисобларда акс эттиринг.
3. Бино учун йиллик амортизация харажатларини аниқланг.
4. Ускуна учун йиллик амортизация харажатларини аниқланг, муқобил усулдан бирни танлаган ҳолда: (а) тўғри чизикли усул ва (б) емирилишга нисбатан пропорционал равишда.

3-Гуруҳ

Бошланғич баҳоси 3 240 000 сўм, ҳисобланган эскириш суммаси 1 800 000 сўм бўлган ускуна ҳисобдан чиқарилди. Бош дафтарда акс эттириш учун асосий воситаларнинг ҳисобдан чиқарилишига бухгалтерия проводкасини беринг, қуйидаги ҳар бир ҳолатни ҳисобга олган ҳолда: (а) ҳеч қандай қиймати бўлмаган актив сифатида, (б) 600 000 сўмга сотилган, (в) 1 600 000 сўмга сотилган.

4-Гуруҳ

«Шифонур» клиникаси ўзининг рентген хонаси учун махсус рентген машинасини сотиб олди. Машинанинг қиймати 31 156 000 сўм, фойдали хизмат кўрсатиш муддати ўн йил ва тугатиш қиймати 315 600 сўм. Икки йил фойдаланилгандан кейин (тўғри чизикли усулда эскириш ҳисобланган) рентген машинасининг фойдали хизмат муддати саккиз йил эканлиги

аниқланди. Тугатиш қиймати ўзгармаган. Ушбу ахборотдан фойдаланиб, учинчи йил учун амортизация ажратма суммасини аниқланг.

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганл иги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				
3				
4				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

ИШ ЎЙИНИ №5

1-Гуруҳ

Корхона томонидан 850 000 сўм қийматдаги товар белгисига бўлган мутлақ ҳуқуқ сотиб олинди. Бундан ташқари, товар белгисини сотиб олиш билан боғлиқ бож тўлови ва маслаҳат хизматлари учун ҚҚС билан 125 000 сўм миқдорида пул тўланган. Ушбу номоддий активни ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини текширинг.

Дт 0820 850 000

Дт 9430 125 000

Кт 5110 975 000

2-Гуруҳ

Корхона томонидан “Муаллиф” маълумотлар базасига мутлақ ҳуқуқ сотиб олинган. Мутлақ ҳуқуқнинг қиймати 10 000 АҚШ доллари. Қуйидаги қўшимча ҳақлар тўланган: (а) божхона тўловлари 18 000 сўм; (б) валюта конвертацияси учун банк хизматига 20 000 сўм; (в) бож ва маслаҳат хизматлари 200 000 сўм.

Тўлов 100% олдиндан ҳақ тўлаш орқали амалга оширилган.

1 АҚШ долларининг сўмга нисбатан курси: олдиндан тўловни амалга ошириш вақтида – 1200 сўм, БЮД расмийлаштириладиган ва божхона тўловлари амалга оширилаётган кунда 1225,50 сўм.

Талаб қилинади:

Номоддий активнинг қиймати тўғри аниқланганлигини текширинг ва счетларда акс эттиринг.

3-Гуруҳ

Корхонанинг балансида асбобни ихтиро қилишга оид патент ҳисобда туради. Патентнинг бошланғич қиймати 1 500 000 сўм, ҳисобланган амортизация суммаси 650 000 сўмни ташкил қилади.

Корхона ҳуқуқдан воз кечиш бўйича шартнома тузди, ушбу шартномага асосан ихтирога оид патент 2 000 000 сўмга, шу жумладан ҚҚС бошқа ишлаб чиқариш корхонасига берилди.

Талаб қилинади:

Номоддий активнинг сотилиши муносабати билан ҳисобдан тўғри чиқарилганлигини текширинг ва счетларда акс эттиринг.

4-Гуруҳ

Ишлаб чиқариш корхонаси бошқа фирма томонидан сотиб олди. Сотиб олиш қиймати 20 000 000 сўмни ташкил қилади. Бунда солтиб олинган фирманинг активлари ва мажбуриятлари миқдори бухгалтерия балансига мувофиқ 12 500 000 сўмни ташкил қилади, шу жумладан:

- асосий воситалар – 9 000 000 сўм (ишлаб чиқариш асосий воситалари – 8 000 000 сўм, ноишлаб чиқариш асосий воситалари – 1 000 000 сўм);
- тугалланмаган қурилиш – 1 350 000 сўм;
- моддий ишлаб чиқариш заҳиралари – 1 000 000 сўм;
- тайёр маҳсулотлари – 1 150 000 сўм.

Талаб қилинади:

Номоддий активнинг сотиб олинishi муносабати билан ҳисобда тўғри акс эттиринг ва йиллик амортизация суммасини аниқланг.

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				
3				
4				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

ИШ ЎЙИНИ №6

1-Гурух

Корхона 2 000 000 сўмга облигацияларни сотиб олди. Облигацияларнинг номинал қиймати 10 000 сўм. Облигациялар бўйича йиллик 29% ставкада ҳар ойда фоизларни тўлаш шарти билан 5 йил муддатга муомалага чиқарилган.

Талаб қилинади:

Облигацияларнинг Ҳарид қилиниши ва бир ой учун ҳисобланган офиз суммаси тўғри ҳисобланганлигини текширинг.

Дт 5810 Кт 5110 2 000 000

Дт 5810 Кт 9530 580 000

2-Гурух

Корхона “Ўзбек кўмир” АЖнинг муомалада бўлган акцияларнинг 29%га тенг бўлган 2 900 000 дона акцияларини сотиб олди. Акциянинг номинал қиймати 500 сўм. “Ўзбек кўмир” АЖнинг акционерларнинг умумий йиғилишининг қарорига биноан ҳар бир дона акцияга акциянинг номинал қийматидан 75% миқдорида дивиденд эълон қилди. “Ўзбек кўмир” АЖ ўзининг соф фойдасини 5 000 000 000 сўм деб эълон қилди.

Корхонанинг ҳисоб сиёсатига биноан қиматли қоғозларни улушли усулда олиб боради.

Талаб қилинади:

Акцияларнинг Ҳарид қилиниши, ҳисоб сиёсатига биноан қимматли қоғозлар ҳисоби олиш боришнинг муқобил вариантларини санаб беринг ва эълон қилинган дивиденд суммаси тўғри ҳисобланганлиги ҳамда акс эттирилганлигини текширинг.

Дт 0610 Кт 5110 2 900 000

Дт 4840 Кт 9530 1 087 500 000

3-Гурух

Корхона номинал қиймати 1000 000 сўм бўлган облигацияни 1250 000 сўмга сотиб олди. Облигация бўйича фоизлар йиллик 20% ставкада ҳар чоракда тўланади. Облигациянинг муомалада бўлиш вақти 3 йил.

Талаб қилинади:

Облигацияларнинг Ҳарид қилиниши ва бир чорак учун ҳисобланган офиз суммаси тўғри ҳисобланганлигини текширинг.

Дт 5810 Кт 5110 1 000 000

Дт 4830 Кт 9530 50 000

4-Гурух

Корхона таъсисчилар билан келишилган ҳолда акцияларни бозор қиймати бўйича устав капиталиган улуш сифатида берди. Акциялар пакетининг номинал қиймати 1 000 000 сўм (бир дона акциянинг номинал қиймати 1000 сўм). Берилаётган акциялар пакетининг бозор қиймати 1 200 000 сўмни ташкил қилади.

Талаб қилинади:

Қимматли қоғозлар ҳисобдан тўғри чиқарилганлигини текширинг.

Дт 0610 Кт 9220 1000 000
Дт 9220 Кт 0610 1200 000
Дт 9220 Кт 8330 200 000

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганл иги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				
3				
4				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

ИШ ЎЙИНИ №7

1-Гуруҳ

Корхона 1000 кг мойли буёқ сотиб олди. Материаллар ҳисоби ҳақиқий таннарх бўйича юритилади. Мол етказиб берувчининг ҳисоб-китоб ҳужжатларига кўра 1 кг буёқнинг нархи 4320 сўмни ташкил қилади, шу жумладан ҚҚС-720 сўм.

Талаб қилинади:

Ушбу хўжалик операция ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини текширинг.

Дт 1010 Кт 6010 432 000

Дт 6410 Кт 6010 72 000

2-Гуруҳ

Ҳисобот даврининг бошида корхонада 2 000 000 сўмлик материаллар бор эди. 1 000 000 сўмлик материаллар асосий ишлаб чиқаришда, ёрдамчи ишлаб чиқаришда 200 000 сўмлик, транспорт воситаларнинг ремонтига 50 000 сўмлик, маъмурий-бошқарув эҳтиёжларига 10 000 сўмлик, маҳсулотни сотишда 50 000 сўмлик, ётоқхонанинг ремонтига 20 000 сўмлик материаллар ишлатилган.

Корхона бухгалтериясида қуйидагича бухгалтерия проводкаси берилган:

Дт 2010 1 000 000
 Дт 2310 200 000
 Дт 9410 60 000
 Дт 9420 70 000
 Дт 4410 180 000
 Кт 1010 1 330 000

Счетлар корреспонденциясини ва материалларни ҳисобдан чиқарилишини текширинг. Аудитор ҳисоботи учун ёзувларни тайёрланг.

3-Гуруҳ

15 сентябрдаги банк кўчирмасига мувофиқ қурилиш материаллари базасига материаллар учун счет-фактурага бўйича 230 000 сўм пул маблағи тўланган. Счет-фактурага юкхати илова қилинмаган. Мазкур сумма бўйича ҳисоб регистрида 6990 “Бошқа мажбуриятлар” счетининг дебети ва 5110 “Ҳисоб-китоб рақами” счетининг кредити бўйича бухгалтерия проводкаси берилган. Омборда моддий бойликларни ҳисоб олиш регистрларида ва материал ҳисоботларда ушбу счет-фактура бўйича материаллар омборга кириш қилинганлиги тўғрисида маълумотлар йўқ.

Талаб қилинади:

Ушбу хўжалик операциянинг мазмунини изоҳланг. Аудитор ҳисоботи учун ёзувларни тайёрланг.

4-Гуруҳ

Корхона мунтазам равишда ҳисобдор шахслар (хайдовилар) орқали хизмат атомобиллари учун атомобилларга ёнилғи тарқатиш шахобчаларидан ёнилғи-мойлаш материалларини сотиб олган. ҚҚС ҳисоблаш йўли билан 20% белгиланган ставка бўйича аниқланади.

Ҳисобдаги ёзувлар хайдовчилар томонидан тақдим этилган ёнилғи-мойлаш материаллари сотиб олинганлигини тасдиқловчи йўл варақалари орқали амалга оширилган. Ҳисобот йилида жами 100 000 сўмлик ёнилғи-мойлаш материаллари сотиб олинган, жумладан бюджетдан қоплаш учун 16667 сўм ҳисобланган.

Бухгалтерия ҳисобида қуйидаги ёзувлар амалга оширилган:

Дт 2010 Кт 4230 83 333
 Дт 4410 Кт 4230 16 667
 Дт 6410 Кт 4410 16 667

Талаб қилинади:

Ушбу хўжалик операция ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини текширинг.

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганл	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси,
-------	---------------------------------	---	------------------------	------------------------------

	тўғрилиги (20)	иги (10)		жами(35)
1				
2				
3				
4				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

ИШ ҲЙИНИ №8

1-Гуруҳ

Журнал-ордер ҳисоб юритиш шаклида товар-моддий захираларнинг синтетик ва аналитик ҳисоби аудитининг схемасини тузинг?

2-Гуруҳ

ФИФО, ўртача тортилган қиймати ва ҳар бир бирликнинг идентификация таннархи бўйича материалларни баҳоланг ҳамда ҳар бир методнинг афзалликлари ва камчиликларини ҳамда уларнинг таннарх ва маҳсулот рентабеллигига таъсирини айтинг?

3-Гуруҳ

Қийматликларнинг табиий камайиш нормаси доирасида ҳисобдан чиқариш бўйича ҳисоб-китобларни тузинг, ва ушбу хўжалик операцияларни амалга оширишда қандай хатоликларга йўл қўйилиши мумкинлини санаб беринг?

4-Гуруҳ

Тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқларини Харажатлар ҳисоби ва калькуляция методлари (соғда, норматив, буюртма, босқичма-босқич) орқали баҳоланг, ва таннархнинг ишончилиги ва маҳсулот сотишдан олинган молиявий натижани ҳисоблашда таъсирини кўрсатинг.

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганл	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси,
-------	------------------------------------	---	---------------------------	------------------------------------

	ва тўғрилиги (20)	иги (10)		жами(35)
1				
2				
3				
4				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

ИШ ЎЙИНИ №9

1-Гуруҳ

“SALVE” МЧЖнинг йил охиридаги ҳисоботида 6310 “Ҳаридорлардан олинган аванс” счётида Ҳаридорлардан олинган аванснинг 136 000 сўми, 4010 “Ҳаридорлардан олинган” счётида 136 000 сўмлик дебиторлик қарзи ҳисобда мавжуд. Текширув вақтида шартнома муддати 5 декабрда тугаганлиги аниқланди. Ҳаридорга маҳсулотлар 27 ноябрда ортиб жўнатилган ва у бухгалтерияда қуйидагича акс эттирилган:

Дт 4010 Кт 9020 136 000

Дт 9020 Кт 6410 16 320

Талаб қилинади:

Ушбу хўжалик операция ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини текширинг.

2-Гуруҳ

“SALVE” МЧЖ шартнома шартига биноан 50 000 АҚШ долларига тенг келадиган ўз маҳсулотларини хорижий Ҳаридорга ортиб жўнатди. маҳсулот ортиб жўнатилган санада 1 майда 1 АҚШ доллари 1000 сўмга тенг. Ҳаридор маҳсулот учун пул маблағини 60 кунда тўлайди. 1 АҚШ доллари 31 майда 1100 сўм, 30 июн тўлаш санасида 1150,25 сўмга тенг.

Талаб қилинади:

Ушбу хўжалик операция ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини текширинг.

Дт 4010 Кт 9020 50 000 000

Дт 9610 Кт 9540 5 000 000

Дт 4010 Кт 9540 2 512 500

Дт 5110 Кт 4010 50 000 000

3-Гуруҳ

Корхона қандиллар ишлаб чиқариш билан шуғулланади. Бир тшплам қандилларнинг асосий ишлаб чиқариш Харажатлари 1 450 000 сўм, жумладан материаллар Харажатлари 850 000 сўм, ишчиларнинг иш ҳақи – 400 000 сўм, ижтимоий суғуртага ажратмалар – 100 000 сўм. Қандилларни йиғиш ёрдамчи ишлаб чиқариш бўлимида амалга оширилади. Ёрдамчи бўлимнинг ушбу қандилларни йиғиш Харажатлари 145 000 сўмни ташкил этади.

Талаб қилинади:

Ушбу хўжалик операция ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини текширинг ва қандилларнинг ҳақиқий таннархини аниқланг.

Дт 2310 Кт 1010 850 000

Дт 2010 Кт 6710 100 000

Дт 2010 Кт 6520 400 000

Дт 2310 Кт 6710 145 000

Дт 2010 Кт 2810 1 450 000

4-Гуруҳ

Ҳаридорлар билан ҳисоб-китобларни 31.12.2005 йил ҳолатига кўра инвентаризациялаш натижасида корхонада 600 050 сўм миқдорида муддати ўтган дебиторлик қарзи борлиги аниқланди. Корхона экспертларининг баҳолашига кўра ушбу қарзнинг қопланиши даргумон ҳисобланади.

Корхонанинг ҳисоб сиёсатига биноан даргумон қарзлар бўйича резерв ташкил этиш – кредитга соф сотишдан фоиз усулида назарда тутилган.

Талаб қилинади:

1. Даргумон қарзлар бўйича резерв суммасини аниқланг ва счетларда акс эттиринг.

2. Даргумон қарзлар бўйича резерв ҳисоблашнинг бошқа усулларни санаб беринг.

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганл иги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				
3				
4				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ

аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қоникарли»; 0 – 18 баллар – «қоникарсиз».

ИШ ҲИСОБИ №10

1-Гуруҳ

Ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун мол етказиб берувчидан 2 400 000 сўм суммадаги материаллар сотиб олган, шу жумладан ҚҚС – 400 000 сўм. Материалларни етказиб бериш бўйича хизматлар автотранспорт ташкилоти томонидан бажарилди. Хизматлар қиймати 150 000 сўмни ташкил қилди, шу жумладан ҚҚС – 25 000 сўм. Мол етказиб берувчи ва транспорт ташкилотига пул маблағи 25% миқдорда олдиндан тўланган.

Талаб қилинади:

Ушбу хўжалик операциялари ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини текширинг.

Дт 6010 Кт 5110 480 000

Дт 4310 Кт 5210 37 500

Дт 1050 Кт 4310 2 400 000

Дт 1010 Кт 6010 150 000

2-Гуруҳ

Корхона ходими У.П.Жавлиевга хўжалик эҳтиёжлари: офис жиҳозлари, идишлар тўплами, маиший электроасбоблар сотиб олиш учун аванс 250 000 сўм пул берилди.

Амалга оширилган Харажатлар тўғрисида У.П.Жавлиев томонидан дўкон чекларини илова қилинган аванс ҳисоботини тақдим этди.

Қуйидагилар сотиб олинган: (а) идиш тўплами – 75 550 сўм, (б) гуллар учун ваза – 15 025 сўм, (в) ошхона асбоблари – 61 025 сўм, (г) электр кофе қайнатгич - 80 000 сўм.

Бухгалтерия ҳисобида қуйидаги ёзувлар амалга оширилган:

Дт 4220 Кт 5010 250 000

Дт 2010 Кт 4220 80 000

Дт 9420 Кт 4220 170 000

Хўжалик операциялари ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини текширинг.

3-Гуруҳ

2005 йил 1 январь ҳолига кўра “SALVE” МЧЖ бухгалтерия балансининг актив ва мажбуриятлари моддалри қуйидагича:

- номоддий активлар (соф қиймати) – 210 000 сўм;
- асосий воситалар (соф қиймати) – 1 850 000 сўм;
- узоқ муддатли молиявий қўйилмалар – 400 000 сўм;
- товар-моддий заҳиралар – 500 000 сўм;
- дебиторлик қарзи – 280 000 сўм;
- қисқа муддатли молиявий қўйилмалар – 300 000 сўм;
- пул маблағлари – 160 000 сўм;

- бошқа жорий активлар – 450 000 сўм;
- узоқ муддатли банк кредити бўйича қарзлар – 1 000 000 сўм;
- муддати кечиктирилган даромадлар – 170 000 сўм;
- бюджет ва бюджетдан ташқари фондларга қарзлар – 250 000 сўм;
- бошқа кредиторлик қарзлари – 360 000 сўм;
- устав капитали – 750 000 сўм;
- резерв капитали – 112 500 сўм;
- мулкни қайта баҳолаш бўйича резерв – 50 000 сўм;
- тақсимланмаган фойда – 1 457 500 сўм.

Талаб қилинади:

Жамиятнинг соф активлар қиймати аниқланг ва дивиденд эълон қилиши мумкинми?

4-Гуруҳ

Корхона банкдан 3 йил муддатга, йилига 24% ставка билан 6 000 000 сўм миқдоридан кредит олган. Кредитнинг асосий қарз қисми 1000 000 сўм ҳар йили, фоизлар эса ҳар чорақда тўланиши лозим.

Корхона бухгалтериясида ушбу операциялар қуйидагича акс эттирилган. Уларнинг тўғрилигини текширинг.

Дт 5110 Кт 7810 3000 000 сўм - кредит олинганда;

Дт 9420 Кт 9530 720 000 сўм – ҳар чорақда фоиз ҳисобланганда;

Дт 6010 Кт 5110 720 000 сўм - ҳар чорақда фоиз тўланганда.

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганлиги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				
3				
4				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

ИШ ЎЙИНИ №11

1-Гуруҳ

Бухгалтерия ходимиға 68000 сўм иш ҳақи, 20000 сўм мукофот, 12000 сўм нафақа, 14000 сўм ойлик йўл чиптаси ҳисобланган. Ходимга ҳисобланган суммадан ижро вароғи асосида 25% миқдорида ушланма ушлаб қолинади. Ходимнинг даромадидан қонунда назарда тутилган барча ушланмалар тўғри ҳисобланганлигини текширинг.

Дт 2010 Кт 6710 68 000 иш ҳақи
Дт 2010 Кт 6710 20 000 мукофот
Дт 2010 Кт 6710 12 000 нафақа
Дт 2010 Кт 6710 14 000 ойлик йўл чиптаси
Дт 6710 Кт 6520 16 000 ижро вароғи
Дт 6710 Кт 6410 26 870 даромад солиғи
Дт 6710 Кт 6521 2 850 нафақа фонди
Дт 6710 Кт 6510 1 140 қасаба ушюмаси

2-Гуруҳ

Маъмурий бошқарув ходимларга 1251 250 сўм миқдорида иш ҳақи, шу жумладан вақтинчалик меҳнатга лаёқатсизлиги туфайли нафақа 12 530 сўм, меҳнат таътили 23 654 сўм ҳисобланган. Ҳисобланган иш ҳақи, нафақа ва меҳнат таътил суммалари ва меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан ягона ижтимоий тўлов суммаси ҳисобларда тўғри ҳисобланганлигини текширинг.

Дт 2010 Кт 6710 1251 250
Дт 2010 Кт 6520 12 530
Дт 2010 Кт 6710 23 654
Дт 2010 Кт 6520 312 813

3-Гуруҳ

Маъмурий бошқарув ходимга январь ойида 86250 сўм иш ҳақи ҳисобланган ва 13960 сўм даромад солиғи ушлаб қолинган, февраль ойида эса 96850 сўм иш ҳақи ҳисобланди. Февраль ойи учун даромад солиқ суммаси ва бошқа ушланмалар тўғри ҳисобланганлигини текширинг.

Дт 9410 Кт 6710 96850 иш ҳақи
Дт 6710 Кт 6410 28 950 даромад солиғи
Дт 6710 Кт 6411 1 937 нафақа фонди
Дт 6710 Кт 6510 969 қасаба ушюмаси

4-Гуруҳ

Ходим 140 календар кунга ҳомиладорлик ва туғиш нафақасини ҳисоблаш учун вақтинчалик меҳнатга лаёқатсизлиги варақасини тақдим қилди. Ходимнинг бир кунлик ўртача даромади 968,50 сўм. Ходим тақдим қилган вақтинчалик меҳнатга лаёқатсизлик варақаси даврида 95 иш куни бор. Ходимнинг меҳнат стажи 2 йил 3 ой. Ходимга вақтинчалик меҳнатга лаёқатсизлиги туфайли тўланадиган нафақа миқдорини аниқланг, барча ушланмалар тўғри ҳисобланганлигини текширинг.

Дт 9420 Кт 6710 135 590 нафақа суммаси
Дт 6710 Кт 6410 27 571,10 даромад солиғи

Дт 6710 Кт 6411 3 389, 70 нафақа фонди
Дт 6710 Кт 6510 1 355, 90 касаба уюшмаси

Гуруҳ ишларини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Топширик ечимининг тўлиқлиги ва тўғрилиги (20)	Топширик ечимини сифатли расмийлаштирилганл иги (10)	Талабанинг фаоллиги(5)	Балларнинг максимал суммаси, жами(35)
1				
2				
3				
4				

Ҳар бир гуруҳ бошқа гуруҳнинг презентация маълумотларини баҳолаш мезонларига қараб баҳолайди. Гуруҳ бўйича олинган баҳо, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўртасида аниқланиб баҳоланади: 30 – 35 баллар - «аъло»; 25 – 29 – «яхши»; 19 – 24 баллар – «қониқарли»; 0 – 18 баллар – «қониқарсиз».

5.Тестлар

1. **Инвестиция лотинча «invest» сўзидан олинган бўлиб, -?**
А. Сармоя солиш деган маънони англатади
В. Акцияни харид деган маънони англатади
С. Қимматли қоғозни деган маънони англатади
D. Тендер орқали акция пакетини харид қилиш деган маънони англатади
2. **Вақти-вақти билан инвесторга муайян даромадни келтириб турадиган инвестициялар—бу:**
А. Бевосита инвестициялар
В. Венчур инвестициялар
С. Портфель инвестициялар
D. Аннуитет инвестициялар
3. **Корхонанинг илм-фан ютуқларига оид бойликларни харид қилишга сарфлаган маблағлари қандай номланади?**
А. Реал инвестициялар
В. Молиявий инвестициялар
С. Интеллектуал инвестициялар
D. Портфель инвестициялар
4. **Инвесторнинг аниқ мақсадга эришиш учун хизмат қиладиган ва бир бутун қилиб тўпланган турли қийматликларнинг йиғиндиси—бу:**
А. Бевосита инвестициялар
В. Венчур инвестициялар
С. Портфель инвестициялар
D. Ялпи инвестициялар
5. **Муайян хўжалик субъектини бошқаришда иштирок этиш ҳуқуқини олиш ва фойда кўриш мақсадида унинг устав капиталига маблағ солиш—бу:**
А. Бевосита инвестициялар
В. Венчур инвестициялар
С. Портфель инвестициялар
D. Ялпи инвестициялар
6. **Хатар билан боғлиқ янги фаолият соҳаларига йўналтириладиган инвестициялар—бу:**
А. Бевосита инвестициялар
В. Венчур инвестициялар
С. Портфель инвестициялар
D. Аннуимем инвестициялар
7. **Даромад олиш (худди фоизлар, роялти, дивидендлар ва ижара ҳақи сингари) ва асосий капитал қийматини кўпайтириш мақсадида унинг тасарруфида бўлган корхона активлари қандай номланади?**
А. Реал инвестициялар
В. Молиявий инвестициялар
С. Интеллектуал инвестициялар
D. Инновацион инвестициялар

8. **Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонунига биноан инвестициялар - ?**
- A. Иқтисодий фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар
 - B. Иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар
 - C. Иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар
 - D. Иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар
9. **Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонуни қачон қабул қилинган?**
- A. 1994 йил B. 1995 йил C. 1996 йил D. 1998 йил
10. **Ўзбекистон Республикасининг «Чет эл инвестицияси тўғрисида»ги Қонуни қачон қабул қилинган?**
- A. 1994 йил B. 1995 йил C. 1996 йил D. 1998 йил
11. **Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастурини ким тасдиқлайди?**
- A. Ўзбекистон Республикаси Президенти
 - B. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
 - C. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
 - D. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
12. **Умумдават аҳамиятига молик бўлган аниқ мақсадга мўлжалланган комплекс давлат дастурларининг лойиҳаларини ким белгилайди?**
- A. Ўзбекистон Республикаси Президенти
 - B. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
 - C. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
 - D. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
13. **Инвестиция фаолиятининг иштирокчиси лицензияланиши лозим бўлган фаолиятни амалга ошириш учун ким томонидан белгилаган тартибда лицензия олиши шарт?**
- A. Ўзбекистон Республикаси Президенти
 - B. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
 - C. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
 - D. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги

14. Қайси жавобда инвестор тушунчасига тўларок тавсиф берилган?

- A. Ўз маблағларини, қарзга олинган ва жалб этилган маблағларни, мулкый бойликларни инвестиция фаолияти объектларига инвестициялашни амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъекти
- B. Ўз маблағларини инвестиция фаолияти объектларига инвестициялашни амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъекти
- C. Ўз маблағларини, қарзга олинган ва жалб этилган маблағларни, мулкый бойликларни ва уларга доир ҳуқуқларни, шунингдек интеллектуал мулкка доир ҳуқуқларни инвестиция фаолияти объектларига инвестициялашни амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъекти
- D. Мулкый бойликларни ва уларга доир ҳуқуқларни, шунингдек интеллектуал мулкка доир ҳуқуқларни инвестиция фаолияти объектларига инвестициялашни амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъекти

15. Инвесторнинг фаолияти натижасида олинган фойдани (даромадни) муомалага киритиши нима дейилади?

- A. Деинвестиция
- B. Субинвестиция
- C. Проинвестиция
- D. Реинвестиция

16. Инвестиция фаолияти жараёнида маҳсулот (ишлар, хизматлар) баҳоси нимага биноан белгиланади?

- A. Тендер савдоси натижаларига
- B. Ёпиқ савдо натижаларига
- C. Кимощди савдоси натижаларига
- D. Биржа савдоси натижаларига

17. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонунига биноан инвестициялар қандай турларга бўлинади?

- A. Капитал, инновация, ижтимоий инвестициялар
- B. Капитал, инновация, реал, интеллектуал инвестициялар
- C. Капитал, ижтимоий, молиявий инвестициялар
- D. инновация, ижтимоий, интеллектуал инвестициялар

18. Капитал инвестицияларга берилган таърифни топинг?

- A. Капитал инвестициялар жумласига асосий фондларни вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- B. Капитал инвестициялари жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

- С. Капитал инвестициялар жумласига инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга, шунингдек номоддий неъматларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- Д. Капитал инвестициялар жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

19. Инновацион инвестициялар—бу:

- А. Инновацион инвестициялар жумласига асосий фондларни вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- В. Инновацион инвестициялари жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- С. Инновацион инвестициялар жумласига инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга, шунингдек номоддий неъматларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- Д. Инновацион инвестициялар жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

20. Ижтимоий инвестициялар таърифи қайси бандда тўғри келтирилган:

- А. Ижтимоий инвестициялар жумласига асосий фондларни вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- В. Ижтимоий инвестициялари жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- С. Ижтимоий инвестициялар жумласига инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга, шунингдек номоддий неъматларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.
- Д. Ижтимоий инвестициялар жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

21. Ижтимоий инвестициялар таркибига нималар киради?

- A. Техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар
- B. Инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга, шунингдек номоддий неъматларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар
- C. Асосий фондларни вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар
- D. Инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга қўшиладиган инвестициялар

22. Инновация инвестициялари таркибига нималар киради?

- A. Техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар
- B. Моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар
- C. Номоддий неъматларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар
- D. Инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга қўшиладиган инвестициялар

23. Корхона асосий воситаларини вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек, моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар қандай номланади?

- A. Реал инвестициялар
- B. Молиявий инвестициялар
- C. Интеллектуал инвестициялар
- D. Инновацион инвестициялар

24. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонунига биноан инвестицияларни амалга ошириш шакллари қайси моддада келтирилган?

- A. 2-моддада
- B. 3-моддада
- C. 4-моддада
- D. 5-моддада

25. Инвестициялар қайси шаклларда амалга оширилади ?

- A. Юридик шахслар тузиш ёки уларнинг устав жамғармаларида (капиталларида) улушли иштирок этиш, қимматли қоғозларни, концессияларни, мулк ҳуқуқларини
- B. Юридик шахслар тузиш ёки уларнинг устав жамғармаларида (капиталларида) улушли иштирок этиш
- C. Қимматли қоғозларни, концессияларни
- D. Қимматли қоғозларни, мулк ҳуқуқларини

26. Узок муддатли молиявий инвестицияларни тўлиқ таркибини топинг?

- A. Қимматли қоғозлар, шўъба корхоналарига инвестициялар, қарам бирлашмаларига инвестициялар, қўшма корхоналарга инвестициялар, бошқа узок муддатли инвестициялар
- B. Қимматли қоғозлар, шўъба корхоналарига инвестициялар, қарам бирлашмаларига инвестициялар, реал инвестициялар, бошқа узок муддатли инвестициялар
- C. Қимматли қоғозлар, шўъба корхоналарига инвестициялар, қарам бирлашмаларига инвестициялар, бевосита инвестициялар, бошқа узок муддатли инвестициялар
- D. Қимматли қоғозлар, шўъба корхоналарига инвестициялар, қарам бирлашмаларига инвестициялар, ялпи инвестициялар, портфел инвестициялар

27. Қисқа муддатли молиявий инвестицияларни тўлиқ таркибини топинг?

- A. Қимматли қоғозлар, берилган қисқа муддатли қарзлар, берилган бошқа жорий инвестициялар
- B. Қимматли қоғозлар, берилган қисқа муддатли қарзлар, келгуси давр харажатлари
- C. Қимматли қоғозлар, берилган қисқа муддатли қарзлар, кечиктирилган даромадлар
- D. Қимматли қоғозлар, берилган қисқа муддатли қарзлар, беғараз берилган мол-мулк

28. Облигациянинг бозор баҳоси номинал қийматдан юқори бўлгандаги ҳолатга нима дейилади?

A. Дисконт	B. Мукофот
C. Компаундинг	D. Демпинг

29. Ҳарид қилинадиган акциялар пакетининг қийматини аниқлашда қайси усул қўлланилмайди?

- A. Маблағларнинг дисконтланган оқимининг таҳлили
- B. Компанияларнинг қиёсий таҳлили
- C. Операцияларнинг қиёсий таҳлили
- D. Тўғри жавоб мавжуд эмас

30. Қуйидагилардан қайси бири бу уларнинг эгалари томонидан бюджетга пул маблағларини берганликларини тасдиқловчи ҳамда ушбу қимматли қоғозларга эгалик қилишнинг бутун муддати

давомида белгиланган даромадни олиш ҳуқуқини берувчи давлат қимматли қоғозларидир.

- A. Акция
C. Хазина мажбуриятлари
- B. Облигация
D. Заём

31. Қуйидагилардан қайси бири бу битимда иштирок этаётган томонларнинг бирига қимматли қоғозлар маълум бир миқдорини муайян вақт мобайнида белгиланган нархда сотиб олиш ёки контрагентга сотиш ҳуқуқини берувчи шартномадир.

- A. Опцион
B. Фьючерс
C. Варрант
D. Чек

32. Қуйидагилардан қайси бири келишилган миқдордаги қимматликларни маълум вақт мобайнида битим тузиш вақтида белгиланган нархда етказиб бериш тўғрисидаги шартномаларни ўзида намоён қилади

- A. Опцион
C. Варрант
- B. Фьючерс
D. Чек

33. Қуйидагилардан қайси бири ҳосилавий қимматли қоғоз ҳисобланади?

- A. Акция
B. Облигация
C. Вексель
D. Опцион

34. Инвестициялар аудитининг ташкилий асослари деганда нимани тушунасиш?

- A. Аудитни режлаштириш, ўтказиш, натижаларини умумлаштириш ва уларни тадбиқ этишга доир ишлар
- B. Аудитни режлаштириш, ўтказиш, натижаларини умумлаштириш ва уларни кўриб чиқишга доир ишлар
- C. Аудитни режлаштириш, ўтказиш, ҳисобот тузиш ва уларни тақдим этишга доир ишлар
- D. Аудитни режлаштириш, дастурини тузиш, ўтказиш ва натижаларини умумлаштиришга доир ишлар

35. Инвестициялар аудитини ташкил этишда буюртмачи ва хизмат кўрсатувчи томонлар учун шартнома қандай ўринга эга?

- A. Асосий ўринга
B. Иккиламчи ўринга
- C. Доимий ўринга
D. Вақтинчалик ўринга

36. Инвестициялар аудитининг ҳуқуқий асослари деганда нимани тушунасиш?

- A. Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар иерархик тизими

- B. Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар кетма-кетлиги
- C. Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар рўйхати
- D. Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар навбат билан қўлланилиши
37. **Инвестициялар аудитининг ҳуқуқий асослари деганда иерархик тизими нечи даражадан иборат?**

A. 2 B. 3 C. 4 D. 5

38. **Инвестициялар аудитида тасодифий танлаш нима асосида амалга оширилади?**

- A. Тасодифий сонлар бўйича
- B. Тасодифий сонлар жадвали бўйича
- C. Тасодифий сонлар кетма-кетлиги бўйича
- D. Сонлар кетма-кетлиги бўйича

39. **Инвестициялар аудитида танлаш текширилаётган жамланманинг қандай объектларига нисбатан аудиторлик русум-қоидаларини қўллаш мақсадида амалга оширилади?**

- A. 100 фоиздан кам бўлган B. 80 фоиздан кам бўлган
- C. 75 фоиздан кам бўлган D. 75 фоиздан кўп бўлган

40. **Инвестициялар аудитида танлаш тартиби қайси стандарт талаблари асосида бўлиши керак?**

- A. 10-сон АФМС B. 11-сон АФМС
- C. 13-сон АФМС D. 14-сон АФМС

41. **Инвестициялар аудитида танлаш тартиби қайси стандарт талаблари асосида бўлиши керак?**

- A. 10-сон АФМС B. 11-сон АФМС
- C. 13-сон АФМС D. 14-сон АФМС

42. **Инвестициялар аудитининг мақсади қандай?**

- A. Бу ҳўжалик юритувчи субъектлар молиявий ҳисоботида инвестициялар тўғрисида ахборотларни тўғри акс эттирилганлигини аниқлаш учун керакли исботу далилларни йиғиш

- В. Бу ҳўжалик юритувчи субъектлар молиявий ҳисоботида инвестициялар тўғрисида ахборотларни тўғри ва тўлиқ акс эттирилганлигини аниқлаш учун керакли исботу далилларни йиғиш тўғрисида аудиторнинг фикри
- С. Бу ҳўжалик юритувчи субъектлар молиявий ҳисоботида инвестициялар тўғрисида ахборотларни акс эттирилганлигини аниқлаш мақсадида керакли исботу далилларни йиғиш тўғрисида аудиторнинг фикри
- Д. Бу ҳўжалик юритувчи субъектлар молиявий ҳисоботида инвестициялар тўғрисида ахборотларни тўғри акс эттирилганлигини аниқлаш мақсадида тузилган аудиторнинг хулосаси

43. Инвестициялар аудитининг асосий вазифаларига кирмайди?

- А. Молиявий инвестициялар таркибини бошланғич ҳужжатлар ва ҳисоб регистрлари маълумотлари бўйича ўрганиш
- В. Молиявий инвестициялар бўйича ички назорат тизими ва бухгалтерия ҳисобига берилган бошланғич баҳони тасдиқлаш
- С. Бошқа корхона ва ташкилотлар устав капиталига қилинган инвестицияларни тўғри ҳужжатлаштирилганлигини тасдиқлаш
- Д. Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар навбат билан қўлланилишини тасдиқлаш

44. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари нимада?

- А. Инвестицияларнинг барча учун муҳим аҳамиятга эга эканлиги, инвестицион муҳитнинг мавжудлиги, томонларнинг моддий нафлари борлиги, ҳисоб-китобларинг мураккаблиги, ахборотнинг танқислиги, уларнинг моҳиятини чуқур билмаслик ва тўғри тушунмаслик
- В. Инвестицияларнинг муҳим аҳамиятга эга эканлиги, томонларнинг моддий нафлари борлиги, ҳисоб-китобларинг мураккаблиги, ахборотнинг танқислиги, уларнинг кўп омилларга боғлиқлиги
- С. Инвестицияларнинг муҳим аҳамиятга эга эканлиги, томонларнинг моддий нафлари борлиги, ҳисоб-китобларинг мураккаблиги, ахборотнинг танқислиги, уларнинг ҳисоб-китобларинг турли кўрсаткичларга боғлиқлиги
- Д. Инвестицияларнинг муҳим аҳамиятга эга эканлиги, томонларнинг моддий нафлари борлиги, ҳисоб-китобларинг мураккаблиги, ахборотнинг танқислиги, уларнинг ахборотларнинг тўғри шакллантиришнинг автоматик тизимини яратилмаганлиги

52. 3-сон АФМС “Аудитни режалаштириш” бўйича аудит дастурини тайёрлаш ва тузиш босқичи нечта банддан иборат:
A. 6 B. 7 C. 8 D. 9

53. Инвестициялар аудитида аралаш танлаш қайси усулларнинг уйғунлигини ўзида мужассам қилади?
A. Тасодифий ва кетма-кет B. Тасодифий ва мунтазам
C. Кетма-кет ва мунтазам D. Тасодифий, кетма-кет ва мунтазам

54. Инвестициялар аудитида далиллар йиғиш қайси стандарт талаблари асосида бўлиши керак?
A. 31-сон АФМС B. 50-сон АФМС
C. 70-сон АФМС D. 90-сон АФМС

55. Аудиторлик далиллари қачон ишончли ҳисобланади?
A. Агарда ҳужжатлар хусусий капитал ва мажбуриятларнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда
B. Агарда ҳужжатлар ва активлар, хусусий капитал ва мажбуриятларнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда
C. Агарда ҳужжатлар ва активлар ва мажбуриятларнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда
D. Агарда ҳужжатлар ва активлар ва хусусий капиталнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда

56. Инвестициялар аудитида далиллар йиғиш қайси стандарт талаблари асосида бўлиши керак?
A. 31-сон АФМС B. 50-сон АФМС
C. 70-сон АФМС D. 90-сон АФМС

57. Аудиторлик далиллари қачон ишончли ҳисобланади?
A. Агарда ҳужжатлар хусусий капитал ва мажбуриятларнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда
B. Агарда ҳужжатлар ва активлар, хусусий капитал ва мажбуриятларнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда
C. Агарда ҳужжатлар ва активлар ва мажбуриятларнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда
D. Агарда ҳужжатлар ва активлар ва хусусий капиталнинг ҳақиқий ҳолати билан тасдиқланганда

58. Қимматли қоғозларни харид қилишда ишлатиладиган қарз маблағлари бўйича фоизлар ҳисоби:
A. Ишлаб чиқариш фаолиятини амалга оширувчи корхона ва ташкилотларда асосий воситалар ва номоддий активларни харид қилишга қарз маблағлари бўйича фоизлар ҳисоби каби бир хил тартибда амалга оширилади

- В. Ишлаб чиқариш фаолиятини амалга оширувчи корхона ва ташкилотларда асосий воситалар ва номоддий активларни харид қилишга қарз маблағлари бўйича фоизлар ҳисоби каби бир хил тартибда амалга оширилмайди
- С. Ноишлаб чиқариш фаолиятини амалга оширувчи корхона ва ташкилотларда асосий воситалар ва номоддий активларни харид қилишга қарз маблағлари бўйича фоизлар ҳисоби каби бир хил тартибда амалга оширилади
- Д. Ноишлаб чиқариш фаолиятини амалга оширувчи корхона ва ташкилотларда асосий воситалар ва номоддий активларни харид қилишга қарз маблағлари бўйича фоизлар ҳисоби каби бир хил тартибда амалга оширилмайди

59. Қимматли қоғозларни ҳисобдан чиқаришга таълуқли харажатларни акс эттириш тартиби:

- А. Қимматли қоғозлар бозори профессионал иштирокчиларининг фаолиятини солиққа тортиш бўйича тартибининг йўқлигидир
- В. Қимматли қоғозлар бозори профессионал иштирокчиларининг фаолиятини солиққа тортиш бўйича амалдаги қонунчиликда профессионал иштирокчиларнинг статуси белгиланмаганлиги
- С. Қимматли қоғозлар бозори профессионал иштирокчиларининг фаолиятини солиққа тортиш бўйича тартибининг улар томонидан амалга оширилаётган асосий фаолият(қимматли қоғозлар олди-сотдиси) қонунчиликда баъзи ҳолларда бошқа фаолият тури шаклида олиб борилиши
- Д. Қимматли қоғозлар бозори профессионал иштирокчиларининг фаолиятини солиққа тортиш бўйича тартибининг аниқ эмаслигидир

60. Инвестицияларнинг жорий қиймати деганда нимани тушунаси?

- А. Бир-бирига қарам бўлган хабардор, сотиб олишни хоҳлаган харидор билан хабардор, сотишни хоҳлаётган сотувчи ўртасида актив алмаштириладиган миқдор
- В. Бир-бирига қарам бўлмаган хабардор, сотиб олишни хоҳлаган харидор билан хабардор, сотишни хоҳлаётган сотувчи ўртасида актив алмаштириладиган миқдор
- С. Активлар бозорида аниқланадиган инвестициялар миқдори
- Д. Қимматли қоғозлар бозорида аниқланадиган инвестициялар миқдори

61. Депозитарий хизматлари учун ҳақ ўтказилганида қилинган харажатлар суммаси қайси счётада жамланади?

- A. 9410-счѐтда B. 9430-счѐтда
C. 9610-счѐтда D. 9620-счѐтда

62. Қуйидагилардан қайси бири амалга ошириладиган лойиҳани баҳолашга имкон берувчи мезонлар қаторига кирмайди?

- A. Меъёрий-хукукий мезонлар
B. Ресурс мезонлари
C. Илмий-техник мезонлар
D. Соф жорий қиймат

63. Қуйидагилардан қайси бири инвестициялар аудитида далил йиғиш усули бўла олмайди?

- A. Тасдиқлаш
C. Кузатиш
B. Ҳужжатлаштириш
D. Тўғри жавоб мавжуд эмас

64. Қуйидагилардан қайси бири лойиҳалар орасидан маъқулини танлашга имкон берувчи мезонлар қаторига кирмайди?

- A. Фойда
C. Молия ресурслари ҳажми ва манбалари

65. Инвестицияларнинг қопланиш даври - ?

- A. Бир бирлик инвестицион маблағ ҳисобида корхона активларининг ўсиш даражасини ифодаловчи кўрсаткич
- B. Йўналтирилган маблағларнинг қопланиш даражасини курсатиб беради
- C. Инвестицион лойиҳани амалга оширишда зарур бошланғич инвестицион маблағларни қоплаш учун керак бўладиган муддатини аниқлайди
- D. Турли вақтларда корхона ҳисоб рақамидаги пул маблағларининг бир хил бўлмаган қийматга эга бўлишидан келиб чиқади

66. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобининг қайси счётлари орқали текширилади:

- A. 0600, 5800 B. 0600,9210
C. 0600,9430 D. 5800, 9210

67. Молиявий инвестициялар аудитида қайси счёт текширилмайди?

- A. 0610 B. 5810 C. 0620 D. 9940

68. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилиги қайси ҳужжатлар орқали текширилади?

- А. Қимматли қоғозлар қабул қилиш топшириш бўйича далолатномалар,
үмүмий ишни қабул қилиш тўғрисида авизо, тўлов топшириқномаси ва

банк кўчирмаси, кирим ва чиқим касса ордерлари, счёт-фактура ва накладнойлар, инвентаризация рўйхатлари

- В. Таъсис шартномаси, қимматли қоғозлар олди-сотди шартномаси, қарз шартномаси, депозит жамғарма учун шартномаси, қимматли қоғозларни гаровга қўйиш шартномаси, оддий ширкат шартномаси
- С. Қимматли қоғозлар қабул қилиш топшириш бўйича далолатномалар, умумий ишни қабул қилиш тўғрисида авизо, қимматли қоғозларни гаровга қўйиш шартномаси, оддий ширкат шартномаси
- Д. тўлов топшириқномаси ва банк кўчирмаси, кирим ва чиқим касса ордерлари, счёт-фактура ва накладнойлар, инвентаризация рўйхатлари, таъсис шартномаси, қимматли қоғозлар олди-сотди шартномаси, қарз шартномаси, депозит жамғарма учун шартномаси

69. Қуйидаги усуллардан қайси бири инвестицион лойиҳалаштириш амалиётида инвестицион лойиҳаларни баҳолашнинг модификация қилинган усуллари қаторига киритилади?

- А. Даромадлиликнинг ҳисоб ставкаси
- В. ТС-индекс
- С. Дисконтланган пул оқимлари даромадлиги ставкаси
- Д. Соф жорий (дисконтланган) қиймат

70. Қуйидагилардан қайси бири инвестицион стратегия таркибига киритилади?

- А. Молиялаштиришнинг умумий ҳажмини баҳолаш
- В. Инвестицион ресурслар ҳажмини баҳолаш
- С. Ички молиявий манбалар ҳажмини аниқлаш
- Д. Қарз олишни амалга ошириш

71. Қуйидагилардан қайси бири инвестицион стратегиянинг институционал жабҳаси таркибига киритилади?

- А. Иқтисодий кўрсаткичлар тизими
- В. Бошқариш жараёни
- С. Инвестицион портфель
- Д. Инвестицион жараёни молиялаштириш

72. Қуйидагилардан қайси бири инвестицион стратегиянинг институционал жабҳаси таркибига киритилмайди?

- А. Инвестицияларнинг турлари
- В. Бошқариш жараёни
- С. Инвестицион портфель
- Д. Рисклар

73. АҚШда мулк ҳуқуқини берувчи қимматли қоғозлар эгасига мулк ҳуқуқини берувчи оддий ва имтиёзли акциялар ҳисоби қайси стандарт орқали тартибга солинади?

- А. SSAS 10
- В. SSAS 11
- С. SSAS 12
- Д. SSAS 14

74. Инвесторнинг компаниядаги улуши 20% дан 50% гача бўлганида қайси усул қўлланилади?

- A. Таннарх қиймати усули (cost method)
- B. Улушда қатнашиш бўйича баҳолаш усули (equity method)
- C. Консолидация усули (consolidation method)
- D. Бозор баҳоси

75. Инвестор компания инвестицияланган компаниянинг 50 %дан ортиқ акциясига эга бўлса қайси усул қўлланилади?

- A. Таннарх қиймати усули (cost method)
- B. Улушда қатнашиш бўйича баҳолаш усули (equity method)
- C. Консолидация усули (consolidation method)
- D. Бозор баҳоси

76. АҚШ стандартларига кўра бозор қиймати осон аниқланадиган қимматли қоғозлар таркибига қуйидагилардан қайси бири киритилмайди?

- A. Сўндирилиш санасигача ушлаб туриладиган қимматли қоғозлар
- B. Сотиш учун мўлжалланган қимматли қоғозлар
- C. Сотилиши мумкин бўлган қимматли қоғозлар
- D. Доимий ушлаб туриладиган қимматли қоғозлар

77. Агарда инвестор компания инвестицияланадиган компаниянинг 20 %дан камроқ акциялар пакетига эгалик қилса, у ҳолда қайси усул қўлланилади?

- A. Таннарх қиймати усули (cost method)
- B. Улушда қатнашиш бўйича баҳолаш усули (equity method)
- C. Консолидация усули (consolidation method)
- D. Бозор баҳоси

78. Қайта баҳолаш натижасида узок муддатли молиявий инвестициялар қийматининг ошиб кетиши қайси счётада акс эттирилади?

- A. 8510-счётада
- B. 8520-счётада
- C. 8530-счётада
- D. 8410-счётада

79. Акцияни сотиб олиш ва номинал қийматлари ўртасидаги фарк бухгалтерия ҳисобида қай тартибда расмийлаштирилади?

- A. Д-т 4840, К-т 0610
- B. Д-т 9620, К-т 0610
- C. Д-т 9520, К-т 0610
- D. Д-т 9510, К-т 0610

80. Инвестициялар аудитида мунтазам танлаш нимани кўзда тутати?

- A. Элементларни мунтазам танланган сондан бошлаб мунтазам оралик орқали танланишини
- B. Элементларни тасодифий танланган сондан бошлаб тасодифий оралик орқали танланишини

- C. Элементларни тасодифий танланган сондан бошлаб мунтазам оралик орқали танланишини
- D. Элементларни кетма-кет танланган сондан бошлаб мунтазам оралик орқали танланишини

81. Инвестициялар аудитида танлашни амалга оширишда олинган натижаларни бутун текширилаётган жамланмага татбиқ этиш нима деб аталади?

- A. Дифракциялаш
- B. Дисперсиялаш
- C. Экстраполяциялаш
- D. Детерминлаш

82. Аудиторлик далиллари деб нимага айтилади?

- A. Аудиторлик ташкилоти томонидан аудиторлик текшируви вақтида йиғилган маълумот (ахборот)лардир
- B. Аудиторлик ташкилоти томонидан аудиторлик текширувидан кейин йиғилган ва аудиторлик хулосасини асословчи маълумот (ахборот)лардир
- C. Аудиторлик ташкилоти томонидан аудиторлик текширувидан олдин йиғилган ва аудиторлик хулосасини асословчи маълумот (ахборот)лардир
- D. Аудиторлик ташкилоти томонидан аудиторлик текшируви вақтида йиғилган ва аудиторлик хулосасини асословчи маълумот (ахборот)лардир

83. Инвестициялар аудитида камчиликлар сабабларини суриштириш аудиторлик далилларини олишнинг қайси турига мансуб?

- A. Назорат
- B. Сўров
- C. Ҳисоблаш
- D. Аналитик амаллар

84. Қуйидагилардан қайси бири инвестициялар аудитида далил йиғиш усули бўла олмайди?

- A. Тасдиқлаш
- B. Ҳужжатлаштириш
- C. Кузатиш
- D. Тўғри жавоб мавжуд эмас

85. Қарам корхоналарга инвестициялар қайси счётда амалга оширилади?

- A. 0620-счёт
- B. 0630-счёт
- C. 0640-счёт
- D. 0690-счёт

86. Шўъба корхоналарга инвестициялар қайси счётда амалга оширилади?

- A. 0620-счёт
- B. 0630-счёт
- C. 0640-счёт
- D. 0690-счёт

87. Қўшма корхоналарга инвестициялар қайси счётда амалга оширилади?

- A. 0620-счёт
- B. 0630-счёт
- C. 0640-счёт
- D. 0690-счёт

88. Экологик ташкилотларга инвестициялар қайси счёта амалга оширилади?

- A. 0620-счёт B. 0630-счёт
C. 0640-счёт D. 0690-счёт

89. Хайрия ташкилотларга инвестициялар қайси счёта амалга оширилади?

- A. 0620-счёт B. 0630-счёт
C. 0640-счёт D. 0690-счёт

90. Инвестицияларнинг акциялар ва бошқа қимматли қўғозлар эмиссияси йўли билан қисман ёки тўлиқ харид қилиниши чоғида қайси баҳода баҳоланади?

- A. Бозор баҳоси B. Номинал қиймат
C. Дисконт қиймат D. Ликвидацион қиймат

91. Қуйидагилардан қайси бири лойиҳани амалга ошириш мақсадга мувофиқлигини баҳолашга имкон берувчи миқдорий мезонлар қаторига кирмайди?

- A. Лойиҳанинг узоқ муддатли ривожланиш истиқболи мақсадларига мувофиқлиги
B. Таваккалчилик ва молиявий оқибатлар
C. Лойиҳанинг барқарорлик даражаси
D. Молия ресурслари ҳажми ва манбалари

92. Молиявий инвестицияларнинг харид қийматига нималар киритилади?

- A. Брокерлар хизмати учун тўланган ҳақ
B. Банк хизмати учун тўловлар, божлар ва бошқа харажатлар
C. Бозор баҳоси, брокерлар хизмати учун тўланган ҳақ, банк хизмати учун тўловлар, божлар ва бошқа харажатлар
D. Брокерлар хизмати учун тўланган ҳақ, банк хизмати учун тўловлар, божлар ва бошқа харажатлар

93. Қуйидаги усуллардан қайси бири инвестицион лойиҳалаштириш амалиётида инвестицион лойиҳаларни баҳоланишнинг модификация қилинган усуллари қаторига киритилади?

- A. Даромадлиликнинг ҳисоб ставкаси
B. ТС-индекс
C. Дисконтланган пул оқимлари даромадлилиги ставкаси
D. Соф жорий (дисконтланган) қиймат

94. Узоқ муддатли молиявий инвестицияларнинг баҳоланиши қайси БҲМАга асосланади?

- A. 3-сон БҲМА B. 8-сон БҲМА

95. Инвестициянинг рентабеллиги - ?

- A. Бир бирлик инвестицион маблағ ҳисобида корхона активларининг ўсиш даражасини ифодаловчи кўрсаткич
- B. Йўналтирилган инвестицион маблағларнинг қопланиш даражасини курсатиб беради
- C. Инвестицион лойиҳани амалга оширишда зарур бошланғич инвестицион маблағларни қоплаш учун керак бўладиган муддатини аниқлайди
- D. Турли вақтларда корхона ҳисоб рақамидаги пул маблағларининг бир хил бўлмаган қийматга эга бўлишидан келиб чиқади

96. Инвестиция самарасини фоиз ҳисобида қандай ҳисоблаш мумкин?

- A. $r = \frac{R - I}{I}$
- B. $r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$
- C. $\tilde{x}_1^a = \tilde{x}_t - r * b_{t-1}$
- D. $PV = \frac{\tilde{x}_{t+1}^a}{(1+r)} + \frac{\tilde{x}_{t+2}^a}{(1+r)^2} + \dots + \frac{\tilde{x}_{t+10}^a}{(1+r)^{10}}$

97. CAPM (Capital Asset Pricing Model) моделига кўра бирор-бир бизнесдан инвесторлар талаб қиладиган самара даражасини қандай ҳисоблаб чиқилади?

- A. $r = \frac{R - I}{I}$
- B. $r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$
- C. $\tilde{x}_1^a = \tilde{x}_t - r * b_{t-1}$
- D. $PV = \frac{\tilde{x}_{t+1}^a}{(1+r)} + \frac{\tilde{x}_{t+2}^a}{(1+r)^2} + \dots + \frac{\tilde{x}_{t+10}^a}{(1+r)^{10}}$

98. Мукамал бухгалтерия ҳисобида акциядорлар капитали бирор-бир ҳисобот даври охирида қандай ҳисобланади?

- A. $r = \frac{R - I}{I}$
- B. $r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$
- C. $\tilde{x}_1^a = \tilde{x}_t - r * b_{t-1}$
- D. $b_t = b_{t-1} + x_t - d_t$

99. Инвестициянинг ички фойдалилик меъёри - ?

- A. Бир бирлик инвестицион маблағ ҳисобида корхона активларининг ўсиш даражасини ифодаловчи кўрсаткич
- B. Йўналтирилган инвестицион маблағларнинг қопланиш даражасини курсатиб беради
- C. Инвестицион лойиҳани амалга оширишда зарур бошланғич инвестицион маблағларни қоплаш учун керак бўладиган муддатини аниқлайди
- D. Турли вақтларда корхона ҳисоб рақамидаги пул маблағларининг бир хил бўлмаган қийматга эга бўлишидан келиб чиқади

100. Нормадан ортиқча фойда кўрсаткичи қандай ҳисобланади?

- A. $r = \frac{R - I}{I}$
- B. $r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$
- C. $\tilde{x}_1^a = \tilde{x}_t - r * b_{t-1}$
- D. $PV = \frac{\tilde{x}_{t+1}^a}{(1+r)} + \frac{\tilde{x}_{t+2}^a}{(1+r)^2} + \dots + \frac{\tilde{x}_{t+10}^a}{(1+r)^{10}}$

101. t вақтда тугайдиган ҳисобот даври учун тўланган дивиденд миқдорини қай тартибда ҳисобланади?

A. $r = \frac{R - I}{I}$

B. $r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$

C. $d_t = b_{t-1} + x_t - b_t$

D. $PV = \frac{\tilde{X}_{t+1}^a}{(1+r)} + \frac{\tilde{X}_{t+2}^a}{(1+r)^2} + \dots + \frac{\tilde{X}_{t+10}^a}{(1+r)^{10}}$

102. Агар инвестиция акцияларни эмиссия қилиш ёки бошқа қимматли қоғозлар чиқариш йўли билан тўлалигича ёки қисман олинаётган бўлса, у ҳолда - ?

A. Ҳарид қиймати чиқарилган қимматли қоғозларнинг жорий қийматига тенг бўлади

B. Ҳарид қиймати чиқарилган қимматли қоғозларнинг жорий қийматига тенг бўлмайди

C. Ҳарид қиймати номинал қийматига тенг бўлади

D. Номинал қиймати жорий қийматига тенг бўлади

103. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби қайси БҲМСга биноан ўтказилади?

A. 3-сон БҲМС

B. 11-сон БҲМС

C. 19-сон БҲМС

D. 21-сон БҲМС

104. Молиявий инвестицияларни инвентаризациясида қайси ҳужжатлар тузилади?

A. Қимматли қоғозлар ва қатъий ҳисобда турадиган бланкаларнинг инвентаризация рўйхати

B. Қимматли қоғозларни қабул қилиш-топшириш далолатномаси

C. Ҳамкорликдаги фаолиятга қўшиладиган улушни қилиш-топшириш далолатномаси

D. Қимматли қоғозлар қийматини тўлаш учун берилган мулкларни расмийлаштириш счёти- фактураси ва накладнойи

105. Молиявий инвестицияларни инвентаризацияси натижасида аниқланган камомад қайси бухгалтерия проводкаси билан расмийлаштирилади?

A. Дт 5910 Кт 0600,5800

B. Дт 5910 Кт 9210,9230

C. Дт 4730 Кт 0600, 5800

D. Дт 9430 Кт 0600,5800

106. Молиявий инвестицияларни инвентаризацияси натижасида аниқланган ортиқча қайси бухгалтерия проводкаси билан расмийлаштирилади?

A. Дт 0600,5800 Кт 9390

B. Дт 9210,9230 Кт 5910

C. Дт 0600, 5800 Кт 4730

D. Дт 0600,5800 Кт 9430

107. Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг бошланғич хужжатлар бўйича маълумот манбааларига қайсилар киради?

- A. Кирым ва чиқим касса ордерлари, нақд пул топширишга эълон, тўлов топширикномаси, банк кўчирмаси
- B. Кирым ва чиқим касса ордерлари, нақд пул топширишга эълон, тўлов топширикномаси, банк кўчирмаси, мемориал ордер
- C. . Кирым ва чиқим касса ордерлари, нақд пул топширишга эълон, тўлов топширикномаси, тўлов талабномаси
- D. . Кирым ва чиқим касса ордерлари, нақд пул топширишга эълон, банк кўчирмаси, тўлов талабномаси, авизо

108. Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг ҳисоб регистрлари маълумот манбааларига қайсилар киради?

- A. Журнал-ордерлар 1,2,3, қайдномалар 1,2,3, бош китоб, машинограммалар, оборот-сальдо қайдномалари
- B. Журнал-ордерлар 1,2,3, қайдномалар 1,2,3, бош китоб, мемориал ордерлар, оборот-сальдо қайдномалари
- C. Журнал-ордерлар 1,2,3, қайдномалар 1,2,3, бош китоб, машинограммалар, мемориал ордерлар
- D. Журнал-ордерлар 1,2,3, қайдномалар 1,2,3, бош китоб, машинограммалар, мемориал ордерлар, синтетик счётлар бўйича оборот қайдномалари

109. Инвестицияларга доир пул оқимлари аудити қайси счётлар маълумотлари текширилади?

- A. 5000, 5100, 5500 счётлар
- B. 5000, 5100, 5600 счётлар
- C. 5000, 5100, 5700 счётлар
- D. 5000, 5100, 5800 счётлар

110. Инвестицияларга доир пул оқимлари аудити қайси молиявий ҳисоботлар маълумотлари текширилади?

- A. Бухгалтерия баланси, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот
- B. Бухгалтерия баланси, молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот
- C. Бухгалтерия баланси, асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот
- D. Бухгалтерия баланси, хусусий капитал тўғрисидаги ҳисобот, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот

111. Талабдан ортиқча фойдаларнинг ҳозирги қиймати қандай ҳисобланади?

- A. $r = \frac{R - I}{I}$
- B. $r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$
- C. $\tilde{x}_1^a = \tilde{x}_t - r * b_{t-1}$
- D. $PV = \frac{\tilde{x}_{t+1}^a}{(1+r)} + \frac{\tilde{x}_{t+2}^a}{(1+r)^2} + \dots + \frac{\tilde{x}_{t+10}^a}{(1+r)^{10}}$

112. Бирор ҳисобот даври давомида олинган соф фойда кўрсаткичи қай тартибда аниқланади?

$$A. r = \frac{R - I}{I}$$

$$B. r_{j,t} = r_{f,t} + \beta_{f,t}(r_{m,t} - r_{f,t})$$

$$C. d_t = b_{t-1} + x_t - b_t$$

$$D. \tilde{x}_t = \tilde{x}_t^a + r^* b_{t-1}$$

113. Қайта қоплаш муддати (Payback period) қандай аниқланади?

$$A. \frac{NI}{NP}$$

$$B. \frac{NP}{NI}$$

$$C. \frac{FND}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$$

$$D. \frac{FNP}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$$

114. Даромадлиликнинг ички ставкаси (Internal Rate Return) қандай аниқланади?

$$A. \frac{NI}{NP}$$

$$B. \frac{FF}{(1+i)^n} : A$$

$$C. \frac{FND}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$$

$$D. \frac{FNP}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$$

115. Инвестор корхона қарз олувчи корхонага 5 йил муддатга 100000 сўм пулни 4 фоизлик ставка билан қарзга берди. 3 йилдан сўнг йиғиладиган жами инвестиция ҳажми қанча бўлади?

A. 103251,8 сўм B. 100000,0 сўм C. 131246,2 сўм D. 112486,4 сўм

116. Соф жорий (дисконтланган) қиймат (Net Present (discounted) value) қандай аниқланади?

$$A. \frac{NI}{NP}$$

$$B. \frac{NP}{NI}$$

$$C. \frac{FND}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$$

$$D. \frac{FNP}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$$

117. Даромадлиликнинг ҳисоб ставкаси (Accounting rate return) (Profitable index) қандай аниқланади?

$$A. \frac{FND/(1+i)^n}{FNI/(1+i)^n}$$

$$B. \frac{FF}{(1+i)^n} : A$$

$$C. \frac{FND}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$$

$$D. \frac{FNP}{(1+i)^n} - \frac{FNI}{(1+i)^n}$$

118. Қуйидаги усуллардан қайси бири инвестицион лойиҳалаштириш амалиётида инвестицион лойиҳаларни баҳолашнинг модификация қилинган усуллари қаторига киритилади?

A. Даромадлиликнинг ҳисоб ставкаси

B. ТС-индекс

C. Дисконтланган пул оқимлари даромадлилиги ставкаси

D. Соф жорий (дисконтланган) қиймат

119. Облигациянинг бозор баҳоси номинал қийматдан паст бўлгандаги ҳолатга нима дейилади?

A. Дисконт

B. Мукофот

C. Компаундинг

D. Демпинг

120. Ҳарид қилинадиган акциялар пакетининг қийматини аниқлашда қуйидаги усуллардан қайси бири қўлланилмайди?

A. Маблағларнинг дисконтланган оқимининг таҳлили

- В. Компанияларнинг қиёсий таҳлили
- С. Операцияларнинг қиёсий таҳлили
- Д. Тўғри жавоб мавжуд эмас

121. Қуйидагилардан қайси бири — бу капиталнинг ҳозирги қийматидан келгуси қийматини келтириб чиқариш жараёнидир.

- А. Дисконтлаш
- В. Ҳисоблаш
- С. Компаундинг
- Д. Демпинг

122. Даромадни қўйилма қўйилган вақтга келтиришга нима дейилади?

- А. Дисконтлаш
- В. Ҳисоблаш
- С. Компаундинг
- Д. Демпинг

123. Инвестор корхонада 5 йил ичида 50000 сўм пул йиғилган. Агар йиллик фоиз ставкаси 4 фоиз бўлса, дастлабки қўйилма қанча бўлган?

- А. 41096.35 сўм.
- В. 50015.85 сўм.
- С. 31254.45 сўм.
- Д. 38925.65 сўм.

124. Облигацияни сотиб олиш бухгалтерия ҳисобида қай тартибда расмийлаштирилади?

- А. Д-т 0610, К-т 4840
- В. Д-т 0610, К-т 5110
- С. Д-т 5810, К-т 4840
- Д. Д-т 4840, К-т 0610

125. Фоизлар бўйича олинадиган даромадлар олинса, бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув амалга оширилади?

- А. Д-т 4840, К-т 9520
- В. Д-т 4820, К-т 9340
- С. Д-т 4830, К-т 9530
- Д. Д-т 5110, К-т 9620

126. Капитал инвестициялар таркибига нималар киради?

- А. Техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар
- В. Моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар
- С. Асосий фондларни вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар
- Д. Инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга қўшиладиган инвестициялар

127. Капитал қўйилмалар бўйича харажатларнинг аналитик ҳисоби қайси қайдномада расмийлаштирилади?

- А. 16-қайднома
- В. 18-қайднома
- С. 19-қайднома
- Д. 25-қайднома

128. Капитал қўйилмаларнинг синтетик ҳисоби қайси журнал-ордерда юритилади?

- A. 16-журнал-ордерда B. 18-журнал-ордерда
C. 19-журнал-ордерда D. 25-журнал-ордерда

129. Асосий воситаларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар қайси счётлар маълумотлари орқали аудит қилинади?

- A. 0100, 0300 C. 0100,0800
B. 0100,0700 D. 0100,0820

130. Номоддий активларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар қайси счётлар маълумотлари орқали аудит қилинади?

- A. 0400, 0500 C. 0400,0800
B. 0400,0700 D. 0400,0830

131. Корхона асосий воситаларини вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар қандай номланади?

- A. Реал инвестициялар B. Молиявий инвестициялар
C. Интеллектуал инвестициялар D. Инновацион инвестициялар

132. Қурилиш пудрат шартномаси тўлиқ ва тўғри берилган таърифни кўрсатинг?

- A. Буюртмачининг топшириғига асосан пудратчи қурилиш ишларини бажариш мажбуриятини таваккал қилиб зиммасига оладиган шартномадир
B. Буюртмачининг топшириғига асосан пудратчи қурилиш ишларини бажариш мажбуриятини таваккал қилиб зиммасига оладиган, буюртмачи эса бажарилган ишни қабул қилиб оладиган ва ҳақини тўлайдиган шартномадир
C. Буюртмачининг топшириғига асосан пудратчи қурилиш ишларини бажариш мажбуриятини таваккал қилиб зиммасига оладиган, буюртмачи эса бажарилган ишни қабул қилиб оладиган шартномадир
D. Буюртмачининг топшириғига асосан пудратчи қурилиш ишларини бажариш мажбуриятини зиммасига оладиган, буюртмачи эса бажарилган ишни қабул қилиб оладиган ва ҳақини тўлайдиган шартномадир

133. Қурилиши тугалланган объектлар пудрат қурилиш ташкилоти бухгалтерия ҳисобида қайси счётларда акс эттирилади?

- A. 2010 B. 2110 B. 2310 D.0810

134. Қурилиши тугалланган объектлар буюртмачи корхоналар бухгалтерия ҳисобида қайси счётларда акс эттирилади?

A. 2010 B. 2110 B. 2310 D.0810

135. Қурилиши тугалланмаган объектлар хўжалик усулида бухгалтерия ҳисобида қайси счётларда акс эттирилади?

A. 2010 B. 2110 B. 2310 D.0810

136. Амалга оширилмаган ва тўхтатиб қўйилган капитал қурилиш харажатлари белгиланган тартибда ҳисобдан чиқаришга ижозат олинишига қараб, асосий воситаларнинг қийматини оширмайдиган харажатлар сифатида ҳисоб ва ҳисоботларда акс эттирилиб, қурувчи (буюртмачи) балансидан чиқарилишига оид муомала бухгалтерия ҳисобида қай тартибда расмийлаштирилади?

A. Д-т 9400, К-т 0810 В. Д-т 9600, К-т 0710
C. Д-т 0110, К-т 0810 D. Д-т 0710, К-т 6010

137. Мол етказиб берувчилардан олинган монтажни талаб қиладиган жиҳозларнинг қийматига бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув берилади?

A. Д-т 0710, К-т 0820 В. Д-т 0820, К-т 0710
C. Д-т 0820, К-т 6010 D. Д-т 0710, К-т 6010

138. Монтажни талаб қиладиган жиҳозларнинг ўрнатилиши бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув билан расмийлаштирилади?

A. Д-т 0710, К-т 0820 В. Д-т 0820, К-т 0710
C. Д-т 0820, К-т 6010 D. Д-т 0710, К-т 6010

139. Асосий воситаларнинг ўрнатилишда қатнашаётган ишчи-хизматчиларга ҳисобланган иш ҳақи бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув билан расмийлаштирилади?

A. Д-т 0820, К-т 6710 В. Д-т 0820, К-т 0710
C. Д-т 0820, К-т 9420 D. Д-т 0820, К-т 6010

140. Асосий воситаларнинг ўрнатилишда қатнашаётган ишчи-хизматчиларга ҳисобланган иш ҳақидан ажратилган ягона ижтимоий тўлов суммаси бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув билан расмийлаштирилади?

A. Д-т 0820, К-т 6520 В. Д-т 0820, К-т 6710
C. Д-т 0820, К-т 9420 D. Д-т 0820, К-т 6010

141. Давлат бюджетидан молияланадиган инвестицияларнинг ҳажмларини қайси ташкилот тасдиқлайди?

A. Ўзбекистон Республикаси Президенти
B. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
C. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси
D. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги

142. Инвестициялар молиялаштириш манбаасига қараб қандай тавсифланади?

- A. Ўз маблағлари эвазига, қарз маблағлари эвазига
- B. Узоқ муддатли, қисқа муддатли
- C. Пудрат усулида, хўжалик усулида
- D. Молиявий инвестициялар, капитал инвестициялар

143. Қуйидагилардан қайси бири инвестиция ресурслари жумласига кирмайди?

- A. Пул ва бошқа молиявий маблағлар
- B. Қўчар ва қўчмас мол-мулк
- C. Интеллектуал мулк объектлари
- D. Тўғри жавоб мавжуд эмас

144. Инвестициялар ва инвесторларнинг бошқа активлари қачон реквизиция қилинади?

- A. Табиий офатлар содир бўлганида
- B. Авариялар содир бўлганида
- C. Эпизотия ҳолларда
- D. Барча жавоблар тўғри

145. Молияланадиган лизинг бўйича жорий йилда олинадиган даромад суммасига бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув амалга оширилади?

- A. Д-т 4230, К-т 9520
- B. Д-т 6230, К-т 9550
- C. Д-т 7230, К-т 9530
- D. Д-т 5110, К-т 9530

146. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар бўйича дисконт билан сотилган облигацияларнинг дисконт суммасига қандай бухгалтерия ёзуви берилади?

- A. Дт 5110-5530 Кт 7210
- B. Дт 5110-5530 Кт 7220
- C. Дт 5110-5530 Кт 7230
- D. Дт 5110-5530 Кт 7240

147. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар бўйича облигациялар мукофот билан сотилганда ҳисобланган мукофот суммасига қандай бухгалтерия ёзуви берилади?

- A. Дт 5110-5530 Кт 7210
- B. Дт 5110-5530 Кт 7220
- C. Дт 5110-5530 Кт 7230
- D. Дт 5110-5530 Кт 7240

148. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар бўйича келгусида жўнатилаётган ТМЗ, кўрсатиладиган хизматлар бажарилган тшлар учун олдиндин келтб тушган пул маблағлари суммасига қандай бухгалтерия ёзуви берилади?

- A. Дт 5110-5530 Кт 7210
- B. Дт 5110-5530 Кт 7220
- C. Дт 5110-5530 Кт 7230
- D. Дт 5110-5530 Кт 7240

149. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар бўйича берилган облигациялар эвазига узоқ муддатли олинган қарз суммасига қандай бухгалтерия ёзуви берилади?

- A. Дт 5110-5530 Кт 7810
- B. Дт 5110-5530 Кт 7820

С. Дт 5110-5530 Кт 7830

Д. Дт 5110-5530 Кт 7840

150. Қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар қайси счётлар орқали аудит қилинади?

А. 6200,6800

В. 6200,6400

С. 6200,6500

Д. 6200,6900

151. Облигацияни сотиб олиш ва номинал қийматлари орасидаги фаркнинг амортизацияланиши бухгалтерия ҳисобида қай тартибда расмийлаштирилади?

А. Д-т 0610, К-т 4840

В. Д-т 0610, К-т 5110

С. Д-т 5810, К-т 0610

Д. Д-т 9610, К-т 0610

152. 25-сон БҲХСга биноан қисқа муддатли инвестицияларни балансда қайси баҳода акс эттирилади?

А. Таннарх қийматида ёки икки хил баҳонинг энг пасти бўйича:

бозор баҳоси ёки таннарх (low of cost market - LCM)

В. Бозор қийматида ёки икки хил баҳонинг энг пасти бўйича:

бозор баҳоси ёки таннарх (low of cost market - LCM)

С. Таннарх қийматида

Д. Бозор қийматида

153. Чиқиб кетган таъсисчиларга улушлари бўйича қарзлар ҳисобланганда қандай бухгалтерия проводкаси берилади?

А. Дт 8330,8610,8620 Кт 6620

В. Дт 8330,8610,8620 Кт 6610

С. Дт 8330,8610,8620 Кт 8710

Д. Дт 8330,8610,8620 Кт 9910

154. Чиқиб кетган таъсисчиларга улушлари бўйича қарзлар тўланганда қандай бухгалтерия проводкаси берилади?

А. Дт 6620 Кт 5010-5530

В. Дт 5610 Кт 5010-5530

С. Дт 5710 Кт 5010-5530

Д. Дт 5810 Кт 5010-5530

155. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар бўйича солиқлар қа мажбурий тўловлар учун узоқ муддатли кечиктириш берилган суммасига қандай бухгалтерия ёзуви берилади?

А. Дт 5110-5530 Кт 7210

В. Дт 5110-5530 Кт 7220

С. Дт 5110-5530 Кт 7230

Д. Дт 5110-5530 Кт 7240

156. Дивидендлар бўйича даромадлар ҳисобланса бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув амалга оширилади?

А. Д-т 4840, К-т 9520

В. Д-т 4820, К-т 9340

С. Д-т 4810, К-т 9610

Д. Д-т 5110, К-т 9620

157. Тўланадиган фоизлар суммаси ҳисобланганида бухгалтерия ҳисобида қандай ёзув амалга оширилади?

- А. Д-т 9610, К-т 9520 В. Д-т 6230, К-т 9550
 С. Д-т 9610, К-т 6910 D. Д-т 5110, К-т 9530
- 158. Акциядорларга дивидендлар ҳисобланишига қандай бухгалтерия проводкаси берилади?**
 А. Дт 8710 Кт 6610 В. Дт 8310 Кт 6610
 С. Дт 8610 Кт 6610 D. Дт 9910 Кт 6610
- 159. Дивиденд тўлаш манбаида даромад солиғи ҳисобланганда қандай бухгалтерия проводкаси берилади?**
 А. Дт 6610Кт 6410 В. Дт 8310 Кт 6410
 С. Дт 8610 Кт 6410 D. Дт 9910 Кт 6410
- 160. Ҳисобланган дивидендлар тўланишига қандай бухгалтерия проводкаси берилади?**
 А. Дт 6610Кт 5010-5530 В. Дт 8310 Кт 5010-5530
 С. Дт 8610 Кт 5010-5530 D. Дт 9910 Кт 5010-5530
- 161. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш аудит жараёнинг нечинчи босқичи?**
 А. 1 В. 2 В. 3 D. 4
- 162. Молиявий инвестициялар аудити натижалари қайси ҳужжат орқали умумлаштирилади?**
 А. Ҳисобот В. Хулоса С. Далолатнома D. Билдиришнома
- 163. Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича аудиторлик ҳисоботи нечта нусхада тайёрланади?**
 А. 1 В. 2 С. 3 D. 4
- 164. Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича аудиторлик хулосаси нечта нусхада тайёрланади?**
 А. 1 В. 2 С. 3 D. 4
- 165. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш қандай ҳисобот турига киради?**
 А. Оралик В. Умумий С. Якуний D. Масофали
- 166. Молиявий инвестициялар аудити натижалари миқдорга қайси ҳужжатлар орқали тақдим этилади?**
 А. Счёт-фактура, қабул қилиш-топшириш далолатномаси
 В. Счёт-фактура, аудиторлик ҳисоботи
 С. Счёт-фактура, аудиторлик хулосаси
 D. Счёт-фактура, билдиришнома
- 167. Молиявий инвестициялар аудитида энг кўп учрайдиган камчилик бу қайси?**

- A. Молиявий инвестициялар содир бўлганлигини тасдиқловчи ҳужжатларнинг йўқлиги
- B. Молиявий инвестициялар бўйича шартноманинг йўқлиги
- C. Молиявий инвестициялар бўйича далолатноманинг йўқлиги
- D. Молиявий инвестициялар бўйича билдиришноманинг йўқлиги

168. Молиявий инвестициялар аудитида энг кўп учрайдиган камчилик бу қайси?

- A. Молиявий инвестициялар бўйича олинган даромадлардан ҳисобланган солиқларнинг нотўғрилиги
- B. Молиявий инвестициялар бўйича асосий фаолиятдан ҳисобланган солиқларнинг нотўғрилиги
- C. Молиявий инвестициялар бўйича асосий фаолиятнинг бошқа соҳаларидан ҳисобланган солиқларнинг нотўғрилиги
- D. Молиявий инвестициялар бўйича фавқулодда фойдадан ҳисобланган солиқларнинг нотўғрилиги

169. Молиявий инвестициялар аудитида энг кўп учрайдиган камчилик бу қайси?

- A. Молиявий инвестициялар бўйича қонуний ва меъёрий ҳужжатларнинг талабларини бажармаслик
- B. Молиявий инвестициялар бўйича қонуний ва меъёрий ҳужжатларнинг мазунини яхши билмаслик
- C. Молиявий инвестициялар бўйича қонуний ва меъёрий ҳужжатларнинг мавжудлигини билмаслик
- D. Молиявий инвестициялар бўйича қонуний ва меъёрий ҳужжатларнинг устуворлигини эътироф этмаслик

170. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар нима?

- A. Тузилиши шарт бўлган ҳужжат
- B. Тузилиши шарт бўлмаган ҳужжат
- C. Зарур бўлмаган ҳужжат
- D. Ихтиёрий ҳужжат

171. Аудит натижаларини тадбиқ этиш – бу:

- A. Аудитор ҳисоботида акс эттирилган хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича амалга ошириладиган ишлар мажмуаси
- B. Аудитор ҳулосасида акс эттирилган хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича амалга ошириладиган ишлар мажмуаси
- C. Хўжалик юритувчи субъект раҳбариятига хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича аудиторнинг ёзма ахбороти
- D. Хўжалик юритувчи субъект раҳбариятига хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича аудиторнинг ёзма билдиргиси

172. Аудиторлик текширувида аниқланган хато ва камчиликлар:

- A. Далолатномада акс эттирилади
- B. Аудитлрлик ҳисоботида кўрсатилади
- C. Аудитлрлик хулосасида акс эттирилади
- D. Далолатномада ва аудитлрлик хулосасида акс эттирилади

6.Назорат учун саволлар

1. Инвестиция нима?
2. Инвестициянинг мазмуни ва моҳиятини тушунтириб беринг.
3. Макроиктисодий даражада инвестициялар деганда нимани тушунаси?
4. Инвестицияларни киритишнинг асосий мақсади нима?
5. Инвестиция ва кредит бир биридан қандай фарқланади?
6. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонунни қабул қилинишининг зарурали нимада?
7. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонун нечта моддадан иборат?
8. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонуннинг аҳамиятини нима билан изоҳлайсиз?

9. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонунига биноан инвестициялар қандай турларга бўлинади?
10. Капитал ва молиявий инвестицияларнинг асосий фарқи нимада?
11. Инновацион ва интеллектуал инвестицияларнинг асосий фарқи нимада?
12. Инвестициялар қайси шаклларда амалга оширилади ?
13. Узоқ ва қисқа молиявий инвестицияларнинг бўлиниш мезони нимада?
14. Шакл ва турлари бўйича узоқ ва қисқа молиявий инвестициялардан қайси бирининг таркиби кенг?
15. Инвестициялар аудитининг ташкилий асосларини қандай изоҳлайсиз?
16. Инвестициялар аудитини ташкил этиш бўйича буюртмачи ва аудиторлик ташкилоти ўртасида шартнома қачон тузилади?
17. Инвестициялар аудитининг ҳуқуқий асослари иерархик тизими босқичларини изоҳланг?
18. Инвестициялар аудитининг хос хусусиятлари нимада?
19. Инвестициялар аудитини асосий мақсади нимада?
20. Инвестициялар аудитининг асосий вазифаларини изоҳланг?
21. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади қандай?
22. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг асосий вазифаларини изоҳланг?
23. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг асосий тамойиллари нечта?
24. Инвестициялар аудитни режалаштириш асосий босқичлари нечта ва улар қайсилар?
25. Инвестициялар аудити умумий режаси таркибини изоҳланг?
26. Инвестициялар аудити умумий дастури таркибини изоҳланг?
27. Инвестициялар аудити умумий режаси ва умумий дастури таркиблари нима билан фарқ қилади?
28. Инвестицияларни қабул қилиш бухгалтерия ҳисобида туғри акс эттирилганлиги билан боғлиқ муаммолар қайсилар?
29. Инвестицияларни баҳолаш бухгалтерия ҳисобида туғри акс эттирилганлиги билан боғлиқ муаммолар қайсилар?
30. Инвестициялардан самарали фойдаланиш бухгалтерия ҳисобида туғри акс эттирилганлиги билан боғлиқ муаммолар қайсилар?
31. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида туғри расмийлаштирилганлигини текшириш қайси счётлар орқали амалга оширилади?
32. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш қайси дастлабки ҳужжатлар асосида бажарилади?
33. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш қайси синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари асосида бажарилади?
34. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш қайси ҳужжатлар орқали амалга оширилади?

- 35.Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш қайси иқтисодий кўрсаткичлар ёрдамида бажарилади?
- 36.Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш қайси иқтисодий коэффицентлар ёрдамида бажарилади?
- 37.Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби қайси БХМСга биноан ўтказилади?
- 38.Молиявий инвестицияларни инвентаризациясида қайси ҳужжатлар тузилади?
- 39.Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг бошланғич ҳужжатлар бўйича маълумот манбааларига нималар киради?
- 40.Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг ҳисоб регистрлари маълумот манбааларига нималар киради?
- 41.Инвестицияларга доир пул оқимлари аудити қайси счётлар маълумотлари орқали текширилади?
- 42.Инвестицияларга доир пул оқимлари аудити қайси молиявий ҳисоботлар маълумотлари орқали текширилади?
- 43.Капитал инвестициялар таркибига нималар киради?
- 44.Капитал қўйилмалар бўйича харажатларнинг аналитик ҳисоби қайси қайдномада расмийлаштирилади?
- 45.Қурилиш пудрат шартномаси мазмунини айтинг?
- 46.Қурилиши тугалланган объектлар бухгалтерия ҳисобининг қайси счётлари орқали текширилади?
- 47.Қурилиши тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобининг қайси счётлари орқали текширилади?
- 48.Объектларни сотиб олиш билан боғлиқ инвестицияларнинг аудит кўригидан ўтказишда нималарга алоҳида эътибор қаратиш лозим?
- 49.Объектларни сотиб олиш билан боғлиқ инвестицияларни аудит кўригидан ўтказишда қайси манбалардан фойдаланилади?
- 50.Объектларни сотиб олиш билан боғлиқ инвестицияларни аудит кўригидан ўтказишда қандай аудиторлик иш ҳужжатлари тузилади?
- 51.Объектларни ўрнатиш ва монтаж қилиш деганда нимани тушунаси?
- 52.Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини изоҳланг?
- 53.Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити қайси счётлар орқали амалга оширилади?
- 54.Қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити қайси счётлар орқали амалга оширилади?
- 55.Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар қайси бухгалтерия проводкаси билан расмийлаштирилишини ёзинг?
- 56.Инвестициялар бўйича дивидендлар қандай ставка ва тартибда ҳисобланади?
- 57.Молиявий инвестициялар аудити натижалари қайси ҳужжат билан умумлаштирилади?

58. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот қандай тайёрланади?
59. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган энг кўп учрайдиган камчиликларни изоҳланг?
60. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар бу нима?
61. Аудит натижаларини тадбиқ қилиш аудиторлик текширувини ташкил этишнинг нечанчи босқичи?

7. Умумий саволлар

1. Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрни
2. Инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳияти
3. «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти
4. Капитал инвестициялар
5. Молиявий инвестициялар
6. Интеллектуал инвестициялар
7. Узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар
8. Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари
9. Инвестициялар аудитининг мақсади ва вазифалари
10. Инвестициялар аудитнинг маълумот манбалари
11. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари

12. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифалари
13. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг босқичлари ва асосий тамойиллари
14. Инвестициялар аудитининг режаси ва дастурини тузиш
15. Инвестицияларни қабул қилиш ва баҳолаш тўғрилигини текшириш
16. Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш
17. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ операциялар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш
18. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш
19. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш
20. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш
21. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби
22. Молиявий инвестицияларни инвентаризацияси натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш
23. Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текшириш
24. Капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартиби
25. Қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш
26. Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш
27. Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текшириш
28. Узоқ ва қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити
29. Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш
30. Инвестициялар бўйича дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш
31. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш
32. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби
33. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган типик камчиликлар
34. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар

8.Тарқатма материаллар

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ҚОНУНИ 24.12.1998 й. N 719-I

ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА

Мазкур Қонунга қуйидагиларга мувофиқ ўзгартиришлар киритилган
ЎзР 12.12.2003 й. 568-II-сон Қонуни,
ЎзР 10.10.2006 й. ЎРҚ-59-сон Қонуни,
ЎзР 31.12.2008 й. ЎРҚ-197-сон Қонуни,
ЎзР 29.12.2012 й. ЎРҚ-345-сон Қонуни

- 1-модда. Инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатлари
- 2-модда. Асосий тушунчалар
- 3-модда. Мўлжалланган объектига кўра инвестицияларнинг турлари
- 4-модда. Инвестицияларни амалга ошириш шакллари
- 5-модда. Инвестиция ресурслари
- 6-модда. Инвестиция фаолияти объектлари
- 7-модда. Инвестиция фаолиятининг субъектлари
- 8-модда. Инвесторнинг ҳуқуқлари
- 9-модда. Инвесторнинг мажбуриятлари
- 10-модда. Инвестиция фаолияти иштирокчисининг ҳуқуқлари
- 11-модда. Инвестиция фаолияти иштирокчисининг мажбуриятлари
- 12-модда. Инвестиция фаолияти субъектларининг ўзаро муносабатлари
- 13-модда. Инвестиция фаолиятида нарх белгилаш
- 14-модда. Инвестиция фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш
- 15-модда. Марказлаштирилган инвестициялар
- 16-модда. Марказлаштирилган инвестицияларни амалга ошириш бўйича қарорлар қабул қилиш
- 17-модда. Марказлаштирилган инвестицияларни жойлаштириш
- 18-модда. Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастури
- 19-модда. Инвестиция лойиҳалари экспертизаси
- 20-модда. Инвестиция фондлари
- 21-модда. Инвестиция фаолияти субъектлари ҳуқуқларининг кафолатлари
- 22-модда. Инвестицияларни ҳимоя қилиш
- 23-модда. Маблағлардан фойдаланиш кафолатлари
- 24-модда. Инвестицияларнинг қўшимча кафолатлари ва ҳимоя қилиш чоралари
- 25-модда. Очиқ ахборотдан эркин фойдалана олиш
- 26-модда. Инвестиция фаолиятини чеклаб қўйиш, тўхтатиб туриш ёки тугатиш
- 27-модда. Инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик
- 28-модда. Низоларни ҳал этиш

1-модда. Инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатлари

Инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу Қонун ва бошқа қонун ҳужжатларидан иборат.

Қорақалпоғистон Республикасида инвестиция фаолияти соҳасидаги муносабатлар Қорақалпоғистон Республикаси қонун ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади.

Чет эл инвестицияларини амалга ошириш билан боғлиқ муносабатларнинг ўзига хос хусусиятлари чет эл инвестициялари тўғрисидаги, чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари билан ҳам тартибга солинади.

Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади.

2-модда. Асосий тушунчалар

Ушбу Қонунда қуйидаги асосий тушунчалар қўлланилади:

инвестициялар - иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар;

инвестиция фаолияти - инвестиция фаолияти субъектларининг инвестицияларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳаракатлари мажмуи;

инвестор - ўз маблағларини, қарзга олинган ва жалб этилган маблағларни, мулккий бойликларни ва уларга доир ҳуқуқларни, шунингдек интеллектуал мулкка доир ҳуқуқларни инвестиция фаолияти объектларига инвестициялашни амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъекти;

инвестиция фаолияти иштирокчиси - инвесторнинг буюртмаларни бажарувчи сифатида инвестиция фаолиятини таъминловчи инвестиция фаолияти субъекти;

реинвестициялар - инвесторнинг фаолияти натижасида олинган фойдани (даромадни) муомалага киритиш.

3-модда. Мўлжалланган объектига кўра инвестицияларнинг турлари

Инвестициялар мўлжалланган объектига кўра капитал, инновация ва ижтимоий инвестицияларга бўлинади.

Капитал инвестициялар жумласига асосий фондларни вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

Инновация инвестициялари жумласига техника ва технологияларнинг янги авлодини ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

Ижтимоий инвестициялар жумласига инсон салоҳиятини, малакаси ва ишлаб чиқариш тажрибасини оширишга, шунингдек номоддий неъматларнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялар киради.

4-модда. Инвестицияларни амалга ошириш шакллари

Инвесторлар инвестицияларни қуйидаги йўллар билан амалга оширишлари мумкин: юридик шахслар тузиш ёки уларнинг устав жамғармаларида (капиталларида) улушли иштирок этиш, шу жумладан, мол-мулкни ёки акцияларни олиш;

қимматли қоғозларни, шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси резидентлари томонидан эмиссия қилинган қарз мажбуриятларини олиш;

концессияларни, шу жумладан, табиий ресурсларни қидириш, ишлаб чиқиш, қазиб олиш ёки улардан фойдаланишга бўлган концессияларни олиш;

мулк ҳуқуқини, шу жумладан, улар жойлашган ер участкалари билан биргаликда савдо ва хизмат кўрсатиш соҳалари объектларига, турар жойларга мулк ҳуқуқини, шунингдек ерга ҳамда бошқа табиий ресурсларга эгалик қилиш ва улардан фойдаланиш

(шу жумладан, ижара асосида фойдаланиш) ҳуқуқини қонун ҳужжатларига мувофиқ олиш.

Инвесторлар инвестицияларни қонун ҳужжатларига зид бўлмаган бошқа шаклларда ҳам амалга оширишлари мумкин.

Инвестициялар бирламчи ёки такроран қўшиладиган шакллариининг ўзгартирилиши уларнинг инвестициялар сифатидаги даражасининг ўзгаришига олиб келмайди.

5-модда. Инвестиция ресурслари

Инвестиция ресурслари жумласига қуйидагилар киради:

пул ва бошқа молиявий маблағлар, шу жумладан кредитлар, пайлар, акциялар ва бошқа қимматли қоғозлар;

кўчар ва кўчмас мол-мулк (бинолар, иншоотлар, ускуналар ва бошқа моддий бойликлар) ҳамда уларга доир ҳуқуқлар;

интеллектуал мулк объектлари, шу жумладан, техникавий ҳужжатлар тарзида тузилган техникага, технологияга, тижоратга оид ва бошқа билимлар мажмуи, у ёки бу турдаги ишлаб чиқаришни ташкил этиш учун зарур бўлган билимлар ва ишлаб чиқариш тажрибаси, ноу-хау;

ерга ва бошқа табиий ресурсларга, бинолар, иншоотлар, ускуналарга эгалик қилиш ва улардан фойдаланиш ҳуқуқи, шунингдек мулк ҳуқуқидан келиб чиқувчи ашёвий ҳуқуқлар;

қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа бойликлар.

6-модда. Инвестиция фаолияти объектлари

Моддий ва номоддий неъматлар ишлаб чиқариш объектлари инвестиция фаолиятининг объектларидир.

Барпо этилиши ва фойдаланилиши қонун ҳужжатларида белгиланган санитария-гигиена, радиация, экология, архитектура-шаҳарсозликка оид ва бошқа талабларга жавоб бермайдиган, юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳуқуқларини ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузадиган объектларга инвестиция киритиш тақиқланади.

7-модда. Инвестиция фаолиятининг субъектлари

Қуйидагилар инвестиция фаолиятининг субъектлари (инвесторлар ва иштирокчилар) бўлишлари мумкин:

Ўзбекистон Республикасининг резидентлари - фуқаролари (жисмоний шахслари), юридик шахслари;

махаллий давлат ҳокимияти органлари ва давлат бошқаруви органлари;

хорижий давлатлар, халқаро ташкилотлар ва чет эллик юридик шахслар ҳамда фуқаролар, шунингдек фуқаролиги бўлмаган шахслар ва Ўзбекистон Республикасининг чет элда доимий яшовчи фуқаролари;

ҳамкорликда инвестиция фаолиятини амалга ошираётган юридик ва жисмоний шахслар, шунингдек давлатлар ва халқаро ташкилотлар.

Инвесторлар қонун ҳужжатларига мувофиқ буюртмачи (мблағ киритувчи), кредитор, сотиб олувчи бўлишлари, шунингдек инвестиция фаолияти иштирокчиси вазифасини бажарувчи бўлишлари мумкин.

Инвестиция фаолиятининг иштирокчилари инвестор билан тузилган шартнома асосида инвесторнинг буюртмасини бажарувчи бўлишлари мумкин.

8-модда. Инвесторнинг ҳуқуқлари

Мулк шаклларида ва фаолият туридан қатъи назар, инвесторлар инвестиция фаолиятини амалга оширишда тенг ҳуқуқларга эгадирлар.

Инвестицияланиши ушбу Қонун ёки бошқа қонунлар билан чекланган ёхуд тақиқланган объектлардан ташқари, ҳар қандай объектга инвестициялар киритиш инвесторнинг мутлақ ҳуқуқи ҳисобланади ва қонун билан қўриқланади.

Инвестор инвестициялаш мақсади, йўналиши, тури ва ҳажмини мустақил равишда белгилайди, бунини амалга ошириш учун шартнома асосида, қоида тариқасида, танлов (тендер) савдосини ўтказиш йўли билан юридик ва жисмоний шахсларни инвестиция фаолияти иштирокчилари сифатида жалб этади.

Қонун ҳужжатларига мувофиқ инвестор инвестиция объектларига ва уларнинг натижаларига эгалик қилиш, улардан фойдаланиш, уларни тасарруф этиш, шунингдек реинвестиция қилиш ҳуқуқига эга.

Қонун ҳужжатларида белгиланган мулк ҳуқуқини қўлга киритишни келтириб чиқармайдиган объектларга инвестиция киритиш инвесторнинг кейинчалик бу объектларга эгалик қилиш, уларни оператив бошқариш ёки улардан фойдаланишдан олинadиган фойда (даромадлар)да иштирок этиш ҳуқуқини истисно этмайди.

Инвесторнинг қарорига биноан инвестиция объектларига ва уларнинг натижаларига эгалик қилиш, улардан фойдаланиш, уларни тасарруф этиш ҳуқуқи қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда бошқа юридик ва жисмоний шахсларга берилиши мумкин. Ҳуқуқларни бериш пайтида тарафларнинг ўзаро муносабатлари улар тузадиган шартномалар асосида тартибга солинади.

Агар қонун ҳужжатларида бошқача тартиб белгиланмаган бўлса, инвестор, ўзига зарур бўлган мол-мулкни юридик ва жисмоний шахслардан ўзаро келишув асосида белгиланадиган нарх ва шартларда, ҳажми ва номенклатурасини чекламаган тарзда олишга ҳақли.

Инвестор қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин.

9-модда. Инвесторнинг мажбуриятлари

Инвестор:

инвестиция лойиҳаларида санитария-гигиена, радиация, экология, архитектура-шаҳарсозликка оид ва бошқа талабларга риоя этилганлиги хусусида экспертиза ҳулосасини олиши;

рақобат тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг талабларига риоя этиши; (ЎЗР 29.12.2012 й. ЎРҚ-345-сон Қонуни таҳриридаги хатбоши)

солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаши; (ЎЗР 31.12.2008 й. ЎРҚ-197-сон Қонуни таҳриридаги хатбоши)

шартнома бажарилмаслиги ёки лозим даражада бажарилмаслиги туфайли инвестиция фаолияти иштирокчисига етказилган зарарни қоплаши;

маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ва давлат бошқаруви органларининг ўз ваколати доирасида қўйиладиган талабларини бажариши шарт.

Инвесторнинг зиммасида қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа мажбуриятлар ҳам бўлиши мумкин.

10-модда. Инвестиция фаолияти иштирокчисининг ҳуқуқлари

Инвестиция фаолиятининг иштирокчиси қуйидагиларга ҳақли:
танлов (тендер) савдосининг иштирокчиси бўлиш;
инвесторлар билан уларнинг буюртмаларини бажариш учун шартномалар тузиш;
агар қонун ҳужжатларида ёки шартномада бошқача тартиб белгиланмаган бўлса,
инвестор олдидаги ўз мажбуриятини бажаришга бошқа шахсларни жалб этиш;
агар қонун ҳужжатларида ёки шартномада бошқача тартиб белгиланмаган бўлса,
инвестиция фаолияти объектининг ҳақиқий қийматини пасайтириш натижасида
эришилган тежамни мустақил равишда тасарруф этиш.
Инвестиция фаолиятининг иштирокчиси қонун ҳужжатларида назарда тутилган
бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин.

11-модда. Инвестиция фаолияти иштирокчисининг мажбуриятлари

Инвестиция фаолиятининг иштирокчиси:
қонун ҳужжатларида белгиланган нормалар, қоидалар ва стандартларга риоя этиши;
шартномаларни ўз вақтида ва лозим даражада бажариши;
шартномани бажармаслиги ёки лозим даражада бажармаслиги туфайли инвесторга
етказилган зарарни қоплаши;
махаллий давлат ҳокимияти органлари ва давлат бошқаруви органларининг ўз
ваколати доирасида қўйилган талабларини бажариши шарт.
Инвестиция фаолиятининг иштирокчиси лицензияланиши лозим бўлган фаолиятни
амалга ошириш учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилаган тартибда
лицензия олиши шарт.
Инвестиция фаолиятининг иштирокчиси зиммасида қонун ҳужжатларида назарда
тутилган бошқа мажбуриятлар ҳам бўлиши мумкин.

12-модда. Инвестиция фаолияти субъектларининг ўзаро муносабатлари

Шартнома тузиш, шериклар ва кафилларни танлаш, мажбуриятларни белгилаш,
шунингдек инвестиция фаолияти субъектлари ўзаро муносабатларининг бошқа шартлари
қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади.

13-модда. Инвестиция фаолиятида нарх белгилаш

Инвестиция фаолияти жараёнида маҳсулот (ишлар, хизматлар) баҳоси, қоида
тариқасида, танлов (тендер) савдоси натижаларига кўра, келишилган нархларда
белгиланади.
Инвестиция фаолияти субъекти бозорда устун мавқени эгаллаган ҳолларда
нархларни давлатнинг ваколатли органи қонунларга мувофиқ тартибга солади. (ЎЗР
29.12.2012 й. ЎРҚ-345-сон Қонуни таҳриридаги қисм)

14-модда. Инвестиция фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш

Инвестиция фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш қуйидаги йўллар билан амалга оширилади:

инвестиция фаолиятининг қонунчилик негизини такомиллаштириш;
солиқ тўловчилар ва солиқ солиш объектларини, солиқ ставкалари ва уларга доир имтиёзларни табақалаштирувчи солиқ тизимини қўллаш;
асосий фондларни жадал амортизация қилиш;
нормалар, қоидалар ва стандартларни белгилаш;
монополияга қарши чораларни қўллаш;
кредит сиёсати ва нарх белгилаш сиёсатини ўтказиш;
ерга ва бошқа табиий ресурсларга эгалик қилиш ва улардан фойдаланиш шартларини белгилаш;
инвестиция лойиҳаларини экспертиза қилиш механизмларини белгилаш;
Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастурига киритилган инвестиция лойиҳаларининг амалга оширилиши мониторингини юритиш.

Инвестиция фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа шаклларда ҳам амалга оширилади.

15-модда. Марказлаштирилган инвестициялар

Давлат инвестиция фаолияти доирасида:
давлат бюджети ва бюджетдан ташқари фондлар маблағи ҳисобидан тўғридан-тўғри молиялаш йўли билан амалга ошириладиган инвестиция;

Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати кафолати остида чет эл инвестициялари ва кредитларини жалб этган ҳолда амалга ошириладиган инвестиция марказлаштирилган инвестиция ҳисобланади.

Марказлаштирилган инвестицияларни бошқариш давлат инвестициялари мақсадлари учун объектларни, инвестициялаш шарт-шароитларини белгилашдан ва улар билан боғлиқ бошқа масалаларни ҳал этишдан иборат.

Марказлаштирилган инвестицияларни бошқариш маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ва давлат бошқарув органлари томонидан уларнинг ваколатлари доирасида амалга оширилади.

16-модда. Марказлаштирилган инвестицияларни амалга ошириш бўйича қарорлар қабул қилиш

Марказлаштирилган инвестицияларни амалга ошириш бўйича қарорлар давлат органлари томонидан ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг истикболга мўлжалланган тахминлари, аниқ мақсадга мўлжалланган илмий-техник ва комплекс давлат дастурлари ҳамда ана шу инвестицияларнинг мақсадга мувофиқлигини аниқловчи техник-иқтисодий асослар негизида қабул қилинади.

Умумдавлат аҳамиятига молик бўлган аниқ мақсадга мўлжалланган комплекс давлат дастурларининг лойиҳалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгиладиган тартибда ишлаб чиқилади ва тасдиқланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси давлат бюджетидан молияланадиган инвестицияларнинг ҳажмларини тасдиқлайди.

17-модда. Марказлаштирилган инвестицияларни жойлаштириш

Марказлаштирилган инвестицияларни жойлаштириш, қоида тариқасида, давлат контракти асосида амалга оширилади.

Давлат контракти инвестиция фаолияти иштирокчисини - бажарувчини танлов (тендер) асосида саралаб олиш орқали тузилади. Бунда мазкур бажарувчи учун қонун ҳужжатларида муайян имтиёзлар белгилаб қўйилиши мумкин.

18-модда. Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастури

Ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг устувор йўналишларида амалга ошириладиган инвестиция лойиҳалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тасдиқлайдиган Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастурига киритилади.

Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастурига киритилган инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш иштирокчиларига солиққа оид ва бошқа имтиёзлар берилади. Ҳар бир алоҳида инвестиция лойиҳаси бўйича ёки умуман Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастури бўйича бериладиган имтиёзларнинг аниқ рўйхати қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда аниқланади.

19-модда. Инвестиция лойиҳалари экспертизаси

Бюджет маблағлари ва бюджетдан ташқари маблағлар ҳисобига, шунингдек чет эл инвестицияларини Ўзбекистон Республикасининг Ҳукумати қафолати остида жалб этилган ҳолда молияланадиган инвестиция лойиҳалари экспертизадан ўтказилиши шарт. Экспертизани ўтказиш тартибини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайди. Бошқа манбалар ҳисобига молияланадиган инвестиция лойиҳалари санитария-гигиена, радиация, экология, архитектура-шаҳарсозликка оид ва бошқа талаблар бажарилишига доир қисмида, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда давлат экспертизасидан ўтказилиши лозим.

Банкларнинг кредит ресурслари ҳисобидан молияланадиган кичик тадбиркорлик инвестиция лойиҳалари тижорат банки томонидан мазкур инвестиция лойиҳасини амалга оширишнинг мақсадга мувофиқлиги тўғрисида экспертиза қилиниши лозим. (ЎЗР 12.12.2003 й. 568-II-сон Қонуни таҳриридаги қисм)

Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари доирасида амалга ошириладиган инвестиция лойиҳалари шу шартномаларда назарда тутилган тартибда экспертиза қилиниши лозим.

20-модда. Инвестиция фондлари

Инвестиция фаолиятини амалга ошириш мақсадида тегишли инвестиция фондлари ташкил этилиши мумкин.

21-модда. Инвестиция фаолияти субъектлари ҳуқуқларининг қафолатлари

Давлат инвестиция фаолияти субъектларининг ҳуқуқларини қафолатлайди.

Давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари инвестиция фаолияти субъектларининг қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга ошириладиган фаолиятига аралашишга ҳақли эмас.

Агар давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари инвестиция фаолияти субъектларининг фаолиятида қонун ҳужжатлари бузилганлигини аниқласалар, улар ваколатлари бўлган ва муайян қоидабузарликни бартараф этиш билан бевосита боғлиқ чораларни кўришлари мумкин. Давлат органлари ва уларнинг мансабдор шахслари қоидабузарлик мавжудлиги фактидан инвестиция фаолияти субъектларининг бошқа қонуний фаолиятига аралашиб ёки фаолиятини чеклаб қўйиб учун асос сифатида фойдаланиши мумкин эмас.

Ушбу модданинг қоидалари халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган принципларига мувофиқ белгиланадиган, Ўзбекистон Республикасининг миллий хавфсизлигини таъминлашга бевосита боғлиқ бўлган қонун ҳужжатларини қабул қилиш, уларга қўшимчалар киритиш ёки уларни бекор қилишга нисбатан татбиқ этилмайди.

22-модда. Инвестицияларни ҳимоя қилиш

Давлат инвестициялар ҳимоя қилинишини кафолатлайди.

Ўзбекистон Республикасида инвестициялар ва инвесторларнинг бошқа активлари давлат мулкига айлантирилмайди.

Инвестициялар ва инвесторларнинг бошқа активлари реквизиция қилинмайди, табиий офатлар, авариялар, эпидемиялар, эпизоотия ҳоллари ва бошқа фавқулодда ҳусусиятга эга бўлган ҳолатлар бундан мустасно.

Инвестицияларни реквизиция қилиш тўғрисидаги қарор:

ушбу модданинг учинчи қисмида кўрсатилган ҳоллардан келиб чиқувчи вазифаларни ҳал этиш учун зарур бўлган инвестициялар ёки бошқа активларнинг энг кам миқдори чекланадиган;

камситилмайдиган асосда ва қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга ошириладиган;

етказилган зарарга монанд равишда компенсация тўланадиган реквизиция бўйича талабларга риоя этилган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинади. Давлат кўрсатиб ўтилган компенсация тўловлари ўз вақтида амалга оширилишига кафил бўлади.

Инвестор Инвестицияларни реквизиция қилиш тўғрисидаги қарор юзасидан суд тартибида низолашишга ҳақли.

Инвестициялар суғурта қилиниши мумкин, қонунда назарда тутилган ҳолларда эса суғурта қилиниши шарт.

23-модда. Маблағлардан фойдаланиш кафолатлари

Инвестиция фаолияти субъектининг инвестиция фаолияти натижасида олинган фойдаси (даромади) солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўлангач, унинг хоҳишига кўра реинвестиция қилиниши ёки бошқа ҳар қандай усулда ишлатилиши мумкин. (ЎЗР 31.12.2008 й. ЎРҚ-197-сон Қонуни таҳриридаги қисм)

Инвестиция фаолияти субъекти олган акциялар ва бошқа қимматли қоғозлар, унинг мақсадли банк омонатлари, шунингдек олинган мол-мулк олиб қўйилган (реквизиция қилинган) ҳолларда улар қиймати ёки ижара тўловлари қонун ҳужжатларига мувофиқ қопланади (компенсация тўланади).

Инвестиция фаолияти субъектининг ҳисобварақларидан фойдаланишни чеклаб қўйиб ёки маблағларни мажбуран олиб қўйиб қонунда белгиланган тартибда амалга оширилиши мумкин.

24-модда. Инвестицияларнинг қўшимча кафолатлари ва ҳимоя қилиш чоралари

Инвестицияларнинг қўшимча кафолатлари ва ҳимоя қилиш чоралари ҳукумат томонидан кафолатлар беришни, инвестиция лойиҳаларини молиявий таъминлашда қўмаклашишни, махсус солиқ ва тўлов режими яратилишини, лойиҳалар амалга оширилишининг давлат мониторинги юритилишини ва қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа чораларни ўз ичига олиши мумкин.

Инвестицияларнинг қўшимча кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари инвестиция фаолияти субъектларига Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорларига биноан берилади.

25-модда. Очик ахборотдан эркин фойдалана олиш

Инвестиция фаолияти субъектларининг манфаатларига муайян тарзда дахлдор умум мажбурий тусдаги қонун ҳужжатларидан улар эркин фойдалана олишлари лозим.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ва давлат бошқаруви органлари инвестиция фаолияти субъектларининг сўровларига кўра уларни қизиқтирган ахборотни қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда беришлари шарт.

26-модда. Инвестиция фаолиятини чеклаб қўйиш, тўхтатиб туриш ёки тугатиш

Инвестиция фаолиятини чеклаб қўйиш, тўхтатиб туриш ёки тугатиш инвесторнинг, давлатнинг ваколатли органи ёки суднинг қарорига кўра амалга оширилиши мумкин.

Инвестиция фаолиятини чеклаб қўйиш, тўхтатиб туриш ёки тугатиш тўғрисидаги қарор:

инвестор қонунда белгиланган тартибда банкрот деб эълон қилинган ёки топилган;
фавқулодда вазиятлар юзага келган;

инвестиция фаолияти жараёнида қонун ҳужжатларида белгиланган санитария-гигиена, радиация, экология, архитектура-шаҳарсозликка оид ва бошқа талаблар, юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатлари бузилишига олиб келиши мумкин бўлган ҳолатлар аниқланган ҳолларда қабул қилиниши мумкин. (ЎЗР 10.10.2006 й. ЎРҚ-59-сон Қонуни таҳриридаги қисм) (Олдинги таҳририга қаранг)

Тадбиркорлик субъекти фаолиятини тўхтатиб туриш ёки тугатишга олиб келадиган инвестиция фаолиятини чеклаб қўйиш, тўхтатиб туриш (фавқулодда вазиятлар, эпидемиялар ҳамда аҳолининг ҳаёти ва саломатлиги учун бошқа реал хавф юзага келишининг олдини олиш билан боғлиқ ҳолда инвестиция фаолиятини ўн иш кунидан кўп бўлмаган муддатга тўхтатиб қўйиш ҳоллари бундан мустасно) ёки тугатиш суд тартибида амалга оширилади. (ЎЗР 10.10.2006 й. ЎРҚ-59-сон Қонуни таҳриридаги қисм)

ЎЗР 10.10.2006 й. ЎРҚ-59-сон Қонунига мувофиқ учинчи қисм тегишинча тўртинчи қисм деб ҳисоблансин

Инвестиция фаолияти субъектига ушбу модда иккинчи қисмининг учинчи хатбошисида кўрсатилган ҳолларда етказилган зарарни қоплаш тартиби қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

**27-модда. Инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун
хужжатларини бузганлик учун жавобгарлик**

Инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун хужжатларини бузганликда айбдор бўлган шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўлади.

Инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун хужжатлари бузилган тақдирда, инвестиция фаолиятининг субъекти етказилган зарарнинг, шу жумладан, бой берилган фойданинг қонун хужжатларида белгиланган тартибда қопланишини талаб қилиш ҳуқуқига эгадир.

28-модда. Низоларни ҳал этиш

Инвестициялар билан боғлиқ низолар (инвестицияга оид низолар) суд томонидан ҳал этилади.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти

И. Каримов

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ҚОНУНИ
ЧЕТ ЭЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАРИ ТЎҒРИСИДА**

(Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сон, 91-модда; 1999 й., 9-сон, 229-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами, 2008 й., 14-15-сон, 86-модда; 2008 й., 52-сон, 513-модда; 2012 й., 52-сон, 584-модда)

1-модда. Қонуннинг мақсад ва вазифалари

Ушбу Қонун Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эл инвестициялари амалга оширилишининг ҳуқуқий асослари ва тартибини белгилаб беради.

Ушбу Қонуннинг асосий вазифалари:

чет эл инвестициялари кириб келишини рағбатлантириш йўли билан Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётини ривожлантириш ва унинг жаҳон иқтисодий тизимида кўшилишига қўмаклашишдан;

чет элнинг молиявий, моддий, интеллектуал ва бошқа ресурсларини, замонавий хорижий технологияларни ва бошқарув тажрибасини жалб этиш ҳамда улардан оқилона фойдаланишдан иборат.

2-модда. Чет эл инвестициялари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари

Чет эл инвестициялари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу Қонун, «Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни химоя қилиш чоралари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси [Қонуни](#), бошқа қонун ҳужжатларидан иборат.

Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида чет эл инвестициялари тўғрисидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан ўзгача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади.

3-модда. Чет эл инвестициялари

Чет эллик инвесторлар асосан даромад (фойда) олиш мақсадида тадбиркорлик фаолияти ва қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа турдаги фаолият объектларига қўшадиган барча турдаги моддий ва номоддий бойликлар ва уларга доир ҳуқуқлар, шу жумладан интеллектуал мулкка доир ҳуқуқлар, шунингдек чет эл инвестицияларидан олинган ҳар қандай даромад Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эл инвестициялари деб эътироф этилади.

Ушбу Қонунда тадбиркорлик фаолияти ва бошқа турдаги фаолият объектларига чет эллик инвесторлар томонидан реинвестиция тариқасида қўшиладиган даромад деганда Ўзбекистон Республикасида инвестициялашдан олинган ҳар қандай маблағ, шу жумладан фойда, фоизлар, дивидендлар, роялти, лицензия ва комисион мукофотлар, техникавий ёрдам, техник хизмат кўрсатиш учун тўловлар ва бошқа шаклдаги мукофот пуллари тушунилади.

4-модда. Чет эллик инвесторлар

Ўзбекистон Республикасида чет эллик инвесторлар қуйидагилар бўлиши мумкин:

чет эл давлатлари, чет эл давлатларининг маъмурий ёки ҳудудий органлари;

давлатлараро битимлар ёки бошқа шартномаларга мувофиқ ташкил топган ёки халқаро оммавий ҳуқуқ субъектлари бўлган халқаро ташкилотлар;

чет эл давлатларининг қонун ҳужжатларига мувофиқ ташкил топган ва фаолият кўрсатиб келаётган юридик шахслар, бошқа ҳар қандай ширкатлар, ташкилотлар ёки уюшмалар;

чет эл давлати фуқаролари бўлмиш жисмоний шахслар, фуқаролиги бўлмаган шахслар ва чет элларда доимий яшайдиган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари.

5-модда. Чет эл инвестицияларини амалга ошириш шакллари

Чет эллик инвесторлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида инвестицияларни қуйидаги йўллар билан амалга оширишлари мумкин:

Ўзбекистон Республикасининг юридик ва (ёки) жисмоний шахслари билан биргаликда ташкил этилган хўжалик жамиятлари ва ширкатларининг, банклар, суғурта ташкилотлари ва бошқа корхоналарнинг устав жамғармаларида ва бошқа мол-мулкида улуш қўшиб катнашиш;

чет эллик инвесторларга тўлиқ қарашли бўлган хўжалик жамиятлари ва ширкатларини, банклар, суғурта ташкилотлари ва бошқа корхоналарни барпо этиш ва ривожлантириш;

мол-мулк, акциялар ва бошқа қимматли қоғозларни, шу жумладан Ўзбекистон Республикаси резидентлари томонидан эмиссия қилинган қарз мажбуриятларини сотиб олиш;

интеллектуал мулкка, шу жумладан муаллифлик ҳуқуқлари, патентлар, товар белгилари, фойдали моделлар, саноат намуналари, фирма номлари ва ноу-хауга, шунингдек ишчанлик нуфузига (гудвиллга) ҳуқуқлар киритиш;

концессиялар, шу жумладан табиий ресурсларни қидириш, ишлаб чиқиш, казиб олиш ёки улардан фойдаланишга бўлган концессиялар олиш;

савдо ва хизмат кўрсатиш соҳалари объектларига, турар жой биноларига улар жойлашган ер участкалари билан биргаликда мулк ҳуқуқини, шунингдек ерга эгалик қилиш ва ундан

фойдаланиш (шу жумладан ижара асосида фойдаланиш) ҳамда табиий ресурсларга эгалик қилиш ва улардан фойдаланиш ҳуқуқларини сотиб олиш орқали.

Чет эллик инвесторлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида инвестицияларни амалдаги қонун ҳужжатларига зид бўлмаган бошқа шаклларда ҳам амалга оширишлари мумкин.

Чет эл инвестициялари бирламчи ёки такроран амалга оширилаётган шакллариининг ўзгартирилиши уларнинг инвестиция сифатидаги моҳияти ўзгаришига олиб келмайди.

6-модда. Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар

Чет эллик инвесторлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар ташкил этишлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари билан ўзларига берилган барча ҳуқуқлар, кафолатлар ва имтиёزلардан фойдаланишлари мумкин.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар деганда акцияларининг (улушлари, пайларининг) ёки устав жамғармасининг камида ўттиз фоизини чет эл инвестициялари ташкил этадиган корхоналар тушунилади. Улар Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига зид келмайдиган ҳар қандай ташкилий-ҳуқуқий шаклларда фаолият кўрсатадилар. Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона катнашчиларидан бири ушбу Қонун 4-моддасининг [иккинчи](#), [учинчи](#) ёки [тўртинчи](#) хатбошиларида кўрсатилган чет эллик инвестор бўлиши шарт.

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона уни таъсис этиш йўли билан ёки илгари чет эл инвестициялари иштирокисиз таъсис этилган корхонада иштирок этиш улушини (пайини, акцияларини) ёхуд бундай корхонани бутунлай, шу жумладан хусусийлаштириш жараёнида чет эллик инвестор томонидан сотиб олиниши натижасида ташкил этилиши мумкин.

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона давлат рўйхатига олинган пайтдан эътиборан юридик шахс ҳуқуқига эга бўлади. Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар ташкил этиш ва уларни давлат рўйхатига олиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

7-модда. Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарнинг шўъба корхоналари, филиаллари ва ваколатхоналари

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларининг талабларига риоя этган ҳолда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида юридик шахс ҳуқуқига эга бўлган шўъба корхоналар, филиаллар, шунингдек юридик шахс бўлмаган ваколатхоналар ва бошқа алоҳида бўлинмалар ташкил этиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасидан ташқарида чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарнинг шўъба корхоналари, филиаллари, ваколатхоналари ва бошқа алоҳида бўлинмалари ташкил этилиши мумкин.

8-модда. Корхоналарнинг хўжалик бирлашмалари

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар ихтиёрий равишда Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси ҳудудида уюшмалар, концернлар, корпорациялар, консорциумлар ва бошқа хўжалик бирлашмалари ташкил этиши, амал қилиб турган бирлашмалар таркибига тўла ҳуқуқли аъзо сифатида кириши мумкин.

9-модда. Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги чет эл инвестициялари учун ҳуқуқий режим

Давлат Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эллик инвесторлар инвестиция фаолиятини амалга оширишлари чоғида уларнинг барча ҳуқуқларини кафолатлайди ва химоя қилади.

Чет эллик инвесторлар ва чет эл инвестициялари учун адолатли ва тенг ҳуқуқли режим, уларнинг тўлиқ ва доимий химояси ҳамда хавфсизлиги таъминланади. Бундай режим Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида белгилаб қўйилган режимга қараганда ноқулайроқ бўлиши мумкин эмас.

Чет эл инвестицияларининг ҳукукий режими Ўзбекистон Республикаси юридик ва жисмоний шахслари томонидан амалга ошириладиган инвестицияларнинг тегишли режимига қараганда ноқулайроқ бўлиши мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган нормаларига мувофиқ Ўзбекистон Республикасининг миллий хавфсизлиги манфаатларини ҳимоя этиш мақсадида иқтисодий ва фаолиятнинг муайян соҳаларида чет эл инвестициялари учун чеклашлар ёки тақиқ назарда тутилган бўлиши мумкин.

Чет эллик инвесторларнинг Ўзбекистон Республикаси қонунлари билан қафолатланган ҳуқуқлари ва манфаатлари бузилганда уларни тиклаш Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари, шу жумладан халқаро шартномалари билан тартибга солинади.

10-модда. Чет эллик инвесторларнинг ҳуқуқлари

Чет эллик инвестор халқаро ҳуқуқ принциплари ва Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ қуйидаги ҳуқуқларга эга:

инвестициялашни амалга оширишнинг ҳажмлари, турлари ва йўналишларини мустақил белгилаш;

инвестиция фаолиятини амалга ошириш учун юридик ва жисмоний шахслар билан шартномалар тузиш;

ўзининг инвестицияларига ва инвестиция фаолиятининг натижаларига эгалик қилиш, улардан фойдаланиш ва уларни тасарруф этиш. Чет эллик инвесторнинг қарорига биноан инвестицияларга, уларнинг натижаларига эгалик қилиш, улардан фойдаланиш, уларни тасарруф этиш ҳуқуқлари Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда бошқа юридик ва жисмоний шахсларга берилиши мумкин. Ҳуқуқлар бошқа шахсга берилганда тарафларнинг ўзаро муносабатлари шартномалар асосида тартибга солинади;

Ўзбекистон Республикасидаги инвестиция фаолияти натижасида олинган ўзига қарашли ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналарини чет элларда ва Ўзбекистон Республикасида патентлаштириш тўғрисида мустақил равишда қарор қабул қилиш;

инвестиция фаолияти натижасида олинган даромадни мустақил ва эркин тасарруф этиш (шу жумладан уни монеликсиз репатриация қилиш);

Ўзбекистон Республикасига кредитлар ва қарзлар тариқасида пул маблағлари жалб этиш; ўз ҳисобварағидаги миллий валюта маблағларидан ички валюта бозорида чет эл валютасини сотиб олиш учун фойдаланиш;

қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда ва шартларда ер участкаларига доир ҳуқуқларни сотиб олиш;

Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ, ўзига мулк ҳуқуқи асосида қарашли бўлган мол-мулк ва ҳар қандай мулкый ҳуқуқлардан зиммага олган мажбуриятларнинг, шу жумладан қарз маблағларини жалб этишга қаратилган мажбуриятларнинг барча турлари бўйича таъмин сифатида фойдаланиш;

ўз инвестициялари ва бошқа активлари реквизиция қилинган тақдирда мутаносиб равишда тоvon олиш;

давлат бошқарув органларининг, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ҳамда улар мансабдор шахсларининг ғайриқонуний ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) ҳамда қарорлари натижасида етказилган зарарларни ундириш.

Чет эллик инвестор Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа ҳуқуқларга ҳам эгадир.

11-модда. Чет эллик инвесторларнинг мажбуриятлари

Чет эллик инвесторлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида инвестиция фаолиятини амалга оширганда:

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатларига риоя этишлари;

Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига мувофиқ солиқлар ва бошқа тўловлар тўлашлари;

инвестициялаш муносабати билан ўз зиммаларига олган шартнома мажбуриятлари бўйича жавоб беришлари;

инвестиция лойиҳаларида Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларидан келиб чиқадиган санитария-гигиена, экологияга оид ва бошқа талабларга риоя этилганлиги хусусида экспертиза ҳулосасини олишлари;

ўз рақобатчиларига нисбатан қўшимча имтиёзлар ва афзалликлар олиш мақсадида инвестиция фаолияти бўйича шерикларига ёки давлат бошқарув органлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органларига бевосита ва (ёки) билвосита ноқонуний таъсир ўтказишнинг ҳар қандай шаклларида ўзларини тийишлари шарт.

Чет эллик инвестор Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига риоя этмаганлик учун умумий асосларда жавобгар бўлади ҳамда ўзига мулк ҳуқуқи асосида қарашли бўлган, Ўзбекистон Республикасининг қонунларига мувофиқ ундириш қаратилиши мумкин бўлган ўзининг мол-мулки билан жавоб беради.

12-модда. Чет эллик инвесторларнинг хўжалик фаолияти

Чет эллик инвесторларнинг хўжалик фаолияти, шу жумладан чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар, уларнинг шўъба корхоналари, филиаллари ва бошқа тузилмаларини, шунингдек хўжалик уюшмалари ва бирлашмаларини ташкил этиш, сотиш, қайта ташкил этиш ёки тугатиш, чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарнинг фондларини шакллантириш, ижара шартномалари ва бошқа шартномаларини тузиш бўйича фаолияти Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади.

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлайди.

(12-модданинг иккинчи қисми Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 31 декабрдаги ЎРҚ-197-сонли [Конуни](#) таҳририда — Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 52-сон, 513-модда)

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарнинг чет эл валютасидаги барча харажатлари уларнинг ўз валюта тушумлари ҳисобига, шунингдек чет эл валютасини олишнинг Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида рухсат этилган бошқа манбалари ҳисобига таъминланиши лозим. Уларнинг валютада ўзини ўзи қоплаши тузиладиган консорциумлар, бирлашмалар ва бошқа ташкилий тузилмалар доирасида ҳам таъминланиши мумкин.

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари талабларига риоя этган ҳолда экспорт-импорт операцияларини мустақил равишда амалга оширадилар. Ўзлари ишлаб чиқарган маҳсулотни экспорт қилганларида бундай маҳсулот лицензияланмайди ва квоталанмайди.

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун маҳсулотни лицензиясиз импорт қилишга ҳақли. Экспортга чиқариладиган ўзининг ишлаб чиқарган маҳсулотини ва корхоналар томонидан ўз эҳтиёжлари учун импорт қилинадиган маҳсулотни аниқлаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

Устав фондида чет эл инвестицияларининг улуши камида ўттиз уч фоиз бўлган чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар томонидан улар давлат рўйхатидан ўтказилган пайтдан эътиборан икки йил давомида ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун Ўзбекистон Республикасига олиб кириладиган мол-мулк бож ундиришдан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда озод қилинади. Чет эллик инвесторларнинг ва чет эллик инвесторлар билан тузилган меҳнат шартномаларига мувофиқ Ўзбекистон Республикасида турган чет давлатлар фуқароларининг шахсий эҳтиёжлари учун олиб кириладиган мол-мулкдан бож ундирилмайди.

(12-модданинг олтинчи қисми Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 25 декабрдаги ЎРҚ-343-сонли [Конуни](#) таҳририда — ЎР ҚХТ, 2012 й., 52-сон, 584-модда)

Чет эллик инвесторларга ҳамда чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарга тегишли, уларнинг инвестициялари сифатида қўшиладиган ихтироларни патентлаш ва саноат намуналарини жорий этиш Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар корхона фондлари рўйхатини, уларни вужудга келтириш ва улардан фойдаланиш тартибини мустақил равишда белгилайди.

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар ходимларининг меҳнат муносабатлари Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади.

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона ходимларининг пенсия таъминоти Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади.

(12-модданинг ўнинчи қисми Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 31 декабрдаги ЎРҚ-197-сонли [Қонуни](#) таҳририда — Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 52-сон, 513-модда)

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда ва шартларда ер участкалари сотиб олишлари мумкин.

Иморотлар ва иншоотларга бўлган мулк ҳуқуқи бошқага ўтаётганда Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ва шартларда шу объектлар билан биргаликда ер участкасидан фойдаланиш ҳуқуқи ҳам ўтади.

Чет эллик инвесторларга мол-мулкни ижарага бериб қўйиш ижарага берувчи томонидан шартномалар асосида ва қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ҳисоб-китобни ва ҳисоботни амалга оширадилар. Улар бухгалтерия дафтарлари ва ёзувларини Ўзбекистон Республикасининг миллий валютасида, шунингдек, ўз хоҳишларига кўра, эркин айрбошланадиган валютада юритадилар.

13-модда. Концессия шартномалари

Чет эллик инвесторларга табиий ресурсларни қидириш, қазиб олиш ва улардан фойдаланиш ҳамда бошқа хўжалик фаолиятини юритиш учун концессиялар бериш чет эллик инвесторлар Ўзбекистон Республикаси давлат бошқарувининг ваколатли органлари билан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тузадиган концессия шартномалари асосида амалга оширилади.

Концессияларга, агар улар Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бўлса ва тузиладиган концессия шартномаларининг мақсадларига жавоб берса, фаолиятнинг барча соҳалари ва турларида йўл қўйилади.

14-модда. Чет эллик ходимларни жалб этиш

Чет эллик инвесторлар ва чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ, ҳар қандай чет давлат фуқаролари билан ва Ўзбекистон Республикасидан ташқарида яшовчи фуқаролиги бўлмаган шахслар билан инвестиция фаолиятини амалга ошириш мақсадида эркин меҳнат шартномалари тузиш ҳуқуқига эга. Бундай шахслар тегишли кўп марталик визалар олган ҳолда меҳнат шартномасининг бутун амал қилиш даври учун Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кириб келиш ва унда қолиш ҳуқуқига эга.

Чет эллик ходимлар меҳнатига ҳақ тўлаш, уларга таътиллар бериш, уларни пенсия билан таъминлаш масалалари уларнинг ҳар бири билан тузилган меҳнат шартномаларида ҳал этилиши лозим. Бундай ходимлар иш ҳақи ва қонуний йўл билан олган ўзга даромадларини бошқа давлатларга, қонунда белгиланган солиқлар ва мажбурий тўловлар тўланганидан кейин, бирон-бир чекловсиз ўтказишлари мумкин.

Чет эллик инвестор, чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона чет эллик ходим доимий яшайдиган мамлакатдаги тегишли фондларга шу ходим учун пенсия таъминоти тўловларини ўтказиши.

(14-модданинг учинчи қисми Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 31 декабрдаги ЎРҚ-197-сонли [Конуни](#) таҳририда — Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 52-сон, 513-модда)

15-модда. Юриш эркинлиги

Инвестиция фаолияти билан боғлиқ ҳолда Ўзбекистон Республикасида бўлиб турган чет эллик инвесторлар, уларнинг вакиллари ва чет эллик ходимлар Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида эркин юриш ҳуқуқига эгадирлар.

Башарти, Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида эркин юришга чекловлар белгиланган бўлса, фақат миллий хавфсизликни таъминлаш мақсадларини кўзлаб муайян чекловлар қўлланилиши мумкин.

16-модда. Чет эл инвестицияларини суғурта қилиш

Инвестициялар ва чет эллик инвесторларнинг таваккалчилигини суғурта қилиш ихтиёрий равишда амалга оширилади.

Чет эллик инвесторлар мамлакатнинг ўз инвесторлари билан тенг равишда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қонуний фаолият кўрсатаётган ҳар қандай суғурта ҳимояси ҳуқуқидан фойдаланадилар. Чет эл инвестицияларини сиёсий ва бошқа хавфлардан суғурта қилиш халқаро ташкилотлар, хорижий давлатларнинг экспорт кредит агентликлари, бошқа суғурта компаниялари томонидан ҳам амалга оширилиши мумкин.

Чет эл инвестицияларини суғурта қилишни амалга оширувчи суғурта ташкилотлари Ўзбекистон Республикасининг мажбуриятлари юзасидан жавоб бермайди. Давлат суғурта ташкилотларининг мажбуриятлари юзасидан жавоб бермайди, тарафларнинг келишувида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Чет эл инвестицияларини суғурта қилиш сиёсий ва бошқа хавфлардан, шу жумладан: мулкнинг экспроприация қилинишини, шунингдек, мулкнинг олиб қўйилиши ёки бошқа шахсга ўтказилишига, мулк ёки у орқали олинадиган даромадлар устидан назорат қилиш имконияти йўқотилишига олиб келувчи ҳар қандай қонун чиқаришга оид ёки маъмурий чораларни;

чет эл валютасини мамлакатдан ташқарига ўтказишга чекловлар жорий этилишини; қонун ҳужжатларига инвесторларнинг айрим гуруҳларига нисбатан камситиш тусидаги ўзгартишлар киритилишини;

давлат бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ва улар мансабдор шахсларининг инвесторларнинг шартномавий муносабатларига аралашувини;

урушлар, фуқароларнинг ғалаёнлари ёки бошқа шу каби ходисаларни;

чет эллик инвесторлар ва чет эл инвестициялари билан боғлиқ ўзга турдаги сиёсий ҳамда бошқа хавфларни ўз ичига олувчи хавфлардан суғурта ҳимояси ва кафолатларни таъминлайди.

17-модда. Мажбуриятларни таъминлаш

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхонанинг мол-мулки ва мулкӣ ҳуқуқларидан корхона зиммасидаги барча турдаги мажбуриятларини таъминлаш, шу жумладан заём маблағларини жалб қилиш кафолати сифатида фойдаланиши мумкин. Унинг савдо ва хизмат кўрсатиш соҳаси объектларига, шунингдек жойлашган ер участкалари билан биргаликда уй-жой биноларига бўлган мулк ҳуқуқи, бинолар, иншоотлар, усқуналарга бўлган мулкӣ ҳуқуқлари ҳамда бошқа ашёвий ҳуқуқларидан мажбуриятларнинг таъмини сифатида фойдаланилиши мумкин.

Чет эллик инвестор ўзига мулк ҳуқуқида тегишли барча мол-мулки ва мулкӣ ҳуқуқларидан, уларнинг каерда жойлашганлигидан қатъи назар, ўз мажбуриятларининг таъмини сифатида фойдаланиши мумкин.

18-модда. Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона қайта ташкил этиш ёки тугатиш

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қайта ташкил этилиши ёки тугатилиши мумкин.

Давлат рўйхатидан ўтказилган санадан эътиборан бир йил ичида ўз устав фондини таъсис ҳужжатларида назарда тутилган миқдорда шакллантирмаган чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона, агар қонун ҳужжатларида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, белгиланган тартибда тугатилади. Шу билан бирга ўз устав фондини белгиланган муддатда таъсис ҳужжатларида назарда тутилган миқдорда шакллантира олмаган корхона уни амалда шакллантириб улгурган, аммо қонун ҳужжатларида белгиланган энг кам миқдордан оз бўлмаган даражада камайитириши ёки ўзи бошқа ташкилий-ҳуқуқий шаклга айлантирилиши мумкин.

(18-модданинг иккинчи қисми Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 20 августдаги 832-I-сон [Қонуни](#) таҳририда — Олий Мажлис Ахборотномаси, 1999 й., 9-сон, 229-модда)

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона тугатилганида унинг активларига белгиланган тартибда солиқ солинади. Активларнинг қолган қисми, башарти таъсис ҳужжатларида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона қатнашчилари ўртасида уларнинг корхона мол-мулкидаги улушларига мутаносиб равишда тақсимланади.

Чет эллик инвестор чет эл инвестициялари иштирокидаги корхонадан чиқиб кетган ёки бу корхона тугатилган тақдирда, корхона мол-мулкидаги ўз улуши пул ёки бозор баҳосига мувофиқ равишда товар шаклида қайтарилиши ҳуқуқини олади.

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхона қайта ташкил этилган ёки тугатилганда меҳнат шартномалари бекор бўлган ходимларнинг ҳуқуқ ва манфаатларига риоя этилиши қонун ҳужжатларига мувофиқ қафолатланади.

19-модда. Чет эл инвестициялари бўйича давлат мажбуриятлари

Давлат, давлат бошқарув органлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари чет эл инвесторлари билан тузилган тегишли шартномаларда ўз зиммасига олган, ваколатлари Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тасдиқланган шахслар имзолаган мажбуриятлар бўйичагина жавоб берадилар.

Давлат чет эл инвестицияларини жалб этаётган Ўзбекистон Республикаси резидентларининг мажбуриятлари юзасидан жавоб бермайди, бундай мажбуриятлар қонунда белгиланган тартибда давлат томонидан қафолатланган ҳоллар бундан мустасно.

20-модда. Чет эл инвестицияларини жалб этишни амалга оширувчи органларнинг вазифалари

Чет эл инвестицияларини жалб этиш, рўёбга чиқариш ва ҳимоя қилиш мақсадида ҳукумат томонидан ваколат берилган орган, давлат бошқарувининг бошқа органлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, шунингдек ҳукуматга қарашли бўлмаган манфаатдор ташкилотлар:

Ўзбекистон Республикасида инвестиция фаолиятининг имкониятлари ва шарт-шароитлари тўғрисида ахборот тайёрлайдилар ҳамда тарқатадилар;

потенциал инвесторларга фаолиятнинг юридик, иқтисодий ва бошқа жиҳатлари бўйича маслаҳатлар берадилар ҳамда юзага келувчи масалаларни ҳал этишда зарур ёрдам кўрсатадилар;

чет эллик инвесторлар фаолиятининг ҳуқуқий базасини такомиллаштириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқадиладар;

чет эл инвестициялари масалалари бўйича халқаро муносабатларда ўз ваколатлари доирасида Ўзбекистон Республикаси номидан иш кўрадилар;

чет эл инвестицияларини жалб этиш, рўёбга чиқариш ва ҳимоя қилишга қаратилган бошқа вазифаларни бажарадилар.

21-модда. Чет эллик инвесторларнинг фаолияти устидан назорат қилиш бўйича давлат органларининг ваколатлари

Чет эллик инвесторлар ва чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларининг талабларига риоя этиши устидан назоратни солиқ органлари ва Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ваколат берган бошқа давлат органлари

Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган ваколатлари доирасида амалга оширадилар.

Назорат қилувчи орган назорат вазифаларини амалга оширишда тижорат сири сақланишини таъминлаши шарт. Тижорат сирини ошкор қилиш Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига биноан таъқиб қилинади.

22-модда. Ўзаро зид қоидалар

Мазкур Қонуннинг қоидалари билан Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонун ҳужжатлари ёки Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари ўртасида бирон-бир номувофиклик бўлган ҳолда, чет эллик инвесторлар учун бирмунча қулай бўлган қоидалар устувор кучга эга бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти И. КАРИМОВ

Тошкент ш.,

1998 йил 30 апрель,

609-І-сон

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ҚОНУНИ
ЧЕТ ЭЛЛИК ИНВЕСТИТОРЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИНГ КАФОЛАТЛАРИ ВА УЛАРНИ
ҲИМОЯ ҚИЛИШ ЧОРАЛАРИ ТЎҒРИСИДА**

(Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й., 5-6-сон, 93-модда; 2004 й., 1-2-сон, 18-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 37-38-сон, 278-модда; 2008 й., 52-сон, 513-модда)

1-модда. Қонуннинг мақсади ва вазифалари

Ушбу Қонун Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чет эл инвестиция фаолиятини амалга ошираётган чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатларини ва уларни ҳимоя қилиш чораларини белгилайди.

Ушбу Қонуннинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш бўйича комплекс чораларни шакллантириш;

чет эллик инвесторлар ва чет эл инвестицияларининг айрим тоифалари учун қўшимча кафолатлар бериш шарт-шароитларини ва уларни ҳимоя қилиш чораларини белгилаш.

2-модда. Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари

Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатларини бериш ва уларни ҳимоя қилиш чораларини амалга ошириш билан боғлиқ муносабатлар ушбу Қонун, «Чет эл инвестициялари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси [Қонуни](#) ва бошқа қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади.

Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисидаги қонун ҳужжатларидагидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, у ҳолда халқаро шартнома қоидалари қўлланилади.

3-модда. Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари

Давлат Ўзбекистон Республикаси ҳудудида инвестиция фаолиятини амалга оширувчи чет эллик инвесторларнинг ҳуқуқларини кафолатлайди ва ҳимоя қилади.

Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномаларининг амалга оширилиши таъминланишини ҳисобга олган ҳолда фуқаролиги, яшаш жойи, диний эътиқоди, иқтисодий фаолияти қаерда амалга ошираётганлигига, шунингдек инвесторлар ёки инвестицияларнинг қайси мамлакатга мансублигига қараб чет эллик инвесторларнинг камситилишига йўл қўйилмайди.

Қонун ҳужжатлари, шу жумладан идоравий норматив ҳужжатлар, агар уларнинг ижроси чет эллик инвесторга ёки чет эл инвестицияларига зарар етказса, улар орқага қайтиш кучига эга эмас.

Агар Ўзбекистон Республикасининг кейинги қонун ҳужжатлари инвестициялаш шарт-шароитларини ёмонлаштиради, унда чет эллик инвесторларга нисбатан инвестициялаш санасида амал қилган қонун ҳужжатлари инвестициялаш пайтидан бошлаб ўн йил мобайнида қўлланилади. Чет эллик инвестор ўз хоҳишига кўра янги қонун ҳужжатларининг инвестициялаш шарт-шароитларини яхшилайдиган қоидаларини қўллаш ҳуқуқига эгадир.

(3-модданинг тўртинчи қисми Ўзбекистон Республикасининг 2005 йил 16 сентябрдаги ЎРҚ-6-сон [Қонуни](#) таҳририда — Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 37-38-сон, 278-модда)

Қуйидагиларни назарда тутган ҳолда қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг янги қонун ҳужжатларини қабул қилиш инвестициялаш шарт-шароитларини ёмонлаштириш ҳисобланади:

чет эллик инвесторга тўланадиган, дивиденд тарзида олинадиган даромадларга солиқ миқдорининг (ставкаларининг) кўпайтилиши;

чет эллик инвесторнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарига ўтказиладиган даромадини (фойдасини) ўз мамлакатига қайтариш тартиб-таъминини мураккаблаштирувчи ёки уларнинг миқдорини камайтирувчи қўшимча талабларнинг жорий этилиши, бундан чет эл инвестициялари иштирокидаги корхонанинг тўловга қобилиятсизлиги ва банкротлиги ёки кредит берувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, чет эллик инвестор — жисмоний шахс содир этган жиноят ёки маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳолларида ёхуд суд ёки ҳакамликнинг ҳал қилув қарорига мувофиқ маблағларни ўз мамлакатига қайтаришни тўхтатиб туришнинг бошқа зарурати бўлганда ваколатли давлат органи томонидан чет эллик инвесторнинг маблағларини қонун ҳужжатларини

камситмайдиган тарзда қўллаш шароитида ўз мамлакатига қайтаришни тўхтатиб туриш холлари мустасно;

инвестициялашни амалга ошириш ҳажмларига нисбатан миқдорий чеклашларнинг ва инвестициялар миқдори бўйича бошқа қўшимча талабларнинг, шу жумладан чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарда чет эл инвестицияларининг энг кам миқдорини қўпайтириш тарзида, жорий этилиши;

чет эллик инвесторнинг корхоналар устав фондларида (устав капиталларида) улуш билан иштирок этиши бўйича чеклашларнинг жорий этилиши;

чет эллик инвесторларнинг — жисмоний шахсларнинг визаларини расмийлаштириш ва узайтириш борасида қўшимча тартиб-таомилларнинг, шунингдек чет эл инвестицияларини амалга ошириш бўйича бошқа қўшимча талабларнинг жорий этилиши.

Ушбу модданинг [тўртинчи](#) ва [бешинчи](#) қисмлари қоидаларини қўллаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.

(3-модда Ўзбекистон Республикасининг 2005 йил 16 сентябрдаги ЎРҚ-6-сон [Конунига](#) мувофиқ бешинчи ва олтинчи қисмлар билан тўлдирилган — Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2005 й., 37-38-сон, 278-модда)

Чет эл инвестициялари, аввало хусусий инвестициялар бўйича барча шартномалар, улар бажарилишининг қатъий кафолатларини таъминлаш борасида, Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ваколат берган тегишли органларининг назорати остида туради.

Давлат бошқарув органлари ва давлат ҳокимияти маҳаллий органлари чет эллик инвесторларнинг Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилаётган ҳўжалик фаолиятига аралашшига ҳақли эмас.

Давлат бошқарув органлари ва давлат ҳокимияти маҳаллий органлари ўзларининг қонуний ваколатларидан фойдаланиш пайтида чет эллик инвестор қонун ҳужжатларини бузганлигини аниқласалар, улар фақат ваколатлари бўлган ҳамда муайян қоидабузарликни бартараф этиш билан бевосита боғлиқ чораларнигина қўришлари мумкин. Давлат бошқарув органлари ёки давлат ҳокимияти маҳаллий органлари қоидабузарлик мавжудлиги фактидан чет эллик инвесторнинг бошқа қонуний фаолиятига аралашши ёки фаолиятини чеклаб қўйиш учун асос сифатида фойдаланиши мумкин эмас.

Ушбу модда халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган принципларига мувофиқ белгиланадиган, Ўзбекистон Республикасининг миллий хавфсизлиги манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлашга бевосита боғлиқ бўлган қонун ҳужжатларини қабул қилиш, уларга қўшимчалар киритиш ёки уларни бекор қилишга нисбатан татбиқ этилмайди.

4-модда. Чет эллик инвесторларга бериладиган қўшимча кафолатлар ва уларни ҳимоя қилиш чоралари

Чет эллик инвесторларни ҳимоя қилишнинг умумий кафолатлари ва чоралари билан бир қаторда қонун ҳужжатларида қўшимча, шу жумладан шериклар томонидан чет эллик инвесторлар олдидаги ўз мажбуриятларининг сўзсиз бажарилишини таъминловчи кафолатлар ва уларни ҳимоя қилиш чоралари назарда тутилиши мумкин.

Чет эллик инвесторларга қўшимча кафолатлар ва уларни ҳимоя қилиш чоралари ҳар бир муайян ҳолда, яъни:

барқарор иқтисодий ўсишни, мамлакат иқтисодиётида илғор тузилмавий ўзгаришлар рўй беришини таъминловчи устувор тармоқларга инвестициялар киритилаётганда;

республиканинг экспорт имконияти мустаҳкамланиши ва кенгайишини, республика жаҳон ҳўжалик алоқаларига интеграциялашувини таъминловчи устувор лойиҳаларга инвестиция киритилаётганда;

амалга оширилиши хом ашё ва материалларни қайта ишлашга, истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ва хизматлар қўрсатишга, аҳолини иш билан таъминлашга қаратилган кичик тадбиркорлик соҳасидаги лойиҳаларга инвестициялар киритилаётганда берилиши мумкин.

(4-модда иккинчи қисмининг тўртинчи хатбошиси Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 12 декабрдаги 568–II-сон [Конуни](#) таҳририда — Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2004 й., 1-2-сон, 18-модда)

Чет эллик инвесторларга қўшимча кафолатлар ва уларни ҳимоя қилиш чоралари Ўзбекистон Республикаси Хукумати томонидан кафолат беришни, инвестиция лойиҳаларини молиявий таъминлашда қўмаклашишни, махсус солиқ ва тўлов режими яратилишини, лойиҳалар рўёбга чиқарилишининг давлат мониторинги амалга оширилишини ҳамда қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа чораларни ўз ичига олиши мумкин.

Қўшимча кафолатлар ва уларни ҳимоя қилиш чоралари чет эллик инвесторларга Хукуматнинг махсус қарорлари билан берилиб, уларда, хусусан, чет эл инвестицияларини киритиш, ишлатиш ва уларнинг ўрни қопланишини таъминлаш шартлари ва тартиби назарда тутилади.

5-модда. Давлат мулкига айлантиришдан кафолатлар. Реквизицияларни амалга ошириш шартлари

Ўзбекистон Республикасидаги чет эл инвестициялари ва чет эллик инвесторларнинг бошқа активлари давлат мулкига айлантирилмайди.

Чет эл инвестициялари ва чет эллик инвесторларнинг бошқа активлари реквизиция қилинмайди, табиий офатлар, фалокатлар, эпидемиялар, эпизоотия ҳоллари бундан мустасно.

Реквизиция тўғрисидаги қарор:

кўрсатилган ҳоллардан келиб чиқувчи вазифаларни ҳал этиш учун зарур бўлган инвестициялар ёки бошқа активларнинг энг кам миқдори чекланадиган;

камситилмайдиган асосда ва қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга ошириладиган;

етказилган зарарга монанд равишда товон тўланадиган реквизиция бўйича, талабларга риоя этилган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинади. Давлат кўрсатиб ўтилган товон тўловлари ўз вақтида амалга оширилишига кафил бўлади.

Чет эллик инвестор суд ва ҳакамлик тартибида қуйидагилар бўйича, хусусан:

реквизицияни амалга ошириш учун қўлланаётган мақсаднинг қонунийлиги;

реквизиция миқдори;

реквизиция қилинадиган инвестициялар ва бошқа активлар бахоси;

тўланиши керак бўлган товон тўловларининг мослиги;

реквизицияни амалга ошириш пайтида давлат бошқарув органлари ва давлат ҳокимияти маҳаллий органлари риоя қилган тартиб юзасидан бахслашишга ҳақли.

6-модда. Маблағлардан фойдаланиш кафолатлари

Чет эллик инвесторнинг Ўзбекистон Республикасида олган даромадлари чет эллик инвесторнинг хоҳишига қўра, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида реинвестиция қилиниши ёки бошқа ҳар қандай усулда ишлатилиши мумкин.

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар қонун ҳужжатларига мувофиқ қуйидаги ҳуқуқларга эга:

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида, шунингдек ундан ташқарида ҳар қандай валютада, ҳар қандай банкда ҳисобварақлар очиш, улардан фойдаланиш ва уларни тасарруф этиш; чет эл валютасида ссудалар олиш ва уни қайтариш.

Чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарнинг ҳисобварақларидаги маблағлардан фойдаланишни чеклаш ёхуд маблағларни мажбурий олиш давлат бошқарув органлари ва давлат ҳокимияти маҳаллий органлари томонидан фақат қонунда белгиланган тартибда амалга оширилиши мумкин.

7-модда. Маблағларни ўтказиш кафолатлари

Чет эллик инвесторларга чет эл валютасидаги пул маблағларини Ўзбекистон Республикасига ва ундан ташқарига, улар солиқлар ҳамда бошқа мажбурий тўловларни

Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тўлаши шарти билан, бирон-бир чеклашсиз эркин ўтказиш кафолатланади. Бундай ўтказишлар куйидагиларни ўз ичига олади:

чет эл инвестицияларини саклаб туриш ёхуд қўпайтириш учун бошланғич ва қўшимча суммаларни;

инвестицияларни амалга оширишдан тушган даромадларни;

етказилган зарарни қоплаш учун товлон сифатида ушбу Қонунга мувофиқ олинган маблағларни;

шартномаларни ижро этиш тартибиде амалга оширилган тўловларни;

чет эл инвестицияларининг ҳаммасини ёки бир қисмини сотишдан келган тушумни;

низони ҳал қилиш, шу жумладан суд ёки ҳакамликнинг ҳар қандай ҳал қилув қарори туфайли вужудга келувчи тўловларни;

ходимларга тўланадиган иш ҳақини ва бошқа тўловларни;

қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа манбалардан олинган маблағларни.

Халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофиқ, давлат чет эл инвестициялари иштирокидаги корхонанинг тўловга қобилиятсизлиги ва банкротлиги ёки кредит берувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, чет эллик инвестор — жисмоний шахс содир этган жиноий қилмиш ёки маъмурий ҳуқуқбузарлик ҳолларида ёхуд суд ёки ҳакамликнинг ҳал қилув қарорига мувофиқ маблағларни ўз мамлакатига қайтаришни тўхтатиб туришнинг бошқа зарурати бўлганда чет эллик инвесторнинг маблағларини қонун ҳужжатларини камситмайдиган тарзда қўллаш шароитида ўз мамлакатига қайтаришни тўхтатиб туриши мумкин.

8-модда. Инвестиция фаолияти тўхтатилиши муносабати билан чет эл инвестицияларини қайтариш кафолатлари

Чет эллик инвестор Ўзбекистон Республикасидаги инвестиция фаолиятини қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тўхтатиш ҳуқуқига эга.

Чет эллик инвестор инвестиция фаолиятини тўхтатганидан кейин инвестиция фаолиятини тўхтатиш натижасида олинган ўз активларини, чет эллик инвесторнинг Ўзбекистон Республикаси ёхуд бошқа кредиторлар олдидаги мажбуриятларини бажариш учун зарар етказмаган ҳолда, пул ёхуд натура шаклида ўз мамлакатига эркин қайтариш ҳуқуқига эга.

9-модда. Очик ахборотдан эркин фойдалана олиш

Чет эллик инвесторлар ўзларининг манфаатларига бирон-бир тарзда дахл қилувчи қонун ҳужжатлари, шу жумладан идоравий норматив ҳужжатлар, шунингдек суднинг ҳал қилув қарорларидан эркин фойдалана олишлари, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида бевосита назарда тутилган ҳолларда эса – бундай ҳужжатлар эълон қилиниши шарт.

Давлат бошқарув органлари ва давлат ҳокимияти маҳаллий органлари чет эллик инвесторларнинг сўровларига кўра уларни қизиқтирган ахборотни қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда беришлари шарт.

10-модда. Низоларни ҳал қилиш

Чет эл инвестициялари билан бевосита ёки билвосита боғлиқ низо (инвестицияга оид низо), тарафлар келишувига кўра, улар ўртасидаги маслаҳатлашувлар орқали ҳал этилиши мумкин. Агар тарафлар келишилган ҳал қилувга эриша олмасалар, бундай низо Ўзбекистон Республикасининг хўжалик суди томонидан ёхуд ҳакамлик воситасида инвестицияга оид низоларни ҳал этишга доир Ўзбекистон Республикаси қўшилган халқаро шартномаларнинг (битимлар ва конвенцияларнинг) қоидалари ва тартиботига мувофиқ ҳал этилиши лозим.

Инвестицияга оид низога жалб этилган тарафлар ўзаро келишувга кўра бундай низо ни қўриб чиқувчи органни, шунингдек инвестицияга оид низо бўйича ҳакамлик судловини амалга оширувчи мамлакатни аниқлашлари мумкин.

Чет эллик инвесторларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги инвестиция фаолияти билан боғлиқ бўлмаган низоларни Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига

мувофиқ ҳал қилинади, шартномада низоларни ҳал қилишнинг халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофиқ ўзга тартиби назарда тутилган ҳоллар бундан мустаснодир.

11-модда. Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик

Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бузилган тақдирда, чет эллик инвестор етказилган зарар учун суд тартибида шунга монанд тоғовон олиш ҳуқуқига эга.

Давлат бошқарув органлари ёки давлат ҳокимияти маҳаллий органлари тоғонидан чет эллик инвесторларнинг ҳуқуқларини камситувчи норматив ҳужжатлар қабул қилинган тақдирда, шунингдек улар чет эллик инвесторларнинг ҳўжалик фаолиятига ғайриқонуний аралашган ҳолларда етказилган зарар шу органлар тоғонидан суд тартибида қопланади.

Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузган давлат бошқарув органлари ёки давлат ҳокимияти маҳаллий органларининг мансабдор шахслари белгиланган тартибда жавобгар бўладилар.

12-модда. Ўзаро зид қоидалар

Мазкур Қонуннинг қоидалари билан Ўзбекистон Республикасининг бошқа қонун ҳужжатлари ёки Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари ўртасида бирон-бир номувофиқлик бўлган ҳолда, чет эллик инвесторлар учун бирмунча қулай бўлган қоидалар устувор кучга эга бўлади.

13-модда. Қонуннинг илғари амалга оширилган инвестицияларга нисбатан қўлланиши
Мазкур Қонун кучга киргунга қадар Ўзбекистон Республикасида амалга оширилган чет эл инвестицияларига нисбатан, мазкур Қонуннинг чет эллик инвесторга қўпроқ қулайлик яратиб берадиган қисмигина қўлланилади.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти И. КАРИМОВ

Тошкент ш.,

1998 йил 30 апрель,

611-И-сон

9.Глоссарий

1. **Аудит** – муайян ваколатлар берилган шахслар аудиторлар (аудиторлик фирмалари) тоғонидан ҳўжалик юритаётган субъектларнинг молиявий ҳисоботлари тўғрилигини, улар амалга оширган молиявий ва ҳўжалик операциялари Ўзбекистон Республикасининг қонунлари ҳамда бошқа

меъёрий ҳужжатларига қайдаражада мувофиқлигини, шунингдек мукаммалиги ва асослилигини, бухгалтерия ҳисоб-китоби ва бошқа молиявий ҳисобот юритишга доир талабларга қайдаражада монандлигини текшириш мақсадида ўтказиладиган молия ҳужжатларининг экспертизаси ва таҳлилидир.

2. **Аудитор** - аудитор малака сертификатига эга бўлган жисмоний шахсдир. Агар аудитор аудиторлик ташкилотининг штатида турган бўлса ёки аудиторлик ташкилоти у билан фуқаролик-ҳуқуқий тусдаги шартнома тузган бўлса, у аудиторлик текшируви ўтказишга жалб этилиши мумкин.

3. **Аудиторлик фаолияти** - деганда аудиторлик ташкилотларининг аудиторлик текширувлари ўтказиш ва бошқа шу билан боғлиқ профессионал хизматлар кўрсатиш борасидаги тадбиркорлик фаолияти тушунилади.

4. **Аудиторнинг ёрдамчиси** - аудитор малака сертификатига эга бўлмаган ва аудиторлик ҳисоботида, аудиторлик хулосасида, аудиторнинг эксперт хулосасида ҳамда аудиторлик текширувини ўтказиш билан боғлиқ бўлган бошқа расмий ҳужжатда имзо чекиш ҳуқуқига эга бўлмаган тарзда аудиторнинг топшириғига биноан аудиторлик текширувида иштирок этаётган жисмоний шахсдир.

5. **Аудиторлик ташкилоти (фирмаси)** - аудиторлик фаолиятини амалга ошириш лицензиясига эга бўлган юридик шахсдир. Улар ўз фаолиятини амалга оширишда мустақилдир.

6. **Аудиторлик ташкилотларининг (аудиторларининг) ҳуқуқлари** – аудиторлик фаолиятини амалга оширишда Қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда берилган ваколатлар.

7. **Аудиторлик ташкилотининг (аудитор)нинг мажбуриятлари** – аудиторлик фаолиятини амалга оширишда ҳўжалик субъекти олдида Қонун ҳужжатларига мувофиқ шартнома талабларига асосан бажарилиши лозим бўлган бурчлари.

8. **Аудитор ташкилоти (аудитор) нинг жавобгарлиги** – аудиторлик текшируви буюртмачилари, ҳўжалик юритувчи субъект ва молиявий ҳисоботдан бошқа фойдаланувчилар олдида молиявий ҳисобот ҳамда ҳўжалик юритувчи субъектнинг бошқа молиявий ахбороти тўғрисида нотўғри яқундан иборат бўлган аудиторлик хулосасини тузиш оқибатида уларга етказилган зарар учун Қонун ҳужжатларига белгиланган тартибда жавобгарлик даражаси.

9. **Аудиторлик текшируви** – молиявий ҳисобот ва бошқа молиявий ахборот тўғрилигини ва Қонун ҳужжатларига мослигини аниқлаш мақсадида ҳўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисботини ҳамда у билан боғлиқ молиявий ахборотни аудиторлик ташкилотлари томонидан текширишдир.

10. **Аудиторлик хулосаси** – молиявий ҳисоботнинг тўғрилиги ва бухгалтерия ҳисоби юритиш тартибининг Қонун ҳужжатларида белгиланган талабларга мувофиқлиги тўғрисида аудиторлик ташкилотининг фикри ёзма равишда ифодаланган, ҳўжалик юритувчи субъект молиявий ҳисоботдан фойдаланувчилар учун очик бўлган ҳужжат.

11. **Акция** (голландча *actie* сўзидан олинган бўлиб, қимматли қоғоз деган маънони англатади) - бу акциядорлик жамиятининг устав фондига муайян ҳисса қўшганликдан гувоҳлик берувчи, унинг эгасига фойданинг бир қисмини олиш ва, одатда, ушбу жамиятни бошқаришда иштирок этиш ҳуқуқини берувчи қимматли қоғоздир.

12. **Аннуитет** - бу ўзаро тенг вақтлар мобайнида ўзаро тенг миқдорда амалга оширадиган пул оқимлари (кирим ва чиқим) бўлагининг суммаси

13. **Асосий сумма** - бу инвестиция сифатида киритилган пул маблағларининг фоиз эдесоблашга асос бўладиган дастлабки суммаси

14. **Ижобий аудиторлик хулосаси** – аудиторлик ташкилотининг хўжалик юритувчи субъект нинг молиявий ҳисоботи унинг ҳақиқий молиявий аҳволини акс эттириши ва хўжалик юритувчи субъект томонидан амалга оширилган молиявий ва хўжалик операциялари Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқлиги тўғрисидаги фикрини ўз ичига олган ҳужжат.

15. **Модернизациялаш** – бу корхоналар, муассасалар ва ташкилотларни техник ва технологик қайта жиҳозлаш, юксак самарали асбоб-ускуналарни харид қилиш ҳамда замонавий, юксак технологияларга асосланган янги ишлаб чиқаришни ташкил этишни билвосита, яъни давлат кафолатлари ва бевосита, яъни тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар асосида, шунингдек корхоналар ва аҳоли маблағлари, тижорат банклари кредитлари ҳамда давлат бюджети ва бюджетдан ташқари жамғармалари ҳисобидан амалга оширилишидир.

16. **Реинвестициялар** - инвесторнинг фаолияти натижасида олинган фойдани (даромадни) муомалага киритиш.

17. **Салбий аудиторлик хулосаси** - аудиторлик ташкилотнинг хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботи бузиб кўрсатилганлиги ва молиявий ҳисоботдан фойдаланувчини янглиштириши мумкинлиги тўғрисидаги фикрини ўз ичига олган ҳужжат.

18. **Аудиторлик ҳисоботи** – аудиторлик текширувининг бориши, бухгалтерия ҳисобини юритишнинг белгиланган тартибидан аниқланган четга чиқишлар, молиявий ҳисоботдаги қоидабузарликлар тўғрисидаги муфассал маълумотлардан шунингдек аудиторлик текшируви ўтказиш натижасида олинган бошқа ахборотдан иборат бўлган ва хўжалик юритувчи субъект раҳбарига, мулкдорига, қатгашчилари (акциядорлари) нинг умумий йиғилишига йўлланган ҳужжат. Ҳисоботда аниқланган четга чиқишлар ва қоидабузарликларни бартараф этиш бўйича тавсиялар, шунингдек хўжалик юритувчи субъектнинг молия хўжалик фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича тавсиялар ва таклифлар мавжуд бўлади.

19. **Бухгалтерия ҳисоботи** - ҳисобот даври натижаларининг бухгалтерия ҳисоби маълумотлари асосида тузиладиган ва ҳисобот санасида белгиланган шаклда тўлдириладиган, хўжалик субъектининг мулкӣ ва молиявий ҳолатини ҳамда унинг хўжалик фаолияти натижаларини ўзига акс эттирган кўрсаткичларнинг ягона тизимидир.

20. **Аудитдаги баҳолаш** – кўриб чиқиладиган предметнинг миқдорий ва сифат характеристикалари ҳақидаги аудиторнинг тасаввури.

21. **Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботидаги хатолик** – ҳисоб ёзувларидаги арифметик ёки мантикий хатоликлар ҳисоб маълумотларига эътиборсизлик ёки хўжалик фаолияти фактларини, мулкнинг ҳолати ва мавжудлигини мажбуриятлар ва ҳисоблаш ишларини нотўғри тасаввур этиш орқали ҳисоб ва ҳисобот маълумотларининг кўзда тутилмаган ҳолатдаги бузилиши.

22. **Аудитдаги йўл қўйилиши мумкин бўлган танлов хатоси** - аудитор томонидан аудиторлик танлов жараёнида хўжалик субъектининг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида аниқлаган, лекин ушбу танлов жараёнида текширилиши лозим бўлган маълумотларнинг тўғрилиги ҳақида аудит хулоса бериши мумкин бўлган даражадаги хатоликларнинг максимал ҳолати.

23. **Аудитдаги қўйиладиган танлов хатоси** – аудиторнинг танлови жараёни бошланмасидан олдин ушбу танлов жараёнида аудитор томонидан иқтисодий субъект бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида аниқлашни мувофиқлаштирилган хатолар мазмунини тахминий, субъектив равишда баҳолашдир.

24. **Бухгалтерия ҳисоботининг жиддий равишда бузиб кўрсатилиши** – бухгалтерия ҳисоботининг ишончлигига сезарли даражада таъсир кўрсатувчи жиддий характердаги бухгалтерия ҳисоботини бузилиши.

25. **Қўйиладиган фаолияти узликсизлигининг эҳтимоли** – мазкур хўжалик субъекти келажақда ўз фаолиятини давом эттириши (ҳисобот давридан кейин камида 12 ой давомида) ва унда ўз фаолиятини тугатишга ёки қисқартиришга зарурият эҳтимоли йўқлигини ўзида мужассамлаштирилган бухгалтерия ҳисобининг бир тамойилидир.

26. **Бошқа аудиторлик ташкилоти** – асосий аудиторлик ташкилоти ҳамкорликда аудит ўтказиладиган ҳамда бухгалтерия ҳисоботи ўз ичига олган бўлимлар бўйича аудиторлик хулосасини тайёрлаш учун жавобгар бўлган аудиторлик ташкилотидир. Асосий аудиторлик ташкилоти билан муносабатлардан қатъи назар бошқа аудитор ташкилоти томонидан барча фарқланишлар тан олинади.

27. **Асосий аудиторлик ташкилоти** – хўжалик субъектнинг бухгалтерия ҳисоботи ҳақида бошқа аудиторлик ташкилоти ушбу субъект ҳисоботининг бир ёки бир неча бўлимларига тайёрланган кўрсаткичларни ўзида акс эттирган ҳолдаги умумий аудиторлик хулосани тайёрлаш учун жавобгар бўлган аудиторлик ташкилотидир.

28. **Хўжалик субъекти билан ишни давом эттираётган аудиторлик ташкилоти** – хўжалик субъектининг олдинги давр бухгалтерия ҳисоботларини аудитини ўтказган ва аудит ўтказиш шартномаси бўйича ушбу аудитни охириги ҳисобот даври учун ўтказиладиган аудиторлик ташкилоти.

29. **Аудитор (аудитор ташкилот) нинг жавобгарлиги** - хўжалик субъекти билан тузилган шартнома бўйича аудитор (аудиторлик фирмаси) нинг ўз мажбуриятларини бажармаслиги ёки нотўғри бажариши натижасида қўлланиладиган жазо чоралари. Жавобгарликнинг кўриниши ва шакллари

амалдаги қонунчилик ва томонларнинг келишуви асосида аниқланади.

30. Аудиторлик хулосасини беришдан бош тортиш – аудиторлик фаолиятининг қоидалари (стандартлари) билан аниқланган, ёзма шаклда ифодаланган фикрдир. Бунда аудит ўтказиш ҳажмига таъсир шунчалик даражада бўладики, ижобий, шартли ижобий ёки салбий аудиторлик хулосаларини тайёрлаш учун аудитор етарли маълумотлар ола олмайди, ҳамда аудиторнинг мустақиллик тамойили бузилганда ҳам хулоса беришдан бош тортиш ҳоллари юз бериши мумкин.

31. Аудитор ҳисоботи – ўтказилган аудит натижалари бўйича аудиторнинг ёзма маълумотларидир.

32. Аудитдаги танлов ҳажми – текшириладиган мажмуадан аудитор томонидан танлаб олинган бирликлар сони.

33. Шартли мажбуриятлар – мазкур хўжалик субъектининг келажақдаги хўжалик фаолиятининг натижаси бўлган ва унинг аудиторлик фирмаси томонидан тасдиқланган ҳозирги бухгалтерия ҳисоботида акс эттирилган молиявий ҳолатига сезиларли даражада таъсир этувчи ноаниқ суммадаги келгуси давр мажбуриятларнинг кутилиши.

34. Боғлиқ томонлар билан операциялар – бирор бир баҳо белгиланганлиги ёки белгиланмаганлигидан қатъий назар бир боғлиқ томондан иккинчисига ресурслар ёки мажбуриятларнинг берилиши.

35. Аудитдаги амалий иш маҳорати – номзодга аудитор аттестатини олиш учун даъвогарлик қилиш ҳуқуқини берадиган ва талаб қилинган вақт мобайнида маълум лавозимларда ишлаш натижасида олинган амалий малакалар мажмуи.

36. Аудиторлик ташкилоти – 1) фақатгина аудиторлик фаолияти билан шуғулланадиган ва бунинг учун белгиланган тартибда лицензия олган тижорат ташкилотдир. 2) Аудиторлик фаолиятини юритадиган ва жисмоний шахс бўлиб, бир қатор аудиторлик фаолиятининг мақсадлари учун (агар бошқа ҳоллар олдиндан келишилган бўлса) аудиторлик фирмалари ва мустақил ишлайдиган аудиторларни бирлаштирувчи тушунча.

37. Қайта тайинланган аудиторлик ташкилоти – мазкур хўжалик субъекти бухгалтерия ҳисоботини ўз амалиётида илк бор аудит қилаётган аудиторлик ташкилотдир. Бундан мазкур бухгалтерия ҳисоботини олдин аудит қилинганми ёки йўқми ҳамда мазкур аудиторлик ташкилоти ушбу хўжалик субъектига олдин ҳам кўрсатганлиги аҳамиятга эга бўлмайди.

38. Аудиторлик хулосасининг ўзгариши (модификацияси) – тушунтириш параграфининг кўшилиши ёки ижобий аудиторлик хулосасида келтириладиган фарқли равишда фикрни ифодалаш кўринишида ифодаланган аниқ намунавий аудиторлик хулосаси шаклининг ўзгаришидир.

39. Товламачилик – ўзгалар мулкани талон-тарож қилиш ёки алдов ҳамда ишончни суъистеъмол қилиш орқали бировлар мулкига эгалик қилиш ҳуқуқини олиш, мулкчиликка қарши йўналган иқтисодий жиноятдир.

40. Бозор котировкасига эга қимматли қоғозлар деганда, фонд биржалари ва биржадан ташқари бозорларда фаол савдо қилинадиган акциялар ва облигациялар тушунилади, уларнинг котировкаси эса кенг чоп этилади.

41. Бухгалтерия ҳисобидаги товламачилик – бухгалтерия ҳисоботини бузиб кўрсатилишига қаратилган онгли равишдаги ҳаракат ёки ҳаракатсизлиги. Агар иқтисодий субъектнинг мансабдор шахслари ғаразли мақсадларда алдов уюштирсалар ёки бухгалтерия ҳисоботидан фойдаланувчилар ишончини суистеъмол қилсалар, лекин уларнинг айблари суд томонидан исботланмаган ҳолатида аудитор уларни топган тақдирда у бухгалтерия ҳисоботини онгли равишда бузилганлиги мавжудлигини кўрсатиши лозим. Аудитда маълумотларни компютерда қайта ишлаш тизимининг ишончлиги: - бухгалтерия ҳисоби маълумотларини компютерда тизимининг хусусияти шундаки, бунда берилган функциялар ахборотнинг тўла сакланиши ҳамда унинг ишончлиги та ҳолда бажарилади.

42. Аудиторнинг мустақиллиги – текшириладиган иқтисодий субъект бўйича аудиторда фикрнинг шаклланишида унда молиявий, мулкӣ, қариндошлик ёки бошқа манфаатнинг йўқлиги ҳамда аудиторлик ташкилотнинг раҳбарлари, мулкдорлари бўлган ёки учинчи шахслари билан боғлиқликнинг мавжуд бўлмаслигини ўзида мужассамлаштирган аудитнинг бир тамойилидир.

43. Бухгалтерия ҳисоботида таъсир қиладиган далиллар ва ҳодисаларнинг аниқланиши – иқтисодий субъект томонидан аудиторга бошида тақдим этилган бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи ҳужжатларида акс эттирилган, лекин бухгалтерия ҳисоботи кўрсаткичларига сезиларли даражада таъсир кўрсатадиган операциялар, ҳаракатлар, ўзгаришлар мавжудлиги далиллари ва ҳодисаларининг ҳужжатли қайдларининг мавжудлигининг аниқланиши.

44. Бухгалтерия ҳисоби ва аудитда маълумотларни компютерда қайта ишлаш – иқтисодий субъект ҳисоб маълумотларини қайта ишлаб, бухгалтерия ҳисоботини тузишда ЭХМдан фойдаланиш.

45. Аудиторнинг (базавий) асосли маълумоти – Олий ва ўрта махсус ўқув юртларида номзодларга аудиторлик аттестатини олишга даъвогарлик қилиш имкониятини берадиган мутахассисликлар бўйича ўқиш жараёнида олинган назарий билим ва амалӣ малакалар мажмуидир.

46. Аудиторнинг Олий ўқув юртидан кейинги профессионал маълумоти – бундай маълумотни бериш ҳуқуқига эга бўлган ташкилотларда ўқиш натижасида олинган назарий билим ва амалӣ малакалар мажмуидир. Бунга аттестация ва лицензия берувчи аудиторлик коммссиялари томонидан рўйхати тасдиқланган аудиторларни ўқитиш ва қайта тайёрлаш бўйича ўқув марказлари мисол бўла олади.

47. Аудиторнинг холислиги – аудиторнинг хохлаган профессионал саволларга ва мулоҳазаларга, яқунлар ва ҳулосаларнинг шаклланишига холисона, одил ва мустақил, бирор бир шахснинг таъйиқига асосланмаган ҳолда ёндашиш шартлигини ўзида мужассамлаштирган аудитнинг бир тамойилидир.

48. Аудиторлик текширувининг ҳажми – тўлақонли аудиторлик текширувини ўтказиш ва аудиторнинг асосли ҳулосасини тайёрлаш учун зарур бўлган аудиторлик текширувлари миқдори ва уларни ўтказиш кўлами

аудиторлик текширувини ўтказиш учун сарфланадиган вақт, унда иштирок этадиган мутахассислар таркиби ва сонининг аудитор (аудиторлик фирмаси) томонидан баҳоланишдир. Аудиторлик текшируви ҳажми, ҳўжалик субъекти фаолияти тўғрисида маълумотларнинг олининини ҳисобга олган ҳолда, ҳамда кутилаётган ишлар ва ҳўжалик субъекти билан тузилган шартномада белгиланган аудитда кўрсатиладиган хизматлар ҳажмини прогноз қилиш орқали аудитор (аудиторлик фирмаси) томонидан мустақил аниқланади.

49. Мижоз – иқтисодий субъектларнинг бир тури ҳисобланади.

50. Аудиторнинг маҳорати (профессионал) – кўрсатиладиган профессионал хизматлар сифатли бўлишига имкон берувчи аудиторнинг маълум бир даражадаги билим ва малакага эга бўлишлиги моҳиятидан иборат аудитнинг бир тамойилидир.

51. Аудитнинг ташки сифат назорати – Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини мувофиқлаштирувчи аудиторлик ташкилотининг аудиторлик фаолияти қоидалари (стандартлари) ва бошқа меъёрий ҳужжатларга амал қилинаётганлигини текшириш учун давлат органлари ва аудиторлик бирлашмалари томонидан қабул қилинган ташкилий усуллар, услубиятлар ва тадбирлардан иборат.

52. Аудитдаги ахборотларни (конфеденциаллиги) махфийлиги – аудиторлар (аудиторлик ташкилоти) томонидан аудиторлик фаолияти давомида олинган ёки улар томонидан тузилган ҳужжатларни улардан олинган нусхаларни (тўла ва қисқа) бошқа бир учинчи шахсларга бериш ёки ушбу ҳужжатдаги маълумотларни оғзаки баён қилиш ҳуқуқига эга эмасликларини агар Ўзбекистон қонун ҳужжатларида бошқа ҳолатлар кўзда тутилган бўлса, ўзида мужассамлаштирган аудитнинг бир тамойилидир. Тергов органи, прокурор, суд ва арбитраж суди кўрсатмаси бўйича ўтказиладиган аудиторлик текшириш жараёнида олинладиган маълумотлар фақатгина юқорида кўрсатилган органларнинг рухсати билан ҳамда шу органлар улар ошқор қилиш зарур деб топган ҳолларида олинган маълумотлар ошқор қилиниши мумкин. Аудитор (аудиторлик ташкилоти) иқтисодий субъект бўйича олинган маълумотларнинг ошқор қилиши ва тарқатилиши унга моддий ва бошқа хил зарар етказмайди деб топганда ҳам махфийлик принципига сўзсиз амал қилиши лозим.

53. Аудитдаги лицензиялаш (рухсатнома бериш) – махсус ҳамда текширувдан ўтган (аттестацияланган) аудиторларга қонунчилик талабларига жавоб берадиган, тадбиркорлик фаолияти субъектлари сифатида белгиланган қонун тартибида рўйхатга олинган ташкилотларга аудиторлик фаолиятини юритиш ҳуқуқини берадиган махсус рухсатномани (лицензияни) бериш тартибидир.

54. Аудитор фикри – Аудитор ўзининг ҳулосасида келтириш лозим бўлган, тўлиқ ёки қисман текширилаётган иқтисодий субъект бухгалтерия ҳисоботининг ишончлиги (ишончли эмаслиги, ишончилиги шарҳлар билан) ҳақидаги белгиланган шаклда ифодаланган аудитор (аудиторлик ташкилоти) ни ҳамда аудиторлик ҳулосасини тайёрлаш учун йиғилган далилларнинг етарлилиги ҳақидаги натижавий ҳулосасидир. Аудитор (аудиторлик

ташкilotлари) ўз фикрларининг тўғрилиги ва асослиги учун белгиланган тартибда жавобгарликни ҳис этадилар.

55. **Ташқи аудит** – ташқи аудитор билан ички аудитор фаолиятлари ҳамда ташқи аудит ва ички аудитларни ажратиш учун қўлланиладиган термин.

56. **Ички аудит** – иқтисодий субъектда ташкил этилган мулкдори манфаатларини кўзлаб, унинг ташкил этилган ва унинг ички ҳужжатлари билан тасдиқланган бухгалтерия ҳисоботини олиб боришни назорат қилиш системаси.

57. **Ички аудитор** – иқтисодий субъект томонидан ташкил этилган ички бўлимининг ходими.

58. **Дастлабки аудит** – илк бор аудит ўтказилаётган иқтисодий субъектнинг ёки олдинги аудиторга назорат бошқа аудиторлик ташкилоти томонидан ўтказилган иқтисодий субъектнинг бухгалтерия ҳисоб-китоб аудити.

59. **Дисконт**-бу пул маблағларининг жорий ва келгуси қийматлари ўртасидаги фарқ ушбу фарқи аниқдаш жараёни эса дисконтлаштиришдир.

60. **Депозит сертификатлари** (инглизча *certifikate of deposit*)- бу пул маблағларини омонатга қўйилганлиги тўғрисида, омонатчига белгиланган муддат тугагандан сўнг, депозит суммаси ва унга тегишли фоизларни олиш ҳуқуқини берувчи кредит муассасасининг гувоҳномасидир. 1994 йилдан бошлаб депозит сертификатлари юридик шахслар учун 1 йилгача муддатга, жисмоний шахслар учун 3 йилгача муддатга чиқарила бошланди.

61. **Жорий қиймат**-бу пул маблағлағининг келгусидаги кирими ва чиқимини ифодаладиган бугунги қиймати

62. **Келгуси қиймат**-бу пул маблағларининг бугун қўйилган қийматини келгусида тўплаган қиймати

63. **Қимматли қоғозлар** - бу уларни чиқарган шахс билан уларнинг эгаси ўртасидаги мулкӣ ҳуқуқларни ёки қарз муносабатларини тасдиқловчи, дивиденд ёки фоиз кўринишида даромад тўлашни ҳамда ушбу ҳужжатлардан келиб чиқадиган ҳуқуқларни бошқа шахсга бериш имкониятини назарда тутувчи пул ҳужжатларидир.

64. **Аудитор инсофлиги** – аудит тамойилларидан бири бўлиб, аудитор профессионал хизматларини лозим даражада эътиборлик билан, оператив (тезкорлик) билан ва ўз қобилиятларини имкон қадар қўллаш мажбуриятларини ўз ичига олади. Инсофлилик тамойили деганда аудиторнинг ўз ишига виждонан ва маъсулиятли муносабатда бўлиш тушунилади, лекин бу аудиторлик фаолиятини беҳатолик деб тушунмаслиги лозим.

65. **Аудиторлик исботлаш** – текшириш пайтида хўжалик юритувчи субъектдан ёки учинчи шахслардан олинган маълумот ёки унинг тахлили натижаси бўлиб, бухгалтерия ҳисоботнинг ҳақиқийлиги ҳақида аудиторнинг ҳулоса қилишга ва ўз фикрини айтишга қўмаклашади. Аудиторлик исботлаш ҳужжатлардан олинган маълумотларни бухгалтерия ҳисоботи ҳужжатларини, эксперт ҳулосаларини ва бошқа манбалардан олинган маълумотларни ўз ичига олади.

66. Аудит қилинган бухгалтерия ҳисоботини акс эттирувчи ҳужжат – қонунда ёки қонун норматив ҳужжатларда назарда тутилган ёхуд фойдаланувчиларга тақдим этиш мақсадида ҳўжалик юритувчи субъект ташаббуси билан тайёрланган ҳар қандай ҳужжат (электрон шаклдаги ҳужжатлардан ташқари) бўлиб, унинг таркибига ҳўжалик юритувчи субъектнинг аудит текширувидан ўтказилган бухгалтерия ҳисоботи ҳам киради.

67. Бухгалтерия ҳисоби ҳужжатлари - ҳўжалик юритувчи субъект томонидан бухгалтерия ҳисобини ўтказиш жараёнида маълум талабларига риоя қилинган ҳолда тузиладиган маълумотларнинг моддий кўринишидаги йиғиндиси бўлиб, ўз таркибига қуйидагиларни олади:

- а) дастлабки ҳисоб ҳужжатлари;
- б) эркин ҳисоб ҳужжатлари;
- в) бухгалтерия ҳисоби регистри (рўйхати);
- г) ички бухгалтерия оботи маълумотлари.

68. Аудитнинг ишчи ҳужжатлари – аудитор томонидан текширилаётган ҳўжалик юритувчи субъект ходимлари ва учинчи шахслар томонидан аудитор талабига биноан аудит текширувчиларидан олдин, текширувлар жараёнида ва тугатилганида тузиладиган моддий кўринишидаги маълумотларининг йиғиндиси ҳисобланади ва у аудиторнинг ҳаққоний ҳисоботи ва ҳулосаси тузилишига имкон берувчи шунингдек мазкур ва кейинги аудитнинг самарали ўтишига кўмаклашувчи маълумотларни ўзида акс эттириш лозим. Бундай ҳужжатларнинг шакли ва маъзмунига қўйилган талаблар аудиторлик фаолиятига тегишли қоидалар (стандартларига) жавоб бериши лозим.

69. Бухгалтерия ҳисоботининг ишончилиги – бухгалтерия ҳисоботи маълумотларининг шундай аниқлик даражасини, унинг ёрдамида фойдаланувчи ҳўжалик юритувчи субъект фаолиятининг натижалари тўғрисида тўғри ҳулосалар қабул қилинади.

70. Махсус аудиторлик топшириғи - аудиторлик ташкилоти билан тузилган шартномада назарда тутилган расмий бухгалтерия ҳисоботидан фарқли бўлган махсус ҳисоботнинг текшириш ёки буюртмачи билан келишилган бошқа текширишларни амалга ошириш. Бундай вазифа бухгалтерия ҳисоботининг алоҳида махсус моддаларини текшириш, мулк ҳолати, капиталдан фойдаланиш ва ҳўжалик юритувчи субъектнинг молиявий – ҳўжалик фаолиятини билан боғлиқ бўлган бошқа масалалар бўйича текширувлар ўтказишни ўз ичига олиши мумкин. Махсус аудиторлик вазифаси ҳақида шартнома аудиторлик ташкилоти ва ҳўжалик юритувчи субъект ёки унинг бухгалтерия ҳисоботидан фойдаланувчи мафаатдор шахс ёхуд давлат органи иштирокида тузилади.

71. Эксперт ҳулосаси – ёзма шаклда ифодаланган эксперт ишининг натижалари.

72. Ҳўжалик юритувчи субъект фаолияти ҳақида маълумот – аудит текшируви ўтказилаётган ҳўжалик юритувчи субъект иктисодиёти ва ушбу ҳўжалик юритувчи субъектга тегишли соҳа тўғрисида маълумотлар

йиғиндиси, шунингдек унинг фаолиятидаги ўзига хос хусусиятлар тўғрисидаги маълумотлар йиғиндиси бўлиб, аудитор ўз мажбуриятларини тегишли даражада бажариш учун режалаштириш босқичида олиши лозим бўлган ва аудиторлик текширувининг бошқа босқичларида тўлдириши мумкин бўлган маълумотлар ҳисобланади.

73. Аҳамиятли баҳолаш – аниқ қийматни белгилаш имкони бўлмаганида ёки ҳўжалик юритувчи субъектга нисбатан мустақил ташқи баҳолар мавжуд бўлмаганида раҳбарият томонидан ҳисоблаб чиқилган бухгалтерия ҳисоботи кўрсаткичлари қиймати. Баҳолаш қийматига резервлар, фондлар ва бухгалтерия ҳисоботининг тартибга солувчи моддалари киради.

74. Бош (катта) аудитор – аудиторлик ташкилотининг профессионал ходими бўлиб, муайян аудиторлик назорати жараёнида ушбу назоратнинг оддий иштирокчиларини бошқариш вазифаси топширилиши мумкин бўлган даражада етарли юқори малакага эга бўлган ходим.

75. Аудит танлови – 1) Кенг маънода: иқтисодий субъектнинг бухгалтерия ҳисоботи ҳужжатларини барчасини эмас, балки танлов асосида аудиторлик назорати ўтказилиши. 2) Тор маънода: назорат қилинаётган ҳужжатларнинг барчаси ҳақида ҳулоса чиқариш мақсадида маълум тарзда танлаб олинган элементлар йиғиндиси.

76. Бухгалтерия ҳисоботининг таркибига кирмайдиган маълумотлар – аудит назорати ўтказилаётган иқтисодий субъект ҳолатини ифодаловчи маълумотлар. Бу маълумотлар баъзи аналитик процедуралар ўтказилганда қўлланилади.

77. Ҳисобот даври – иқтисодий субъектнинг бухгалтерия ҳисоботи тузиш учун лозим бўлган сана.

78. Бухгалтерия ҳисоботини тайёрлаш даври – иқтисодий субъектнинг ҳисобот даври учун бухгалтерия ҳисоботини тузиш бўйича ишларнинг тугатилиш санаси.

79. Аудиторлик ҳулосаси имзолаётганда қўйилган сана бўлиб, ундан кейин аудит билан боғлиқ барча маълумот материалларини текшириш тугатилади ва текширилаётган иқтисодий субъектнинг розилигисиз аудиторлик ҳулосасига биронта ўзгартириш киритилмайди.

80. Бухгалтерия ҳисоботининг тақдим этиш санаси - иқтисодий субъектнинг бухгалтерия ҳисоботини унинг мулкдорига тақдим этиш куни ва алоқа ташкилотининг штемпелинида белгиланган жўнатиш санаси. Мулкдорларга тақдим этиш деганда қуйидаги 4 саналардан илгарироғи тушунилади;

а) бухгалтерия ҳисоботини таъсисчиларга, иштирокчиларга, таъсис ҳужжатларига биноан юритиш иштирокчиларига тақдим этиш санаси;

б) иқтисодий субъектни рўйхатдан ўтказиш жойидаги ҳудудий статистика органларига бухгалтерия ҳисоботини тақдим этиш санаси;

в) бухгалтерия ҳисоботининг қонунчиликка биноан бошқа манзилга тақдим этиш санаси;

г) бухгалтерия ҳисоботининг эълон қилиниш санаси.

81. Бухгалтерия ҳисоботи тузиладиган сана – одатда бу ҳисобот даврининг

охирги календар куни ҳисобланади.

82. Бухгалтерия ҳисоботидаги хато-камчиликлар аниқланганда аудиторнинг ҳаракати – бухгалтерия ҳисоботини бузилиши мавжуд бўлган ёки йўқлиги ҳақида асосли фикрни шакллантириш учун аудитор томонидан амалга ошириладиган ҳаракатлар.

83. Варрант (немисча *warrant* сўзидан) - бу унинг эгаси маълум муддат давомида ёки маълум бир кунда варрантлар эмитенти томонидан дастлабки чиқарилган қимматли қоғозларни харид қилиш ҳуқуқини олганлиги тасдиқловчи ҳужжат.

84. Вексел (немисча *Wechsel* сўзидан) - бу вексел берувчининг ёки векселда кўрсатилган бошқа тўловчининг векселда кўзда тутилган муддат келганда, вексел эгасига маълум миқдордаги суммани тўлаш ҳақидаги сўзсиз мажбуриятини тасдиқловчи қимматли қоғоздир. Амалдаги қонунчиликка кўра, векселлар корхона ва ташкилотлар томонидан аниқ савдо битими асосида ёзилиши мумкин.

85. Аҳамиятлилик – потенциал ҳамкорнинг қарорларига таъсир қиладиган ва қилиш мумкин бўлган хўжалик юритувчи субъектнинг хўжалик фаолиятининг мулкдор ўлчови ёки сифат баҳоси.

86. Ўтказилган аудит натижалари бўйича аудиторнинг ёзма маълумотлари – хўжалик юритувчи субъект раҳбарларига ва мулкдорига юбориладиган, аудиторлик текшириш жараёнида хатда тўлиқ маълумотларни, бухгалтерия ҳисоботи юритиш тартибига бузилишлар ҳақида, бухгалтерия ҳисоботини тайёрлашдаги бузилишлар текширувларда олинган ва шартномада назарда тутилган маълумотларни ўзида мужассамлаштирган ҳужжатдир.

87. Инвестициялар - иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар;

88. Инвестиция фаолияти - инвестиция фаолияти субъектларининг инвестицияларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳаракатлари мажмуи;

89. Инвестор - ўз маблағларини, қарзга олинган ва жалб этилган маблағларни, мулкӣ бойликларни ва уларга доир ҳуқуқларни, шунингдек интеллектуал мулкка доир ҳуқуқларни инвестиция фаолияти объектларига инвестициялашни амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъекти;

90. Инвестиция фаолияти иштирокчиси - инвесторнинг буюртмаларни бажарувчи сифатида инвестиция фаолиятини таъминловчи инвестиция фаолияти субъекти;

91. Истиқболли молиявий маълумотлар – маълум воқеалар содир бўлиши ва хўжалик юритувчи субъект раҳбарияти томонидан муайян ҳаракатлар амалга оширилиши тахминларидан келиб чиқадиган хўжалик юритувчи субъектнинг еклажакдаги молиявий ҳолати, фаолиятининг келажакдаги молиявий натижалари, пул маблағларининг ёки молиявий хўжалик фаолиятидаги алоҳида тармоқларининг ҳаракатлари тўғрисида маълумот.

92. Бошқа маълумотлар – хўжалик юритувчи субъект ҳисоб объектлари тўғрисида маълумот бўлиб, бу объектларни миқдорини ёки сифатини ифодалайди. Ушбу маълумотлар бухгалтерия ҳисоботи тузиш, таҳлил

ўтказиш ва бошқариш учун фойдаланилади. Бухгалтерия ҳисоби объектлари деганда ҳўжалик юритувчи суъект мулки, унинг мажбуриятлар ва ўз фаолияти давомида амалга оширадиган ҳўжалик операциялари тушунилади.

93. Аудитор хулосасидаги махсус изоҳ параграфи – ҳўжалик суъекти бухгалтерия ҳисоботининг ишончилиги тўғрисида ва бухгалтерия ҳисоботи билан боғлиқ махсус ҳолатлар ҳақидаги маълумотларнинг ўзида мужассамлаштирган аудитор ташкилоти томонидан бевосита ифодаланган фикрни ўз ичига оладиган аудитор хулосасини бир бўлагидир. Унинг мақсади, аудитор хулосасидаги махсус ҳолатларни очиб берадиган маълумотлардан фойдаланувчиларни диққатини жалб қилиш.

94. Ҳисобот даври – ҳўжалик суъекти бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида акс этадиган маълум давр ичида ҳўжаликда содир бўлган муомалаларни ўз ичига оладиган бухгалтерия ҳисоби бўйича меъерий ҳужжатларда белгиланган вақт мобайнидир.

95. Аудиторнинг ҳат мажбурияти – аудитор (аудитор ташкилоти) ва унинг миждоза ўртасида аудит текшируви бўйича шартнома расмийлаштирилаётган боскичда қулланиладиган ва бу икки ҳўжалик суъектлари жавобгарликлари ва мажбуриятларини ўз ичига олган ҳужжатлар.

96. Аудитнинг умумий рентаси – аудиторлик текширувида кўзда тутилган ҳўжалик суъектларининг ўзига ҳос жиҳатлари ва ҳусусиятларини, бу жараёнда қўлланиладиган аудитнинг техник усул ва методларини шунингдек аудит ўтказиш ҳусусияти ва ҳажмини кўзда тутадиган мантиқий тавсифдир.

97. Аудитни режалаштириш – аудиторлик текшируви ҳажми, аудитнинг умумий режасини тузиш, аудиторлик иш режалари ва аниқ аудиторлик тадбирларини ишлаб чиқишни ўз ичига оладиган аудитнинг муҳит боскичларидан биридир.

98. Аудитор малакасини ошириш – аттестацияланган аудиторнинг олинадиган назарий билим ва амалий малакасининг такомиллашуви жараёни. мисол учун бу марказий аттестация - лицнезиялаш аудиторлик комиссиялари томонидан аниқланнадиган илмий-услубий марказларда ёки бошқа ташкилотларда аттестацияланган аудиторнинг ҳар йили ўқиши натижасида амалга оширилиши мумкин.

99. Аудитдаги ҳўжалик суъектлари бўлимлари – асосий аудиторлик ташкилоти аудит ўтказаётган ҳўжалик суъекти бухгалтерия ҳисоботи билан боғлиқ бўлган, кўрсаткичлари мазкур суъектининг бухгалтерия ҳисоботида қўшиладиган ҳўжалик суъектининг қисмидир. Филиаллар вакилликлар корхоналари, юридик шахс мақомига эга бўлган бошқа бўлимлар шуъба ва номуствақил жамиятлар, ҳўжалик суъектнинг бўлимлари бўлиши мумкин.

100. Бухгалтерия ҳисоботининг фойдаланувчиси – ҳўжалик суъект ҳақида маълумотга эга бўлишга манфаатдор бўлган юридик ёки жисмоний шахс. Бухгалтерия ҳисоботининг ички фойдаланувчилари иқтисодий суъект раҳбарларини, таъсисчиларини мулк эгалари ва қатнашчиларини ўз ичига олади. Бухгалтерия ҳисоботининг ташқи фойдаланувчилари иқтисодий суъектнинг инвесторларини, кредиторларини, ҳамда мафаатдор бўлган давлат органларини ўз ичига олади.

101. **Аудиторлик фаолиятининг қоидалари, стандартлари** – аудитор аудитни ва ундаги хизматларни ҳамда аудит сифатини баҳолашни, аудиторлар тайёрлаш тартибини ва уларнинг малакасини баҳолашни амалга ошириш ва расмийлаштиришга қўйиладиган ягона талабларини ўзида мужаассамлаштирган меъёрий ҳужжатлар.

102. **Аудитдаги танловнинг ишончлиги** – унинг асосида текшириладиган умумийликнинг хусусиятларини ҳақида аудиторга тўғри хулосалар чиқаришга имкон берадиган айрим аудиторлик танловининг хусусияти. Бу талабга жавоб бермайдиган аудиторлик танлови ишончсиз ҳисобланади.

103. **Бухгалтерия ҳисоботининг тақдим қилиниши** – иқтисодий субъект бухгалтерия ҳисоботининг унинг фойдаланувчиларига топширилиши ёки ушбу ҳисоботнинг қонунда кўрсатилган таркибда эълон қилиниши.

104. **Аудитнинг асосий принциплари** – аудиторлик текширишни амалга ошириш жараёнида аудитор амал қилиши лозим бўлган талаблар ва тартиблар. Улар қуйидагиларни ўз ичига олади

мустақиллик;

ҳалоллик;

ҳолислик;

професионал билимга эга бўлиш;

вишдонлилик;

махфийлик;

професионал ахлоқ;

аудиторлик фаолияти қоидалари (стандартлари) ни бажариш.

105. **Аудиторлик текшируви** – аудит қилиниши лозим бўлган иқтисодий субъектнинг молиявий ҳолатига дахлдор бўлган аудиторнинг далилларини йиғиш, баҳолаш ва таҳлил қилишдан иборат бўлган ҳамда аудиторнинг мазкур иқтисодий субъект бухгалтерия ҳисоботининг ишончлилиги ва бухгалтерия ҳисобини юритиш тўғрилиги ҳақидаги фикрнинг баён қилиниши натижаси бўлган тадбир.

106. **Ташаббусли аудиторлик текшируви** - ташаббусли аудит ҳар қандай вақтда ҳамда ҳоҳлаган ҳажмда ўтказилиши мумкин. Уни ўтказиш ҳажми юридик шахс бўлган хўжалик субъект бошқарув органи ёки тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахс билан аудиторлик ташкилоти ўртасидаги келишув асосида белгиланади.

107. **Фоииз**-бу инвестиция сифатида киритилган пул маблағларидан олинган янги қиймат (даромад)

108. **Фьючерс** (инглизча *future* сўзидан олинган бўлиб, келажак маъносини англатади) келишилган миқдордаги қимматликларни маълум вақт мобайнида битим тузиш вақтида белгиланган нархда етказиб бериш тўғрисидаги шартномаларни ўзида намоён қилади.

109. **Ҳазина мажбуриятлари** - бу уларнинг эгалари томонидан бюджетга пул маблағларини берганликларини тасдиқловчи ҳамда ушбу қимматли қоғозларга эгалик қилишнинг бутун муддати давомида белгиланган

даромадни олиш ҳуқуқини берувчи давлат қимматли қоғозларидир. Улар жисмоний шахслар учун чиқариладиган қимматли қоғозлардир.

110. **Ҳосилавий қимматли қоғозлар** - бу шартномалар бўлиб, улар бўйича бир томон қимматли қоғозларнинг маълум бир миқдорини маълум муддатда келишилган нархда сотиб олиш ёхуд сотиш ҳуқуқи ёки мажбуриятини олади.

111. **Мажбурий аудиторлик текшируви** – мажбурий аудит алоҳида олинган иқтисодий субъектларга нисбатан амалга оширилади. ўнинг мезонлари ва аудитни ўтказиш муддатлари, бевосита давлат қонун ҳужжатлари ва Ўзбекистон республикаси халқаро шартномалари билан тартибга солинади.

112. **Мураккаб фоиз** - бу инвестиция сифатида киритилган дастлабки пул маблағларининг олдинги даврларда келтирган фоиз кўринишидаги даромадлари билан биргаликда бўлган суммасига кўпайтириладиган фоиз миқдори

113. **Облигация** (лотинча *obligatio* сўзидан олинган бўлиб, мажбурият маъносини англатади) - бу унинг эгаси қарз берганлигидан гувоҳлик берувчи, унга ушбу қимматли қоғознинг номинал қийматини унда кўрсатилган муддатда белгиланган (қатъий) фоиз тўланган ҳолда қоплаш мажбуриятини тасдиқловчи қимматли қоғоздир.

114. **Оддий фоиз** - бу инвестиция сифатида киритилган пул маблағларининг дастлабки доимий суммасига кўпайтириладиган фоиз миқдори

115. **Опцион** (лотинча *optio* сўзидан олинган бўлиб, танлов деган маънони англатади) - бу битимда иштирок этаётган томонларнинг бирига қимматли қоғозларнинг маълум бир миқдорини муайян вақт мобайнида белгиланган нархда сотиб олиш ёки контрагентга сотиш ҳуқуқини берувчи шартномадир. Контрагент эса мукофот эвазига ушбу ҳуқуқни амалга ошириш мажбуриятини ўз зиммасига олади.

116. **Аудит программаси** – белгиланган шаклда ҳужжатли расмийлаштирилган аудитнинг усул ва услублари мажмуи. Аудит программаси мазкур аудиторлик текширувида қўлланиладиган қарор аудиторлик тадбирларни ҳамда уларнинг ҳаракатларини муддатини, ҳажмини ва аниқ бажарувчиларини ўз ичига олади. Бухгалтерия ҳисобида нотўғри акс эттирилган ёки одатдигидек бўлмаган хўжалик фаолияти фактларини топиш мақсадида ҳамда хатоликлар ва бузилишларнинг сабабини аниқлаш учун аудитор томонидан олинган ахборотни баҳолаш ва таҳлил қилиш, текшириладиган иқтисодий субъектнинг муҳим молиявий ва иқтисодий курсаткичларни текширишни ўзида мужассамлаштирган аудиторлик тадбирларнинг бир туридир.

117. **Аудиторлик жараёни (тадбири)** – аудитнинг аниқ қисмида екракли аудиторлик далилларини олиш учун аудитор ҳаракатининг маълум тартиби ва кетма-кетлиги. Аудиторлик жараёни моҳичти бўйича қуйидаги иккита нарсадан бирини ўз ичига олувчи аудиторлик жараёнларининг бир кўриниши:

- а) счётадаги оборотлар ва қолдиқларнинг бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлиги тўла (муфассал) текширишни;
- в) тахминий жараёни.

118. Келишилган тадбирлар – аудитга кўрсатиладиган хизматлардан биридир. Аудитор, иқтисодий субъект ва эҳтимол, бошқа бир учинчи ўрталарида утказилиши келишилган текшириш. Бундай текширишнинг хажми ва темасикаси ҳамда унинг натижаларини топшириш характери томонларнинг келишуви асосида аниқланади ва оддий аудитга таалукли бўлганлардаги фарқ қилиши м.н. келишилган жараёнларни ўтказиш натижалар барча аудитор хулоса тайёрлаши шарт эмас (тайёрлаши ҳам мумкин). Бухгалтерия ҳисоботидан фойдаланувчилар ушбу натижаларни ҳисобга олган ҳолда бухгалтерия ҳисоботининг ишончлигиги ҳақида мустақил хулоса қилишлари мумкин.

10.Реферат мавзулари

1. Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодий ҳаётда тутган ўрни.
2. Инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳияти.
3. «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти.
4. Инвестициялар аудитининг мақсади, вазифалари, манбалари ва хусусиятлари
5. Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари.
6. Инвестициялар аудитнинг мақсади ва вазифалари.
7. Инвестициялар аудитнинг маълумот манбалари.
8. Инвестиция фаолиятида аудитнинг ўрни.
9. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари
- 10.Инвестициялар аудитини режалаштириш ва уни ўтказиш дастурини тузиш.
11. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади, вазифалари, босқичлари ва асосий тамойиллари.
- 12.Инвестициялар аудитининг режасини тузиш.
13. Инвестициялар аудитининг дастурини тузиш.
- 14.Инвестициялар билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш.
- 15.Инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш.
- 16.Инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш.
- 17.Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш.
- 18.Молиявий инвестицияларни аудити услуги.
- 19.Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш.
- 20.Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш.
- 21.Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш.
- 22.Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш.
- 23.Молиявий инвестициялар билан боғлиқ бошқа муомалалар аудити.
- 24.Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби ва уларни натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш.
- 25.Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текшириш.
- 26.Капитал қўйилмалар аудити услуги.
- 27.Капитал қўйилмалар тўғри туркумланганлигини текшириш.
- 28.Капитал қўйилмалар бухгалтерияда тўғри ҳисобга олинганлигини текшириш.
- 29.Асосий воситаларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар аудити.
- 30.Номоддий активларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар аудити.
- 31.Ўрнатишга мўлжалланган ускуналарни тўғри баҳоланганлигини текшириш.

32.Қурилиши тугалланган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш.

33.Тугалланмаган қурилиш объектлари бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш.

34.Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш, монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш.

35.Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текшириш.

36.Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити.

37.Қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити.

38.Инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш.

39.Инвестициялар бўйича дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш.

40.Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича ҳисобот.

41.Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш.

42.Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби.

43.Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар.

11. Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: Ўзбекистон, 2002.
2. И.Каримов Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. –Т. Ўзбекистон. 2010.
3. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. – Т: Ўзбекистон, 2009. – 56 б.
4. Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш – давр талаби. Президент Ислом Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган вазирлар маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 февраль.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси мажлисининг Қарори. «2012 йилда Республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2013 йилги иқтисодий дастурнинг асосий устувор вазифалари тўғрисида». 2013 йил 18 январь.
6. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси: Расмий нашр-Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Т.: «Адолат »,2010 й.-400 б.
7. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонуни, 24 декабр 1998. № 719-1. ўзгартиришлар билан.
8. «Маҳсулот (иш ва хизмат)ларни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида»ги Низом, 1999 йил 5 февраль. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг № 54-сонли Қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Бухгалтерия Ҳисоби Миллий Стандартлари. 2010 й.
10. Ўзбекистон Республикаси Аудиторлик Фаолиятининг Миллий Стандартлари. Аудиторлар учун қўлланма. -Т.: Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Ўзбекистон Бухгалтерлар ва аудиторлар миллий ассоциацияси. 2005 й., 197 б.
11. Ўзбекистон Республикасининг «Аудиторлик фаолияти тўғрисида»ги 2000 йил 26 май Қонуни (янги таҳрири). Ўзбекистоннинг янги Қонунлари. №23. -Т.: Адолат, 2001.
12. «Аудиторлик фаолиятини такомиллаштириш ва аудиторлик текширишларнинг аҳамиятини ошириш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 22 сентябрдаги 365-сонли Қарори. Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг Қарорлар тўплами. №9. 2000.
13. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16 октябрдаги 215-сон Қарорига 2-илова «Корхоналардаги ички аудит хизмати тўғрисида» Низом.
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 4 апрелдаги ПҚ-615-сон Қарорига илова «Аудиторлик ташкилотлари тўғрисида» Низом.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 4 апрелдаги ПҚ-615-сон Қарори - «Аудиторлик ташкилотлари фаолиятини янада такомиллаштириш ҳамда улар кўрсатаётган хизматлар сифати учун жавобгарликни ошириш тўғрисида».
16. «Audit» (darslik). Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti. Iqtisodiyot, 2010 y. – 456-b.
17. Аудиторлик фаолияти бўйича услубий кулланмалар тупалами./ Х.Косимов, Л.Югай, А.Хошимова, Б.Пардаев, Б.Абдуназаров.-Тошкент, 2010.-320 б.
18. Аренс А., Лоббек Д.Ж. Аудит. Пер. с англ. под. ред. проф. Я.В. Соколова, - М.: Финансы и статистика, 1995.
19. Бычкова С.М. Аудит: ситуации, примеры, тесты. - М.: Финансы и статистика, 1999.
20. Бычкова С.М., Фомина Т.Ю. Практический аудит. –М. ЮНИТИ-ДАНА, 2009. -176с.
21. Василевич И.П. Сборник задач по аудиту. –М.: «ИНФРА-М», 1999.
22. Вохобов А., Иброҳимов А. Молиявий таҳлил -Т.: Шарқ, 2002. -180 б.
23. Грачева М.Е. Международные стандарты аудита (МСА): Учебное пособие. - М.: Издательство ПРИОР, 2005. - 100 стр.
24. Дўсмуратов Р.Д. Аудит асослари.-Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2003.- 612 с.
25. Do'smuratov R. D. Fayziyev Sh. N. va bosh. Audit. O'quv qo'llanma, 1-qism. – Т.: Iqtisod-moliya. 2008. – 178 b.
26. Do'smuratov R. D., Fayziyev Sh. N. va bosh. Audit. O'quv qo'llanma, II-qism. – Т.: Iqtisod-moliya. 2008. – 256 b.
27. Иткин Ю.М., Сотиволдиев А.С. Бухгалтерский учет в условиях рыночной экономики Узбекистана. I-II том -Т.: АБиАРУз, 2000.- 560 с.
28. Мусаев Х.Н. Аудит.-Т.: Молия. 2003.-220 б.
29. Подольский В. Аудит. Учебник. – М.: Изд. Юрайт, 2010 г. – 605 стр.
30. Ризакулов А., Нарзиев Р. Аудит. -Т.: 1999. 250 б.
31. Санаев Н.С., Нарзиев Р. Аудит. Ўқитувчи, 2001
32. Сборник методических указаний по аудиту/ Х.Косымов, Л.Югай, А.Хошимова, Б.Пардаев, Составитель: Б.Абдуназаров.-Ташкент, 2009.- 304 с.
33. Скобара В.В. Аудит методология и организация. - М.: Финансы и статистика, 1998.
34. Сотникова Л.В. Оценка состояния внутреннего аудита: Практическое пособие. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. - 144 стр.
35. Терехов А. А. Аудит. -М: Финансы и статистика, 1998. - 512с.
36. Тўлаходжаева М.М. Корхона молиявий ахволи аудити. -Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 1996. - 196 б.
37. Тўлаходжаева М.М. ва бошқалар. Аудит. Дарслик. Тошкент Давлат иқтисодиёт университети, 2008 й. I ва II томлар.
38. Файзиев Ш.Н., Дўсмуратов Р.Д., Авлокулов А.З. Инвестициялар аудити ва баҳолаш. -Т.: ТМИ. 2007.-108 б.

39. Хасанов Н. Нажмиддинов С. У. Корхона молиявий ҳолатини баҳолаш. -Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси, 1999.- 223 б.
40. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Бухгалтерский учет. Управленческий аспект. -М.: Финансы статистика, 2000.- 410 с.
41. Шеремет А.Д., Суйц В.П. Аудит. Учебник. -М.: «Инфра-М», 2009. – 448с.
42. Bernstein. Financial Statement Analysis: Theory, Application, and Interpretation, fifth edition 1997, 325p.
43. Calvin Engler, Ph.D., CPA Iona College, Leopold A. Bernstein, Ph.D., CPA Baruch College of the City University of New York. Advanced Accounting. Third edition 1995, 354p.
44. Ferris. Financial Accounting and Corporate Reporting: A casebook fourth edition, 1999, 326p.
45. Mveller, Gernon and Meek. Accounting: An International Perspective. Third edition 1993, 586p.
46. Pany and Whittington. Auditing. 1999, 524 p.
47. Robert N. Anthony, James S. Reece. Accounting Principles 1995. 456p.
48. Roger H. Hermanson James Don Edwards, Michel W. Maher. Accounting a Business Perspective. Sixth edition 1995. 369p.
49. Robert Libby, Patricia A. Libby, Daniel G. Short. Financial Accounting. Miami University Press, 1998. 524p.
50. <http://www.apb.org.uk> (Auditing Practices Board)
51. <http://www.nao.gov.uk> (UK National Audit Office)
52. <http://www.iaa.org.uk> (The Institute of Internal Auditors-United Kingdom)
53. <http://www.iasc.org.uk> (International Accounting Standards Committee)
54. <http://www.aicpa.org/index.htm> (American Institute of Certified Public Accountants)
55. <http://www.cfin.ru/ias/overview-5.shtml>

12. Таянч конспект

1-маъруза	ИНВЕСТИЦИЯНИНГ ИҚТИСОДИЁТДА TUTGAN ЎРНИ, УНИНГ МАЗМУНИ ВА МОҲИАТИ. “ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА”ГИ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИНИНГ МАЗМУНИ ВА АҲАМИЯТИ
-----------	--

Маъруза режаси:

1. **Ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрни**
2. **Инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳияти**
3. **«Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти**

1. ҲОЗИРГИ ШАРОИТДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЁТДА TUTGAN ЎРНИ

Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида республикаимиз иқтисодиётида тармоқлар ва тармоқлараро пропорцияларда ижобий ўзгаришлар юз бермоқда, янги тармоқлар бунёд этилмоқда, чет эл инвестицияси иштирокидаги корхоналар сони ошиб бормоқда. Иқтисодий ўсишга катта миқдорда инвестициялар ажратилмоқда. Республикаимиз иқтисодиётига сафарбар этилган йирик миқёсда инвестициялар импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқаришнинг барпо қилиниши ва янги маҳсулот турларининг ўзлаштирилиши билан боғлиқ бўлди.

Бундай тузилмавий ўзгартиришлар жаҳон хўжалигига кириб бориш, мамлакат иқтисодиётининг барқарор ўсишига эришиш имкониятларини яратади.

Инвестициялашнинг устувор йўналишларини аниқ белгилаш, илмий асосланган инвестиция қарорларини қабул қилиш инвестиция фаолиятини оқилона тартибга солиш асосида ички ва ташқи молиявий манбаларнинг барча шарт-шароитларини ҳисобга олган ҳолда жалб қилиш миллий иқтисодиётнинг келажагини белгилайди. Мамлакатимиз инвестиция фаолиятида, айниқса, хорижий инвестициялар иштироки кучайиб бормоқда.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов бевосита хорижий инвестициялар тўғрисида фикр билдириб, «Бир оддий ҳақиқатни яхши тушуниб олиш керакки, Ўзбекистонга киритилаётган инвестициялар, айниқса, тўғридан-тўғри келаётган сармоялар оқими ҳар бир киши, умуман жамият ҳаёти учун сув ва ҳаводек зарур»⁷¹, – деб баҳолайди.

Инвестиция фаолиятидаги бурилишлар, таъкидланган вазифаларни ечиш; инвестициялашнинг давлат механизмини эркинлаштириб бориш ва бозор механизмларида қўлланиладиган соҳаларни кенгайтириш; инвестициялашни ўз жамғармалари ҳисобидан таъминлашнинг самарали механизмларини ишлаб чиқиш ва жорий қилиш; лойиҳавий, корпоратив

⁷¹ Каримов И.А. «Иқтисодий ислохот масъулиятли босқич». Т.: Ўзбекистон. 1999 й., 46 б.

молиялаштириш, лизинг каби янги усуллардан фойдаланиш соҳаларини кенгайтириш талаб қилинади.

2. ИНВЕСТИЦИЯ ТУШУНЧАСИ, УНИНГ МАЗМУНИ ВА МОҲИЯТИ

Охирги йиллар давомида бозор ислохотларининг зафарли юриши натижасида «инвестициялар» атамаси кенг қўлланиладиган тушунчалардан бири бўлиб қолди.

Ҳар тарафлама асосланган, пухта ўйланган инвестиция қарорларини инвестицияларни молиялаштиришнинг ишончли манбалари билан чамбарчас боғлиқликда қабул қилиш зарурлигини ва чет эл капиталини жалб қилишнинг кенгайиб бораётганлигини ҳисобга оладиган бўлсак, ҳозирги замон молия назарияси нуқтаи назаридан инвестицияларнинг иқтисодий мазмуни ва моҳиятини очиб бериш, уларнинг энг муҳим сифат тавсифларини аниқлаш гоят долзарб масала ҳисобланади.

Инвестицияларнинг мазмун ва моҳиятини аниқ очиб бериш учун пул оқимларининг замонавий ва бўлажак қийматларидан келиб чиққан ҳолда таҳлил олиб бориш мақсадга мувофиқ.

Иқтисод фанларининг турли тармоқларида, амалий фаолиятнинг турли йўналишларида инвестициялашнинг мақсадлари, ҳаракатлар йўналиши, соҳалар хусусиятлари, сафарбар этилиш объектлари, ҳаракат йўналишларидан келиб чиқиб ва аҳамиятига қараб «инвестициялар» тушунчаси ўзига хос маънода ишлатилади. Молия нуқтаи назаридан уларнинг мазмун ва моҳиятини аниқ белгилаш муҳим вазифа ҳисобланади.

Инвестициялар бўлажак натижаларни қўлга киритиш мақсадида, моҳиятан ҳозирги харажатларни билдиради.

«Инвестициялар» атамаси лотин тилидаги “Invest” сўзидан келиб чиққан бўлиб «қўйиш», «маблағни сафарбар этиш» маъносини билдиради. Кенг маънода инвестициялар кўпайтириб қайтариб олиш мақсадларида капитални боғлашни билдиради. Кўпгина ҳолларда «инвестициялар» тушунчаси иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига киритиладиган моддий ва номоддий неъматлар ҳамда уларга доир ҳуқуқлар тарзида таърифланади.

Инвестицияларнинг иқтисодий мазмуни ва моҳиятини кўриб чиқишда шуни таъкидлаш лозимки, иқтисодий адабиётларда «инвестициялар» атамасини «капитал қўйилмалар», «капитал» тушунчалари билан айнан маъноларда қўллаш ҳолатлари кўп учрайди. Бундай ҳолларда инвестициялар асосий капиталга маблағлар қўйиш маъносидида талқин қилинади. Айни пайтда шуни ҳам назарда тутиш керакки, инвестициялар номоддий активларга ҳам, интеллектуал мулкка ҳам, айланма активларга, шу жумладан, молиявий воситаларга ҳам тааллуқли.

Макроиқтисодий даражада инвестициялар дейилганда ишлаб чиқариш воситаларини такрор ишлаб чиқаришга, яъни уй-жой биноларини, товар захираларини кўпайтириш ва шу кабиларга йўналтирилган харажатларининг бир қисми тушунилади.

«Айрим иктисодчилар шу нуктаи назардан инвестицияларни капитални ўстириш, ишлаб чиқаришни кенгайтириш, янгилаш ва техника билан қайта қуроллантиришга йўналтириладиган жами моддий, меҳнат ва молия ресурсларидан фойдаланиш жараёни тарзида изоҳлайдилар».⁸

Инвестиция киритиш мақсадлари ва улар билан боғлиқ рисклардан келиб чиққан ҳолда инвестициялар венчур (рискли), бевосита, портфель ва аннуитет каби турларга таснифланади. Маълумки, катта рисклар билан боғлиқ бўлган, янги фаолият соҳаларида янги акциялар чиқариш венчур капитал шакли ҳисобланади.

Бевосита инвестициялар эса иктисодий субъектнинг устав капиталига даромад топиш ва хўжалик юритувчи субъектни бошқаришда иштирок этиш ҳуқуқини олиш мақсадларида қаратиладиган инвестициялардир. Улар ресурсларни янги лойиҳаларга жалб қилиш, замонавий техникаларни киритиш, молиявий ресурсларни харид этиш, яъни акцияларни сотиб олиш, қўшилиш, қўшиб олиш, мавжуд капитални харид этиш ва бошқа йўллар орқали амалга оширилади.

Портфель инвестициялар молиявий ресурсларни диверсификация асосида портфелни шакллантириш билан боғлиқ ва инвесторнинг аниқ бир инвестиция мақсадларига ёки уйғунлашган мақсадларига эришиш учун хизмат қиладиган турли бойликларнинг бир бутун қилиб йиғилган мажмуидан иборат.

Аннуитет инвесторга мунтазам равишда белгиланган муддатларда муайян даромад келтирувчи инвестициялардир.

Инвестицияларнинг моҳиятини янада тўлароқ очиб бериш учун Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунига кўра уларнинг таснифини, шунингдек бу масала бўйича иктисодий адабиётларда мавжуд бўлган қарашлар, нуктаи назарларни кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

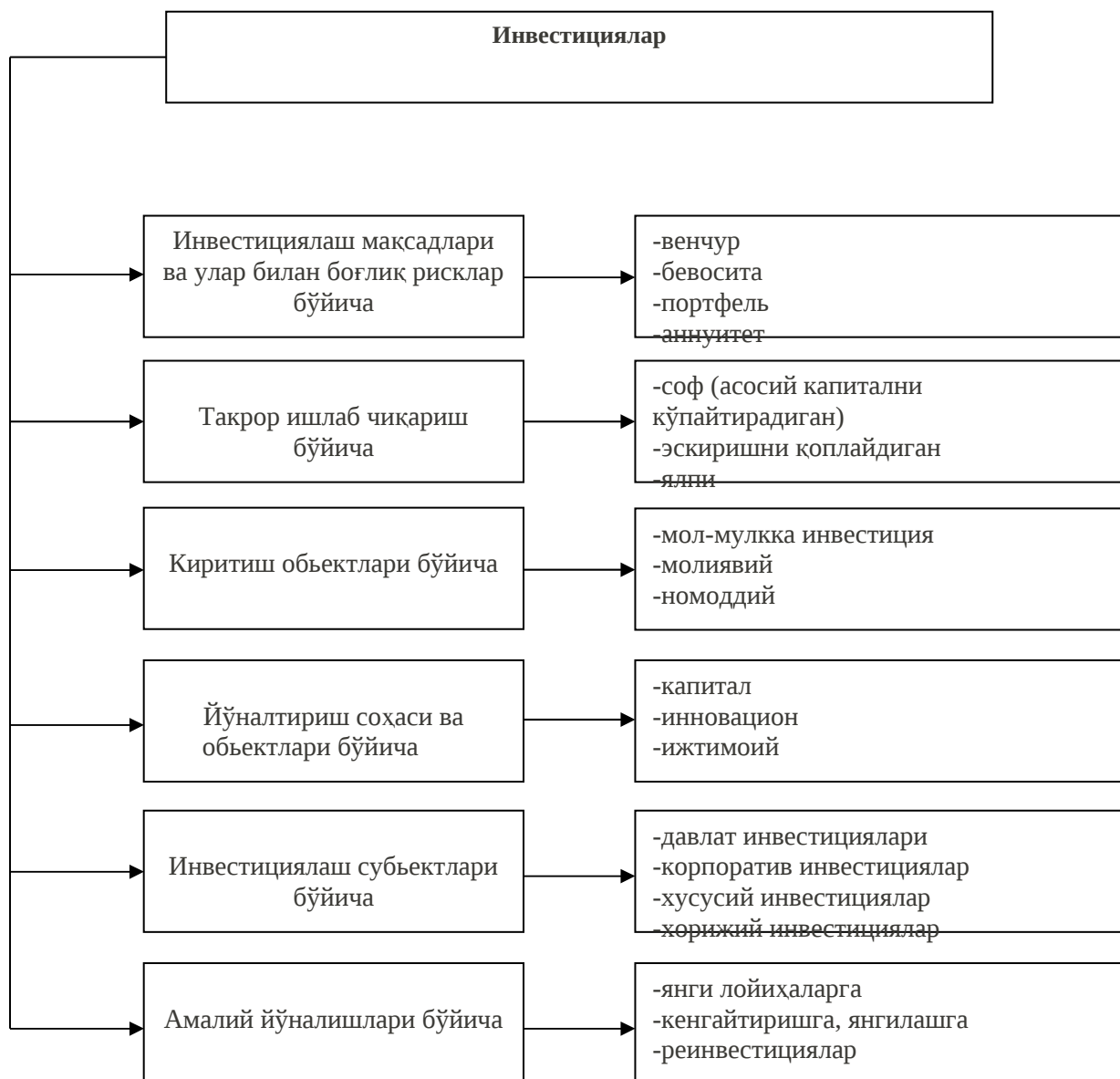
Инвестицияларни киритишнинг асосий мақсади фақат капиталнинг ҳозирги қийматини сақлаб қолишдангина иборат бўлмай, қўйилмаларнинг хавфсизлиги, сердаромадлиги ва уларни кўпайтиришни (капиталлаштиришни) ҳам қамраб олади.

Демак, инвестицияларнинг асосий мақсади пул оқимларининг замонавий қийматини сақлаб қолиш ҳамда улар натижаларидан кутиладиган бўлажак қийматларни капиталлаштиришдир.

Улар муайян мақсадларнинг кучли ва жамғариш функцияларини таъминлайди. Инвестицияларга хос бўлган муҳим белги-бу уларнинг муайян вақт давомида замонавий қийматини сақлаш мақсадда танланган активларда банд қилиниши, уларнинг капиталлашуви ва жамғарилишини кўпайтириш ҳисобланади. Ҳаракатсиз капиталдан инвестициялар аниқ ва ноаниқ бўлган рисклар, ҳисоб-китоб, қабул қилинган инвестициявий қарорлар асосида муайян активларга боғланишига тайёрлиги билан фарқланади. Бу белгилар инвестицияларни капиталдан ажратиб туради.

⁸ Павлова Л.И. Финансовый менеджмент. Управление денежным оборотом предприятия: Учебник для 134306, М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995, 194 стр.

Шунингдек инвестициялар кредитлардан ҳам фарқ қилади. Кредитлашда келишув ташаббускори, одатда, қарздор ҳисобланади, инвестициялашда эса ташаббус инвестордан чиқади. Кредитга фоиз кўринишидаги тўлов хос бўлса, инвестицияларни дивиденд, фойда, фоиз, даромад, моддий неъмат, ижтимоий, экологик ва бошқа самаралар кўринишидаги натижалар кутади. Мазкур белгилар бўйича инвестиция ва кредит бир-биридан фарқланади.

1-чизма. Инвестицияларнинг таснифи

Инвестициялар мазмуни уларнинг намоён бўлиш шакллари орқали, мақсади эса уларнинг асосий функцияси – жамғариш билан аниқланади.

Инвестицияларнинг мазмуни аниқ ва ишончли манбалардан маблағлар олиш, уларни асосли ҳолда сафарбар этиш, рисклар даражасини ҳисобга олган ҳолда капитал қийматини сақлаш ва кўзланган самарага эришишдан иборат бўлади. Ана шу белгиларга кўра инвестициялар бошқа қўйилмалардан мазмунан фарқ қилади. Буларнинг барчаси асосида капиталнинг ҳаракатланиш жараёни ётади. Капиталнинг эса ҳаракат қилиш жараёнига жалб этилиши инвестицияларни моҳиятини акс эттиради.

Демак, инвестициялар аниқ ва ноаниқ, лекин эҳтимол рисклар остида капитални муайян жараёнларга, муайян вақтга боғлаш бўлиб, унинг ҳозирги қийматини сақлаш, капиталлаштириш ва жамғариш мақсадига қаратилади.

3.«ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА»ГИ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИНИНГ МАЗМУНИ ВА АҲАМИЯТИ

Республикаимизнинг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги қонуни 1998 йил 24 декабрда қабул қилинган. У 28 та моддадан иборат

Модда тартиб рақами	Модда номи
1	Инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатлари
2	Асосий тушунчалар
3	Мўлжалланган объектига кўра инвестицияларнинг турлари
4	Инвестицияларни амалга ошириш шакллари
5	Инвестиция ресурслари
6	Инвестиция фаолияти объектлари
7	Инвестиция фаолиятининг субъектлари
8	Инвесторнинг ҳуқуқлари
9	Инвесторнинг мажбуриятлари
10	Инвестиция фаолияти иштирокчисининг ҳуқуқлари
11	Инвестиция фаолияти иштирокчисининг мажбуриятлари
12	Инвестиция фаолияти субъектларининг ўзаро муносабатлари
13	Инвестиция фаолиятида нарх белгилаш
14	Инвестиция фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш
15	Марказлаштирилган инвестициялар
16	Марказлаштирилган инвестицияларни амалга ошириш бўйича қарорлар қабул қилиш
17	Марказлаштирилган инвестицияларни жойлаштириш
18	Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастури
19	Инвестиция лойиҳалари экспертизаси
20	Инвестиция фондлари
21	Инвестиция фаолияти субъектлари ҳуқуқларининг кафолатлари
22	Инвестицияларни ҳимоя қилиш
23	Маблағлардан фойдаланиш кафолатлари
24	Инвестицияларнинг қўшимча кафолатлари ва ҳимоя қилиш чоралари
25	Очиқ ахборотдан эркин фойдалана олиш
26	Инвестиция фаолиятини чеклаб қўйиш, тўхтатиб туриш ёки тугатиш
27	Инвестиция фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик
28	Низоларни ҳал этиш

Мамлакатимизда бозор иқтисодиётининг ўзига хос ажралмас воситаларидан бири бўлган инвестицион фаолиятни муҳимлиги эътироф этилиб 1998 йил 24 декабрда Ўзбекистон Республикасининг “Инвестиция фаолияти туғрисида”ги қонуни қабул қилинди.

Қонуннинг аҳамияти қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, инвестиция фаолиятининг ҳуқуқий асосларини таъминлади;

Иккинчидан, инвестиция фаолияти билан боғлиқ бўлган асосий тушунчаларга: инвестициялар, инвестиция фаолияти, инвестор, инвестиция фаолияти иштирокчиси ва реинвестицияларга таърифлар берилди;

Учинчидан, инвестицияларнинг турлари, инвестицияларнинг амалга ошириш шакллари, инвестиция фаолияти объектлари ва субъектлари, инвесторларнинг ва иштирокчиларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари ҳамда бошқа тартиб-қоидалар аниқ ўз ифодасини топди;

Тўртинчидан, инвестиция фаолияти билан боғлиқ турли талкинларга ва ёндашишларга чек қўйилишига замин яратди;

Шуни таъкидлаш лозимки, шиддат билан ривожланаётган жамиятимизда кўп соҳалар каби инвестиция фаолиятида ҳам ўзгаришлар бўлиши табиийдир. Шу сабабли қонун қабул қилинганлигидан бошлаб то шу вақтгача унга 4 маротаба (2003, 2006, 2008, 2012 йилларда) ўзгаришлар киритилди.

Маъруза режаси:

1. Капитал инвестициялар
2. Молиявий инвестициялар
3. Интеллектуал инвестициялар
4. Узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар

1. КАПИТАЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Инвестицияларнинг иқтисодий мазмунига кўра қуйидаги турлари мавжуд:

- реал(капитал) инвестициялар;
- молиявий инвестициялар;
- интеллектуал инвестициялар.

Реал(капитал) инвестициялар - бу корхона асосий воситаларини вужудга келтириш ва такрор ишлаб чиқаришга, шунингдек моддий ишлаб чиқаришнинг бошқа шакллари ривожлантиришга қўшиладиган инвестициялардир. Бухгалтерия ҳисобида бу турдаги инвестициялар капитал қўйилмалар сифатида эътироф этилади.

2-чизма. Капитал инвестициялар таснифи

2. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Молиявий инвестициялар-даромад олиш (худди фоизлар, дивидендлар ва ижара ҳақи сингари) ва асосий капитал қийматини кўпайтириш мақсадида унинг тасарруфида бўлган корхона активларидир.

3-чизма. Молиявий инвестициялар таснифи

3. ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Инвестициялар бозорнинг энг салмоқли қисмларидан бири бу интеллектуал инвестициялар ҳисобланади.

Интеллектуал инвестициялар - бу корхонанинг интеллектуал бойликларини харид қилишга сарфланган маблағларидир.

Интеллектуал инвестициялар бўлиб, илмий ишлар, тажрибалар натижаси, лицензиялар, «ноу-хау», мутахассислар тайёрлаш ва кадрларни

кайта тайёрлаш, илмий тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларини жорий этиш кабилар ҳисобланади.

Интеллектуал товарлар ва хизматлар бозори барқарор тараққий этмоқда ва замонавий ишлаб чиқаришнинг ривож топишида муҳим ўринлардан бирини эгалламоқда. Ушбу бозорнинг объекти бўлиб якка шахснинг ёки яхлит компаниянинг интеллектуал мулки ҳисобланади. Шундан келиб чиқиб интеллектуал мулкнинг икки асоси шаклини ажратиш мумкин:

- Якка шахснинг интеллектуал мулки;
- Жамоа интеллектуал мулки.

Интеллектуал мулк турлари ва интеллектуал инвестиция объектларига қуйидагилар киради (1-жадвал):

1-жадвал

Интеллектуал мулк турлари ва интеллектуал инвестиция объектлари

Интеллектуал мулк турлари	Интеллектуал инвестиция объектлари
Махсус мулк	Муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилинадиган турли туман патентлар
Ахборотли мулк	Инвесторларга ўз ишлаб чиқаришини ривожлантириш учун зарур бўлган билимлар, тажрибалар ва ишланмалар. Ушбу қуйилмалар ўқув материаллари, дарслар, практикумлар ва бошқалар кўринишида амалга оширилади.
Лицензияланган мулк	Лицензия билан мустаҳкамланган мулк ҳуқуқини ёки товар ва хизматлардан фойдаланиш

Интеллектуал инвестицияларни молиялаштириш асосан 3-та манбалардан амалга оширилади:

1. Бюджетдан молиялаштириш ёки Давлат корхоналарининг маблағлари. Давлат томонидан интеллектуал инвестицияларни молиялаштириш маълум мақсадларга қаратилган ва айнан жамиятда интеллектуал салоҳиятни оширишга мўлжалланган;
2. Хусусий капитал. Хусусий инвесторлар ўз капиталини қўйишдан мақсади мулк ҳуқуқига эгаллик қилиш ёки қандайдир патент, лицензия ва бошқалардан фойдаланишга эришиш;
3. Ҳомийлар маблағлари.

4. УЗОҚ ВА ҚИСҚА МУДДАТЛИ МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Молиявий инвестициялар - даромад олиш (худди фоизлар, роялти, дивидендлар ва ижара ҳақи сингари) ва асосий капитал қийматини қўпайтириш мақсадида унинг тасарруфида бўлган корхона активларидир.

Узоқ муддатли молиявий инвестициялар - бу узоқ муомала муддатига эга (12 ойдан ортиқ) активларнинг сотиб олинishiга оид инвестициялардир.

Узоқ муддатли молиявий инвестицияларни бухгалтерия ҳисобида ҳисобга олишни енгиллаштириш учун қуйидаги гуруҳларга ажратилади:

- ◆ Қимматли қоғозлар;
- ◆ Шўъба корхоналарига инвестициялар;
- ◆ Қарам бирлашмаларга инвестициялар;
- ◆ Қўшма корхоналарга инвестициялар;
- ◆ Бошқа узоқ муддатли инвестициялар.

Қимматли қоғозлар узоқ муддатли инвестицияларнинг асосий қисмини ташкил этади. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида қимматли қоғозлар инвестициялар йўналтиришнинг асосий воситаси ҳисобланади.

Қимматли қоғозларга қуйидагилар киради:

- ◆ акциялар;
- ◆ облигациялар;
- ◆ ҳазина мажбуриятлари;
- ◆ депозит ва ҳазина сертификатлари;
- ◆ векселлар;
- ◆ ҳосилавий қимматли қоғозлар киради.

Акция (голландча *actie* сўзидан олинган бўлиб, қимматли қоғоз деган маънони англатади) - бу акциядорлик жамиятининг устав фондига муайян ҳисса қўшганликдан гувоҳлик берувчи, унинг эгасига фойданинг бир қисмини олиш ва, одатда, ушбу жамиятни бошқаришда иштирок этиш ҳукуқини берувчи қимматли қоғоздир.

Акциялар икки турга бўлинади:

- ◆ оддий акциялар;
- ◆ имтиёзли акциялар.

Облигация (лотинча *obligatio* сўзидан олинган бўлиб, мажбурият маъносини англатади) - бу унинг эгаси қарз берганлигидан гувоҳлик берувчи, унга ушбу қимматли қоғознинг номинал қийматини унда кўрсатилган муддатда белгиланган (катъий) фоиз тўланган ҳолда қоплаш мажбуриятини тасдиқловчи қимматли қоғоздир.

Ҳазина мажбуриятлари - бу уларнинг эгалари томонидан бюджетга пул маблағларини берганликларини тасдиқловчи ҳамда ушбу қимматли қоғозларга эгалик қилишнинг бутун муддати давомида белгиланган даромадни олиш ҳукуқини берувчи давлат қимматли қоғозларидир. Улар жисмоний шахслар учун чиқариладиган қимматли қоғозлардир.

Депозит сертификатлари (инглизча *certifikate of deposit*)- бу пул маблағларини омонатга қўйилганлиги тўғрисида, омонатчига белгиланган муддат тугагандан сўнг, депозит суммаси ва унга тегишли фоизларни олиш ҳуқуқини берувчи кредит муассасасининг гувоҳномасидир. 1994 йилдан бошлаб депозит сертификатлари юридик шахслар учун 1 йилгача муддатга, жисмоний шахслар учун 3 йилгача муддатга чиқарила бошланди.

Вексел (немисча *Wechsel* сўзидан) - бу вексел берувчининг ёки векселда кўрсатилган бошқа тўловчининг векселда кўзда тутилган муддат келганда, вексел эгасига маълум миқдордаги суммани тўлаш ҳақидаги сўзсиз мажбуриятини тасдиқловчи қимматли қоғоздир. Амалдаги қонунчиликка кўра, векселлар корхона ва ташкилотлар томонидан аниқ савдо битими асосида ёзилиши мумкин.

Ҳосилавий қимматли қоғозлар - бу шартномалар бўлиб, улар бўйича бир томон қимматли қоғозларнинг маълум бир миқдорини маълум муддатда келишилган нархда сотиб олиш ёхуд сотиш ҳуқуқи ёки мажбуриятини олади. Уларнинг қуйидаги турлари мавжуд:

- ◆ опцион;
- ◆ варрант;
- ◆ фьючерс.

Опцион (лотинча *optio* сўзидан олинган бўлиб, танлов деган маънони англатади) - бу битимда иштирок этаётган томонларнинг бирига қимматли қоғозларнинг маълум бир миқдорини муайян вақт мобайнида белгиланган нархда сотиб олиш ёки контрагентга сотиш ҳуқуқини берувчи шартномадир. Контрагент эса мукофот эвазига ушбу ҳуқуқни амалга ошириш мажбуриятини ўз зиммасига олади.

Варрант (немисча *warrant* сўзидан) - бу унинг эгаси маълум муддат давомида ёки маълум бир кунда варрантлар эмитенти томонидан дастлабки чиқарилган қимматли қоғозларни харид қилиш ҳуқуқини олганлиги тасдиқловчи ҳужжат.

Фьючерс (инглизча *future* сўзидан олинган бўлиб, келажак маъносини англатади) келишилган миқдордаги қимматликларни маълум вақт мобайнида битим тузиш вақтида белгиланган нархда етказиб бериш тўғрисидаги шартномаларни ўзида намоён қилади.

Корхонанинг шўъба корхоналар, қўшма корхоналар ва қарам бирлашмаларга инвестициялари мавжудлиги уларни бухгалтерия ҳисобида алоҳида туркумларга ажратишни тақозо этади.

Қисқа муддатли молиявий инвестициялар - ўзида муомала муддати 12 ойдан ошмайдиган, енгил сотиладиган молиявий активларнинг харид қилинишига оид инвестициялардир.

Жорий (қисқа) инвестициялар-эркин сотиладиган ва бир йилдан кўп бўлмаган муддатда эгалик қилишга қаратилган қимматли қоғозлардир, улар одатда бозор (ликвидли) қимматли қоғозлари деб аталади. Бозор қимматбаҳо қоғозлари кўп ҳолларда бўш турган нақд пулларни вақтинча қўйилмаси

бўлади. Улар шунингдек бино, асбоб-ускуналар қўйилиши кутилатган капитал ҳам бўлиши мумкин.

Жорий (қисқа) инвестициялар улуши, қарз ва қимматли қоғозлари билан акс эттирилган бўлиши мумкин.

Улушли қимматбаҳо қоғозлар, одатда, оддий ва имтиёзли акциялар билан ифодаланади.

Қарз қимматли қоғозлари одатда облигациялар, хазина векселлар, депозит сертификатлари ва ҳакозолар билан ифодаланади.

3-маъруза	ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ МАҚСАДИ, ВАЗИФАЛАРИ, МАНБАЛАРИ ВА ХУСУСИЯТЛАРИ
------------------	--

Маъруза режаси:

1. Инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари
2. Инвестициялар аудитининг мақсади ва вазифалари
3. Инвестициялар аудитининг маълумот манбалари
4. Инвестициялар аудитининг хусусиятлари

1. ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ ТАШКИЛИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ ТАШКИЛИЙ ТАЪМИНОТИ ЎЗ ИЧИГА ҚУЙИДАГИ ИШЛАРНИ ОЛАДИ
Аудитни режалаштиришга доир ишлар
Аудитни ўтказишга доир ишлар
Аудит натижаларини умумлаштиришга доир ишлар
Аудит натижаларини тадбиқ этишга доир ишлар

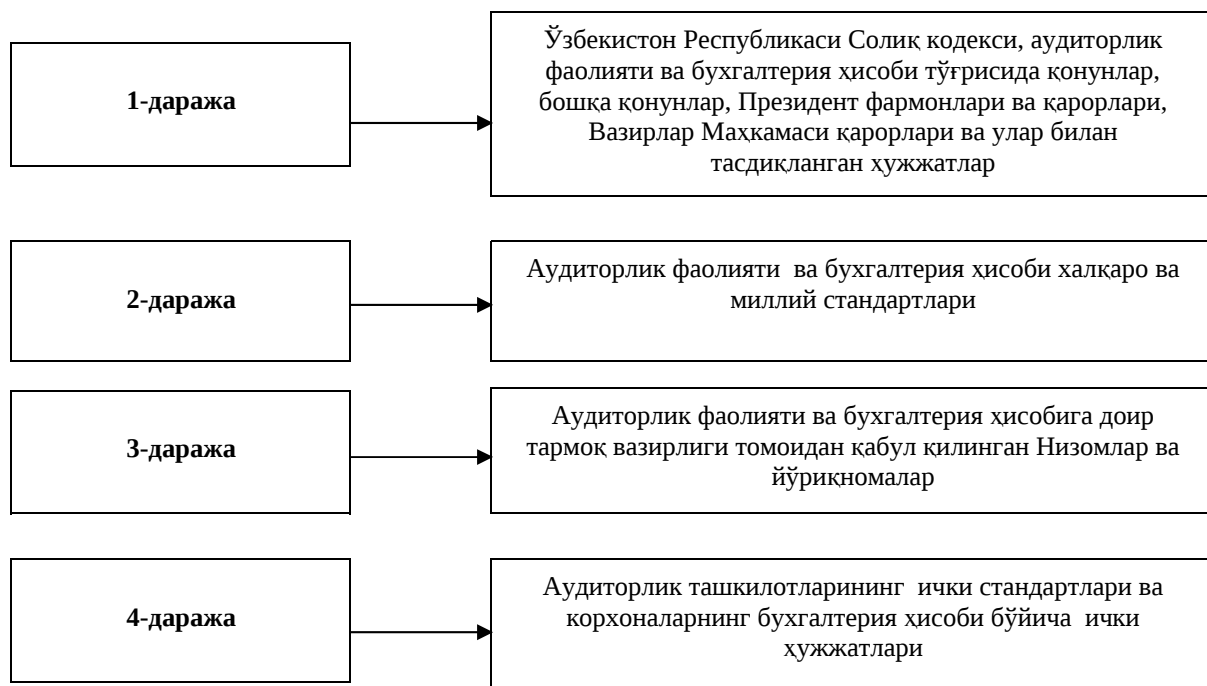
Ушбу ишларнинг мазмун-моҳияти, уларни бажариш кетма-кетлигига кўра инвестициялар аудитини 4 босқичга ажратиш мумкин

ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ БОСҚИЧЛАРИ

Босқич	Босқичнинг номи ва унда амалга ошириладиган ишлар
1-босқич. Аудитни режалаш- тириш босқичи.	Ушбу босқичда аудит ўтказувчи субъектнинг ёзма буюртмаси қабул қилинади; аудит ўтказувчи субъект, унинг ҳисоб ва ҳисоботининг, шу жумладан инвестициялар ҳисобининг дастлабки ҳолати ўрганилади, улар бўйича иш ҳажми ва қиймати, аудиторлик хатарининг даражаси белгиланади; аудит ўтказувчи субъект номига инвестициялар аудитини ўтказиш мажбуриятини олиш тўғрисида розилик хати тайёрланади, ушбу хатда инвестициялар аудитини ўтказиш бўйича шартлар, жумладан аудиторлик хатари даражаси, иш ҳажми ва қиймати, кўрсатилади; инвестициялар аудитини ўтказиш тўғрисида шартнома тузилади; инвестициялар аудитининг режаси ва дастури тузилади, аудиторлар ўртасида функционал мажбуриятлар ўзаро тақсимланади, уларга ёрдамчилар белгиланади.

2-босқич. Аудиторлик текшируви- ни ўтказиш босқичи	Ушбу босқичда тасдиқланган дастурга мувофиқ инвестициялар танланган усуллар асосида текширишдан ўтказилади
3-босқич. Аудиторлик текшируви натижа- ларини жамлаш ва расмийлаш- тириш босқичи.	Ушбу босқичда аудиторлик текшируви маълумотлари (исботлари) ҳар бир инвестициялар тури бўйича жамланади. Маълумотлар (исботлар) жадваллар кўринишида жамланади. Барча маълумотлар (исботлар) жамлангач, ёзма аудиторлик ҳисоботи тайёрланади. Аудиторлик ҳисоботида барча камчиликлар кўрсатилади ва уларни бартараф этиш бўйича тавсиялар берилади.
4-босқич. Аудиторлик текшируви натижа- ларини тадбиқ этиш босқичи.	Ушбу босқичда инвестициялар аудиторлик текшируви натижалари муҳокама этилади, аниқланган четланишлар бўйича тузатишлар, қайта ҳисоб-китоблар амалга оширилади. Тузатилган ҳисобот бўйича аудиторлик хулосаси берилади.

Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ўзининг иерархик тизимига эга. Бу иерархик тизими қуйидаги 4 та даражага ажратиш мумкин

4-чизма. Инвестициялар аудитини тартибга солиб турувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар иерархик тизими
ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА»ГИ ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНУНИ

Республикаимизнинг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги қонуни 1998 йил 24 декабрда қабул қилинган. У 28 та моддадан иборат

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ТЎҒРИСИДА ҚОНУН

Республикаимизнинг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида қонуни» 1996 йил 30 августда қабул қилинган. У 24 та моддадан иборат

Модда тартиб рақами	Модда номи
1	Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатлари
2	Бухгалтерия ҳисобининг мақсади ва вазифалари
3	Бухгалтерия ҳисоби субъектлари
4	Бухгалтерия ҳисоби объектлари
5	Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини тартибга солиш
6	Бухгалтерия ҳисобининг асосий қоидалари
7	Бухгалтерия ҳисобини ташкил этиш
8	Имзо ҳуқуқи
9	Бошланғич ҳисоб ҳужжатлари
10	Бухгалтерия ҳисоби регистрлари
11	Активлар ва мажбуриятларни инвентаризация қилиш
12	Активлар ва мажбуриятларни баҳолаш
13	Даромадлар ва харажатларни ҳисобга олиш
14	Хусусий капитални ҳисобга олиш
15	Гаровни ҳисобга олиш
16	Молиявий ҳисобот
17	Умумлаштирилган молиявий ҳисобот
18	Молиявий ҳисоботнинг ҳисобот даври
19	Молиявий ҳисоботни тақдим этиш
20	Молиявий ҳисоботни эълон қилиш
21	Тугатиш вақтида молиявий ҳисобот
22	Бухгалтерия ахборотининг махфийлиги
23	Бухгалтерия ҳужжатларини сақлаш
24	Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ МИЛЛИЙ ВА ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИ, УЛАРНИНГ ТАСНИФИ ВА ТАВСИФИ

Бухгалтерия Ҳисоби Халқаро Стандартлари таркиби

I. Умумий стандартлар
Молиявий ҳисоботни тузиш ва тақдим қилиш концепцияси
II. Ҳисобот стандартлари
БҲХС-1 Молиявий ҳисоботни тақдим қилиш
БҲХС-7 Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот
БҲХС-8 Даврдаги соф фойда, фундаментал хатолар ва ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришлар
БҲХС-10 Ҳисобот санасидан кейинги ҳодисалар
БҲХС- 30 Банклар ва бошқа аналогик муассасалар молиявий ҳисоботларидаги ахборотлар тавсифи.
БҲХС-14 Сегментлаш ҳисоботи
БҲХС-26 Пенсия таъминоти (пенсия режалари) дастурлари бўйича ҳисоб ва ҳисобот
БҲХС-29 Гиперинфляция шароитида молиявий ҳисобот
БҲХС-34 Оралик молиявий ҳисобот
БҲХС-34 Тугалланаётган фаолият
БҲХС-15 Баҳолаш ўзгариши таъсирини акс эттирувчи ахборотлар
БҲХС- 21 Валюта курслари ўзгаришининг таъсири
БҲХС- 24 Боғлиқ томонлар тўғрисида ахборотлар тавсифи
БҲХС-33 Акцияларга фойда
БҲХС-27 Йўл ҳисоби молиявий ҳисобот ва шўъба компанияларда сармоялар ҳисоби
БҲХС-31 Қўшма корхоналарда иштирок этиш тўғрисида молиявий ҳисобот
III. Махсус стандартлар
БҲХС-2 Захиралар
БҲХС-16 Асосий воситалар
БҲХС-40 Сармояли мулк
БҲХС-38 Номоддий активлар
БҲХС-36 Активларнинг кадрсизланиши
БҲХС-12 Фойда солиғи ҳисоби
БҲХС-37 Резервлар, шартли мажбуриятлар ва шартли активлар
БҲХС- 17 Ижара
БҲХС-19 Ходимларни рағбарлантириш
БҲХС-18 Тушумлар
БҲХС-11 Қурилишдаги битимлар
БҲХС-20 Давлат субсидиялари ҳисоби ва давлат ёрдами тўғрисидаги ахборотлар тавсифи
БҲХС-23 Қарзлар бўйича харажатлар
БҲХС-32 Молиявий инструментлар: ахборотларни очиқлаш ва тақдим қилиш
БҲХС-39 Молиявий инструментлар: тан олиш ва баҳолаш
БҲХС-22 Компанияларни бирлаштириш
БҲХС-28 Ассоциациялашган компанияларда сармоялар ҳисоби
БҲХС-41 Қишлоқ хўжалиги

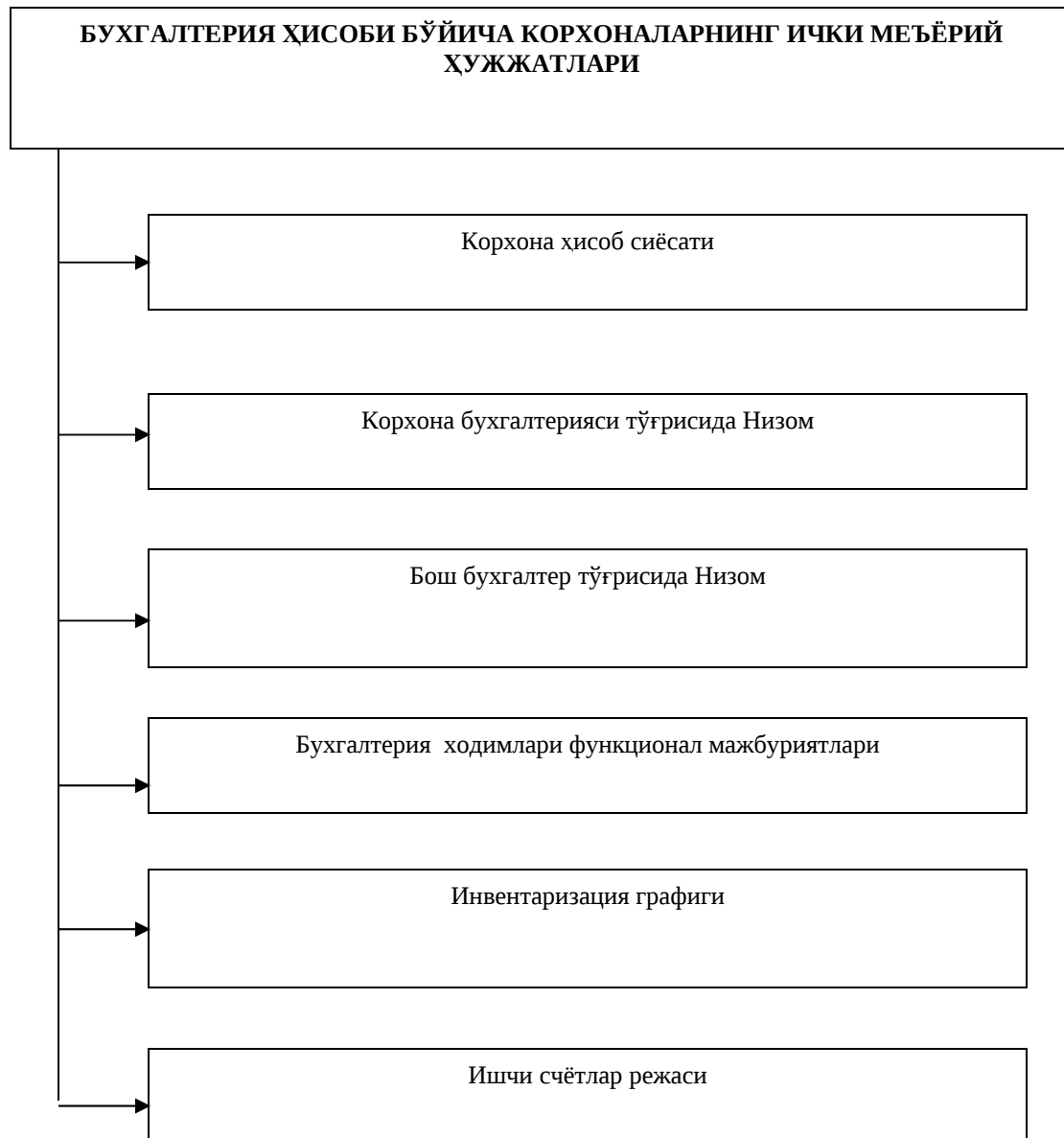
Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари

Бухгалтерия Ҳисоби Миллий Стандартлари (БҲМС)	Кучга кириш санаси
Молиявий ҳисоботни тузиш ва тақдим қилишнинг концептуал асослари	14.08.1998
№1 БҲМС Ҳисоб сиёсати ва молиявий ҳисобот	14.08.1998
№2 БҲМС Асосий хўжалик фаолияти даромадлари	26.08.1998
№3 БҲМС Молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот	26.08.1998
№4 БҲМС Товар-моддий захиралар	28.08.1998
№5 БҲМС Асосий воситалар ҳисоби	23.08.1998
№6 БҲМС Ижара ҳисоби	02.07.2004
№7 БҲМС Номоддий активлар	20.09.1998
№8 БҲМС Консолидацияланган молиявий ҳисобот ва шўъба хўжалик жамиятларида сармоялар ҳисоби	28.12.1998
№9 БҲМС Пул оқими тўғрисидаги ҳисобот	04.11.1998
№10 БҲМС Давлат субсидиялари ҳисоби ва давлат ёрдамлари тавсифи	03.12.1998
№11 БҲМС Илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмалари харажатлари	28.12.1998
№12 БҲМС Молиявий инвестициялар ҳисоби	16.01.1999
№14 БҲМС Хусусий капитал тўғрисидаги ҳисобот	17.04.2004
№15 БҲМС Бухгалтерия баланси	20.03.2003
№16 БҲМС Олдиндан кўра билинмаган ҳолатлар ва бухгалтерия балансини тузиш санасидан кейинги хўжалик фаолиятида юз берган ҳодисалар	23.12.1998
№17 БҲМС Капитал қурилишда пудрат шартномалари	23.12.1999
№19 БҲМС Инвентаризацияни ташкил қилиш ва ўтказиш	02.11.1999
№20 БҲМС Кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан ҳисобни юритиш ва ҳисоботни тузишнинг ихчамлаштирилган тартиби тўғрисида	24.01.2000
№21 БҲМС Хўжалик субъектлари молиявий-хўжалик фаолияти бухгалтерия ҳисоби счётлар режаси ва уни қўллаш бўйича йуриқнома	23.10.2002
№22 БҲМС Хорижий валютада ифодаланган активлар ва мажбуриятлар ҳисоби	31.05.2004
№23 БҲМС Қайта ташкил этишни амалга оширишда молиявий ҳисоботни шакллантириш	12.04.2005
№24 БҲМС Қарзлар бўйича харажатлар ҳисоби	18.08.2009

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИГА ОИД НИЗОМЛАР, ЙЎРИҚНОМАЛАР ВА БОШҚА МЕЎЁРИЙ ҲУЖЖАТЛАР

№	Низом ва йўриқнома номи	Тасдиқланган сана
1	Махсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида Низом	1999 йил 5 феврал, № 54
2	Бухгалтерия ҳисобида ҳужжатлар ва ҳужжатлар айланиви тўғрисида НИЗОМ	2004 йил 14 январь, №1297
3.	Хўжалик юритувчи субъектлар-экспортёрлар томонидан амортизацияни ўрнатилган меъёрдан камроқ ҳисоблаш тартиби тўғрисида ВАҚТИНЧАЛИК НИЗОМ	2009 йил 5 феврал, № 1897
4	1 январь ҳолати бўйича асосий фондларни ҳар йили қайта баҳолашни ўтказиш тартиби тўғрисида НИЗОМ	2002 йил 4 декабрь №1192
5	Молиявий ҳисобот шакллари ва уларни тўлдириш бўйича қоидаларни тасдиқлаш тўғрисида	2003 йил 24январь, №1209
6	Асосий воситаларни балансдан чиқариш тартиби тўғрисида НИЗОМ (Янги таҳрирда)	2004 йил 29 август, № 1401
7	Номоддий активларни балансдан чиқариш тартиби тўғрисидаги НИЗОМ	2006 йил 14 январь, № 1539
8	Инвентаризация жараёнида аниқланган мол-мулк камомоди ва ортиқчасининг бухгалтерия ҳисоби тартиби тўғрисидаги НИЗОМ	2004 йил 6 апрель, № 1334
9	Товар-моддий бойликларни олишга ишончномалар бериш ва уларни ишончномалар бўйича бериш тартиби тўғрисида НИЗОМ	2003 йил 20 декабрь, № 1245-1
10	Бухгалтерия ҳисобида ижара операцияларини акс эттириш тартиби тўғрисида НИЗОМ	2009 йил 1 июнь, № 1961
11	Юридик шахсларга солиқлар, божхона ва мажбурий тўловларни бюджетга тўлаш бўйича берилган имтиёзларни расмийлаштириш ва бухгалтерлик ҳисобида акс эттириш тартиби тўғрисида НИЗОМ (янги таҳрирда)	02.04.2005 й. N 1463

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ БЎЙИЧА КОРХОНАЛАРНИНГ ИЧКИ МЕЪЁРИЙ ҲУЖЖАТЛАРИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ АУДИТОРЛИК ФАОЛИЯТИ ТЎҒРИСИДА ҚОНУНИ

Республикаимизнинг «Аудиторлик фаолияти тўғрисида қонуни» 2000 йил 26 майда қабул қилинган. У 29 та моддадан иборат

Модда тартиб рақами	Модда номи
1	Аудиторлик фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатлари
2	Аудиторлик фаолияти
2-1	2-1-модда. Аудиторлик фаолиятининг асосий принциплари
3	Аудитор
4	Аудитор ёрдамчиси
5	Аудиторлик ташкилоти
6	Аудиторлик ташкилотининг ҳуқуқлари
7	Аудиторлик ташкилотининг мажбуриятлари
8	Аудиторлик ташкилотининг жавобгарлиги
9	Аудиторлик текшируви
10	Мажбурий аудиторлик текшируви
11	Ташаббус тарзидаги аудиторлик текшируви
12	Хўжалик юритувчи субъектнинг аудиторлик текшируви ўтказилаётгандаги ҳуқуқ ва мажбуриятлари
13	Аудиторлик текширувининг буюртмачиси
14	Аудиторлик фаолиятига аралashiшга йўл қўймаслик
15	Назорат қилувчи ёки ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг ташаббусига қўри аудиторлик текширувларини ўтказиш
16	Аудиторлик текшируви ўтказишдаги чекловлар
17	Аудиторлик ташкилотларининг профессионал хизматлари
18	Аудиторлик ҳисоботи
19	Аудиторлик хулосаси
20	Қасддан сохта тузилган аудиторлик ҳисоботи ва аудиторлик хулосаси
21	Аудиторлик фаолиятини лицензиялаш
22	Лицензиянинг амал қилишини тўхтатиб туриш
23	Лицензиянинг амал қилишини тугатиш
24	Лицензияни бекор қилиш
25	Аудитор малака сертификатининг амал қилишини тугатиш
26	Аудитор малака сертификатини бекор қилиш
27	Аудиторларнинг республика жамоат бирлашмаси
28	Низоларни ҳал этиш
29	Аудиторлик фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик

**Ўзбекистон Республикасининг аудиторлик фаолияти миллий
стандартлари**

№	Стандартнинг № ва номи	Ўз. Р. МВ тасдиқлаган сана ва №	Ўз. Р. АВ да рўйхатга олинган сана ва №	Кучга кирган санаси
1	3-сон АФМС «Аудитни режалаштириш»	14. 10. 1999 №54	10. 11. 1999 №837	01. 01. 2000
2	5-сон АФМС «Аудитор ишининг сифатини назорат қилиш»	04. 08. 1999 №62	03. 09. 1999 №811	01. 01. 2000
3	6- сон АФМС «Аудитни ҳужжатлаштириш»	04. 08. 1999 №61	03. 09. 1999 №812	01. 01. 2000
4	9-сон АФМС «Жиддийлик ва аудиторлик риски»	04. 08. 1999 №63	03. 09. 1999 №813	01. 01. 2000
5	10-сон АФМС «Молиявий ҳисобот таркибидаги бошқа ахборотлар»	09. 09. 1999 №75	23. 09. 1999 №822	01. 01. 2000
6	11-сон АФМС «Маълумотларни компьютерда ишлаш (МКИ) шароитида аудит ўтказиш»	09. 09. 1999 №76	23. 09. 1999 №823	01. 01. 2000
7	13-сон АФМС «Тахлилий амаллар»	04. 08. 1999 №64	03. 09. 1999 №814	01. 01. 2000
8	14-сон АФМС «Аудиторлик танлаш»	27. 07. 1999 №59	03. 09. 1999 №815	01. 01. 2000
9	16-сон АФМС «Эксперт ишидан фойдаланиш»	27. 07. 1999 №60	03. 09. 1999 №816	01. 01. 2000
10	24-сон АФМС «Молиявий ҳисоботнинг бузиб кўрсатилганлиги аниқланганида аудиторлик ташкилотининг иш тутиши»	31. 05. 2001 №49	30. 06. 2001 №1045	10. 07. 2001
11	25- сон АФМС «Аудиторлик текшируви ўтказилишда норматив ҳукукий ҳужжатларга риоя этилишини текшириш»	27.01.2003 №14	28.02.2003 №1223	10.03.20 03
12	31-сон АФМС «Хўжалик юритувчи субъект фаолияти (бизнеси) билан танишиш»*	30. 05. 2001 №48	21. 06. 2001 № 1043	01. 07. 2001
13	50- сон АФМС «Аудиторлик далиллар»	03. 04. 2002 № 48	18. 04. 2002 № 1128	29. 04. 2002
14	55- сон АФМС «Ўзаро боглиқ шахслар ўртасидаги битимлар бўйича аудиторлик далиллари олиш босқичлари»	27.01.2003. №15	3.03.2003. №1224	10.03.20 03
15	56- сон АФМС «Молиявий ҳисобот тузилганидан кейинги ҳодисалар»	9.04.2003. №54	23.04.2003. №12	23.04.20 03.
16	60- сон АФМС «Бошқа аудитор иши натижаларидан фойдаланиш»	27.01.2003. №16	20.02.2003. №1221	2.03. 2003
17	70- сон АФМС «Аудиторлик ҳисоботи ва молиявий ҳисобот ҳақидаги аудиторлик хулосаси»	14. 02. 2001 №20	10. 03. 2001й №1016	20. 03. 2001
18	80-сон АФМС «Махсус масалани текшириш натижалари бўйича аудитор ҳисоботи»	27.01.2003. №13	19.02.2003. №1220	1.03.200 3
19	90- сон АФМС «Аудиторлик ташкилотларининг профессионал хизматлари»	14 феврал 2001 №19	10. 03. 2001 №1017	21. 03. 2001

2. ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

Инвестициялар аудитининг мақсади:

Текширилаётган хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботида молиявий инвестициялар бўйича ахборотларни тўғрилиги ва тўлиқлиги тўғрисида аудиторни асосли фикр тузиши;

Текшириш пайтида аудиторнинг қимматли қоғозларга берилган ҳуқуқлар бўйича барча керакли ҳужжатлар қанчалик тўлиқ ва ўз вақтида расмийлаштирилганлигини аниқлаши;

Текшириш жараёнида аудиторнинг солиқ қонунчилиги талабларига риоя қилинганлигини аниқлаши.

Инвестициялар аудитининг асосий вазифалари:

Молиявий инвестициялар таркибини бошланғич ҳужжатлар ва ҳисоб регистрлари маълумотлари бўйича ўрганиш;

Молиявий инвестициялар бўйича ички назорат тизими ва бухгалтерия ҳисобига берилган бошланғич баҳони тасдиқлаш;

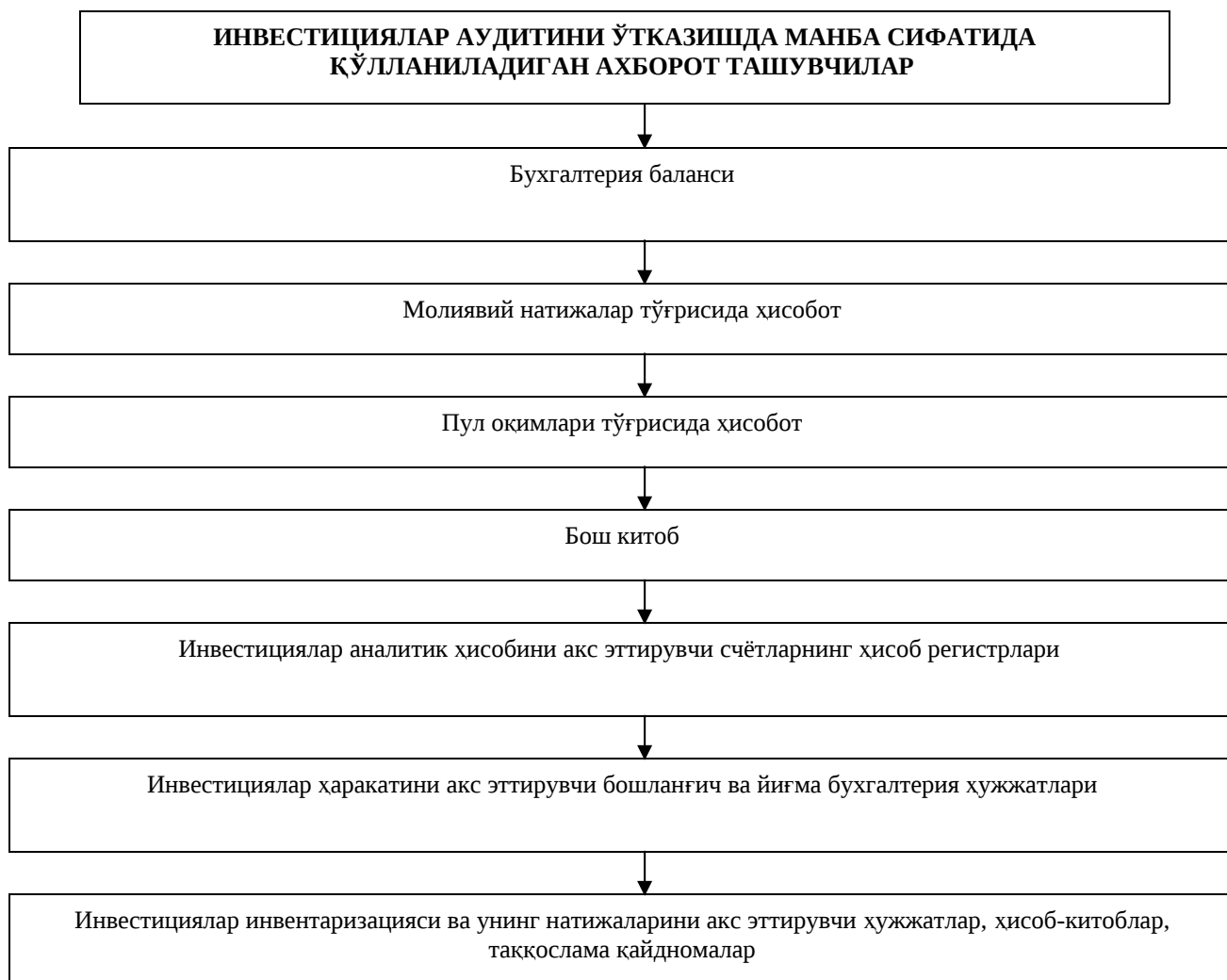
Бошқа корхона ва ташкилотлар устав капиталига қилинган инвестицияларни тўғри ҳужжатлаштирилганлигини тасдиқлаш;

Молиявий инвестициялар бўйича хўжалик операцияларини ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини аниқлаш;

Молиявий инвестициялар хўжаликялари бўйича ҳисоблаган, олинган ва ҳисобда акс эттирилган даромадларни тўғрилигини тасдиқлаш;

Молиявий инвестициялар бўйича инвентаризациялар сифатини баҳолаш.

3.ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТНИНГ МАЪЛУМОТ МАНБАЛАРИ

4.ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Бозор иқтисодиётига ўтиш муносабати билан корхона, ташкилот ва муассаларда мавжуд маблағлардан самарали фойдаланиш, корхона ихтиёридаги активларнинг самарадорлигини максимал даражада кўтариш асосий вазифа бўлиб ҳисобланади. Чунки маблағлардан самарали фойдаланиш корхона активлари самарадорлигини оширади ва бу орқали максимал даражада фойда олишда муҳим аҳамият касб этади.

Иқтисодиётни бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтказиш ва тармоқлар иқтисодини изчил ривожлантириш инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини оширишга бевосита боғлиқдир. Бугунги кунда инвестицияларни бозор иқтисодиётига мослаштириш ва инвестицион фаолиятни бошқариш ўзгача ёндашишларни талаб этмоқда. Чунки хўжалик

юритишнинг замонавий йўлини танлаш инвестицион сиёсатни ҳам тубдан ўзгартиришни талаб қилади. Инвестицион сиёсатни амалга оширишда бозор муносабатларига мос дастаклардан фойдаланиш, яъни инвестицион жараён катнашчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаб бериш; мамлакатда инвесторлар учун тўлақонли рақобатни таъминлаш; молиявий, моддий ва аклий бойликларни бошқаришда батамом эркин ҳаракат қилиш ва шунга тенглаштирилган тадбирларни амалга оширишни талаб этади.

Инвестициялар корхона ва ташкилотларда ўтказиладиган комплекс аудиторлик текширувининг энг муҳим ва ўта маъсулиятли объектларидан ҳисобланади. Бу объектлар тўғрисидаги ахборотларнинг реаллигини аниқламасдан туриб корхонанинг молиявий ҳисоботини тўғри тузилганлигига аудиторлик ҳулосасини бериб бўлмайди.

Инвестициялар аудитини ўтказиш учун аудиторлар республикамизнинг инвестициялар қонунчилиги ҳужжатларини, унда белгиланган тартиб-қоидаларни жуда чуқур ва яхши билиб олишлари лозим, чунки инвестициялар ҳисоби ва аудити ўзига хос хусусиятлари эга. Улар қуйидагилар:

Инвестициялар аудитининг хусусиятлари:

Инвестицияларнинг барча учун муҳим аҳамиятга эга эканлиги;
--

инвестицион муҳитнинг мавжудлиги;

томонларнинг моддий нафлари борлиги;

ҳисоб-китобларинг мураккаблиги, ахборотнинг танқислиги;

уларнинг моҳиятини чуқур билмаслик ва тўғри тушунмаслик.
--

4-маъруза

**ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИ
РЕЖАЛАШТИРИШ ВА УНИ ЎТКАЗИШ
ДАСТУРИНИ ТУЗИШ**

Маъруза режаси:

1. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифалари
2. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг босқичлари ва асосий тамойиллари
3. Инвестициялар аудитининг режаси ва дастурини тузиш
4. Инвестицияларни қабул қилиш ва баҳолаш тўғрилигини текшириш
5. Инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш

**1. ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИ
РЕЖАЛАШТИРИШНИНГ МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАЛАРИ**

Аудитни режалаштириш—бу аудиторлик муолажаларини кутилаётган характери, утказиш муддатлари ва ҳажмини умумий стратегияси ва мухтасар ёндашувини ишлаб чиқишдир.

Хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботи ва аудитини режалаштириш пайтида аудиторлик ташкилотлари томонидан қўлланиладиган меъёрларни аниқлаш аудитнинг мақсади ҳисобланади.

Аудитни режалаштириш мақсади:

Режалаштириш аудит ўтказишнинг бошланғич босқичи;

Аудит утказишни кутилаётган ҳажми, жадваллари ва муддатларини кўрсатган ҳолда аудиторлик ташкилоти томонидан аудитни умумий режасини ишлаб чиқиши;

Аудиторлик ташкилоти томонидан хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳисоботи тўғрисида ҳолис ва асосли фикр шакллантириш учун зарур бўлган аудиторлик русум-қоидаларини амалга ошириш ҳажми, турлари ва изчиллигини белгиладиган аудиторлик дастурини ишлаб чиқиши.

Аудитни режалаштиришнинг вазифалари:

аудитнинг муҳим қисмларига керакли эътиборни қаратишга қўмаклашиш;

потенциал муаммоларни аниқланиши ва ишни оптимал харажатлар, сифат ва ўз вақтида бажариш;

аудит текширувига қатнашаётган текшириш гуруҳи мутахассислари ўртасида ишни самарали тақсимланишига эришиш;

ушбу текшириш ишини мувофиқлаштириш;

аудиторлик ишларини сифатли бажариш бўйича ички назоратни ташкил этишга имконият яратиш;

Аудит умумий режаси ва дастурини тайёрлаш тамойилларини шакллантириш.

2. ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИ РЕЖАЛАШТИРИШНИНГ БОСҚИЧЛАРИ ВА АСОСИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ

Аудитни режалаштириш пайтида аудиторлик ташкилоти қуйидаги асосий босқичларни ажратиш керак(5-чизма):

5-чизма. Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг босқичлари

Аудитни режалаштиришни аудиторлик ташкилоти аудитни ўтказишнинг умумий қоидаларига, шунингдек қуйидаги хусусий қоидаларга мувофиқ ўтказилиши керак.

Режалаштиришнинг комплекслиги	Режалаштиришнинг узлуксизлиги	Режалаштиришнинг мақбуллиги
Бирламчи режалаштиришдан бошлаб аудитнинг умумий режаси ва дастурини тузишга қадар режалаштириш барча босқичларининг ўзаро боғланган ва уйғун бўлиши таъминланишини тақозо этади	Аудиторлар гуруҳига ўзаро боғланган топшириқларни белгилаш ва режалаштириш босқичларини муддатлар ҳамда хўжалик юритувчи турдош субъектлар бўйича балансда ўз ифодасини топади, аудиторлик ташкilotи хўжалик юритувчи субъектнинг молия- хўжалик фаолиятидаги ўзгаришларни ва оралиқ аудиторлик текширувлари натижаларини ҳисобга олган ҳолда аудитни ўтказиш режа дастурларига ўз вақтида тузатишларни киритиши керак бўлади	Режалаштириш жараёнида аудиторлик ташкilotи аудиторлик ташкilotининг ўзи белгилаган мезонлар асосида аудит умумий режаси ва дастурининг мақбул вариантини танлаш имконияти учун режалаштиришнинг вариантлилигини таъминлаши керак.

3.ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИНГ РЕЖАСИ ВА ДАСТУРИНИ ТУЗИШ

Аудитнинг самарадорлиги уни тўғри режалаштиришга бевосита боғлиқдир. Аудиторлик ташкilotлари турли мулкдаги хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятларини текширади. Ушбу фаолиятлар ўз навбатида бир-биридан фарқ қилади. Мисол учун, ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи корхоналарнинг хўжалик жараёнлари кўп ҳолларда хом-ашёларни сотиб олиш, уларни ишлаб чиқаришда фойдаланиш, тайёр маҳсулотлар олиш ва уларни сотиш билан боғлиқ бўлса, савдо билан шуғулланувчи корхоналарнинг фаолиятлари эса товарларни сотиб олиш ва қайта сотиш билан боғлиқ бўлади, агар корхонада инвестиция фаолияти мавжуд бўлса албатта бу фаолият ҳам аудит текширувидан ўтказилиши шарт.

Шунинг учун хўжалик юритувчи субъект фаолиятини аудит қилишга розилик бериш ва шартнома тузишдан олдин аудит режаси тузилади.

Махсус адабиётларда аудитни режалаштиришга аудитнинг стратегияси ва тактикасини аниқлаш деб ҳам эътироф этилган. Аудит стратегияси қўйилган мақсад ва вазифаларни маълум кетма-кетликда ва аниқ истиқболга асосланиб бажарилишини таъминласа, аудит тактикаси қўйилган мақсадларга эришишнинг шакл ва усуллари ифодалайди. Аудитни режалаштиришдан асосий мақсад аудит жараёнидаги умумий иш ҳажмини аниқлаш, текшириш муддатларини белгилаш, аудитни ўтказишда қўлланилиши мумкин бўлган илғор усуллар таркибини, кўрсатиладиган аудиторлик хизмати қийматини ҳамда аудиторлик хатарини аниқлашдан иборат. Аудитни режалаштириш 3-сон “Аудитнинг режалаштирилиши” ва 9-сон “Аудиторлик исботи ва хатари” аудит миллий стандартлари талаблари асосида амалга оширилади.⁹

Инвестициялар бўйича аудиторлик текширувини ўтказишнинг намунавий умумий режаси

Аудитнинг умумий режаси
Текшириладиган ташкилот
Аудит даври киши-соатлар миқдори
Аудиторлик гуруҳининг раҳбари
Аудиторлик гуруҳининг таркиби
Режалаштирилган аудиторлик риски
Режалаштирилган жиддийлик даражаси

№	Режалаштирилган ишлар турлари	Ўтказиш даври	Бажа- рувчи	Эслатма
1	Мижоз фаолияти ҳамда инвестициялари билан танишиш			
2	Корхонада ички назорат тизимини баҳолаш			
3	Инвестициялар бўйича аудиторлик далилларини тўплаш			
4	Инвестициялар бўйича жиддийлик ва хатари (таваккалчилиги) даражасини аниқлаш			
5	Инвестициялар бўйича аудиторлик танлови усуллари белгилаш			
6	Инвестициялар бўйича аудит дастурини тузиш			

⁹ Мусаев Ҳ.Н. Аудит. Дарслик. Т.:Молия, 2003. 56 бет.

7	Инвестициялар аудитини бевосита ўтказиш жараёни (дастурни бажариш)			
8	Бажарилган ишлар натижаларини таҳлил қилиш, барча оралиқ ва умумий ҳужжатларни тайёрлаш			
9	Текширув натижаларини миқдорга тақдим этиш ва ҳ.к.			

Аудиторлик ташкилоти раҳбари
Аудиторлик гуруҳининг раҳбари

Фаннинг мақсадидан келиб чиқиб, инвестициялар бўйича аудиторлик текшируви режаси корхоналарда мавжуд барча инвестициялар турлари ва шакллари қамраб олган ҳолда тузилган шартномага асосан алоҳида ёки умумий тузилади. Ушбу режада инвестициялар бўйича аудиторлик далилларини тўплаш усуллари, жиддийлик ва риск даражалари, аудиторлик танлови усуллари белгиланади.

Аудит режасига асосан аудит дастури тузилади. Ушбу дастурда режадаги вазифаларга янада аниқликлар киритилиб бажарувчилар ўртасида тақсимланади. Дастурда аудит объектлари, уларни текширишда қўлланиладиган ва аудиторлик исботини таъминлайдиган усуллар, аудиторларнинг ишчи ҳужжатлари келтирилган бўлади. Ўзининг мазмун-моҳиятига кўра аудиторлик дастури аудит ўтказиш учун услубий манба ва назорат воситаси бўлиб хизмат қилади. Агар аудит ўтказиш жараёнида айрим операцияларни чуқурроқ текшириш зарурати келиб чиқса, ундай ҳолларда аудит дастурига тегишли ўзгартиришлар киритилади ва қабул қилинган тартибларга асосан ҳужжатлаштирилади. Аудит дастури ҳам аудиторлик гуруҳи раҳбари томонидан имзоланиб аудиторлик ташкилоти раҳбари томонидан тасдиқланади. Аудит режаси ва дастури асосида ўтказилган текширувлар маълум тартибда умумлаштирилиб борилади ва ҳужжатлаштирилади. Ушбу ҳужжатлар ўз навбатида аудиторлик ҳисоботи ва ҳулосаларинини тузишга асос бўлиб хизмат қилади.

АУДИТ ДАСТУРИ

Текширилаётган ташкилот _____
 Аудит даври _____
 Киши-соатлар сони _____
 Аудиторлик гуруҳи раҳбари _____
 Аудиторлик гуруҳи таркиби _____
 Режалаштирилаётган аудиторлик хатари _____
 Режалаштирилаётган жиддийлик даражаси _____

N	Аудит бўлимлари бўйича аудиторлик тадбирлари руйхати	Ўтказиш даври	Бажарувчи	Аудиторнинг иш хужжатлари	Изохлар
1.	Қимматли қоғозларга инвестициялар аудити	Шартномага асосан	Буйруққа асосан гуруҳ раҳбари ёки аудитор	Шартномалар , синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари, молиявий ҳисоботлар	Ёлпасига текшириш
2.	Шўба ва қарам хўжалик жамиятларига инвестициялар аудити	Шартномага асосан	Буйруққа асосан гуруҳ раҳбари ёки аудитор	Шартномалар , синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари, молиявий ҳисоботлар	Ёлпасига текшириш
3.	Хорижий сармоя қатнашган корхоналарга инвестициялар аудити	Шартномага асосан	Буйруққа асосан гуруҳ раҳбари ёки аудитор	Шартномалар , синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари, молиявий ҳисоботлар	Ёлпасига текшириш
4.	Бошқа хўжалик юритувчи субъектлар устав капиталига инвестициялар аудити ва бошқалар	Шартномага асосан	Буйруққа асосан гуруҳ раҳбари ёки аудитор	Шартномалар , синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари, молиявий ҳисоботлар	Ёлпасига текшириш

Аудиторлик ташкилоти раҳбари Аудиторлик гуруҳининг раҳбари

Фаннинг мақсадидан келиб чиқиб, инвестициялар бўйича аудиторлик текшируви дастури корхоналарда мавжуд барча инвестициялар турлари ва шакллари камраб олган ҳолда тузилган шартномага асосан алоҳида ёки умумий тузилади. Ушбу дастурда инвестициялар бўйича бухгалтерия бошланғич хужжатлари ва ҳисоботларини текширишга қаратилган амаллар, уларни бажарувчи аудиторлар ва уларнинг ёрдамчилари, амалларни бажариш натижасида шакллантириладиган аудиторнинг иш хужжатлари белгиланади.

4.ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ҚАБУЛ ҚИЛИШ ВА БАҲОЛАШ ТЎҒРИЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Молиявий инвестициялар инфляция шароитида пул маблағлари қадрсизланишининг олдини олиш, қўшимча даромад олиш ва бошқа корхона фаолияти устидан назорат ўрнатиш мақсадида амалга оширилади.

Молиявий инвестициялар бухгалтерия ҳисоботидаги «Узоқ муддатли молиявий инвестициялар» ва «Қисқа муддатли молиявий инвестициялар» моддалари кўрсаткичларининг ишончилиги ва молиявий инвестицияларни ҳисобга олиш ҳамда солиққа тортиш бўйича қўлланилаётган услубиётнинг Ўзбекистон Республикасида амал қилаётган меъёрий ҳужжатларга мувофиқлиги тўғрисида хулоса шакллантириш мақсадида аудиторлик текширувидан ўтказилади.

Молиявий инвестицияларни аудиторлик текширувидан ўтказиш чоғида ҳал этиладиган вазифалар

Аудиторнинг вазифалари	Текшириладиган масалалар
1. Молиявий инвестицияларни ҳисобга олиш ва назорат қилишнинг ҳолатини текшириш	Корхона активларини молиявий инвестициялар каторига олиб боришнинг тўғрилиги. Муомалаларни ҳужжатлаштиришни текшириш. Молиявий инвестицияларни баҳолашнинг тўғрилиги. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш. Бухгалтерия ҳисоботи кўрсаткичларининг синтетик ва аналитик ҳисоб маълумотларига мослиги.
2. Молиявий инвестициялар ҳаракатини бухгалтерия ҳисобида акс эттиришга доир муомалалар синтетик ҳисобининг тўлиқлиги ва тўғрилиги ҳамда солиқ қонунчилигига риоя қилинишини текшириш	Молиявий инвестициялар кимири ва ҳисобдан чиқарилишини синтетик ҳисоб регистрларида акс эттириш. Қимматли қоғозлар аналитик ҳисобини ташкил этиш. Молиявий инвестицияларни ҳисобдан чиқаришга доир муомалалар бўйича солиқ қонунчилигига риоя қилиниши. Қимматли қоғозлар қадрсизланишининг олдини олиш мақсадида резерв ташкил этишга доир муомалаларни акс эттириш. Қарз шартномаси бўйича берилган маблағлар ҳисоби.
3. Молиявий инвестицияларга доир даромадларнинг тўлиқ акс эттирилиши ва уларнинг солиққа тортилишини текшириш	Ҳисобланган даромадларни акс эттириш. Ушбу муомалаларни солиққа тортишнинг тўғрилигини текшириш.

Молиявий инвестицияларни аудиторлик текширувидан ўтказишнинг мақсади бошқа активлар текширувидаги каби қуйидагиларни таъминлашдан иборат:

*24 **тўлиқлик** - барча молиявий инвестицияларнинг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида тўлиқ акс эттирилиши, ҳисобга олинмай қолган молиявий инвестициялар йўқлиги;

*25 корхона томонидан сотиб олинган қимматли қоғозлар ва берилган қарзларнинг барчаси бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида тўлиқ акс эттирилиши;

*26 молиявий инвестициялар ҳисобга олинадиган синтетик счётлар қолдиғи ва оборотларининг тегишли аналитик ҳисоб счётлари қолдиқ ва оборотларига мос келиши;

*27 счётлар бўйича қолдиқ ва оборотларнинг бухгалтерия ҳисоби регистрларидан Бош дафтарга ва бухгалтерия ҳисоботларига тўлиқ ҳажмда ўтказилиши;

*28 молиявий инвестициялар кирими ва ҳисобдан ўчирилиш фактларининг барчаси бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида акс эттирилиши;

*29 молиявий инвестициялар ҳаракатига доир барча муомалаларнинг бухгалтерия ҳисобида ўз вақтида рўйхатдан ўтказилиши;

*30 **мавжудлиги** - барча молиявий инвестициялар корхона учун аҳамиятли бўлиб, баланс тузиш санасига мавжуд ва келажакда даромад келтиради;

*31 молиявий инвестициялар мавжудлиги белгиланган тартибда ўтказилган инвентаризация ва зарур дастлабки ҳужжатлар билан тасдиқланган;

*32 **ҳуқуқ ва мажбуриятлар** - корхона молиявий инвестициялар учун тегишли ҳуқуқларга эга ва ушбу ҳуқуқлар билан боғлиқ хавф-хатар учун масъулдир;

*33 бухгалтерия ҳисобида акс эттирилган молиявий инвестициялар (қимматли қоғозлар ва берилган қарзлар) корхонага қонун асосида тегишлидир;

*34 бухгалтерия балансида акс эттирилган қимматли қоғозлар корхонага мулкӣ ҳуқуқ асосида тегишли бўлиб, тегишли ҳуқуқ талабларига мос шартномани амалга ошириш натижасида олинган ҳамда корхона қимматли қоғозлар олинганлигини тасдиқловчи барча зарур гувоҳликларга эга;

*35 бухгалтерия ҳисоби счётларидаги барча ёзувлар амалдаги қонунчилик ва меъёрий ҳужжатлар талабларига мувофиқ расмийлаштирилган. Исботловчи ва дастлабки ҳужжатлар билан расмийлаштирилган;

*36 молиявий инвестицияларга доир барча муомалалар амалдаги қонунчиликка зид бўлмаган муносабатлар шароитидан келиб чиқади;

*37 молиявий инвестициялар билан боғлиқ муомалаларни амалга ошириш белгиланган тартибда ваколатли шахслар томонидан рухсат этилганлиги;

*38 **баҳолашлар** - молиявий инвестициялар (қимматли қоғозлар) бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида меъёрий ҳужжатлар талабларига мувофиқ баҳоланган;

*39 чет эл валютасидаги қимматли қоғозларни сўмда баҳолаш амалдаги қонунчилик талабларига мувофиқ ўтказилган;

*40 қимматли қоғозларни сотиб олиш усулига кўра уларнинг ҳақиқий қиймати меъёрий ҳужжатлар талабларига мувофиқ шакллантирилган;

*41 қимматли қоғозлар қиймати бухгалтерия ҳисоботига киритиш учун меъёрий ҳужжатлар талабларига мувофиқ ва тўғри ҳисоблаб чиқарилган (бозор баҳоси пасайишини ҳисобга олган ҳолда);

*42 қимматли қоғозларни сотишдан олинган тушум бухгалтерия ҳисобида дастлабки ҳужжатлардаги маълумотларга мос баҳода акс эттирилган;

*43 **аниқлиги** - молиявий инвестицияларга доир харажатлар бухгалтерия ҳисоби қоидаларига мувофиқ ҳисобга олинган, бухгалтерия ҳисоботи маълумотлари синтетик ҳисоб регистрларидаги ёзувларга мос келади;

*44 дастлабки ҳужжатларда, бухгалтерия ҳисоби регистрларида, маълумотларни бухгалтерия ҳисоботларига ўтказишда кўрсаткичларнинг арифметик аниқлигига риоя қилинган;

*45 чет эл валютасида ифодаланган қимматли қоғозларнинг сўмдаги қийматини аниқлашда Ўзбекистон Республикаси Марказий Банки томонидан белгиланган ва муомала содир бўлган кунда амалда бўлган чет эл валютаси курсидан фойдаланилган; бухгалтерия ҳисоботида ҳақиқий маълумотлар асосида аниқланган молиявий натижалар акс эттирилганлиги;

*46 **ҳисоб даврининг чекланганлиги** - молиявий инвестицияларни ҳисобга қабул қилиш ва ҳисобдан чиқаришга доир барча муомалалар тегишли ҳисоб даврида ҳисобга олинган;

*47 **тақдим қилиш ва баён қилиш** - барча молиявий инвестициялар тўғри туркумланган ва бухгалтерия ҳисоботида моҳияти очиб берилган;

*48 молиявий инвестициялар турлари ва қайтариш муддатларига кўра туркумланган;

*49 молиявий инвестицияларни сотиш ва қайтариш билан боғлиқ даромадлар ва харажатлар молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботда тўғри туркумланган;

*50 молиявий инвестициялар тўғрисидаги ахборотлар бухгалтерия ҳисоботларига бериладиган тушунтиришларда очиб берилган;

Текшириладиган масалалар бўйича етарли далилларга эга бўлиш кўрсатилган фактларни мустақил баҳолаш, йўл қўйилган хато - камчиликларни ҳамда амалдаги меъёрий ҳужжатлар ва бухгалтерия ҳисоби қоидаларидан четга чиқишларни аниқлашга имкон беради.

Молиявий инвестицияларнинг ҳар бир тўрини баҳолаш ва қайта баҳолаш ўзига хос хусусиятларга эга(2-жадвал).

Инвестицияларни баҳолаш турлари ва усуллари

Молиявий инвестицияларни баҳолаш санаси:	Сотиб олиш санаси	Сотиб олиш санаси деганда, қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларни сотиб олиш, яъни уларни қабул қилиб олиш санаси тушунилади.
	Кейинги саналар	Кейинги саналар деганда, сотиб олингандан кейинги баланс саналари тушунилади. Ушбу саналарда қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестициялар балансида турли қийматда баҳоланиши мумкин. Жумладан, БХМС № 12 нинг 15- пунктига мувофиқ қимматли қоғозларга йўналтирилган узоқ муддатли молиявий инвестициялар қўйидаги баҳолардан бири бўйича акс эттирилиши керак: • Бозор қийматида ; • Сотиб олиш қийматида; • Бозор ва сотиб олиш қийматларидан энг кичигида; • Қайта баҳоланган қийматда
Қимматли қоғозларни қийматини қайта баҳолашнинг усуллари	Қимматли қоғозлар номлари бўйича	қайта баҳолаш ҳар бир қимматли қоғоз бўйича индивидуал тарзда амалга оширилади
	Қимматли қоғозлар гуруҳлари бўйича	қайта баҳолаш қимматли қоғозларнинг гуруҳлари бўйича амалга оширилади.

	Тўлиқ инвестиция портфели бўйича	қайта баҳолаш жами инвестиция портфели бўйича амалга оширилади.
--	----------------------------------	---

Қиймат тамойилига мувофиқ капитал инвестициялар қатъий баҳоланади. Капитал инвестицияларнинг алоҳида турларини баҳолаш тартиби қуйидагича амалга оширилади(3-жадвал).

3-жадвал

Капитал инвестицияларни баҳолаш, қайта баҳолаш ва унинг усуллари

Тугалланмаган қурилишни баҳолаш		Тугалланмаган қурилиш деганда, одатда, лойиҳа ҳужжатларига асосан белгиланган муддатларда тўлиқ қурилмаган ва ишлатишга топширилмаган қурилиш объектларининг қиймати тушунилади
Ўрнатишга мўлжалланган жиҳозларни баҳолаш		Ўрнатишга мўлжалланган жиҳозлар деганда янги капитал қурилиш объектлари учун, шунингдек: ҳаракатдаги асосий воситаларни кенгайтириш, реконструкция ва модернизация қилиш учун сотиб олинган ва қурилиш лойиҳасигв кўра ўзининг монтаж муддатини кутаётган технологик энергетик ва бошқа мақсадлардаги ишлаб чиқариш жиҳозлари тушунилади
Асосий воситалар ва номоддий активларни сотиб олишга кетган инвестицияларни баҳолаш		Асосий воситалар ва номоддий активларни сотиб олишга кетган инвестициялар уларнинг бошланғич қиймати бўйича баҳоланади
Асосий подани шакллантиришга қилинган инвестицияларни баҳолаш		Асосий подани шакллантиришга қилинган инвестициялар турлича баҳоланади

Капитал инвестицияларни қайта баҳолаш ва унинг усуллари	Тўғридан-тўғри қайта баҳолаш усули	Капитал инвестицияларни қайта баҳолаш деганда улар қийматини реал бозор қийматига етказиш тушунилади
	Индекс усули	

Аудитор молиявий инвестицияларнинг баҳоланишини «Молиявий инвестициялар ҳисоби» номли 12-сон БХМСга риоя қилиб олиб борилганлигини текширади.

Ҳарид қилиниши чоғида молиявий инвестициялар брокерлик хизматларига оид тўловлар, божлар, банк хизматига оид тўлов ва бошқа харажатлар каби ҳарид қилишга оид харажатлар билан биргаликда ҳарид қилиш қиймати бўйича баҳоланганлигига аудитор текшириб ишонч ҳосил қилади.

Аудитор узоқ муддатли молиявий инвестицияларнинг акциялар ёки бошқа қимматли қоғозлар эмиссияси йўли билан қисман ёки тўлиқ ҳарид қилиниши чоғида уларнинг номинал қиймати эмас, балки қимматли қоғозлар бозоридаги сотиш қиймати ҳарид қилиш қиймати бўлиб ҳисобланади. Узоқ муддатли молиявий инвестицияларнинг алмаштириш ёки бошқа активга қисман алмаштириш йўли билан ҳарид қилишда ҳарид қиймати берилаётган активнинг бозор қийматига асосланган ҳолда аниқланганлигини текширади.

Узоқ муддатли молиявий инвестицияларнинг ўз ичига фоизлар улушини, ҳисобланган дивидендларни уларни сотиб олиш вақтигача бўлган давр учун бўлган қиймат бўйича сотиб олиниши ҳаридор томонидан сотувчига тўланган фоизлар суммаси чиқариб ташланган ҳолда ҳарид қилиш қиймати бўйича ҳисобга олинади. Агар узоқ муддатли молиявий инвестициялар ҳарид қилиш вақтига қадар ҳисобланган фоизлар билан бирга сотиладиган бўлса, у ҳолда уларнинг фоизларни тўлаш куни билан тўғри келмайдиган кунларда сотиб олиниши чоғида ҳаридор билан сотувчи ўзаро тегишли суммани бўлишиб олишлари керак. Ҳаридор сотувчига инвестициялар қиймати билан бир қаторда уларнинг сўнгги тўлови амалга оширилган вақтдан бошлаб ўтган давр учун тўланиши лозим бўлган фоизларни тўлайди. Фоизларни тўлашнинг навбатдаги муддати келган вақтда ҳаридор уларни тўлиқ, жами давр учун олади. Аудитор текшириш пайтида ушбу амаллар тўғри бажарилганлигига ишонч ҳосил қилиши керак.

Қарзга оид қимматли қоғозларга инвестицияларнинг ҳарид қилиш қиймати билан сўндириш қиймати ўртасидаги фарқ (дисконт ёки ҳарид қилиш чоғидаги мукофот), одатда, инвестор томонидан қимматли қоғозни ҳарид қилиш вақтидан бошлаб сўндириш вақтигача ҳисобдан чиқарилади, яъни амортизация қилинади.

Аудитор узоқ муддатли молиявий инвестицияларни қайта баҳолашни амалга ошириш учун қайта баҳолашлар даврийлиги аниқлаб олиниши зарур. Бунда қайта баҳолашнинг якка тартибдаги усули қўлланилганлигини текширади.

Қайта баҳолаш натижасида узоқ муддатли молиявий инвестициялар қийматининг ошиб кетиши 8510-«Активларни қайта баҳолаш бўйича

тузатишлар» ҳисобварағида, камайиши эса қўшимча баҳолаш чегарасида резерв капиталининг камайтирилиши ёки аввалги қўшимча баҳолашдан ошган суммада харажат сифатида ҳисобга олинади. Аудитор ушбу хўжалик операциялари тўғри ҳисоб-китоб қилинганлиги ва бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини аниқлайди.

Агар узоқ муддатли молиявий инвестицияларнинг қайта баҳоланиши натижасида дастлаб камайиш, кейин эса қўпайиш юз берган бўлса, у ҳолда узоқ муддатли молиявий инвестициялар қийматининг аввалги камайиш суммаси қайта тикланиши лозим бўлади. Тикланиши лозим бўлган сумма қабул қилинган ҳисоб сиёсатиға мувофиқ даромад ёки тақсимланмаган фойдаға киритилади.

Узоқ муддатли молиявий инвестициялар ўз қийматининг бир қисмини йўқотган ҳолларда (яъни, инвестициялар баҳосининг пасайиш жараёни юз берганида) уларнинг баланс қиймати қайта кўриб чиқилиши керак. Аудитор кетма-кет текшириш жараёнида ушбу операциялар мавжуд бўлганда уларнинг ҳам тўғри бажарилганлигини тасдиқлайди.

5.ИНВЕСТИЦИЯЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ДАРАЖАСИНИ ТЕКШИРИШ

Бозор иқтисодиётиға ўтиш муносабати билан корхона, ташкилот ва муассасаларда мавжуд маблағлардан самарали фойдаланиш, корхона ихтиёридаги активларнинг самарадорлигини максимал даражада кўтариш асосий вазифа бўлиб ҳисобланади.

Чунки маблағлардан самарали фойдаланиш корхона активлари унумдорлигини оширишда ва бу орқали максимал даражада фойда олишда муҳим аҳамият касб этади.

Иқтисодиётнинг бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтиши ва тармоқлар иқтисодини изчил ривожлантириш инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини оширишға бевосита боғлиқдир.

Албатта, инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини оширишда молиявий инвестициялар ва улар бўйича олинган даромадларни тўғри ҳисобга олиш, уларнинг мақсадли ишлатилишини назорат қилиш ва ҳисобини таъминлаш, инвестициялар самарадорлигини таҳлил этиш ҳамда аудитини ўтказиш муҳим ўрин тутаети, аудитнинг услубий муаммоларини бартараф этиш ҳамда такомиллаштириш долзарб вазифаларимиздан бири бўлиб ҳисобланади.

Бугунги кунда инвестицияларни бозор иқтисодиётиға мослаштириш ва инвестицион фаолиятни бошқариш ўзгача ёндошишларни талаб этмоқда. Чунки хўжалик юритишнинг замонавий йўлини танлаш инвестицион сиёсатни ҳам тубдан ўзгартиришни талаб қилаети. Инвестицион сиёсатни амалға оширишда бозор муносабатларига мос дастаклардан фойдаланиш, яъни инвестицион жараён катнашчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилаб бериш; мамлакатда инвесторлар учун тўлақонли ракобатни таъминлаш; молиявий, моддий ва ақлий бойликларни бошқаришда батамом

эркин ҳаракат қилиш ва шунга тенглаштирилган тадбирларни амалга оширишни талаб қилади.

Аудитор инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текширишни иқтисодий кўрсаткичлар (коэффициентлар)ни аниқлаш орқали амалга оширади ва шу асосда уларга баҳо беради.

5-маъруза	МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ ТАРТИБИ
-----------	---

Маъруза режаси:

- 1. Молиявий инвестицияларнинг кирими билан боғлиқ операциялар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш**
- 2. Молиявий инвестицияларни қабул қилиш тўғрилигини текшириш**

1. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ КИРИМИ БИЛАН БОҒЛИҚ ОПЕРАЦИЯЛАР БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИДА ТЎҒРИ РАСМИЙЛАШТИРИЛГАНЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Молиявий инвестицияларни аудиторлик текширувда фойдаланиладиган ахборот манбалари қуйидагиларни ўз ичига олади:

*51 молиявий инвестицияларни бухгалтерлик ҳисобида акс эттириш ва солиққа тортишни ҳамда аудиторлик текширувидан ўтказишни тартибга соладиган меъёрий ҳужжатлар;

*52 бухгалтерия ҳисоботлари;

*53 корхонанинг ҳисоб сиёсати тўғрисидаги буйруғи;

*54 молиявий инвестицияларни ҳисобга оладиган синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари;

*55 молиявий инвестицияларни акс эттирадиган дастлабки ҳужжатлар.

Корхонанинг ҳисоб сиёсати тўғрисидаги буйруғи бўйича аудитор қуйидагилар билан танишиши мумкин:

*56 бошқа корхоналарнинг устав капиталида иштирок этишдан олинган даромадларни оддий ёки операцион фаолиятдан олинган даромадлар қаторида тан олиш;

*57 молиявий инвестицияларни акс эттириш учун фойдаланиладиган ишчи счётлар режаси;

*58 қўлланиладиган бухгалтерия ҳисоби шакли ва корхона бухгалтериясида тузиладиган ҳисоб регистрлари рўйхати;

*59 молиявий инвестицияларни ҳисобга олиш билан боғлиқ дастлабки ҳужжатларнинг ҳужжатлар айланиши (ҳужжатлар айланиш графиги) билан;

*60 корхонанинг молиявий инвестициялари, қарз шартномаларини расмийлаштиришга рухсат этилган шахслар рўйхати; молиявий инвестицияларни ҳисобга олиш учун корхона томонидан ишлаб чиқилган ва тасдиқланган дастлабки ҳужжатлар шакллари;

Бухгалтерия ҳисобининг ягона журнал-ордер шаклидан фойдаланадиган

корхоналарда журнал-ордерлар қўлланилиб, уларда ҳисобга қабул қилинган дастлабки ҳужжатлардаги ахборотлар тўпланади ва муомалалар акс эттирилади.

Молиявий инвестицияларни ҳисобга олишда компьютер дастурларидан фойдаланилганда счётлар бўйича дебет ва кредит оборотларининг босмадан чиқарилган ёзма нусхасининг маълумоти (оборот-сальдо қайдномалари) тузилади.

Молиявий инвестицияларнинг аналитик ҳисоб регистри сифатида «Қимматли қоғозларни ҳисобга олиш дафтари» тавсия этилади.

Қимматли қоғозлар бўйича муомалалар қуйидаги ҳужжатларга асосан амалга оширилади: таъсис шартномаси (бошқа корхоналар устав капиталига инвестициялар қилишда), қимматли қоғозлар олди-сотди шартномаси, қарз шартномаси, депозит жамғарма учун шартнома, қимматли қоғозларни гаровга қўйиш шартномаси, оддий ширкат шартномаси (ҳамкорликдаги фаолият шартномаси) ва бошқалар. Аудитор ушбу кўрсатилган шартномалар қоидаларининг қимматли қоғозлар билан боғлиқ муомалаларни тартибга соладиган бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар талабларига мос келишини текшириши лозим.

Молиявий инвестициялар аудитида маълумот манбаси сифатида фойдаланиладиган дастлабки ҳужжатларга қуйидагилар киради: қимматли қоғозларни қабул қилиш-топшириш далолатномаси, ҳамкорликдаги фаолиятга қўшиладиган улушни қабул қилиш-топшириш далолатномаси, умумий ишни юритувчи ҳамкор томонидан мулкларни қабул қилиш тўғрисидаги авизо, пул шаклидаги улушларни ўтказиш тўғрисидаги тўлов-топшириқномаси ва банк кўчирмаси (нақд пулсиз ҳисоб-китобларда) ёки касса чиқим ордери ва касса қирим ордерининг квитанцияси (нақд пуллик ҳисоб-китобларда), қимматли қоғозлар қийматини тўлаш учун бериладиган мулклар (активлар)ни расмийлаштириш счет-фактураси ва накладнойи, қимматли қоғозлар ва қатъий ҳисобда турадиган бланкаларнинг инвентаризация рўйхати ва бошқа ҳужжатлар.

2. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ҚАБУЛ ҚИЛИШ ТЎҒРИЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида бозор муносабатларининг тезлик билан ўзгаришига мослашиш ҳар бир корхона фаолияти муваффақиятининг гаровидир. Бунда нафақат ўз маҳсулотлари ва хизматларининг бозорда тутган ўрни (мавқеи)ни, шунингдек харажатларни назорат қилиш билан чекланмасдан, балки қабул қилинган бошқарув қарорларининг самарадорлигини муттасил текшириш, ўзгарувчан бозор шароитида корхонанинг ўз ҳуқуқ ва имкониятларидан қай даражада фойдаланаётганини таҳлил қилиш ҳам зарур.

Корхонанинг вақтинча бўш турган пул маблағларидан самарали фойдаланиш усулларида бири – бу уларни қимматли қоғозлар сотиб олишга йўналтиришдир.

Маблағларни қимматли қоғозларга йўналтириш ўз тавсифига кўра юқори

таваккалчилик фаолияти билан боғлиқ бўлиб, таваккалчилик даражасини имкони борича пасайтириш мақсадида эмитентнинг молиявий ҳолатини ва бозор конъюнктурасини билиш фонд биржаси маълумотларини мунтазам равишда мониторинг қилиб туришни тақозо этади.

Маълумки, қимматли қоғозлар муомала жараёнида учта босқичдан ўтади. Булардан биринчиси, **эмиссия босқичи** бўлиб, унда қимматли қоғозлар бирламчи жойлаштирилади ва ўзининг биринчи эгаси (андеррайтинг ёки инвестор)га ўтади. Иккинчи босқич деганда, уларнинг иккиламчи, яъни **актив бозордаги ҳаракати** тушунилади. Якуний - учинчи босқичда **қимматли қоғозларни сўндирилиши** (эмитент томонидан қайтариб олиниши) амалга оширилади. Ушбу муомала жараёнида қимматли қоғозлар ҳаракати фонд биржаларида амалга оширилиб, вақтга тескари мутаносиб (пропорционал) равишда номинал ва ҳақиқий (бозор) нархлари ўзгаради. Ушбу ўзгариш иқтисодиётда бозор котиировкаси деб ҳам аталади.

Бозор котиировкасига эга қимматли қоғозлар деганда, фонд биржалари ва биржадан ташқари бозорларда фаол савдо қилинадиган акциялар ва облигациялар тушунилади, уларнинг котиировкаси эса кенг чоп этилади. Бундай қимматли қоғозларнинг рўйхати қимматли қоғозлар (фонд) биржаси эксперт комиссияси томонидан эълон қилинади. Бунда қимматли қоғозлар жавоб бериши лозим бўлган қуйидаги мезонларга қаралади: биржа савдосига рухсат этиш шартлари (листинг шартлари) га мос келиш; битта фонд биржасида расмий котиировка қилишга рухсат этиш.

Корхонанинг қимматли қоғозлар листингига киритилиши тавсия этилаётган қимматли қоғозлар сифати ҳақида потенциал инвесторларга аниқ тасаввур беришдан иборат. Бозор иштирокчилари эмитентнинг иқтисодий ривожланиш истикболларини ва шу билан бирга унинг қимматли қоғозлари ишончлилигини баҳолаш имкониятларига эга бўлишлари лозим.

Қимматли қоғозлар билан биржада савдо қилишга рухсат этиш учун корхона ишлаб чиқариш жараёнлари ва бошқарувининг энг муҳим соҳаларини таҳлил қилиш зарурлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим. Бунда таҳлил қуйидаги ахборотларни умумлаштириш ва ишлашга таянади: устав капиталининг миқдори, битта акцияга тўғри келадиган даромад, хавф-хатарни баҳолаш, бозорнинг ҳолати, ишлаб чиқариш самарадорлиги, тўлов қобилияти ва пул маблағлари билан таъминланганлик.

Хавф-хатарни баҳолаш иқтисодиёт учун мазкур тармоқ аҳамиятидан келиб чиқиб кузатилаётган тенденциялар, «бошланғич» ривожланишнинг осон ёки қийинлиги, даромад негизининг хилма-хиллиги, давлат томонидан тартибга солиб туришни ҳисобга олган ҳолда аниқланади. Шунингдек корхона маҳсулотларининг ташқи бозордаги рақобатбардошлиги, инфляция ўсишининг кутилаётган суръатларини ва ишлаб чиқариш ташкилий техникавий даражасининг кўрсаткичлари; капитал сиғими, хом-ашё ва меҳнат ресурслари билан таъминланганлик ишлаб чиқаришнинг концентрациялашуви ва ихтисослашганлиги.

Бозорнинг ҳолати тўғрисидаги ахборот корхона маҳсулотларини асосий йўналишлари бўйича сотишни, ўтмишдаги тажрибани ва келажақдаги

истикболни ҳисобга олган ҳолда таҳлил қилишни кўзда тутати. Маҳсулотлар ҳаётийлик циклининг узунлиги ёки қисқалиги, янгилиги, муҳимлиги позициясидан туриб тадбиркорлик ва ишбилармонликни ривожлантириш ҳамда маркетинг имкониятлари баҳоланади.

Ишлаб чиқариш самарадорлигини таҳлил қилишда биринчи навбатда, харажат ва натижалар нисбати, бу нисбатни бир меъёردа тутиб туриш ва яхшилаш лаёқати баҳоланади.

Ишлаб чиқариш харажатлари структураси батафсил таҳлил қилинганидан сўнг асосий ишлаб чиқариш фондларининг фаолияти, материал ва меҳнат ресурслари кўриб чиқилади.

Бошқарув самарадорлигини баҳолашда: ишлаб чиқариш ва молиявий муомалалар натижалари пухта таҳлил қилинади; корхона фаолиятини стратегик ва жорий режалаштиришнинг сифати; режаларнинг комплекслиги ва улар бажарилишининг сифати; ички бошқарув, молиявий, шунингдек ташқи назорат ҳам баҳоланади. Корхонанинг фирмалар билан қўшилиб кетиши, бошқа компанияларни ўзига қўшиб олиш, бошқа фирмаларни сотиб олиш ҳисобига кенгайиш имкониятлари кўриб чиқилади. Номоддий активлар, бошқарув, ташкилий ресурслар, фирманинг бозордаги амалий шуҳрати (Goodwill), сотиш шохобчаларини назорат қилиш ва шу кабилар алоҳида баҳоланади. Ҳисобни таҳлил қилишда ҳисоб юритиш сиёсати, асосий воситалар ва номоддий активларга амортизация ҳисоблашда қўлланиладиган усуллар, моддий қийматликларни баҳолаш, даромадларни аниқлаш ва бошқалар умумий тарзда баҳоланади. Шунингдек фирма молиявий аҳволини акс эттиришнинг тўлаллиги кўриб чиқилади.

Даромадлиликни таҳлил қилиш корхонанинг узоқ келажақдаги даромадлигини, солиқларни тўлашда олдинги ва кейинги капиталга тўғри келадиган даромадларни тавсифлайдиган асосий кўрсаткичларни кўриб чиқишни назарда тутати. Инфляция ва ўз-ўзини молиялаштириш имкониятлари ўсишининг таъсири баҳоланади. Тўловга лаёқатлиликини таҳлил қилиш корхона қисқа муддатли ва узоқ муддатли қарзлари таркибини, кредитор қарзларни ўрганиб чиқиш, ўз айланма маблағларининг таркиби ва манбаларининг қўшимча ўсишини ўрганишдан иборат. Корхона жами қарзларининг ўз капиталига нисбати динамикасининг, яъни капитал структурасини коэффицентларда; пул маблағлари ва бошқа жорий активларнинг жорий мажбуриятларига нисбати, яъни тез ва мутлоқ ликвидлик коэффицентлари аниқланади ва баҳоланади.

Пул маблағлари билан таъминланганлик корхонанинг барча эҳтиёжларини ўз маблағлари билан қондира олиш имконини билдиради. Бундай имкониятни баҳолаш бир неча йиллардаги нақд пуллар ҳаракати (cash flow) режасини ва ҳисоботини, шунингдек капитал инвестицияларга бўлган эҳтиёжни ва бошқаларни таҳлил қилиш йўли билан амалга оширилади.

Кўриниб турибдики, ўз қимматли қоғозларини биржага чиқариш ҳақида қарор қабул қилган корхона бозорда яхши шароитларга, шунингдек яқин келажақдаги ривожлантиришнинг аниқ стратегияси, маҳсулот ишлаб

чиқаришнинг замонавий технологияси, ишлаб чиқариш ва менежментнинг юқори савияда ташкил этилишига эга бўлиши лозим.

Расмий равишда котировка қилишга рухсат этиш, корхонада мустақил аудиторлик компаниялари томонидан ишончилиги тасдиқланган ҳисоботларни тақдим этиш бўйича маълум мажбуриятлар бажарилишини ва асосий ҳисобот кўрсаткичларини расмий биржа бўлжотларида чоп этилишини кўзда тутати.

Ушбу барча чораларнинг қатъийлиги акциядорларни максимал ҳимоя қилиш билан боғлиқ. Шунинг учун аудитор қимматли қоғозларни инвентаризация қилишда уларнинг эмитентларини ва расмий биржа котировкасининг мавжудлигини пухта таҳлил қилиши зарур. Агар корхона маблағларига қўйилган қимматли қоғозлар фонд биржаларида муомалада бўлмаса ва бозор котировкасига эга бўлмаса, у ҳолда аудитор бундай қимматли қоғозларни сотиб олишда вужудга келадиган хавф-хатарларни баҳолаши зарур. Бунда аудитор қимматли қоғозларнинг ҳақиқий сотиб олиш баҳосини уларнинг даромадлигини таҳлил қилишда асос бўладиган муқобил курси билан қиёслаши зарур. Афсуски, бизнинг амалиётимизда даромадлиликни бундай таҳлил қилиш ўтказилмаяпти. Шунинг билан олган ҳолда, қимматли қоғозлар бозори ривожланган мамлакатлар тажрибасидан фойдаланиш мумкин.

Бу қуйидагиларни кўзда тутати:

*61 солиқлар чегириб ташланганидан сўнг таққосланувчан, тасодифий, вақти-вақти билан ўзгариб турмайдиган даромад миқдори аниқланади. Бу миқдор битта акцияга ҳисоблаб чиқарилади;

*62 таққосланаётган корхоналар акциялари бозорининг ўртача фойдалиликка йуналтирилган фойда мультипликатори ҳисоблаб чиқарилади. Шу билан бирга мультипликаторга ўсиш динамикаси, капитал бозорида машҳурлик даражаси, молиявий шароитлар, дивидендлар ҳажми ва бошқа алоҳида ишлаб чиқарилган тармоқлар каби жабҳалар ҳам киритилади. Корхонада эмитентнинг молиявий ҳисоботи йўқ бўлса, бундай таҳлилни ўтказиш имкони бўлмайдиган. Аудитор бу ҳолда биржада котировка қилинмаган акцияларга инвестициялар қилиш ҳақида қарор нимага асосан қабул қилинганлиги, корхона раҳбарияти ва ички аудиторлик хизмати томонидан ҳисоботлар ва эмитентнинг ҳозирги ва келажакдаги молиявий ҳолати таҳлил қилинганлиги билан ҳам танишиши зарур.

6-маъруза

МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ ТАРТИБИ

Маъруза режаси:

1. Молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини текшириш
2. Молиявий инвестициялардан самарали фойдаланиш даражасини текшириш

1. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ БАҲОЛАШ ТЎҒРИЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Молиявий инвестицияларнинг ҳар бир тўрини баҳолаш ва қайта баҳолаш ўзига хос хусусиятларга эга.

Қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларни баҳолашда иккита сана муҳим рол ўйнайди:

- Сотиб олиш санаси
- Кейинги саналар

Сотиб олиш санаси деганда, қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларни сотиб олиш, яъни уларни қабул қилиб олиш санаси тушунилади.

БХМС № 12 «Молиявий инвестицияларнинг ҳисоби» га мувофиқ сотиб олиш санасида қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестициялар **сотиб олиш қийматида** тан олиниши ва ҳисоботда акс эттирилиши лозим.

Қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларнинг **сотиб олиш қиймати** деганда, уларни сотиб олиш баҳоси сотиб олишга кетган харажатлар билан биргаликда олинган қиймати тушунилади. Сотиб олишга кетган харажатларга брокерлик кантораларига тўланган ҳақлар, бож тўлови, банк хизмати ҳақлари ва бошқа сотиб олишга доир харажатлар киради. Сотиб олиш қиймати қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларнинг **бошланғич қийматини** ёки **баланс қийматини** ташкил қилади.

Агар сотиб олиш санасида сотиб олиш қийматига маълум санагача бўлган давр учун ҳисобланган дивидендлар ва фоизлар ҳиссаси киритилган бўлса, қимматли қоғозларга йўналтирилган инвестициянинг баланс қиймати ўтказиб берилган суммадан сотувчи томонидан бўнак сифатида тўланган

фоиз ва дивидендлар суммасини чегиришдан кейин қолган қийматда акс эттирилиши лозим. Чунки сотиб олиш вақтида олинган сумма ва сотиб олиш қиймати ўртасидаги фарқ инвесторнинг инвестицияга киритган маблағлари учун аванс тариқасида олган даромади ҳисобланади. Бу аванс сумма инвестицияни сотиб олишдан то қайтарилганича бўлган даврда инвестор томонидан доимий даромад сифатида бир маромда ҳисобдан чиқарилиб бориши керак.

Кейинги саналар деганда, сотиб олингандан кейинги баланс саналари тушунилади. Ушбу саналарда қимматли қоғозларга йўналтирилган моливий инвестициялар балансда турли қийматда баҳоланиши мумкин. Жумладан, БХМС № 12 нинг 15- пунктига мувофиқ қимматли қоғозларга йўналтирилган узоқ муддатли моливий инвестициялар қўйидаги баҳолардан бири бўйича акс эттирилиши керак:

- **Бозор қийматида ;**
- **Сотиб олиш қийматида;**
- **Бозор ва сотиб олиш қийматларидан энг кичигида;**
- **Қайта баҳоланган қийматда**

БХМС № 12 нинг 13-моддасига мувофиқ қимматли қоғозларга йўналтирилган қисқа муддатли моливий инвестициялар балансда **бозор қийматида** ёки **бозор ва сотиб олиш қийматларининг энг кичик қийматида** акс эттирилиши керак. Агар улар бозор ва сотиб олиш қийматларининг энг кичик қийматида ҳисобга олинган бўлса, уларнинг баланс қиймати қимматли қоғозлар портфелининг жами инвестиция қиймати, ёки қимматли қоғозларнинг гуруҳлари бўйича қиймати, ёки қимматли қоғозларнинг алоҳида номлари бўйича қийматига асосланиб топилади.

Қимматли қоғозларга йўналтирилган моливий инвестицияларнинг **бозор қиймати** деганда уларнинг молия бозорида сотиш вақтида намоён бўлган **сотиш қиймати** тушунилади. Бозор қийматини, бошқачасига, **ҳаққоний қиймат** деб ҳам атайдилар. Бу қиймат кўп омилларга боғлиқ, жумладан, акционерлик жамияти ёки тижорат банкининг фойдалилик даражасига, тўланаётган дивидендларнинг миқдорига, уларнинг келажақдаги обру-эътиборига ва Бошқа омилларга.

Қиймат тамойилига мувофиқ қимматли қоғозларга йўналтирилган моливий инвестициялар бошқа активлар сингари кейинги саналарда юқорида келтирилган қийматларнинг энг кичик миқдорида балансда акс эттирилиши лозим. Ушбу қийматда узоқ муддатли қимматли қоғозлар балансда инвестиция портфели методига асосланиб акс эттирилади. Қисқа муддатли қимматли қоғозлар уларнинг бозор ва сотиб олиш қийматларининг энг кичик қийматида ҳисобга олинган бўлса, балансда қимматли қоғозлар портфелининг жами инвестиция қийматига, ёки қимматли қоғозлар гуруҳлари бўйича қийматига, ёки қимматли

қоғозларнинг алоҳида номлари бўйича қийматига асосланиб акс эттирилади.

Кейинги саналарда бозор қиймати сотиб олиш қийматидан паст бўлса қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларнинг сотиб олиш қиймати бозор қиймати даражасигача етказилиши ва балансда шу қиймат билан акс эттилиши керак. Агар сотиб олиш қиймати бозор қийматидан паст бўлса, у ҳолда қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларнинг қиймати балансда ўзгаришсиз қолдирилиши лозим. Ҳозирги вақтда амалиётда бу тамойилга тўлиқ амал қилинаётган эмас. Корхоналар балансида сотиб олинган қимматли қоғозлар, жумладан акциялар, асосан сотиб олиш қийматида (номинал қийматда) акс эттирилмоқда. Бозор қийматини ўзгариши, яъни уни сотиб олиш қийматидан паст ёки юқори бўлиши, уларнинг ичидан энг қуйи миқдорини ифодаловчи қиймати балансда акс эттирилмасдан қолмоқда. Бу ҳолнинг мавжудлигига сабаблардан бири булиб, корхоналарнинг ҳисоб сиёсатида қимматли қоғозларга йўналтирилган инвестицияларнинг кейинги саналарда қийматини кўриб чиқилиши тартибини аниқ белгиланмаганлиги ҳисобланади.

БХМС № 1 «Ҳисоб сиёсати ва молиявий ҳисобот» га мувофиқ корхоналар ўзларининг ҳисоб сиёсатларида қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестициялари бўйича қуйидагиларни аниқ белгилаб олишлари даркор.

1. Қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларни кейинги саналарда баҳолаш тўртини

2. Қайта баҳолашга асос бўлган ҳисоб усулини

3. Қайта баҳолашни қимматли қоғозларнинг номлари, гуруҳлари ёки инвестиция портфели бўйича даврийлигини

Қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларни кейинги саналарда баҳолаш улар қийматини ҳаққонийлигини таъминлаш учун зарур ҳисобланади, шунинг учун ҳам уларнинг қийматини қайта баҳолаш зарурияти туғилади.

БХМС № 12 «Молиявий инвестицияларнинг ҳисоби» қимматли қоғозлар қийматини қайта баҳолашни қуйидаги учта усуллардан бири бўйича амалга оширишни тақоза этади:

- Қимматли қоғозлар номлари бўйича;
- Қимматли қоғозлар гуруҳлари бўйича;
- Тўлиқ инвестиция портфели бўйича

Биринчи усулда қайта баҳолаш ҳар бир қимматли қоғоз бўйича индивидуал тарзда амалга оширилади, яъни унинг сотиб олиш ва бозор (ҳаққоний) қийматларидан қайси бири кичик бўлса, ўша қиймат қайта баҳолаш қиймати сифатида танлаб олинади ва шу қийматда у қайта баҳоланган санага тузилган балансда акс эттирилади. Қайта баҳолаш

натижасида ҳар бир акция бўйича оширилган ёки камайтирилган қиймат суммаси топилади. Ўртадаги фарқ қимматли қоғозларнинг баланс қийматини ошишига ёки камайтишига олиб келади. Оширилган қиймат қайта баҳолашдан олинган даромад сифатида хусусий капитални кўпайишига олиб борилади. Пасайтирилган қиймат эса корхонанинг харажати сифатида тан олинади ва у молиявий натижалар тўғрисида ҳисоботга киритилади.

Иккинчи усулда қайта баҳолаш қимматли қоғозларнинг гуруҳлари бўйича амалга оширилади. Гуруҳ сифатида, одатда, маълум бир корхона (масалан, акционерлик жамияти, акционерлик тижорат банки) ҳисобланади. Ушбу усулда гуруҳга кирган қимматли қоғозларнинг сотиб олиш ва бозор қийматлари ичидан энг кичиги танлаб олиниб, шу қийматда гуруҳга кирган барча қимматли қоғозларнинг қайта баҳоланган қийматдаги суммаси топилади. Қайта баҳолаш натижасида ҳар бир гуруҳ бўйича қимматли қоғозларнинг оширилган ва камайтирилган қиймат суммалари топилади. Барча гуруҳлар бўйича биргаликда топилган суммалар ўртасидаги фарқ жами қимматли қоғозларнинг баланс қийматини ошишига ёки камайтишига олиб келади. Оширилган қиймат, худди биринчи усулдагидек қайта баҳолашдан олинган даромад сифатида хусусий капиталга киритилади, пасайтирилган қиймат эса- корхона харажати сифатида тан олинади ва ҳисоботда акс эттирилади.

Учинчи усулда қайта баҳолаш жами инвестиция портфели бўйича амалга оширилади. Ушбу усулда гуруҳлар бўйича қайта баҳолаш натижасида оширилган қиймат суммаси хусусий капитал суммасига киритилади, пасайтирилган қиймат суммаси харажатларга олиб борилади, ўртадаги фарқ, агар ижобий бўлса инвестицияларни кўпайишига, агар салбий бўлса инвестицияларни камайтишига олиб борилади.

Қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларни қайта баҳолаш усуллари фарқини тўлароқ тушуниш мақсадида қуйидаги мисолни кўриб чиқамиз.

Айтайлик акционерлик жамияти қуйидаги қимматли қоғозларга эга:

Корхона	Акция сони	Акциянинг сотиб олиш қиймати	Акциянинг бозор қиймати	Сотиб олиш қиймати суммаси	Бозор қиймати суммаси	Бозор қийматини ошиши ва пасайиши
Савдогарбанк	10	5000	5200	50000	52000	2000
Савдогарбанк	20	6000	5200	120000	104000	-16000
«Сухроб» АЖ	100	1000	800	100000	80000	-20000
«Сухроб» А Ж	50	1200	800	60000	40000	-20000
Жами				330000	276000	-54000

Ушбу шартли маълумотлар асосида қайта баҳо ланган молиявий инвестицияларнинг баланс қиймати юқоридаги учта усулларда қуйидагича бўлади:

Усул	Сотиб олиш қиймати бўйича	Бозор қиймати бўйича	Сотиб олиш ва бозор қийматидан энг кичиги бўйича	Фарқ (=,-)
1- усул	330000	276000	274000	-56000
2-усул	330000	276000	270000	-60000
3-усул	330000	276000	276000	-54000

Қўриниб турибдики, 1-усулда акционерлик жамиятининг қимматли қоғозларга йўналтирилган молиявий инвестицияларининг сотиб олиш ва бозор қийматларидан энг кичиги бўйича қайта баҳоланган қиймати 274000 сўмни ташкил этади, яъни сотиб олиш қийматиға нисбатан уларнинг қадрни 56000 сўмға тушиб кетган. Ҳисобот йили охирида ушбу усул бўйича қимматли қоғозлар қайта баҳоланганда, уларнинг қиймати балансда 274000 сўм этиб белгиланади ва ўртадаги фарқ , яъни 56000 сўмлик зарар, резерв капитали ҳисобидан қопланади. Агар резерв капитали ушбу мақсад учун шакланмаган бўлса, у ҳолда ушбу сумма корхона зарарига олиб борилади.

Агар корхона қимматли қоғозларни қайта баҳолашнинг иккинчи усулини танлаган бўлса, у ҳолда қимматли қоғозлар қадрини пасайиши натижасида 60000 сўмлик зарар кўрилган бўлади ва ҳисобот йили охирида уларнинг баланс қиймати 270000 сум миқдорида балансда акс эттирилади. Кўрилган зарар, худди 1-усулдагидек резерв капитали ҳисобидан қопланади ёки корхона зарарига олиб борилади.

Агар корхона қимматли қоғозларни қайта баҳолашнинг 3- усулини қўллаётган бўлса, у ҳолда ҳисобот йили охирига қимматли қоғозларнинг қиймати 330000 сўмдан 276000 сўмға туширилади, ўртадаги фарқ , яъни 54000 сўм, резерв капитали ҳисобидан қопланади ёки бундай резерв капитали бўлмаса корхона зарарига олиб борилад.

Қарз ва кредит сифатида киритилган инвестицияларни баҳолаш. Қарз ва кредит сифатида киритилган инвестицияларни баҳолаш уларнинг бериш санасидаги ҳисоб қиймати бўйича амалга оширилади. Ҳисоб қиймати инвестицияга киритилган активнинг турига боғлиқ бўлади.

Жумладан, қисқа ва узоқ муддатга инвестицияга киритилган асосий воситалар ва номоддий активлар балансда уларнинг бошланғич қиймати бўйича баҳоланади. Бу активларни бошланғич қийматдан юқори баҳоланиб инвестицияга киритилиши корхонага қўшимча даромад келтириши мумкин

ва аксинча, паст қилиб киритилиши корхонага зарар келтириши мумкин. Лекин да ҳар иккала ҳолда ҳам инвестициянинг баланс қиймати ушбу активлар бўйича бошланғич қийматга тенг бўлиши зарур. Инвестиция муддати тугагач бу турдаги активлар бошланғич қийматида мос счётлар таркибига тикланади.

Қарз ва кредит сифатида инвестицияга киритилган товар-моддий заҳиралар уларнинг баланс қийматида, яъни таннархи бўйича балансда акс этиши лозим. Ушбу қийматдан четланиш (паст ёки юқори) корхонага , худди узоқ муддатли активлар сингари, мос равишда зарар еки қўшимча даромад келтиради. Моддий заҳираларни қайтарилиши ҳам мос счётларга баланс қийматида, яъни таннархи бўйича тикланади.

Пул маблағларини қарз ва кредит сифатида инвестицияга киритилиши уларнинг берилган суммадаги миқдорида баҳоланади ва ўша миқдорда қайтарилгач мос счётларга тикланади.

Қарз ва кредит шартномасига мувофиқ қарз ва кредит сифатида киритилган инвестициялар қайта баҳоланиши ҳам мумкин. Қайта баҳолаш инвестицияга киритилган асосий воситалар ва моддий активларнинг бошланғич қийматлари ҳукумат қарорлари ёки корхонанинг мулкни бошқа мулк шаклига айланиши муносабати билан мутассади ташкилот қарори билан ўзгартирилганда амалга оширилади. Бундай ҳолда инвестор инвестицияга киритган узоқ муддатли активларининг баланс қийматини ўзгартиради ва ўша қийматда кейинги саналарда уларни балансда акс эттиради. Қайта баҳолаш товар-моддий заҳираларга ҳам тааллуқли бўлиб, уларнинг баланс қийматини ўзгариши инвестиция қийматини ҳам ўзгаришига олиб келади. Қарз ва кредит сифатида инвестицияга киритилган активларнинг қайта баҳоланиши шартнома шартларига мувофиқ инвесторнинг оладиган даромадига таъсир қилиши ҳам, таъсир қилмаслиги ҳам мумкин.

Активларни қарз ва кредит сифатида инвестицияга киритувчи корхоналар ўзларининг ҳисоб сиёсатларида баҳолаш ва қайта баҳолаш тартибларини , уларни корхона даромад ва харажатларига таъсирини , шунингдек қайта баҳолаш натижаларини счётларда акс эттириш усулларини очиқ беришлари лозим.

Таъсис бадали сифатида киритилган инвестицияларни баҳолаш қарз ва кредит сифатида киритилган инвестицияларни юқорида келтирилган тартибига тўлиқ ўхшашдир.

Таъсис бадали сифатида киритилган инвестицияларнинг қайта баҳоланиши , маълумки таъсис бадали суммасини ошишига ва бу ўз навбатида ундан олинadиган таъсисчиларнинг фойдаси ҳиссасини ўзгаришига олиб келиши мумкин. Шунинг учун таъсис бадали сифатида киритилган инвестицияларнинг қайта баҳоланган қиймати давлат регистрациясидан қайта ўтиши лозим ва фақат шу асосда тан олиниши, шунингдек балансда акс эттирилиши лозим.

Молиявий инвестицияларни текшириш пайтида аудитор 12-сон БХМСнинг 9 бандига таянади, унга асосан сотиб олинган молиявий

инвестициялар сотиб олиш қиймати бўйича баҳоланади. Ушбу қийматга қимматли қоғозларни сотиб олиши билан боғлиқ харажатлар ҳам қўшилади: брокер хизмати учун тўлов, банк хизматлари учун тўлов, божхона ва бошқа харажатлар ҳам қўшилади.

Аудитор шунга эътибор қаратиши лозимки, корхонада инвестициялар қайси йўл билан сотиб олинган. Агар инвестициялар тўлиқ ёки қисман акциялар ёки бошқа қимматли қоғозларни эмиссияси йўли билан сотиб олинган бўлса унда уларнинг сотиб олиш қиймати чиқарилган қимматли қоғозларнинг номинал қийматига эмас, балки уларнинг жорий қийматига тенг бўлиши лозим. Агар инвестицияларнинг қиймати тўлиқ ёки қисман активларни бошқа активларга алмаштириш йўли билан сотиб олинган бўлса, у вақтда уларнинг сотиб олиш қиймати берилган активнинг жорий қиймати бўйича аниқланади. Бу вақтда шуни ҳисобга олиш лозимки, агарда корхона томонидан сотиб олинган молиявий инвестициялар қийматига то сотиб олиш давригача фоизлар улуши, ҳисобланган дивидендлар ҳам қўшилган бўлса, унда улар сотиб олиш қийматидан сотувчига харидорга тўланган фоизлар суммаси айрилган ҳолда ҳисобга олиниши лозим.

Агар сотиб олинган облигация ва бошқа қимматли қоғозларнинг сотиб олиш баҳоси уларнинг номинал қийматидан фарқ қилса, у ҳолда сотиб олиш ва номинал қиймат ўртасидаги фарқни шундай ҳисобдан чиқариши ёки қўшимча ҳисобланиши керакки, 5810 “Қимматли қоғозлар” счётида ҳисобга олинган қимматли қоғозларнинг баҳоси уларни қоплаш даврида номинал қийматига мувофиқ бўлиши лозим. Сотиб олиш ва номинал қиймат ўртасидаги фарқ қопланадиган вақтгача бўлган даврда 5810 “Қимматли қоғозлар” счётининг дебети (қўшимча ҳисоблаш)да ёки кредит (ҳисобдан чиқариш)да, 9590 “Молиявий фаолиятнинг бошқа даромадлари” ёки 9690 “Молиявий фаолият бўйича бошқа харажатлар” счётлари билан боғланган ҳолда акс эттирилишини аудитор 21-сон БХМСнинг 240 бандига мувофиқ келишлигини текшириши лозим.

Бу вақтда аудитор амалга оширилган ҳисоб-китобларнинг тўғрилигини ва ҳисобот санасида қарз бўйича қимматли қоғозларни тўғри баҳоланганлигини текширади.

2. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ДАРАЖАСИНИ ТЕКШИРИШ

Корхоналарнинг самарадорлиги уларда мавжуд бўлган моддий ва молиявий ресурсларга бевосита боғлиқдир. Республикамизда бу борада қатор ишлар амалга оширилмоқда. Шунинг билан биргаликда инвестициялар хажмини янада ошириш бўйича ҳал қилиниши лозим бўлган муаммолар мавжуд. Инвестицияларни туғри ҳисобга олиш, уларнинг назоратини кучайтириш шулар жумласидандир.

Республикамизда фаолият юритаётган хўжалик юритувчи субъектларда инвестициялар ҳисобини ташкил қилишга қаратилган меъёрий-ҳукукий асос яратилган. Бироқ, улар фаолиятида ушбу масалада айрим камчиликлар

мавжуд. Инвестицияларни бошқариш ва самарадорлигини ошириш уларни туғри ҳисобга олиш ва назоратини таъминлашни долзарб масалалардан қилиб қўймоқда.

Молиявий инвестициялар характериға кўра ташқи инвестициялар бўлиб, корхона томонидан қўшимча даромад олиш мақсадида бошқа хўжалик юритувчи субъектларга киритилади. Молиявий инвестициялар пул маблағларини қимматли қоғозларни сотиб олишга, таъсис бадали, қарз ва кредит сифатида сарфлаш орқали амалга оширилади. Улар маълум хусусиятларга эга.

Капитал инвестициялар корхоналарнинг ўз фаолиятларини янада ривожлантириш, замонавий ишлаб чиқариш воситаларини харид қилиш ва янги биноларни қуришга сарфлаган маблағларидан иборат. Ушбу турдаги инвестициялар корхоналарнинг ички инвестицияларидир. Капитал инвестициялар хажмини ошиши корхонанинг модернизацияланиш даражасини ифодалайди. Шу боис бугунги кунда корхоналарнинг ушбу турдаги инвестициялари хажми тобора ортиб бормоқда.

Молиявий ресурслардан самарали фойдаланишнинг муҳим йўли-бу уларни туғри ҳисобга олиш ва ҳисоботини туғри тузишдан иборат. Аксарият корхоналарда инвестицияларни ҳисоби республикада амал қилинаётган меъёрий-ҳукукий ҳужжатлар асосида юритилмоқда. Инвестициялари мавжуд корхоналарда инвестициялар ҳисоби қабул қилинган қоидалар асосида олиб борилмоқда, яъни узок муддатли инвестициялар 0600—"Узок муддатли инвестицияларни ҳисобга олувчи счётлар", қисқа муддатли инвестициялар эса 5800—"Қисқа муддатли инвестицияларни ҳисобга олувчи счётлар" тизимадаги счётларда ҳисобга олиб борилади ва уларнинг аудити ушбу счётлар маълумотлари орқали амалга оширилади. Шу билан биргаликда корхоналарда инвестициялардан самарали фойдаланиш, ҳисоби ва аудитини ташкил қилишда маълум камчиликлар мавжуд. Булар қаторида энг биринчи навбатда аудитини ўтказиш жараёнида уларнинг самародорлик кўрсаткичлари(коэффициентлари) аудити таркибида аудиторлик таҳлили ўтказилмаслиги бўлиб ҳисобланади. Жумладан, инвестициялар аудитига туғри келадиган, энг кўп фойдаланиладиган коэффициентлар қуйидагилардир(4-жадвал):

4-жадвал

Инвестицияларга туғри келадиган фойда коэффициентлари

Коэффициент	Ҳисоблаш формуласи
1. Соф фойда коэффициенти	$\frac{\text{Фойда}^*}{\text{Сотишдан соф тушум}}$
Аҳамияти:	Сотишдан олинган даромад сифатида ҳар бир долларга± келадиган соф фойда фоизини курсатади
2. Ялпи фойда коэффициенти	$\frac{\text{Ялпи фойда}}{\text{Сотишдан соф даромад}}$

Аҳамияти:	Сотишдан олинган даромад сифатида ҳар бир долларга келадиган ялпи фойда фоизини кўрсатади
3. Инвестицияларга фойда	
а. Умумий активларга	Фойда плюс фоиз бўйича харажатлар(солик чегирилган)
	Умумий активларни ўртача миқдори**
Аҳамияти:	Барча фойдаланган манбалардан олинган фойда. Мулкдорлар ва кредиторлар томонидан тақдим этилган барча инвестициялар бўйича фойдани ўлчайди
В. Хусусий маблағларга	<u>Фойда</u> Хусусий маблағларни ўртача миқдори (капитал)
Аҳамияти:	Мулкдорлар томонидан тақдим этилган манбалардан олинган фойда фоизи (кредиторларни ҳисобга олмайди). Мулкдорлари жамғарилган фойдасини ўлчайди
4. Акцияга тўғри келадиган фойда, оддий акциялар (Ф/А)	<u>Соф фойда***</u> Айланишдаги оддий акцияларни ўртача тортилган миқдори
Аҳамияти:	Ҳар бир оддий акцияга ишлаб топилган фойда. Дивидендларни тўлаш ва ички ресурслардан фойдаланиб ўсиш қobiliятини белгилайди
5. Нарх/ фойда коэффициенти	<u>Акциянинг бозор қиймати</u> Акцияга келадиган фойда
Аҳамияти:	Бир акцияга тўғри келадиган охириги фойдани акцияни жорий бозор қиймати орасидаги нисбатини акс эттиради; бозор компанияни қандай баҳолашини белгилайдигани қўпол курсаткич
6. Дивидендларни тўлаш коэффициенти	
а. Оддий акцияга даромад миқдorigа асосланган	<u>Оддий акцияларга тўғри келадиган пуллик дивидендлар</u> Фойда минус имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар
Аҳамияти:	Оддий акциялар бўйича пуллик дивидендлар билан тақдим этилган фойда фоизини ўлчайди
В. Оддий акцияни бозор қийматига асосланган	<u>Оддий акцияларга келадиган пуллик дивидендлар</u> Акцияларни бозор қиймати
Аҳамияти:	Акцияга даромадни қўпиладиган фоизини қўпол баҳолаш

*Одатда соф фойдани эмас, қўзда тутилмаган моддалардан ташқари фойдани олишни афзал қўришади. Қўзда тутилмаган фойда ёки зарарни ҳисоб-китобларга киритилиши янглишларга олиб келади, чунки улар одатдан ташқари бўлади ва тез-тез учрамайди.

****Бу ерда ишлатиладиган умумий активларни ўртача қиймати шунингдек "умумий қарздорлик плус хусусий маблағлар", "умумий хусусий маблағлар" ва "умумий инвестициялар". Бу уч атама одатда баланс ҳисоботининг битта қийматига айтилади.**

*****Соф фойда айланишда имтиёзли акциялар мавжуд бўлмаганда ишлатилади. Акс ҳолда, соф фойда имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар суммасига камайтирилади.**

7-маъруза	МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ ҚИЛИШ ТАРТИБИ ВА УЛАРНИ НАТИЖАЛАРИ ТЎҒРИ РАСМИЙЛАШТИРИЛГАНЛИЛИГИНИ ТЕКШИРИШ
------------------	--

Маъруза режаси:

- 1. Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби**
- 2. Молиявий инвестицияларни инвентаризацияси натижалари туғри расмийлаштирилганлигини текшириш**
- 3. Инвестицияларга доир пул оқимлари ҳаракатини текшириш**

1. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ ҚИЛИШ ТАРТИБИ

Шуни таъкидлаш жоизки, молиявий инвестицияларни аудиторлик текширувидан ўтказиш методикаси ҳали Республикамизда тўлиқ ишлаб чиқилмаган.

Молиявий ҳисоботлар инвестицион фаолиятнинг миқёслари, йуналишлари ва тавсифини, унинг корхона молиявий фаолияти, истикболига таъсирини очиб бериш учун хизмат қилади. Улардан зарур ахборотларни олиш ташқи фойдаланувчиларда ва аналитикларда корхонанинг мулкӣ ва молиявий фаолияти ҳақида тўлиқ ва аниқ маълумот шаклланишига ёрдамлашади.

Бундай ахборотларга қуйидагилар тўғрисидаги маълумотлар киради: сотиб олинган қимматли қоғозлар умумий қиймати; қимматли қоғозлардан олинган даромад (дивидендлар ва фоизлар); қимматли қоғозларни айрим тоифаларга тақсимлаш; котировкаси муттасил эълон қилинмайдиган қимматли қоғозларнинг тахмин қилинаётган бозор қиймати (у ҳолда баҳолаш методлари ва усуллари корхона ҳисоб сиёсатидан келиб чиққан ҳолда баён қилинган бошқарув ходимларининг баҳолаши бўлиши мумкин); акция қийматининг ўзгаришлари; қимматли қоғозларни сотиш натижасида вужудга келган, кўзда тутилмаган даромадлар ва зарарлар (агар улар сезиларли даражада бўлса); корхона инвестициясида салмоқли ўрин эгалловчи қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар. Бундан ташқари, қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар тўғрисидаги маълумотларни тавсифлашда фойдаланилган усуллар моҳияти махсус очиб берилиши лозим.

Бу маълумотлар бухгалтерлик ҳисоботининг қиймат кўрсаткичларини баҳолаш учун зарур. Қимматли қоғозлар аудити қимматли қоғозларга тааллуқли бухгалтерия ҳисоботи маълумотларининг ҳаққонийлигини текширишдан бошланади.

Бундай текширув корхонанинг нақд пулларини текширишдаги каби инвентаризация (ашёвий рўйхат) ўтказиш йўли амалга оширилади. (№19-БХМС 3. 30-3. 36 бандлари)

Қимматли қоғозларни инвентаризация (ашёвий рўйхат) қилиш қуйидаги вазифаларни ҳал этади: уларнинг ҳақиқатдаги мавжудлигини аниқлаш; ҳақиқатда мавжуд қолдиқларини бухгалтерлик ҳисоби маълумотлари билан таққослаш орқали уларнинг сақланиши устидан назорат ўрнатиш; қимматли қоғозлардан олинadиган даромадларнинг тўлиқлиги ва ўз вақтидалигини текшириш; уларнинг сақланиши учун зарур шарт-шароитлар яратилганлигини текшириш (корхонада сақланганида); қимматли қоғозлар билан боғлиқ даромадлар ва йўқотишларни ҳисобда акс эттиришнинг ҳаққонийлигини аниқлаш.

Аудитор инвентаризацияни бошлашдан олдин қимматли қоғозлар бўйича ички аудитнинг аҳволи билан танишиши зарур. Чунончи, корхонанинг пул маблағлари бўйича махсус комиссияси ҳар ойда камида бир марта пул маблағлари каби қимматли қоғозларни ҳам инвентаризация (ашёвий рўйхат)дан ўтказиши лозим. Бундан ташқари, йиллик бухгалтерлик ҳисоботини тузишдан олдин, моддий жавобгар шахслар алмашиш ҳолларида, ўғрилиқ ўмариб кетиш, ўзлаштириш ёки суиистеъмол қилиш ҳолларида, ёнгин ёки табиий офатдан сўнг инвентаризация (ашёвий рўйхат) ўтказилиши шарт. (№19-БХМС 1. 5 банди)

Агар қимматли қоғозлар корхонанинг ўзида сақланса, уларни инвентаризациядан ўтказиш пул маблағларини инвентаризациядан ўтказиш билан бир пайтда амалга оширилади.

Корхона кассасида сақланаётган қимматли қоғозларни инвентаризация (ашёвий рўйхат) қилиш уларни варақма-варақ санаш йўли билан амалга оширилади. Бунда ҳар бир қимматли қоғозларнинг номинал қиймати, ҳақиқийлиги ва тўғри расмийлаштирилганлиги аниқланади. Текширув алоҳида ҳар бир эмитент бўйича далолатномада серияси, рақами ва умумий суммаси кўрсатилган ҳолда ўтказилади. Ҳар бир қимматли қоғознинг реквизитлари бухгалтерияда юритиладиган рўйхатлар, реестрлар ёки дафтарларнинг маълумотлари билан солиштирилади.

Қимматли қоғозлар махсус ташкилотларда сақланганида (банкларда, депозитарияларда, махсус жойларда) инвентаризация корхонанинг тегишли бухгалтерия ҳисоби счётларидаги қолдиқлар кўчирмаси маълумотлари билан солиштириш орқали амалга оширилади.

Масалан, депозитарийда сақлаш учун топширилган қимматли қоғозлар инвентаризацияси 0610-«Қимматли қоғозлар» ва 5810- «Қимматли қоғозлар» счётларидаги қолдиқ суммалари депозитарийлар маълумотлари билан таққослаш орқали амалга оширилади. Депозитарийлар маълумотлари инвентаризация ўтказилаётган пайтда депозитарийга юборилган сўров

натижасида олиниши мумкин. (№19-БХМС 3. 35 банд)

Корхонага тегишли қимматли қоғозларни инвентаризация қилишда улар сотиб олиш қийматининг ҳаққонийлигини баҳолашга махсус эътибор берилиши лозим. Бунинг учун акциядорлик жамиятларининг чоп этиладиган бухгалтерлик ҳисоботларини олиш, шунингдек бошқа қизиқтирган ҳисоб ва ҳисобот маълумотлари билан танишиш ҳуқуқига эга эканлигига эътибор бериш зарур.

Инвентаризация рўйхатида қимматли қоғоз эмитенти, номи, серияси, номери, номинал ва ҳақиқий қиймати, қайтариш муддатлари ва умумий суммаси кўрсатилади.

Бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи маълумотларининг ишончилигини тасдиқлаш учун аудитор молиявий инвестицияларни инвентаризациядан ўтказишнинг тўғрилигини ҳам текширади.

Текширув чоғида қуйидагилар аниқланади:

«Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 11-моддаси талабларига риоя қилинаётганлиги;

корхонанинг ҳисоб юритиш сиёсати тўғрисидаги буйруғида молиявий инвестицияларни инвентаризациядан ўтказишнинг муддатлари белгиланганлиги ва бу муддатларга риоя қилинаётганлигини;

инвентаризация ҳужжатларининг тўғри расмийлаштирилиши (корхонада инвентаризация рўйхатларининг унификацияланган шаклларида фойдаланиш, қимматли қоғозлар корхона кассасида сақланилганида уларнинг ҳақиқатда мавжудлиги тўғрисидаги маълумотларни рўйхатга киритишнинг аниқлиги ва тўғрилиги таъминланганлиги ва ҳоказо).

2. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ИНВЕНТАРИЗАЦИЯСИ НАТИЖАЛАРИ ТУЎРИ РАСМИЙЛАШТИРИЛГАНЛИЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Қимматли қоғозлар аудитининг кейинги босқичида ҳақиқатда мавжуд қимматли қоғозлар бухгалтерлик ҳисоби маълумотлари билан солиштирилади. Бунда аудитор қимматли қоғозларнинг ортиқча чиққанларини ҳам, кам чиққанларини ҳам ўзининг ишчи ҳужжатларида акс эттириши ва булар ҳақида корхона раҳбариятига билдириши лозим. Ўз навбатида корхона раҳбарияти бундай камомадларнинг вужудга келиш сабаблари ва бунга жавобгар шахсларни аниқлаш ҳамда камомадларни бартараф этиш чораларини кўриши лозим; ортиқча чиққан қимматли қоғозларни кирим қилиш, етишмаган қимматли қоғозлар қиймати айбдор шахслар томонидан қопланиши ёки корхонанинг молиявий натижаларига олиб борилиши мумкин. Бунда инвентаризация қайдномалари, таққослаш қайдномалари ва моддий жавобгар шахсларнинг тушунтириш хатларига асосан қуйидаги бухгалтерлик проводкалари тузилади:

а) Ортиқча чиққанда: Дт 0610, 0620, 0630, 0640, 0690, 5810, 5830, 5890-счётлар Кт 9590 счёт ортиқча чиққан қимматли қоғозларнинг номинал қийматига (турлари бўйича).

в) Камомад аниқланганда: Дт 9430 Кт 0610, 0620, 0630, 0640, 0690, 5810,

5830, 5890-счётлар кам чикқан қимматли қоғозлар номинал қийматига.

с) Камомадларни қоплаш: Дт 4730 Кт 9430 номинал қийматига. Дт 4730 Кт 9590 етишмаган қимматли қоғозларнинг номинал қийматидан биржа қийматининг камомад аниқланган пайтдаги ортган суммасига.

д) Дт 5010, 6710 Кт 4730 етишмаган қимматли қоғозлар биржа қийматининг айбдор шахс томонидан кассага нақд пул билан тўланиши ёки унинг ойлик маошидан ушлаб қолиниши.

е) Камомадларнинг корхона молиявий натижаларига олиб борилиши: Дт 9690 Кт 9430 етишмаган қимматли қоғозларнинг номинал қиймати.

Инвентаризацияда ортиқча ва кам чикқан қимматли қоғозларни ҳисобда акс эттиришнинг юқорида келтирилган тартиби шунга боғлиқки, ҳозирги вақтда қимматли қоғозлар балансда уларнинг сотиб олиш баҳоси бўйича акс эттирилиб, кейинчалик у номинал қийматига етказилади. Дт 0610, 0620, 0630, 0640, 0690, 5810, 5830, 5890-счётлар Кт 5110, 5210, 5220 – сотиб олиш баҳоси; Дт 0610, 0620, 0630, 0640, 0690, 5810, 5830, 5890-счётлар Кт 9590 номинал қийматининг харид баҳосидан ошган қисми; Дт 9590 Кт 0610, 0620, 0630, 0640, 0690, 5810, 5830, 5890-счётлар сотиб олиш қийматининг номинал қийматидан ошган қисми.

Молиявий инвестицияларни инвентаризациядан ўтказишнинг хусусияти нафақат қимматли қоғозларнинг ҳақиқатда мавжудлиги, балки қимматли қоғозларни баҳолаш, яъни уларнинг қийматини шакллантирувчи ҳақиқий харажатлар тўғрилигини аниқлашдан ҳам иборатдир. Аудитор қимматли қоғозлар бўйича олинган даромадларни бухгалтерия ҳисобида акс эттиришнинг ўз вақтидалиги ва тўлиқлигини текширишда инвентаризация маълумотларидан ҳам фойдаланади.

3. ИНВЕСТИЦИЯЛАРГА ДОИР ПУЛ ОҚИМЛАРИ ХАРАКАТИНИ ТЕКШИРИШ

5-жадвал

Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг маълумот манбаалари таркиби

Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг бошланғич хужжатлар бўйича маълумот манбаалари	Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитининг ҳисоб регистрлари маълумот манбаалари	Инвестицияларга доир пул оқимлари аудитига доир молиявий ҳисоботлар маълумотлари
Шартномалар, қимматли қоғозларни ва ҳамкорликдаги фаолиятга қўшилаётган улушни қабул қилиш-топшириш далолатномалари, умумий ишни юритувчи ҳамкор тоёнидан мулеларни қабул қилиш тўғрисидаги авизо, қирим ва қиким касса ордерлари, нақд пул	Журнал-ордерлар 1,2,3, қайдномалар 1,2,3, бош китоб, машинограммалар, оборот-сальдо қайдномалари	Бухгалтерия баланси, молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот, пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот

топширишга эълон, тўлов топширикномаси, банк кўчирмаси, счё-фактура, накладной, қимматли қоғозлар қатъий ҳисобда турадиган бланкаларнинг инвентаризация рўйхати ва бошқалар		
--	--	--

Корхоналар томонидан амалга оширилган инвестициялар уларнинг инвестиция фаолиятини ташкил қўлади. Ушбу фаолият асосий ва молиявий фаолият сингари маълум пул оқимларини вужудга келтиради.

Пул оқимлари деганда 9-сон БҲМСга мувофиқ пул маблағларининг кирими ва чиқми тушунилади. Инвестицияларга доир пул оқимларига ушбу стандартга асосан, жумладан, қўйидагилар киради(6-жадвал):

6-жадвал

Инвестицияларга доир пул оқимлари таркиби

ПВЛ ОҚИМИНИНГ ТУРИ	Пул оқимининг тавсифи
Пул кирими	- Асосий фондларни, номоддий активларни сотишдан олинган тушумлар - Бошқа корхоналарнинг сотиб олинган акциялари ва Бошқа қимматли қоғозларини сотишдан олинган тушумлар - Бошқа корхонага берилган қарз ва кредитларнинг қайтарилиши - Таъсис бадали сифатида киритилган маблағларнинг корхонага қайтарилиши - Муддатли депозит счё-лардан келиб тушган пул маблағлари
Пул чиқими	- Асосий воситаларни қуриш ва сотиб олишга сарфланган пул маблағлари - Номоддий активларни сотиб олишга, яратишга доир тўловлар - Бошқа корхоналарга қарз ва кредитлар сифатида берилган пул маблағлари - Таъсис бадали сифатида янги ташкил этилган корхоналарга ўтказилган пул маблағлари - Бошқа корхоналарнинг акциялари ва Бошқа қимматли қоғозларини сотиб олишга сарфланган пул маблағлари - Муддатли депозит счё-ларга қўйилган пул маблағлари

Инвестицияларга доир пул чиқимлари, одатда, иммобилизация қилинган, яъни четлаштирилган маблағлар ҳисобланади. Иммобилизация миқдорини ошириш корхонанинг асосий фаолияти бўйича пул оқимларига катта таъсир ўтказиши мумкин. Жумладан, асосий фаолиятни ривожлантириш учун бошқа корхоналардан қарз олиш заруриятини туғдириши, бунинг эвазига эса катта миқдорда зарар кўришга олиб келиши мумкин.

Инвестиция фаолиятига доир пул оқимларидан зарар кўрмасликнинг муҳим омилларидан бири бўлиб ушбу пул оқимларини дисконтлаштириш ҳисобланади.

Дисконтлаштириш, деганда, умуман олганда жорий даврда киритилган пул маблағларининг қийматини келгусида белгиланган фоизларни эътиборга олиб қайта ҳисоблаганда қандай қийматга эга бўлишлигини аниқлаш жараёни тушунилади. Ушбу жараён натижасида олинган янги қиймат дисконтлаштирилган қиймат деб аталади.

Инвестицияларга доир пул оқимларини дисконтлаштириш жараёнини туғри тушуниш ва ундан тутри фойдаланиш учун қуйидаги тушунчаларни билиш жуда катта аҳамиятга эга(7-жадвал):

7-жадвал

**Инвестицияларга доир пул оқимларига таълуқли тушунчалар номи
ва мазмуни**

Тушунчалар номи	Тушунчалар мазмуни
Дисконт	бу пул маблағларининг жорий ва келгуси қийматлари ўртасидаги фарқ ушбу фарқи аниқлаш жараёни эса дисконтлаштиришдир
Жорий қиймат	бу пул маблағларининг келгусидаги кирими ва чиқимини ифодаладиган бугунги қиймати
Келгуси қиймат	бу пул маблағларининг бугун қўйилган қийматини келгусида тўплаган қиймати
Фоиз	бу инвестиция сифатида киритилган пул маблағларидан олинган янги қиймат (даромад)
Асосий сумма	бу инвестиция сифатида киритилган пул маблағларининг фоиз эдесоблашга асос бўладиган дастлабки суммаси
Оддий фоиз	бу инвестиция сифатида киритилган

	пул маблағларининг дастлабки доимий суммасига кўпайтириладиган фоиз миқдори
Мураккаб фоиз	бу инвестиция сифатида киритилган дастлабки пул маблағларининг олдинги даврларда келтирган фоиз кўринишидаги даромадлари билан биргаликда бўлган суммасига кўпайтириладиган фоиз миқдори
Аннуитет	бу ўзаро тенг вақтлар мобайнида ўзаро тенг миқдорда амалга ошадиган пул оқимлари (кирим ва чиқим) бўлагининг суммаси

Дисконтлаш формуласи ёрдами билан сарфланган сармоянинг қопланиш муддатларини ва унинг сотувнинг дастлабки нархи сифатида баҳоланувчи $K(0)$ ҳажмини аниқлаш мумкин.

$$K_0 = K_n / (1+P)^n$$

K_0 – дастлабки капитал миқдори

K_n – давр охиридаги капитал (инвестиция миқдори)

P – фоиз ставкаси

Шунингдек дисконтлаш корхонага инвестор қанча миқдорда энг кўп молиявий ресурслар сарфлаши ва энг кўп даражада қанча даромад олишини аниқлашга имкон яратади. Ушбу ҳолатда дисконтлаш формуласи қуйидагича:

$$K_n = K_0 (1+P)^n$$

Инвестицияларга доир пул оқимларини дисконтлаштириш инвесторларга пул оқимларини кирим ва чиқимини тўғри ва манфаатли прогнозлаштиришда катта аҳамият касб этади. Чунончи, дисконтлаштиришни инвестициянинг барча турларига тадбиқ этиш мумкин. Лекин, бизнинг мамлакатимизда корхоналар томонидан амалга оширилаётган инвестицияларнинг барча турларида дисконтлаштириш усулидан фойдаланилмайди. Жумладан, акцияларга қилинган инвестициялар бўйича уларнинг келгуси қийматини кафолатли олиш акцияларни сотувчи ва сотиб олувчилар ўртасида шартнома асосида белгиланмаган. Акциялар бўйича олинadиган дивидендларни корхона фаолиятини зарар билан яқунлаган ҳодда кафолатли олиш имкони мавжуд эмас. Шунинг учун, инвесторлар ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва кафолатлаш мақсадида, бизнингча, инвесторлар сотиб олган акциялар бўйича дивидендлар олишнинг ўрнига инвестиция суммасини шартномалар асосида маълум фоизларга кўра дисконтлаш, шу асосда акцияларини сотган жамиятларга ўз фаолиятини

қандай якунланишидан қатъий назар инвесторлар олдидаги мажбуриятини узишни қонунлаштириш мақсадга мувофиқ. Бу бир томондан корхоналарнинг инвестиция фаолиятини ривожлантиришга қизиқишини оширади, иккинчи томондан, акциядорлик жамиятларини инвесторлар олдидаги масъулиятларини оширади.¹⁰

Бундан шундай хулоса қилиш мумкинки, аудиторлар инвестициялар мавжуд бўлган корхоналарда аудит ўтказганда дисконтлаш масалаларини аудитнинг умумий режаси ва дастурида аниқ савол сифатида киритишлари ва уни амалга ошириб текширишлари мақсадга мувофиқдир.

8-маъруза	КАПИТАЛ ҚЎЙИЛМАЛАР АУДИТИ УСЛУБИ
-----------	----------------------------------

Маъруза режаси:

1. Капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартиби
2. Қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш
3. Объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш

1. КАПИТАЛ ҚЎЙИЛМАЛАР АУДИТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТАРТИБИ

Капитал инвестициялар ҳисоби ва аудитини соддалаштириш учун уларни туркумлаб олиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Қуйидаги жадвалда капитал инвестицияларнинг туркумланиши кўрсатиб ўтилган(8-жадвал):

8-жадвал

Капитал инвестицияларни туркумланиши

¹⁰ Ўразов К.Б. Инвестицияларнинг бухгалтерия ҳисоби ва солиққа тортилиши.-Т.: Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси нашриёт уйи, 2003 йил, 46 бет.

Капитал инвестицияларни туркумлаш				
Такрор ишлаб чиқариш тузилмасига кўра	Технологик тузилмасига кўра	Вазифасига кўра	Ишларни бажариш усулига кўра	Маблағ билан таъминлашни нг манбаларига кўра
Янги қурилиш; кенгайтириш; тиклаш; техник қайта жиҳозлаш; қувватларни ошириш.	Қурилиш; монтаж; жиҳозлар, асбоб-ускуналар, инвентарь харажатлари; бошқа капитал харажатлар.	Ишлаб чиқариш объектларини қуришга мўлжалланган харажатлар; ноишлаб чиқариш объектларини қуришга мўлжалланган харажатлар.	Пудрат усулида қилинадиган капитал харажатлар; хўжалик усулида қилинадиган капитал харажатлар.	Ўз маблағлари ҳисобига; четдан жалб қилинган қарз маблағлари эвазига; четдан жалб қилинган қайтарилмайдиган маблағлар эвазига.

Аудитор капитал инвестицияларни текширишни уларни бухгалтерия ҳисобида тўғри туркумлаганлигини текширади, чунки уларни тўғри туркумлаш аудит текширивуни тўғри, тез ва сифатли амалга оширилишига ижобий таъсир кўрсатади, акс ҳолда уни камчиликлар ва секин текширилишига олиб келади.

Капитал инвестицияларнинг такрор ишлаб чиқариш тузилмаси корхонанинг янги қурилишга, амалда ишлаб турган корхоналарни кенгайтириш, тиклаш, техник қайта жиҳозлаш ва қувватларни оширишга қилинган харажатларнинг таркиби ва нисбатини англатади.

Янги қурилиш объектларига қуйидагилар киради: янгидан бунёд этилаётган корхоналарнинг асосий, ёрдамчи ва ноишлаб чиқариш объектларини, шунингдек ишга туширилганидан сўнг мустақил балансда турадиган бўлинмалар ва айрим корхоналарни тиклаш.

Кенгайтириш деганда ишлаб турган корхонада қўшимча ишлаб чиқаришларни қуриш, шунингдек корхона ҳудудида ва унинг атрофидаги майдончаларида асосий, ёрдамчи ва ноишлаб чиқариш аҳамиятидаги айрим цехлар ва объектларни қуриш ҳамда ишлаб турганларини кенгайтириш тушунилади.

Тиклаш деганда ишлаб чиқаришни такомиллаштириш ва унинг техник-иқтисодий даражасини янги технологиялар асосида қайта қуриш тушунилади.

Техник қайта жиҳозлаш илғор техника ва технологияни жорий этиш, ишлаб чиқаришни автоматлаштириш ҳамда маънавий ва жисмоний жиҳатдан эскирган асосий воситаларни замонавий, самарали асосий воситалар билан алмаштиришга қаратилган чора-тадбирлар мажмуи тушунилади.

Қувватларни ошириш деганда ишлаб чиқариш жараёнида ишдан чиққан асосий воситаларни янгилаб туриш ҳамда тиклашга оид ишлар тушунилади.

Капитал инвестицияларнинг технологик тузилмаси қурилиш ва монтаж ишлари билан боғлиқ ҳамда асосий воситалар объектларини сотиб олишга, шунингдек бошқа капитал ишлар ва хизматлар учун қилинган харажатлар таркиби ва нисбатини англатади.

Қурилиш ишларига асосий воситалар объектларини барпо этиш, қурилган бинолар ва иншоотларни ёки уларнинг айрим қисмларини кенгайтириш ҳамда тиклаш ва бошқа ишлар киради.

Монтаж ишлари деганда технология, энергетика, кўтариш-транспорт ва бошқа жихозларни йиғиш ҳамда ўрнатиш, яъни уларни йиғиб, пойдеворга ўрнатгандан кейингина ишлатилиши мумкин бўлган ишлар тушунилади.

Жихозлар, асбоб-ускуна ва инвентарь харажатларига барча турдаги жихозлар, технологик жихатдан ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ бўлган транспорт воситалари, лаборатория учун жихозлар, устахоналар, тажриба ускуналари ва шу кабиларнинг қиймати, ишлаб чиқариш асбоб-ускуналари ва инвентарнинг қиймати киради.

Жихозлар, ўз навбатида, монтаж талаб қиладиган ва монтаж талаб қилмайдиган ҳамда смета қийматига кирадиган ва смета қийматига қирмайдиган жихозларга бўлинади.

Бошқа капитал харажатлар таркиби капитал маблағлар ҳисобидан ўтказилувчи лойиҳа-қидирув, шунингдек қурилаётган корхоналар маъмуриятини таъминлашга, ишчиларни уюшган ҳолда ишга олишга ҳамда сметада кўзда тутилган бошқа харажатларни ўз ичига олади.

Капитал инвестициялар вазифасига кўра **ишлаб чиқариш мақсадларидаги объектлар қурилишига** (саноат, қишлоқ хўжалиги, транспорт, алоқа ва шу каби соҳаларга мўлжалланган) ва **ноишлаб чиқариш мақсадларидаги объектлар қурилишига** (турар-жой, коммунал хўжалик соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, халқ таълими ва шу каби соҳаларга мўлжалланган) объектларга ажратилади.

Капитал инвестициялар ишларни бажариш усулига кўра пудрат ва хўжалик усулида бажариладиган капитал инвестицияларга бўлинади.

Пудрат усулида қурилиш-монтаж ишларини ихтисослаштирилган пудрат қурилиш-монтаж ташкилотлари олиб боради, бунда икки томон - бош пудратчи ва буюртмачи алоқага киришиб, уларнинг ўзаро муносабатлари пудрат шартномаси билан белгиланади.

Хўжалик усулида қурилиш-монтаж ишлари корхонанинг ўз куч ва воситалари (қурилиш участкаси) билан бажарилади.

Капитал инвестициялар маблағ билан таъминлашда ўз маблағлари (корхона фойдаси, захиралар ва бошқалар) ҳисобидан, четдан жалб қилинган қарз маблағлари (банк кредити, турли хил юридик ва жисмоний шахсларнинг қарз маблағлари) ҳисобидан ҳамда четдан жалб қилинган қайтарилмайдиган

маблағлар (давлат ҳамда халқаро хорижий ташкилотларнинг грантлари ва бошқа қайтарилмайдиган маблағлар) ҳисобидан қопланиши мумкин.

Капитал инвестициялар ва у билан боғлиқ барча харажатларни буюртмачи, яъни ўзи учун қураётган ва шу қурилишни маблағ билан таъминлаётган корхона ҳисобга олиб боради. Янги корхона қурилаётганида қурилаётган корхонанинг маъмурияти ана шундай ташкилот бўлади, амалда ишлаб турганида эса – капитал қурилиш бўлими орқали иш тутаётган корхонанинг ўзи ана шундай ташкилот бўлади.

Капитал инвестициялар ҳисоби амалдаги харажатлар ва смета қиймати бўйича уларнинг турлари асосида умуман қурилиш бўйича ҳам, айрим объектлар бўйича ҳам, қурилиш бошланган йилдан эътиборан, ўсиб боровчи якунлар билан объектлар ишга туширилгунига қадар ёки тегишли ишларнинг тўла-тўқис бажарилиб, харажатларнинг ҳисобдан чиқарилгунигача юритилади.

Капитал инвестициялар бўйича харажатларнинг аналитик ҳисоби 18-«Капитал маблағ харажатлари» қайдномасида юритилади. Мазкур қайднома йил чораги, ярим йил ёки йил учун очилади. Қайдномага барча ҳисобварақларни қўшиш, ишлаб чиқаришга тегишли ва ишлаб чиқаришга тегишли бўлмаган объектлар бўйича харажатларни алоҳида ажратиб кўрсатиш, булар ичида эса янги қурилишни, кенгайтиришни, тиклаш ва техник жиҳатдан қайта жиҳозлашни алоҳида ажратиб кўрсатиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

18-қайднома бирламчи ҳужжатлар (тўлов топшириқномалари ва тўлов талабномалари, материаллар бериш учун юкхатлар), харажатларни тақсимлаш қайдномалари, ишланма жадваллар каби ҳужжатлар асосида тўлдирилади.

Капитал инвестицияларнинг синтетик ҳисоби 16-журнал-ордерда юритилади.

Корхонанинг асосий воситаларига ва номоддий активларига инвестициялар ҳақида, шунингдек маҳсулдор ва ишчи ҳайвонларнинг (қийматидан қатъий назар, корхонанинг айланма маблағларига қиравчи паррандалардан, қуёнлардан, асаларилардан, йўл ва қўриқловчи итлар, тажриба остидаги итлардан ташқари) асосий подасини ташкил қилиш бўйича харажатлар ҳақидаги ахборотлар қуйидаги ҳисобварақларда умумлаштирилади:

0810-«Тугалланмаган қурилиш»;

0820-«Асосий воситаларни сотиб олиш»;

0830-«Номоддий активларни сотиб олиш»;

0840-«Асосий подани шакллантириш»;

0850-«Ерни ободонлаштиришга капитал инвестициялар»;

0860-«Узоқ муддатли ижара шартномаси бўйича олинган асосий воситаларга капитал инвестициялар»;

0890-«Бошқа капитал инвестициялар».

Ушбу ҳисобварақлар актив ҳисобланади. Ҳисобварақларнинг дебетиди асосий восита объектларини қуришга кетган ҳақиқий харажатлар ҳамда асосий воситалар, номоддий активларни сотиб олишга, шунингдек асосий подани шакллантиришга ва бошқа капитал инвестицияларга қилинган ҳақиқий харажатлар акс эттирилади. Ушбу ҳисобварақлар кредити бўйича 0810-0890-«Капитал инвестициялар» ҳисобварақлари харажатлари 0110-0190-«Асосий воситалар», 0410-0490-«Номоддий активлар» ҳисобварақларининг дебетига ҳисобдан чиқариш операциялари амалга оширилади.

0810-0890-«Капитал инвестициялар» ҳисобварақлари бўйича сальдо корхонанинг тугалланмаган қурилишга капитал инвестициялари миқдорини ва асосий воситалар сотиб олинишини, шунингдек бошқа тугалланмаган харажатлар суммасини акс эттиради.

0810-«Тугалланмаган қурилиш» ҳисобварағида иморат ва иншоотлар барпо этиш, капитал қурилиш сметаларида, лойиҳа-смета ҳисобларида, титул рўйхатларида кўзда тутилган асбоб-ускуналарни, воситаларни, инвентарларни ва бошқа жихозларни харид қилиш бўйича сарф-харажатлар ҳисобга олинади.

0820-«Асосий воситаларни сотиб олиш» ҳисобварағида асосий воситаларни харид қилиш ёки корхонанинг ўзида асосий воситалар объектларини яратиш билан боғлиқ барча харажатлар ҳисобга олинади.

0830-«Номоддий активларни сотиб олиш» ҳисобварағида номоддий активларни харид қилиш ёки корхонанинг ўзида номоддий активлар объектларини яратиш билан боғлиқ барча харажатлар ҳисобга олинади.

0840-«Асосий подани шакллантириш» ҳисобварағида асосий подага ўтказиладиган хўжаликдаги ёш маҳсулдор ва ишчи ҳайвонларни ўстириш бўйича харажатлар, асосий пода учун харид қилинган катта ёшдаги ва ишчи ҳайвонларнинг қиймати, ҳайвонларни етказиб бериш билан боғлиқ сарф-харажатларни ҳам қўшган ҳолда, бошқа корхоналардан текинга олинган катта ёшдаги ҳайвонларни хўжаликка олиб келиш билан боғлиқ сарфлар ҳисобга олинади. Асосий подага ўтказиладиган ёш ҳайвонлар ҳақиқий таннарх бўйича баҳоланади. Асосий подага ўтказиладиган ёш маҳсулдор ва ишчи ҳайвонларнинг барча турларининг қиймати йил давомида 1110-«Ўстиришдаги ва боқувдаги ҳайвонлар» ҳисобварағидан 0840-«Асосий подани шакллантириш» ҳисобварағи дебетига йил бошидаги баланс қиймати бўйича ҳисобга олинadиган, йил бошидан то ҳайвонларни асосий подага ўтказиш пайтига қадар бўлган даврда ортган вазни ёки ўсган вазнининг режа таннархини қўшган ҳолдаги қиймати бўйича ҳисобдан чиқарилади.

Четдан харид қилинган катта ёшдаги ҳайвонларнинг қиймати 0840-«Асосий подани шакллантириш» ҳисобварағи дебетига уларни харид қилишнинг ҳақиқий таннархи бўйича, етказиб бериш сарфлари қўшилган ҳолда қирим қилинади.

Асосий подани ташкил этишнинг тугалланган муомала бўйича харажатлари 0840-«Асосий подани шакллантириш» ҳисобварағидан

0170-«Ишчи хайвонлар ва махсулдор хайвонлар» ҳисобварақларининг дебетига ҳисобдан чиқарилади.

0850-«Ерни ободонлаштиришга капитал инвестициялар» ҳисобварағида ер майдонини такомиллаштириш бўйича корхонанинг капитал харажатлари, шу жумладан, кириш йўллари, автомобиллар ва бошқа транспорт воситаларини қўйиш жойлари, панжаралар ва тўсиқларнинг бошқа турларининг қиймати акс эттирилади.

0860-«Узоқ муддатли ижара шартномаси бўйича олинган асосий воситаларга капитал инвестициялар» ҳисобварағида ижарага олинган мулкни ободонлаштиришга, шунингдек уни таъмирлаш ва модернизациялашга капитал маблағлар ҳисобга олиб борилади.

Капитал инвестицияларни ҳисобга олувчи ҳисобварақларнинг дебити бўйича асосий воситалар объектларининг дастлабки қийматига ўрнатилган тартибда киритиладиган, қурувчиларнинг ушбу объект учун ҳақиқатда сарфланган барча харажатлари, шунингдек корхонанинг асосий воситаларни, номоддий активларни харид қилиш, асосий подани ташкил қилиш ва бошқа капитал инвестициялар билан боғлиқ харажатлар акс эттирилади.

Асосий воситаларни сотиб олиш ва қурилиш билан боғлиқ, лекин ўрнатилган тартибда асосий воситаларнинг дастлабки қийматига киритилмайдиган харажатлар капитал инвестицияларни ҳисобга олувчи ҳисобварақлардан 9430-«Бошқа операцион харажатлар» ҳисобварағининг дебетига ҳисобдан чиқарилади.

Иш пудрат усулида олиб борилганида буюртмачилар қурилиш ишларини бажариш учун пудратчи ташкилотларни жалб этиб, улар билан қурилишнинг бутун даври учун пудрат шартномалари тузади.

Капитал қурилишлар пудрат усулида бажарилганида сарфланадиган капитал маблағ харажатларини ҳисобга олиб боришда «Капитал қурилиш учун пудрат шартномалари» номли 17-сон БХМСга асосланиш лозим. Ушбу андозанинг 4-бандига мувофиқ, қурилиш пудрат шартномаси - буюртмачининг топшириғига асосан пудратчи қурилиш ишларини бажариш мажбуриятини таваккал қилиб зиммасига оладиган, буюртмачи эса бажарилган ишни қабул қилиб оладиган ва ҳақини тўлайдиган шартномадир. Қурилиш пудрат шартномасида шартномада иштирок этувчи барча томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари кўрсатилади.

Қурилиш ишлари пудрат усулида бажарилганида қурилишга кетадиган харажатларни пудратчи ҳисобга олиб боради. Буюртмачи қурилиш сифатини назорат қилади ҳамда қуриб битказилган объектларни 2-шакл «Қурилиши тугалланган объектдаги бажарилган ишларни қабул қилиш далолатномаси» бўйича фойдаланишга қабул қилиб олади. Далолатномага «Бажарилган қурилиш ишлари қиймати ҳақидаги маълумотнома» илова қилинади.

Бажарилган ва белгиланган тартибда расмийлаштирилган қурилиш ишлари ва жиҳозларни монтаж қилиш бўйича ишларни пудратчи ташкилотлар ҳисобварақларига кўра тўлов учун банк томонидан қабул қилинган смета қиймати ёки шартнома нархи бўйича буюртмачи қуйидаги бухгалтерлик ёзувларида акс эттирилади:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар».

- Пудратчиларга тўланадиган суммага;

Д-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар»

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти».

- Банкнинг узоқ муддатли кредитлари ҳисобига пудратчига ўтказиладиган суммага;

Д-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар»

К-т 7810-«Узоқ муддатли кредитлар».

Капитал қурилиш ишлари олиб борилаётган объектларда ўрнатиладиган асбоб-ускуналар қай йўсинда олиб борилишидан қатъий назар, 0710-«Ўзимизда ишлаб чиқарилган ўрнатиладиган асбоб-ускуналар» ҳисобварағи ва 0720-«Хориждан олинган ўрнатиладиган асбоб-ускуналар» ҳисобварақларига кўра сотиб олинади ва ҳисобга олинади.

Йиғиш-ўрнатишни талаб қилувчи асбоб-ускунага уларнинг қисмлари йиғилганидан сўнг, фундаментга, устунга, полга, иморат ҳамда иншоотларнинг бошқа конструкцияларига мустаҳкамлангандан кейин ишга тушириладиган кўтарма асбоб-ускуналар, шунингдек бундай асбоб-ускуналарнинг эҳтиёт қисмларининг кўтармалари киради. Бундай асбоб-ускуналар таркибига, шунингдек назорат-ўлчов аппаратлари ва ўрнатиладиган асбоб-ускуна таркибига йиғиш-ўрнатилиш учун мўлжалланган бошқа асбоблар киради.

Ўрнатиладиган асбоб-ускуналарни ҳисобга олувчи ҳисобварақларда харид қилиш (тайёрлаш) баҳолари бўйича қиймати ва бу бойликларни корхона омборига етказиш ва тайёрлов харажатларидан ташкил топган харид қилиш (тайёрлаш)нинг ҳақиқий таннархи бўйича ҳисобга олинади.

Мол етказиб берувчилардан олинган монтажни талаб қиладиган жиҳозларнинг қийматига қуйидагича проводка берилади:

Д-т 0710-«Ўзимизда ишлаб чиқарилган ўрнатиладиган асбоб-ускуналар»

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар».

- Белгиланган тартибда монтаж қилиш учун берилган жиҳозлар суммасига:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 0710-«Ўзимизда ишлаб чиқарилган ўрнатиладиган асбоб-ускуналар».

Сметаларда ўтказилган кўзда тутилган бошқа капитал ишлар ва харажатлар уларнинг турларига қараб ҳисобга олинади ҳамда бу ишларнинг бажарилишига кўра ёки чет ташкилотнинг тўлов учун қабул қилган ҳисобварақлари асосида 0810-«Тугалланмаган қурилиш» ҳисобварағида акс эттирилади.

Булар айрим объектлар ўртасида смета қийматига мутаносиб равишда тақсимланади. Ушбу харажатларнинг тегишли улуши фақатгина қуриб битказилган объектлар қийматига қўшилади.

Қурувчи (буюртмачи) қурилиш ишлари қандай усулда олиб борилаётганлигидан қатъий назар, фойда ва зарарни алоҳида-алоҳида

бухгалтерия ҳисобида юритиши шарт. Олинган жарималар, пенялар, шунингдек моддий бойликлар ва хизматларни четга сотишдан келган фойда буюртмачи ҳисобидаги фойда ҳисобварағига киритилади.

Йил якуни бўйича зарар аниқланганида зарарнинг умумий суммаси бошқа капитал ишлар ва харажатлар таркибидаги объектларнинг инвентарь қийматига қўшилади.

Иш хўжалик усулида олиб борилганида қурилиш ишларини амалга оширишни ҳисобга олиш корхоналар молиявий-хўжалик фаолияти харажатларининг амалдаги барча қоидаларига асосланади. Хўжалик усулида қурилиш-монтаж ишлари корхонанинг ўз куч ва воситалари (қурилиш участкаси) билан бажарилади. Хўжалик усули билан қурилиш ишлари олиб борилганида капитал маблағлар бўйича қуйидагича проводкалар берилади:

- Мол етказиб берувчилардан олинган қурилиш материаллари қийматига:

Д-т 1050-«Қурилиш материаллари»

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар».

- Сотиб олинган жиҳозлар қийматига:

Д-т 0710-«Ўзимизда ишлаб чиқарилган ўрнатиладиган асбоб-ускуналар»

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар».

- Сотиб олинган қурилиш материаллари ва жиҳозларнинг қийматини тўлашга:

Д-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар»

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти».

- қурилиш учун сарфланган материаллар қийматига:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 1050-«Қурилиш материаллари».

- Монтажга берилган жиҳозлар қийматига:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 0710-«Ўзимизда ишлаб чиқарилган ўрнатиладиган асбоб-ускуналар».

- Қурувчиларга берилган иш ҳақи суммасига:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 6710-«Ходимлар билан меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ҳисоблашишлар».

- Ижтимоий суғуртага ажратмалар суммасига:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 6510-«Суғурта юзасидан тўловлар»

К-т 6520-«Давлат мақсадли фондларига тўловлар».

- Иш ҳақидан ушлаб қолинадиган солиқларга:

Д-т 6710-«Ходимлар билан меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ҳисоблашишлар»

К-т 6410-«Бюджетга тўловлар юзасидан қарзлар».

- Бюджетга ўтказилган солиқлар суммасига:

Д-т 6410-«Бюджетга тўловлар юзасидан қарзлар»

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти».

- Қурувчиларга иш ҳақи тўлаш учун банкдан олинган пул маблағларига:

Д-т 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари»

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти».

- Қурувчиларга иш ҳақи тўланганида:

Д-т 6710-«Ходимлар билан меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ҳисоблашишлар»

К-т 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари».

Қурилиш ишлари тугаганидан сўнг асосий воситанинг бошланғич қийматини аниқлаш чоғида 0810-«Тугалланмаган қурилиш» ҳисобварағи дебитидаги маълумотлар жамланади, сўнгра асосий воситаларни ҳисобга олувчи ҳисобварақларга ўтказилади:

Д-т 0120-«Иморат, иншоот ва узатувчи мосламалар»

К-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш».

Корхоналар узларининг асосий воситаларини капитал инвестиция сифатида қурилиш, бевосита сотиб олиш йўллари билан қупайтиришлари мумкин.

Корхоналарнинг асосий воситалари бўйича баланс моддалари реаллигини аудит текширувидан ўтказишга асос бўлиб «Бухгалтерия баланси», уларни акс эттирувчи доимий счётларнинг бош китобдаги маълумотлари, уларга гувоҳлик берувчи бошланғич ва оралик ҳужжатлар ҳисобланади. Асосий воситаларни сотиб олишга йўналтирилган инвестициялар қуйидаги кетма-кетликда аудит текширувидан ўтказилади:

1.Асосий воситаларнинг ҳисоб ва баланс қийматларининг йил бошидаги қийматлари аниқланади, улар тўғрисидаги маълумотларни балансда, бош китобда, журнал ордерда, ушбу қийматларни қайта баҳоланганлиги текширилади

2.Мавжуд асосий воситаларни солиқга тортилиш муносабатларига қараб тўғри таснифланганлиги аниқланади

3.Асосий воситаларни инвентар ҳисобининг борлиги ва уни тўғри юритилаёт-ганлиги текширилади

4.Асосий воситалар ҳаракатини ҳужжатлар билан тўғри расмийлаштирил-ганлиги аниқланади

5.Асосий воситаларни ҳаракатига доир операцияларни счётларда тўғри акс эттирилганлиги текширилади

6.Асосий воситаларни реал мавжудлигини билиш ёки қайта баҳолаш мақсадида инвентаризацияси ўтказилади

7.Асосий воситаларга қилинган капитал инвестициялар, таъмирлаш харажат-лари, уларни ҳисобдан чиқариш, тугалланмаган қурилишлар текширилади

Асосий воситаларни сотиб олишга қилинган инвестицияларнинг ҳисоби 0820 «Асосий воситаларни сотиб олиш» счётида олиб борилади. Ушбу счётнинг дебитида сотиб олишга сарфланган барча харажатлар тупланади ва у кириш қилинган асосий воситаларнинг бошланғич қийматига киритилади.

Сотиб олинган асосий воситаларнинг бошлангич кийматига киритиладиган капитал инвестициялар счётларда қўйидагича акс эттирилади(9-жадвал):

9-жадвал

Сотиб олинган асосий воситаларнинг бошлангич кийматига киритиладиган капитал инвестицияларнинг счётларда акс эттирилиши

№	Операциянинг мазмуни	Дебет счёт	Кредит счёт	Асос	Сумма
1	Сотиб олинган асосий воситага қўпинган инвестицияларнинг қўй-матига: • сотиб олиш қўйма- тига (ККС билан бир- галиқда) • божхонада расмий-лаштириш учун тулов- ларга • ташиб келтиришга доир хизматлар учун туловларга • ташиб келтиришга доир сафар харажатла- рига • сертификатлашга доир туловларга • Урнатиш ва монтаж харажатларига • текширишдан угка- зиш ва Уцитиш харажатларига • сўғурга туловларига • Йул фондига мажбу- рий йотим ва туловлар суммасига	0820	6010 6990 6990 6970 6990 6010 6010 6510 6520	Шартно- ма, счёт- фактура, далолат- номалар, бунак ҳисоботари	2000000 50000 40000 30000 10000 100000 25000 60000 125000
	Жами капитал инвестиция суммаси				2440000
2	Сотиб олинган асосий воситанинг бошлангич қўй-матига	0120-0190	0820	Кирим далолатном аси	2440000
3	Таъминотчиларга бе- рилган бунак сумма- сига	4320	5110	Тулов топшириқно маси	500000
4	Берилган бунак сумма- сининг ёпилишига	6010, 6990	4320	Тулов топшириқно маси	500000
5.	Таъминотчига қарзни утказиб берилишига	6010, 6990	5110, 5500, 6810	Банқдаги счётлардан қўчирмалар	1940000

Сотиб олинган асосий воситаларнинг ҳар бири алоҳида инвентарь объект бўлиб ҳисобланади. Уларнинг **ҳар** бирига алоҳида инвентарь карточкалар (ОС-6 шакл) очилади ёки улар ОС-11 шаклдаги инвентарь руйхатага киритилади. Аудит жараёнида аудитор ушбу аналитик ҳисоб регистрларидаги маълумотларни синтетик ҳисоб маълумотлари ва молиявий ҳисобот кўрсаткичлари билан мос келишлигини текшириб аниқлайди.

Бозор муносабатларининг ривожланиши корхоналарнинг активлари таркибида «номоддий активлар» номли активларни вужудга келишига асос солди.

Номоддий активлар деганда 7-сон БХМСга мувофиқ (7-пункт) хужалик юритувчи субъектлар томонидан хужалик фаолиятида ёки бошқаришда узоқ вақт (бир йилдан куп вақт мобайнида) фойдаланиш учун назорат қилинадиган моддий ашёвий мазмунга эга булмаган мулк объектлари тушунилади.

Номоддий актив деб эътироф этиш учун мулк объекти кўйидаги шартларга жавоб бериши лозим:

- Моддий ашёвий асосга эга булмаслиги.
- Фойдали хизмат муддати бир йилдан ортик бўлишлиги.
- Қийматга эга бўлишлиги ва уни аниқ ўлчаш мумкинлиги.
- Келгусида фойдаланиш эвазига иқтисодий фойда келтиришлиги.

Ушбу характерли хусусиятларга мувофиқ номоддий активлар асосан мулкка эгаллик қилиш ҳуқуқи, мулкдан фойдаланиш ҳуқуқ, фаолиятни юритиш ҳуқуқи сифатида намоён булади. Ҳар қандай ҳуқуқ, маълумки, моддий-ашёвий кўринишга эга булмайди, лекин у эгаларига куп йиллар ишлаб чиқариш ва бошқа фаолият турларини юритишлари учун хизмат килади, юритилган фаолият эвазига келгусида иқтисодий манфаат олиб келади. Шунинг учун ҳам номоддий активларга инвестицияларни киритиш фойдадан холи булмайди.

Инвестициялар киритилиши мумкин бўлган номоддий активларнинг асосий турлари булиб кўйидагилар ҳисобланади(10-жадвал):

Ташки иқтисодий фаолиятнинг ривожланиши, мамлакатимизга номоддий активларнинг куплаб кириб келиши уларнинг аудиторлик назоратини ҳам долзарб қилиб қўймоқда. Номоддий активларнинг аудити таъсисчилар (муассислар), сармоядорлар, мулк эгалари ва бошқа манфаатдорларнинг буюртмаларига асосан утказилади. Аудит орқдди номоддий активлар билан боглиқ операцияларнинг қабул қдлинган қонун-қоидаларга мувофиқдиги, бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида туғри акс эттирилганлиги текширилади.

Номоддий активларга киритиладиган инвестицияларнинг асосий турлари

Номоддий активлар тури	Номоддий активлар турларининг мазмуни
Патент	Бу янги яратилган махсулот, технология ва фаолиятни қўллаш, ишлаб чиқдрилиш, сотиш ва назорат қдрилиш бўйича уларни эгасига махсус давлат патентлаштириш идораси томонидан берилган ҳуқуқ
Лицензия	бу маълум бир фаолият тури билан шурулланиш ҳуқуқини берувчи расмий ҳужжат
Савдо маркалари	бу корхоналарнинг узларини номини, ишлаб чиқарган мах;сулотларини, бажараётган ишлар ёки курсатаётган хизматлар турларини ифодалаш учун давлат органларида кайд этилган белгилардан фойдаланиш ҳуқуқи
Товар белгилари	бу юридик шахсларнинг узлари ишлаб чиқараётган товарларининг кайд этилган белгиси
Франчайз	бу мадсулот ва товарларни ишлаб чи- қаришда узга корхоналарнинг технология, алгоритм, формула ва боишца танци кўринишларидан фойдаланиш ҳуқуқи
Гудвилл	бу янги корхоналарни сотиб олиш ва уларнинг балансдаги соф активларининг бозор баҳоларидаги киймати уртасидаги ижобий фарқ

Номоддий активларнинг аудити буюртмачилар билан тузилган шартномалар асосида қўйидаги кетма-кетликда утказилади:

- 1.Номоддий активларларнинг ҳақиқатда мавжуд ҳолати, ўларнинг ҳисоб ва баланс қийматларининг тўғри ҳисобланганлиги, ушбу қийматларни балансда, бош китобда бир хил акс эттирилганлиги текширилади
- 2.Номоддий активларнинг ҳаракатига доир операциялар бўйича ҳужжатларни, бухгалтерия ёзувларини тўғрилиги текширилади

3. Номоддий активларга доир даромад ва харажатларнинг реаллиги аниқланади

Аудитор номоддий активларни сотиб олиш ва улар билан боғлиқ операцияларни бухгалтерия ҳисобининг 0400 — «Номоддий активларни ҳисобга олиб боровчи счётлар» орқали текширади. Аудит жараёнида ҳар бир операциянинг туғри ҳужжатлаштирилганлиги, бухгалтерия ҳисоби счётларида аниқ ифодаланганлиги куриб чиқилади. Келиб тушган номоддий активлар 0400 — «Номоддий активларни ҳисобга олиб боровчи счётлар»нинг дебетдаги ёзувлар билан 0830, 8520, 5110, 5210 ва бошқа счётларнинг кредитдаги ёзувларни солиштириш йули билан аудит қилинади.

Аудитор номоддий активлар бўйича тузилган шартномалар, уларнинг мақсадлилигини, ва самарадорлигини аудит қилади. Аудит натижалари ҳисобот ва аудиторлик хулосаси билан расмийлаштирилади. Ушбу ҳужжатлар аудитор томонидан буюртмачига берилади ва тегишли қарорлар қабул қилинади.

Шундай қилиб, номоддий активларни туғри ҳисобга олиш ҳамда вақтида аудит қилиш орқали уларнинг самарадорлиги таъминланади.

2. ҚУРИЛИШИ ТУГАЛЛАНГАН ВА ТУГАЛЛАНМАГАН ОБЪЕКТЛАР БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИДА ТЎҒРИ АКС ЭТТИРИЛГАНЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Барча қурилиш монтаж ишлари тугалланиб, қабул қилиш далолатномалари билан расмийлаштирилиб, тасдиқланган ҳолдагина, қурилиш тугалланган ҳисобланади.

Бажарилган ишлар қабул қилиб олинганидан сўнг, қуриб битказилган объектлар фойдаланишга топширилади. Мазкур қабулни махсус қабул комиссияси ўзининг қурилиши тугалланган капитал маблағ объектларини қабул қилиш далолатномаси орқали амалга оширади. Далолатнома бухгалтерияга берилади ҳамда объектнинг инвентарь қийматини белгилашда, уни асосий воситалар таркибига киритишда ҳамда тегишли молиялаштириш манбаларидан олинган маблағларни ҳисобдан чиқаришда асос бўлиб хизмат қилади.

Қурилиши тугалланган объектни асосий воситалар таркибига киритишда унинг инвентарь қиймати аниқланади.

Инвентарь қиймат - барпо этиладиган қурилиш, тиклаш ёки сотиб олинган объектларга тегишли жами харажатлар.

Бинолар ва иншоотларнинг инвентарь қиймати қурилиш ишлари харажатлари ва уларга тегишли бўлган бошқа капитал ишлар ва харажатлардан таркиб топади. Бошқа капитал ишлар ва харажатлар тўғридан-тўғри объектларнинг инвентарь қийматига қўшилади.

Объектларни асосий воситалар таркибига киритишда қуйидагича проводка берилади:

Д-т 0120-«Иморат, иншоот ва узатувчи мосламалар»

К-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш».

Текшириш жараёнида аудитор қурилиши тугалланган объектларга доир корхонада амалга оширилган барча хўжалик операцияларини ёппасига текширади.

Амалга оширилмаган ва тўхтатиб қўйилган капитал қурилиш харажатлари белгиланган тартибда ҳисобдан чиқаришга ижозат олинишига қараб, асосий воситаларнинг қийматини оширмайдиган харажатлар сифатида ҳисоб ва ҳисоботларда акс эттирилиб, қурувчи (буюртмачи) балансидан чиқарилади. Ушбу хўжалик операцияси қуйидаги бухгалтерия проводкаси билан расмийлаштирилади:

Д-т 9400 «Давр харажатлари»

К-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш».

Ҳисобот даври якунида корхонада тугалланмаган қурилиш алоҳида ҳисобга олинади. Тугалланмаган қурилиш объектларига қуйидагилар киради:

- қурилиши давом этаётган объектлар;
- қурилиши тўхтатиб қўйилган, вақтинча тўхтатилган ёки узил-кесил тўхтатилган объектлар;
- гарчи ишга туширилган бўлса-да, аммо ҳозирча қабул қилиш далолатномалари тасдиқланмаган объектлар.

Бухгалтерия ҳисобида тугалланмаган қурилиш 0810-«Тугалланмаган қурилиш» счётининг сальдосида акс эттирилади.

Капитал қурилишга инвестициялар аудити тугалланмаган капитал қурилишнинг ҳисобот даври бошидаги колдиғини аниқлашдан, уни бош китоб ва бухгалтерия балансида бир хилда акс эттирилганлигига иқроор бўлишдан бошлаш мақсадга мувофиқ. Бунинг учун, даставвал, Бош китобда очилган 0810 «Тугалланмаган капитал қурилиш» счётининг бош колдиғи асос қилиб олинади. Ушбу счётнинг бош колдиғи, одатда, утган йил охирида ўтказилган инвентаризация натижаси бўйича тузилган инвентаризация қайдномаси маълумотлари билан тасдиқланиши лозим. Бу маълумотларнинг ўзаро уйғунлиги текширув утказилаётган давр бошига тугалланмаган капитал қурилиш бўйича ҳисоб ва ҳисоботнинг реаллиги туғрисида хулоса қилишга имкон беради. Аксинча, бу маълумотларнинг ўзаро мос келмаслиги ҳисоб ва ҳисоботнинг реаллигига шубҳа туғдиради. Бундай ҳолда, авваламбор, номувофиқлик сабаблари аниқланиши, уларнинг ўзаро мувофиқлигини таъминлаш талаби қўйилиши лозим бўлади.

0810 «Тугалланмаган капитал қурилиш» счётининг бош китобда курсатилган колдиғи битта ёки бир нечта тугалланмаган капитал қурилиш объектлари қийматидан иборат бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда бош китобда келтирилган тугалланмаган капитал қурилиш қиймати алоҳида очилган аналитик ҳисоб маълумотлари йигиндисига мос келиши лозим. Ушбу маълумотларнинг ўзаро мос келмаслиги давр бошига синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари маълумотлари реаллигига шубҳа туғдиради. Бундай ҳолда ҳам, синтетик ва аналитик ҳисоб регистрлари маълумотлари

номувофиклик сабаблари аниқланиши, уларнинг ўзаро мувофиқлигини таъминлаш талаби қўйилиши лозим бўлади.

Юқоридаги муолажалар амалга оширилгач, ҳисобот даврда капитал курилишга доир амалга оширилган қўшимча инвестициялар текширилиши лозим. Бундай текширувда 0810 «Тугалланмаган капитал курилиш» счётининг дебетида акс эттирилган ҳар бир сумманинг ҳужжатли асосга эга эканлигига, ушбу ҳужжатларни туғри тузилганлиги ва тасдиқланганлигига иқдор ҳосил қилиниши лозим. Шунингдек қилинган капитал инвестицияларга берилган бухгалтерия ёзувларининг 21-сон БХМСга мослигига баҳо берилиши керак.

Аудитнинг кейинги қадамида 0810 «Тугалланмаган капитал курилиш» счётининг кредитида акс эттирилган суммаларнинг реаллиги текширилади. Бундай текширувда тугалланган курилиш объектини ҳаракатга тушириш далолатномаси, қабул қилиш-топшириш далолатномаси, «Бажарилган ишлар (қилинган ҳаражатлар) қиймати туғрисида маълумотнома - счёт-фактура», КС-3 шакл «Бажарилган ишлар ва ҳаражатлар туғрисида маълумотнома» ва бошқа гувоҳлик берувчи ҳужжатлар асос қилиб олинади. Текширувда ушбу ҳужжатларнинг тўлиқ мавжудлиги, уларнинг туғри расмийлаштирилганлиги, буюртмачи ва пудратчилар томонидан тасдиқланганлиги ва бошқа тегишли жиҳатлари обдон текширилиши лозим.

Куп Босқичли капитал курилишда унинг қабул қилинган қисми таннархи ҳамда тугалланмаган қисми таннархини ҳисоб ва балансда реал акс эттирилганлигини аниқлаш ўта муҳим. Бу ишларни туғри амалга оширилганлигига иқдор бўлиш учун корхонада тугалланган капитал курилишни қайси усулда тан олинганлиги, унга мувофиқ қилинган капитал сарфларнинг капиталлаштирилган қисмини туғри ҳисоб-китоб қилинганлиги аудитор томонидан текшириб чиқилиши лозим.

Маълумки, бажарилган курилиш ишлари пудратчи, буюртмачи, инвесторлар ва бошқа қизиқувчи органлар вакиллари киритилган таркибдаги комиссия томонидан қабул қилинади. Курилиш ишларини қабул қилиб олиш объект лойиҳасида курсатилган талаблар, меъёрлар ва тартиблар асосида уларни кузатиш, ўлчаш, синаб куриш, сифатини аниқлаш ҳамда тегишли мутахассисларнинг ҳулосалари асосида амалга оширилади.

Капитал курилиш ишларини пудрат усулида амалга ошираётган корхоналарда пудратчилар томонидан бажарилган курилиш ишларини, мос равишда, уларга қилинган инвестицияларни актив сифатидан тан олиш қўйидаги усулларнинг бири бўйича амалга оширилади:

- Тўлиқ тугалланиш усули;
- Тугалланиш фоизи усули;
- Босқичли усул.

Тўлиқ тугалланиш усулида бажарилган ишлар курилиш ишлари тўлиқ якунланган ва буюртмачига топширилгандан сўнг юқорида номлари зикр этилган далолатнома ва маълумотномалар асосида тан олинади. Курилиш ишлари тўлиқ якунланмагунча унга сарфланган барча ҳаражатлар

тугалланмаган қурилиш сифатида ҳисобга олиб борилади. «Бажарилган ишлар (қилинган харажатлар) қиймати туғрисида маълумотнома - счёт-фактура» асосида бажарилган ишларга инвестицияларнинг капиталлашувига қўйидагича ёзув қилинади:

Дебет 0120 «Бино ва иншоотлар»

Кредит 0810 «Тугалланмаган капитал қурилиш»

Тугалланиш фоизи усули кулланилганда дастлаб яхлит қурилиш объектининг тугалланиш фоизи аниқланади. Бу курсаткич жами кетган сарф-харажатларни қурилиш объектининг смета таннархига бўлиш ва 100 фоизга қўпайтириш йули билан топилади. Топилган тугалланиш фоизи қурилиш ишининг тугалланган қисмига туғри келувчи инвестициялар қисмини топишга асос булади.

Мисол. Айтайлик қурилиш объектининг шартнома қиймати 600000000 сум, шундан ҚҚС (20 %) 100000000 сум. Демак қурилиш объекти бўйича соф тушумнинг шартнома қиймати 500000000 сум (600000000 - 100000000). Қурилиш объектининг смета бўйича таннархи 350000000 сум. Қурилишнинг тугалланган қисмининг ҳақиқий таннархи 280000000 сум.

Юқоридаги маълумотларга кура:

(2) қурилишнинг тугалланиш фоизи - 80,0 % ($280000000 / 350000000$);

(2) қурилишнинг тугалланган қисмига туғри келувчи инвестиция суммаси - 480000000 сум ($600000000 * 80 \% / 100 \%$);

Қурилишнинг тугалланиш фоизи асосида тан олиш усулида қурилишнинг тугалланган қисмининг қиймати ва тугалланиш фоизи пудратчи ҳамда буюртмачилар томонидан имзоланган «Бажарилган ишлар (қилинган харажатлар) қиймати туғрисида маълумотнома - счёт-фактура» билан тасдиқланади. Ушбу ҳужжат асосида буюртмачида бажарилган қурилиш ишларига қилинган инвестициялар суммасига юқорида келтирилган мос равишдаги бухгалтерия ёзувлари берилади.

Босқичли усул қурилиш объектининг таркибий қисмларини босқичма-босқич топшириш ҳолларида кулланилади. Бу усулни қўллашнинг асосий шартларидан бири булиб қурилиш лойихаси ва қурилиш лойиха-смета ҳужжатларида унинг алоҳида олинган таркибий қисмларининг шартнома қиймати ҳамда смета таннархини алоҳида белгиланганлиги ҳисобланади. Бундай ҳолатларда қурилиш объектининг алоҳида олинган таркибий қисми (босқичи)га доир даромад ва таннарх туғрисидаги маълумотлар «Бажарилган ишлар (қилинган харажатлар) қиймати туғрисида маълумотнома - счёт- фактура» билан тасдиқланади. Ушбу ҳужжатлар асосида қурилиш ишининг алоҳида босқичини бажаришга сарф-харажатларни капиталлашуви юқрида келтирилган мос равишдаги бухгалтерия ёзувлари берилади.

Капитал қурилишга инвестициялар аудити натижаларини қўйидаги аналитик жадвал кўринишида расмийлаштириш фойдадан холи булмайдиган (11- жадвал)

**Капитал қурилишга инвестицияларни аудит текшируви
натижалари**

Курсаткичлар	Давр бошига		Даврдаги оборот		Давр охирига	
	Қолдик				қолдик	
	Дт	Кт	Дт	Кт	Дт	Кт
Корхона бўйича						
Аудит текшируви бўйича						
Четланиш						

Аудиторлик текшируви натижаларини юқоридаги жадвал кўринишида расмийлаштириш, ундан кўриниб турибдики, корхонада ҳам капиталлашган, ҳам ҳали капиталлаштирилмаган инвестициялар суммаларида хато- камчиликлар мавжуд эмаслигини ёки ҳисоб ва ҳисоботда қанчалик четланишларга йул қўйилганлиқни аниқлашга имкон беради.

3. ОБЪЕКТЛАРНИ СОТИБ ОЛИШ БИЛАН БОҒЛИҚ МУОМАЛАЛАРНИ ТЕКШИРИШ

Корхоналарнинг капитал инвестицияларида янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига инвестициялар ўта муҳим аҳамият касб этади. Ушбу инвестицияларнинг аудит кўригида алоҳида эътибор қаратилиши лозим жиҳатларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

*олди-сотди шартномаларининг мавжудлиги ва уларга тўлиқ амал қилинганлиқ;

* янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситаларини сотиб олишга гувоҳлиқ берувчи барча ҳужжатларнинг мавжудлиги, тўлиқлиги, уларни тўғри расмийлаштирилганлиги;

*харид қилинган янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари бошланғич қийматини тўғри топилганлиги;

* янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари киримиға бухгалтерия ёзувларини тўғри берилганлиги;

*янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситаларига ҳисоб карточкаларини ўз вақтида ва тўғри очилганлиги, уларнинг белгиланган тартибда юритилаётганлиги ва бошқалар.

Янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига оид инвестициялар аудитида корхонада юқорида келтирилган талабларга қанчалик даражада амал қилинганлиқ ҳолатига баҳо берилади. Бундай баҳони бериш учун ҳар бир харид қилинган янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари бўйича гувоҳлиқ берувчи ҳужжатлар, улар асосида қилинган ҳисоб ёзувлари, улар тўғрисидаги

маълумотларни бош китоб ва балансда тўғри акс эттирилганлиги обдон текширилиши лозимдир.

Корхонада янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига қилинган жами инвестициялар суммасини аниқлаш учун, дастлаб, ушбу активларнинг ҳар бири бўйича уларнинг бошланғич қийматини аниқлаш ҳисоб-китобини аудиторлар томонидан тўлиқ текшириб чиқишни, шундан сўнг эса улар маълумотларини қуйидаги тахлилий жадвал кўринишида умумлаштиришни мақсадга мувофиқ, деб биламиз (12-жадвал).

Ушбу аудиторлик иш ҳужжатини тузиш ва ундан фойдаланиш камида қуйидагилар тўғрисида ахборот олиш имконини беради:

*корхона балансида кирим қилинган янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари бошланғич қийматини, уларга амортизация ажратмалари ва қолдиқ қийматини тўғри акс эттирилганлиги;

* корхонанинг янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига қилинган инвестицияларининг ҳисоб ва ҳисоботда реал акс эттирилганлиги;

12-жадвал

Корхонада ҳисобот йилида янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига қилинган инвестициялар

Т/р	Янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситаларининг номи	Бошланғич қиймати		Фарқ
		Корхона бўйича	Аудит текшируви бўйича	
	Жами			

Бундан ташқари янги техника, асбоб-ускуналар, жиҳозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига қилинган инвестициялар аудитини юқоридаги иш ҳужжати кўринишида расмийлаштирилиши корхонанинг капиталлашуви лозим бўлган суммаларини реал топилиши эвазига корхонанинг жорий харажатларини тўғри топилишига, таннархни сунъий оширмасликка, мол-мулк солиғини тўғри ҳисоб-китоб қилинишига ҳам имкон беради.¹¹

Қурилиш ишларига асосий воситалар объектларини барпо этиш, қурилган бинолар ва иншоотларни ёки уларнинг айрим қисмларини кенгайтириш ҳамда тиклаш ва бошқа ишлар киради.

Монтаж ишлари деганда технология, энергетика, кўтариш-транспорт ва бошқа жиҳозларни йиғиш ҳамда ўрнатиш, яъни уларни йиғиб, пойдеворга ўрнатгандан кейингина ишлатилиши мумкин бўлган ишлар тушунилади.

Капитал қурилиш ишлари олиб борилаётган объектларда ўрнатиш учун сотиб олинган асбоб-ускуналар қай йўсинда олиб борилишидан қатъий назар,

¹¹ Ўразов К.Б., Мухаммадиев З.У. Модернизация жараёнлари ғисоби ва аудитини такомиллаштириш. Илмий-услубий тавсиялар.—Самарқанд, Сам ИСИ, 2013 йил, 41-42 бетлар.

0710-« Ўрнатиладиган асбоб-ускуналар-махаллий» ва 0720-«Ўрнатиладиган асбоб-ускуналар-хорижий» счётларига ҳисобга олинади.

Йиғиш-ўрнатишни талаб қилувчи асбоб-ускунага уларнинг қисмлари йиғилганидан сўнг, фундаментга, устунга, полга, иморат ҳамда иншоотларнинг бошқа конструкцияларига мустаҳкамлангандан кейин ишга тушириладиган кўтарма асбоб-ускуналар, шунингдек бундай асбоб-ускуналарнинг эҳтиёт қисмларининг кўтармалари киради. Бундай асбоб-ускуналар таркибига, шунингдек назорат-ўлчов аппаратлари ва ўрнатиладиган асбоб-ускуна таркибига йиғиш-ўрнатилиш учун мўлжалланган бошқа асбоблар киради.

Ўрнатиладиган асбоб-ускуналарни ҳисобга олувчи ҳисобварақларда харид қилиш (тайёрлаш) баҳолари бўйича қиймати ва бу бойликларни корхона омборига етказиш ва тайёрлов харажатларидан ташкил топган харид қилиш (тайёрлаш)нинг ҳақиқий таннархи бўйича ҳисобга олинади.

Мол етказиб берувчилардан олинган монтажни талаб қиладиган жихозларнинг қийматига қуйидагича проводка берилади:

Д-т 0710-« Ўрнатиладиган асбоб-ускуналар-махаллий»

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар».

- Белгиланган тартибда монтаж қилиш учун берилган жихозлар суммасига:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 0710-« Ўрнатиладиган асбоб-ускуналар-махаллий».

Сметаларда ўтказилган кўзда тутилган бошқа капитал ишлар ва харажатлар уларнинг турларига қараб ҳисобга олинади ҳамда бу ишларнинг бажарилишига кўра ёки хорижий ташкилотнинг тўлов учун қабул қилган счёт-фактуралари асосида 0810-«Тугалланмаган қурилиш» счётида акс эттирилади.

Булар айрим объектлар ўртасида смета қийматига мутаносиб равишда тақсимланади. Ушбу харажатларнинг тегишли улуши фақатгина қуриб битказилган объектлар қийматига қўшилади.

Қурувчи (буюртмачи) қурилиш ишлари қандай усулда олиб борилаётганлигидан қатъий назар, фойда ва зарарни алоҳида-алоҳида бухгалтерия ҳисобида юритиши шарт. Олинган жарималар, пенялар, шунингдек моддий бойликлар ва хизматларни четга сотишдан келган фойда буюртмачи ҳисобидаги фойда счётига киритилади.

Йил якуни бўйича зарар аниқланганида зарарнинг умумий суммаси бошқа капитал ишлар ва харажатлар таркибидаги объектларнинг инвентарь қийматига қўшилади.

Иш хўжалик усулида олиб борилганида қурилиш ишларини амалга оширишни ҳисобга олиш корхоналар молиявий-хўжалик фаолияти харажатларининг амалдаги барча қоидаларига асосланади. Хўжалик усулида қурилиш-монтаж ишлари корхонанинг ўз куч ва воситалари (қурилиш участкаси) билан бажарилади. Хўжалик усули билан қурилиш ишлари олиб борилганида капитал маблағлар бўйича қуйидагича проводкалар берилади:

- Мол етказиб берувчилардан олинган қурилиш материаллари қийматига:

Д-т 1050-«Қурилиш материаллари»

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар».

- Сотиб олинган жиҳозлар қийматига:

Д-т 0710-« Ўрнатиладиган асбоб-ускуналар-маҳаллий»

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар».

- Сотиб олинган қурилиш материаллари ва жиҳозларнинг қийматини тўлашга:

Д-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар»

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти».

- қурилиш учун сарфланган материаллар қийматига:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 1050-«Қурилиш материаллари».

- Монтажга берилган жиҳозлар қийматига:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 0710-« Ўрнатиладиган асбоб-ускуналар-маҳаллий»

- Қурувчиларга берилган иш ҳақи суммасига:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 6710-«Ходимлар билан меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича ҳисоблашишлар».

- Ижтимоий суғуртага ажратмалар суммасига:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 6510-«Суғурта бўйича тўловлар»

К-т 6520-« Мақсадли давлат жамғармаларига тўловлар».

- Иш ҳақидан ушлаб қолинадиган солиқларга:

Д-т 6710-« Меҳнат ҳақи бўйича ходимлар билан ҳисоблашишлар»

К-т 6410-«Бюджетга тўловлар бўйича қарзлар».

- Бюджетга ўтказилган солиқлар суммасига:

Д-т 6410-«Бюджетга тўловлар бўйича қарзлар»

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти».

- Қурувчиларга иш ҳақи тўлаш учун банкдан олинган пул маблағларига:

Д-т 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари»

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти».

- Қурувчиларга иш ҳақи тўланганида:

Д-т 6710-« Меҳнат ҳақи бўйича ходимлар билан ҳисоблашишлар»

К-т 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари».

Қурилиш ишлари тугаганидан сўнг асосий воситанинг бошланғич қийматини аниқлаш чоғида 0810-«Тугалланмаган қурилиш» счёти дебетидаги маълумотлар жамланади, сўнггра асосий воситаларни ҳисобга олувчи счётларга ўтказилади:

Д-т 0120-«Бинолар, иншоотлар ва узатувчи мосламалар»

К-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш».

9-маъруза

ИНВЕСТИЦИОН МАЖБУРИЯТЛАР АУДИТИ УСЛУБИ

Маъруза режаси:

1. Инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини текшириш
2. Узоқ муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити
3. Қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити

1. ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ ТАРКИБИ ВА УЛАРНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ МАНБАЛАРИНИ ТЕКШИРИШ

Қилинган капитал инвестициялар асосан қўйидаги манбалар эвазига амалга оширилади:

*уз маблағлари;

*банк кредитлари ва бошқа ташкилотлардан олинган қарзлар;

*солик имтиёзлари қўринишидаги мақсадли тушумлар.

Аудит текширувида, шу жумладан, модернизациялаш жараёнларига қилинган капитал инвестицияларнинг ҳар бир манбаси обдон текширилиши, уларнинг қайси йуналишдаги сарф қилинаётганлиги, тўланган фоизларни капиталлашуви бўйича белгиланган меъёрларга амал қилинаётганликка баҳо берилиши лозим.

Қилинган капитал инвестицияларнинг қандай манбалар эвазига амалга оширилаётганлини аниқлаш, бунда молиялаштиришнинг алохида турлари ўрнига баҳо бериш учун қўйидаги жадвал қўринишидаги ишчи ҳужжатни тузиш фойдадан холи булмайди (13- жадвал).

Ушбу аудиторлик иш ҳужжатини тузиш ва ундан фойдаланиш корхона томонидан амалга оширилган капитал инвестицияларнинг қанчаси жалб этилган маблағлар, қанчаси эса хусусий маблағлар эвазига амалга оширилганлиги туғрисида ахборотларни олишга имкон беради.

Капитал инвестицияларнинг молиялаштиришнинг муҳим манбаи бўлган кредитлар ва қарзлар, маълумки, катта миқдордаги фоиз тўловларини талаб қилади. Халқаро амалиётда капитал қурилиш учун олинган кредит ва қарзлар учун тўланадиган фоиз тўловларнинг маълум қисмини капиталлаштириш тартиби кенг кулланилади. Республикамизда амалда бўлган 21-сон БХМСда келтирилган намунавий бухгалтерия ёзувларига мувофиқ капитал қурилиш учун олинган кредит ва қарзлар учун фоиз тўловларини ҳам капиталлаштириш мумкин. Бироқ ушбу фоиз тўловларини қанча миқдорда ва қандай тартибда капиталлаштириш махсус меъёрий ҳужжат билан тартибга солинмаган.

13-жадвал

Ҳисобот йилида амалга оширилган модернизациялаш жараёнларини молиялаштириш манбалари

№	Модернизациялаш жараёнлари	Жами капитал	Молиялаштириш манбалари		
			Банк	Қарзлар	Солик

	йўналишлари	инвести- циялар	кредитлари				имтиёзлари	
			Сумма , Минг сўм	Ҳисса -си, %	Сумма , Минг сўм	Ҳисса -си, %	Сумма , Минг сўм	Ҳисса -си, %
1	Капитал қурилиш							
2	Реконструкция							
3	Кенгайтириш							
4	Янгилаш							
5	Янги техника, асбоб-ускуналар, жихозлар ва бошқа меҳнат воситалари харидига инвестициялар							
6	Номоддий активларга инвестициялар							
7	Асосий подани шакллантиришга инвестициялар							
8	Молиявий лизинг шартномаси бўйича мулкни сотиб олишга инвестициялар							
9	Бошқа турдаги капитал инвестициялар							
	Жами							

Капитал қурилишга доир кредитлар учун фоиз тўловларини капиталлаштириш 23-сон БҲХСга мувофиқ амалга оширилади.

Аудиторлик текширувида капитал қурилишга доир олинган кредит ва қарзлар учун фоиз тўловларини капиталлаштирилган ва капиталлаштирилмаган, яъни харажатларга олиб борилган қисмини ҳисоб ва ҳисоботда туғри акс эттирилганлигига баҳо берилиши лозим.

2. УЗОҚ ВА ҚИСҚА МУДДАТЛИ ИНВЕСТИЦИОН МАЖБУРИЯТЛАР АУДИТИ

Мажбуриятлар - маълум ҳаракатларни амалга оширишга бўлган қарздорлик ёки мажбуриятдир. Мажбурият - олдин бўлган хужалик муомалалар ёки ҳолатлар натижасида келиб чиққан, тартибга солиниш хужалик юритувчи субъектдан иктисодий манфаатларнинг чиқиб кетишига

олиб келиши мумкин бўлган корхонанинг қарздорлигидир. Мавжуд бўлган ва бўлғуси (кўзланган) мажбуриятларни фарқлаш керак: Мажбуриятлар учта асосий хусусиятга эга:

- мажбуриятни келтириб чиқарган воқеа ўринли бўлиши керак;
- мажбурият бошқа субъектга фақат активларни ўтказиш ёки хизматлар кўрсатиш йули билан қондирилиши мумкин;
- мажбурият мунозарали бўлмаслиги керак.

Мажбурият берилган таърифга мувофиқ қабул қилинганда, у дарҳол тан олинishi ва бухгалтерия ёзувларига киритилиши керак.

Мажбуриятлар суммаси барча бўлғуси пул тўловларини (ёки пулсиз активлар ва хизматларни пулдаги эквивалентларини) ҳамроҳ бўлган таваккалчилик билан фоиз ставкалари бўйича дисконтланган жорий қиймати сифатида ўлчанади.

Мажбуриятларни тартибга солиш турли усулларда амалга оширилади:

- пул маблағларни тўлаш;
- бошқа активларни бериш;
- хизматларни курсатиш;
- битта мажбуриятни бошқа мажбурият билан алмаштириш;
- мажбуриятларни капиталга ўтказиш.

Тартибга солишни бошқа воситалари ҳам мавжуд, жумладан, бош тортиш ёки кредитор томонидан ўз ҳуқуқдарини йукотиш.

Мажбуриятнинг пайдо бўлиши бўлғусида ресурсларни корхонадан кетишини белгилайди, шунинг учун субъект молиявий аҳволини туғри баҳолашда мазкур мажбуриятни бажариш муддати жуда муҳим. Активларга ўхшаш мажбуриятлар жорий (қисқа муддатли кредиторлик қарзлари) ва ўзоқ муддатли мажбуриятларга бўлинади.

Ўзоқ муддатли мажбурият — бу баланснинг ҳақиқий санасидан бошлаб бир йилдан ортиқ ёки қарздорнинг иш цикли муддатида қайси бири ўзоқ бўлса тўлов муддатида қайтариладиган мажбуриятдир.

Ўзоқ муддатли мажбуриятларни пайдо бўлиш сабаблари жуда кўп. Масалан:

- айрим фирмалар, айниқса янгилари **учун, жалб** қилинган **капитални** акциядорлик **капиталга** қараганда **олиш осон**;
- жалб қилинган маблағларнинг тўлиқ қиймати янги акцияларни чиқариш йўли билан молиялаштиришга қараганда паст бўлиши мумкин;
- қарз маблағларининг улуши юқори бўлган айрим субъектлар қарз маблағларига меъёрий фоиз тўловларидан юқори бўлган фойдани ишлаб топади.

Бироқ, мажбуриятларни купайиши хавфли, чунки мажбуриятлар бўйича фоиз тўловларга кетадиган харажатлар ошиб кетади. Қарз бўйича битимлар қарздор-субъектнинг ҳаракатларини ва молиявий тизимини, мажбуриятларни бажармаслик таваккалчилигини пасайтириш мақсадида, чеклаб қўйиши мумкин. Чекловлар дивидендларнинг энг катта қийматини, даромад ва ликвидликни маълум даражада ўшлаб туриш ва бошқа талабларни ўз ичига киритиш мумкин.

Инвесторнинг нуқтаи назаридан, кредитлаш — инвестициялар жойлаштирилишини етарли даражада ишончли усули деб ҳисобланади, чунки кредиторлар қонуний амалга ошириладиган қарз бўйича тўловларини юқори даражада бўлган хавфсизликдан фойдаланадилар (активни кайтариш аста-секин амалга оширилади) ва дебитор тугатилишида унинг активларига имтиёзли ҳуқуқларга эга буладилар.

Мажбуриятларни баҳолаш ва ўлчашда қўйидаги тамойилларни ҳисобга олиш керак:

- узоқ муддатли мажбуриятлар қарзга олинган товарлар ва хизматларни ҳаққоний бозор қиймати бўйича рўйхатга олинади;
- фоизларни даврий тўлаш мажбуриятни чиқариш санасига бозор фоиз ставкасига асосланади;
- баланснинг тузилиш санасига узоқ муддатли мажбуриятларни қолдиқ қиймати - бу эмиссия пайтида бозор фоиз ставкаси бўйича дисконтланган барча қолган нақд тўловларни ҳақиқий қийматидир. Ушбу мақадларда ишлатиладиган фоиз ставкаси, мажбуриятнинг бутун муддати давомида ўзгармайди.

Аудитор узоқ муддатли мажбуриятларни аудиторлик текширувидан ўтказётган вақтида, одатда, тўланадиган облигациялар ва векселларнинг рўйхатини тузади ҳамда кредиторлар бўйича мажбуриятларнинг табиати ва шароитларини аниқлаштириб тасдиқлайди. Аудитор фоизлар ва бошқа харажатлар белгиланган тартибда тан олиниши ва узоқ муддатли мажбуриятларнинг жорий қисми тўғри ҳисобланганлигига ишонч ҳосил қилиши шарт. Бундан ташқари аудитор узоқ муддатли ижаранинг капиталлашуви зарурлигини ҳам кўриб чиқиши шарт.

Аудитор текширувни корхонанинг турли кредиторларга булган узоқ муддатли қарзлари 7920 «Турли кредиторларга булган узоқ муддатли қарзлар» счётининг кредити ва ТМҚ ҳамда харажатларни ҳисобга олувчи счётлар билан боғланган ҳолда акс эттирилган счётлари маълумотлари орқали текширади ва содир бўлган хўжалик операциялари бухгалтерия ҳисоби счётларида тўғри кўрсатилганлигига ишонч ҳосил қилади(14-жадвал).

14-жадвал

Турли кредиторларга бўлган узоқ муддатли қарзларни ҳисобга олувчи счётларнинг боғланиши

Т/р	Хўжалик операцияларининг мазмуни	Счётларнинг боғланиши
-----	----------------------------------	-----------------------

		дебет	кредит
1.	Узоқ муддатли ижарага ижара шартлари асосида келиб тушган асосий воситалар учун ижарага берувчи олдидаги қарз	0310	7910
2.	Узоқ муддатли ижара бўйича туловларни жорий қисмга утказиш	7910	6950
3.	Урнатиладиган асбоб ускуналарни сотиб олишда ва капитал қўйилмаларда турли корхоналарнинг курсатган хизмати	0710- 0720, 0810- 0890	7920
4.	Асосий воситалар ва бошқа активларнинг чиқиб кетишида курсатган хизматлари учун турли корхоналар олдидаги қарз	9210, 9220	7920

Жорий мажбуриятлар, узоқ муддатли мажбуриятлардан фарқли равишда, субъект фаолиятига уз таъсирини курсатиш мумкин, чунки жорий мажбуриятлар жорий активларга бўлган даъвони билдиради. Бу даъволар тўлаш муддати бир неча йилни ташкил этадиган мажбуриятлардан фарқ қилади.

Мажбурият қисқа муддатли сифатида қўйидаги ҳолатларда таърифланади:

- уни субъектнинг одатий шароитларда операцион цикл давомида қоплаш тахмин қилинади;

- у ҳисобот давридан бошлаб ун икки ой давомида қопланиши зарур.

Жорий мажбуриятлар ўз ичига қўйидагиларни киритади:

1. Қисқа муддатли кредитлар ва овердрафт

2. Узоқ муддатли кредитларни жорий қисми

3. Кредиторлик қарзлар:

- тўланадиган ҳисобварақлар ва тўланадиган қисқа муддатли векселлар;

- харидорлардан ва буюртмачилардан олинган бўнақлар;

- солиқлар бўйича қарздорлик;

- тўланадиган дивидендлар;

- асосий хужалик юритувчи субъект ва унинг шуъба корхоналари орасидаги қарздорлик;

- акцидорлик жамиятининг мансабдор шахсларга қарздорлик;

- бошқа кредиторлик қарзлар.

4. Ҳисобга олинган тўланадиган харажатлар

5. Келгуси давр даромадлари (муддати узайтирилган даромадлар)

6. Кузда тутилмаган вазиятлар бўйича ҳисобланган тўловлар

Аудитор текширувни бухгалтерия ҳисобининг 6830 “Тўланадиган облигациялар”, 6840 “Тўланадиган векселлар”, 6920 “Ҳисобланган фоизлар”, 6950 “Узоқ муддатли мажбуриятлар—жорий қисми” ва 6990 “Бошқа

мажбуриятлар” счёти маълумотлари орқали текширади ва содир бўлган хўжалик операциялари бухгалтерия ҳисоби счётида қўйида келтирилган тартибда тўғри акс этирилганлигига ишонч ҳосил қилади. Жумладан:

6830 «Туланадиган облигациялар» счётида тулов муддати 12 ойдан ортиқ, бўлмаган облигацияларни муомалага чиқариш ҳисобига корхонага жалб этилган маблағлар ҳисобга олинади. Агар маблағларни жалб қилиш облигацияларни номинал қийматидан юқори баҳода сотиш йўли билан амалга оширилса, унда облигацияларни сотиш баҳоси билан номинал қиймати ўртасидаги фарқ 6220 «Мукофот (устама)лар қўринишидаги кечиктирилган даромадлар» счётининг кредитида ҳисобга олинади.

6830 «Туланадиган облигациялар» счёта бўйича аналитик ҳисоб ҳар бир облигация тури ва уни қоплаш муддати бўйича алоҳида юритилади.

6840 «Туланадиган векселлар» счётида қоплаш муддати 12 ойдан ортиқ бўлмаган берилган векселлар ҳисобга олинади.

Корхонада берилган векселларни ҳисобга олиш муомалалари 6840 «Туланадиган векселлар» счётининг кредити ва пул маблағларини ҳисобга олувчи счётларнинг дебет томонида акс этирилади.

Вексел бўйича муомалалар натижасида қарз берувчидан олинган пул маблағларининг корхона томонидан қайтарилиши 6840 «Туланадиган векселлар» счётининг дебитида пул маблағларини ҳисобга олувчи счётлар билан боғланган ҳолда акс этирилади.

6840 «Туланадиган векселлар» счёта бўйича аналитик ҳисоб векселлар ҳисобини амалга оширадиган банклар, вексел ушловчилар ва ҳар бир вексел бўйича алоҳида юритилади

6920 «Ҳисобланган фоизлар» счётида кредиторлар томонидан берилган қарзлар ва кредитлар бўйича ҳисобланган фоизлар акс этирилади. Туланиши лозим бўлган фоизлар бўйича ҳисобланган суммалар 6920 «Ҳисобланган фоизлар» счётининг кредитида, фоизлар бўйича қарзларни тулаш эса ушбу счётнинг дебитида акс этирилади.

6920 «Ҳисобланган фоизлар» счёти бўйича аналитик ҳисоб ҳар бир кредитор бўйича алоҳида юритилади.

6950 «Узоқ муддатли мажбуриятлар — жорий қисми» счётида мазкур ҳисобот даврида туланиши лозим бўлган узоқ муддатли қарз мажбуриятларининг жорий қисми акс этирилади. Узоқ муддатли мажбуриятлар жорий қисмга утқазилганда 6950 «Узоқ муддатли мажбуриятлар — жорий қисми» счёти туланадиган суммага узоқ муддатли мажбуриятларни ҳисобга олувчи счётлар билан боғланган ҳолда кредитланади ва узоқ муддатли мажбуриятларнинг бошланғич суммасини камайтиради.

Шунингдек ушбу счётда узоқ муддатли ижара бўйича ижарага берувчи олдидаги узоқ муддатли мажбуриятларнинг жорий қисми ҳам акс этирилади.

6950 «Узоқ муддатли мажбуриятлар — жорий қисми» счёти бўйича аналитик ҳисоб узоқ муддатли мажбуриятларнинг турлари, қайтарилиш муддатлари бўйича Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги ва унинг

ташкарисидаги узок муддатли мажбуриятларни ажратган холда, алохида юритилади.

6990 “Бошқа мажбуриятлар” счётида капитал қуйилмаларга турли корхоналар хизматлар кўрсатса, ушбу счёт кредитланади ва 0810-0890 “Капитал қуйилмаларни ҳисобга олувчи счётлар” дебетланади.

3.ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТДАН ОЛИНГАН ДАРОМАДДАН ТЎЛАНДИГАН СОЛИҚЛАР ТЎҒРИ ҲИСОБЛАНГАНЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Корхонанинг молиявий инвестициялардан оладиган даромадлари 9520 - «Дивиденд кўринишидаги даромадлар», 9530 - «Фоииз кўринишидаги даромадлар» ва 9560 - «Қимматли қоғозларни қайта баҳолашдан олинган даромадлар» счётларида ҳисобга олинади ва «Маҳсулот (иш, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молия натижаларини шакллантириш тартиби тўғрисида»ги Низомга мувофиқ молиявий фаолиятдан олинган даромадлар қаторига киритилади.

«Маҳсулот (иш, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молия натижаларини шакллантириш тартиби тўғрисида»ги Низомда (В бўлими 3§ «Молиявий фаолиятдан олинган даромадлар», 3, 5-модда «қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар», шўъба корхоналарга берилган маблағлар ва шу кабиларни қайта баҳолашдан олинган фойда, шунингдек В. бўлими, 3§ «Молиявий фаолиятга доир чиқимлар», 3, 4-модда «Қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар» (шўъба корхоналарга берилган маблағлар ва шу кабилар) ни қайта баҳолашдан кўрилган зарарлар қимматли қоғозларга қилинган инвестициялар ва шўъба корхоналарга берилган маблағларни ҳар чорақда (йилда) қайта баҳолаш, яъни уларни балансда бозор баҳоси бўйича акс эттириш тавсия этилади. Аммо, бундай ҳисоб юритиш сиёсатида қимматли қоғозлар бозори кенг ривожланганда эришилиб, бозор қиймати ҳақида мунтазам ахборотлар мавжуд шароитда бўлиши мумкин.

Аудитор сотиб олинган қимматли қоғозлардан ташқари корхонанинг ўзида чиқарилган қимматли қоғозлар сақланиши ҳам мумкинлигини билиши зарур. Бундай қимматли қоғозлар ўз жамоаси аъзоларига сотилгунча ёки биржага берилгунга қадар 006-«Қатъий ҳисобот бланкалари» номли балансдан ташқари счётда ҳисобга олинади.

Кўшимча даромад олиш мақсадида иккиламчи сотиш учун биржада сотиб олинган ёки жисмоний шахслардан (масалан, корхона ходими ишдан бўшаб кетаётганида) сотиб олинган корхона акциялари 8620-«Сотиб олинган хусусий акциялар – имтиёзли» счётида ҳисобга олинади ва қуйидаги бухгалтерия ёзуви билан расмийлаштирилади: Дт 8620-«Сотиб олинган хусусий акциялар – имтиёзли» счёти ва Кт 5010, 5110-счётлар - қимматли қоғозларнинг харид қийматига. Корхона акцияларини иккиламчи сотиш қуйидагича акс эттирилади:

1. Дт 5010, 5110, 5210, 5220 Кт 9220- иккиламчи сотиш қийматига.

2. Дт 9220 Кт 5610 (алоҳида счёт) қимматли қоғозларнинг харид баҳосига.
3. Дт 9220 Кт 9590 иккиламчи сотиш қийматининг харид баҳосидан ошган қисмига.

Агар харид қиймати иккиламчи сотиш қийматидан юқори бўлса, у ҳолда Дт 9690 Кт 9220 проводка тузилади. Аудитор бундай ҳолларда самарасиз молиявий муомалалар амалга оширилганлигининг объектив (балки субъектив) сабабларини аниқлаши, оқилона иш юритилганда инвестициялашдан мумкин бўлган йўқотишлар кўламини аниқлаши ва бу ҳақда кузатув кенгашида ёки акциядорлар мажлисида билдириши зарур.

Бошқа корхоналарнинг устав капиталига ҳисса қўшиш кўринишидаги қилинган молиявий инвестициялар аудити ушбу корхоналар уставларини таҳлил қилиб, даромад олиш шартларини ҳамда бундай инвестициялар самарадорлигининг тўғрилиги ва ҳисобда тўлиқ акс эттирилганлигини аниқлашдан иборат.

Шунингдек, векселга берилган қарзлар ҳам молиявий инвестициялар бўлиб ҳисобланади. Улар қуйидагича акс эттирилади: Дт 0610, 5810 Кт 5110, 5210, 5220 векселга берилган қарз суммасига.

Векселлар уларда акс эттирилган суммалар, яъни номинал қиймати ва сотиб олиш баҳоси ўртасидаги фарқдан даромад олиш мақсадида сотиб олинганида бухгалтерия ҳисобида қуйидагича акс эттирилади:

Дт 5810 Кт 5110, 5210, 5220 векселнинг сотиб олиш қийматига.

Дт 5810 Кт 9590 векселда кўрсатилган сумма ва сотиб олиш қиймати ўртасида фарқ даромадга олинганида.

Даромадларнинг тўлиқ акс эттирилганлигини текширишда, уларнинг миқдори бухгалтерияда ҳисобга олиш мақсадида қуйидаги шарт-шароитлар мавжуд бўлганда тан олинади:

*63 корхона ушбу даромадларни олиш ҳуқуқига эга;

*64 даромадлар суммаси аниқланган бўлиши мумкин;

*65 муайян муомала натижасида корхона иқтисодий манфаатининг кўпайишига ишонч бўлганида.

Корхонанинг молиявий инвестициялардан олган барча даромадлари солиққа тортиш мақсадида иккита гуруҳга бўлинади:

*66 умум қабул қилинган тартибда сотишдан ташқари даромадлар таркибида солиққа тортиладиган даромадлар (ҳамкорликдаги фаолиятдан олинган даромадлар);

*67 махсус тартибда солиққа тортиладиган даромадлар. Буларга акциядор - корхонага тегишли ва бу қимматли қоғозлар эгасининг эмитент - корхона фойдасини тақсимлашда иштирок этиш ҳуқуқини тасдиқловчи акциялар бўйича олинган даромадлар;

Ўзбекистон Республикаси давлат қимматли қоғозлари ва маҳаллий органлар қимматли қоғозлари; Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ташкил қилинган бошқа корхоналар устав капиталида ҳисса қўшиб иштирок этишдан олинган даромадлар белгиланган фоиз ставка бўйича солиққа тортилади ва даромадларни тўлаш манбаларидан тўланади.

Акциялар бозор баҳосининг улар номинал қийматига нисбатан йилдан-йилга ўсиб бориши ҳам корхона раҳбариятининг оқилона иш юритаётганлигидан далолат беради.

4. ИНВЕСТИЦИЯЛАР БЎЙИЧА ДИВИДЕНДЛАР ТЎҒРИ ҲИСОБЛАНГАНЛИГИНИ ТЕКШИРИШ

Дивидендлар - бу акциядорлар орасида таксимланишга мулжалланган фойданинг қисми. Кузатув кенгаши томонидан эълон қилингандан кейин, пул маблағлари ва мулк шаклидаги дивидендлар, агар улар келгуси йил ёки операцион цикл давомидан қайси бири узунроқ бўлишига боғлиқ ҳолда, жорий мажбурият деб акс эттирилиши керак. Пул маблағлари ва мулк шаклидаги дивидендлар ҳуқуқий асосда эълон қилинган санадан тўланиш санасигача мажбурият деб акс эттирилади. Кузатув кенгаши томонидан расман эълон қилинмаган имтиёзли акциялар бўйича дивидендлар ва бошқа ҳар қандай дивидендлар бўйича мажбуриятлар тан олинмайди. Кумулятив имтиёзли акциялар бўйича мажбуриятларда дивидендлар молиявий ҳисоботларнинг тушунтириш хатларида ёритилиши керак:

8710 “Ҳисобот даврининг таксимланмаган фойдаси(қопланмаган зарар)” счётида корхонанинг ҳисобот даврида фаолияти бўйича таксимланмаган фойдаси(қопланмаган зарар) ҳисобга олинади

Таксимланмаган фойда суммаси дивидендлар тўлаш учун йўналтирилганда 8710 “Ҳисобот даврининг таксимланмаган фойдаси(қопланмаган зарар)” счётининг дебетида ва 6610 “Тўланадиган дивидендлар” счётининг кредитида акс эттирилади.

Молиявий инвестициялар бошқа корхоналар фаолиятида ҳисса қўшиб иштирок этиш, акциялар бўйича дивидендлар ва облигациялар бўйича даромадлар олиш мақсадида амалга оширилиб, у бухгалтерия ҳисобининг қуйидаги счётларида акс эттирилади:

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ва ундан ташқарида бошқа корхоналар фаолиятида улуш билан иштирок этишдан олинган даромадлар, корхонага тегишли булган акциялар бўйича дивидендлар ва облигация ва бошқа кимматли қоғозлардан даромадлар 9520 «Дивидендлар кўринишидаги даромадлар» счётининг кредитида 4840 «Олинадиган дивидендлар» счёта билан боғланган ҳолда акс эттирилади.

Узок, муддатли ва жорий инвестициялар бўйича фоизлар кўринишидаги даромадлар 9530 «Фоизлар кўринишидаги даромадлар» счётининг кредитида 4830 «Олинадиган фоизлар» счёта билан боғланган ҳолда акс эттирилади.

Аудитор аудит ўтказиш жараёнида дивидендларни корхонанинг уставида ҳамда акционерларнинг умумий йиғилиши қарорига асосан тўғри ҳисобланганлигини, тўланганлигини ва бухгалтерия ҳисоби счётларида акс

10-маъруза

**МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ
НАТИЖАЛАРИ БЎЙИЧА ҲИСОБОТ**

Маъруза режаси:

- 1. Молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш**
- 2. Молиявий инвестицияларни аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш тартиби**
- 3. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган типик камчиликлар**
- 4. Молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар**

2. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИ НАТИЖАЛАРИНИ УМУМЛАШТИРИШ

Хўжалик юритувчи субъектларда аудиторлик текширувини ўтказишнинг 3-босқичи бўлиб унинг натижаларини умумлаштириш ва расмийлаштириш ҳисобланади.

Аудиторлик текшируви натижаларини умумлаштириш деганда шартномада кўрсатилган объектлар бўйича аудиторлик текширувида аниқланган далилу-исботларни расмий ҳужжатларда акс эттириш тушунилади. Ушбу расмий ҳужжатлар бўлиб аудиторнинг ҳисоботи ва аудиторлик ҳулосаси ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг «Аудиторлик фаолияти тўғрисида Қонун»ига мувофиқ (18-модда) **«аудитор ҳисоботи»** – бу аудиторлик текширувининг бориши, бухгалтерия ҳисобини юритишнинг белгиланган тартибидан аниқланган четга чиқишлар, молиявий ҳисоботдаги қоида бузарликлар тўғрисидаги муфассал маълумотлардан, шунингдек аудиторлик текшируви ўтказиш натижасида олинган бошқа ахборотлардан иборат бўлган ва хўжалик юритувчи субъект раҳбарига, мулкдорига, қатнашчилари (акциядорлари) нинг умумий йиғилишига йўлланган ҳужжат».

Хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий ҳисоботларини текшириш бўйича ўтказилган аудиторлик текширувлари натижалари тўғрисида аудитор ҳисоботи 70-сон АФМС «Аудитор ҳисоботи ва молиявий ҳисобот тўғрисида аудиторлик ҳулосаси» га мувофиқ тузилади.

Аудитор ҳисоботи ва молиявий ҳисобот тўғрисида аудиторлик ҳулосаси аудиторлик хизмати кўрсатиш бўйича тузилган шартномага биноан 2 хил шакл ва мазмунда тузилиши мумкин. Агар шартномада инвестициялар аудити алоҳида ўтказилиши белгиланган бўлса, у вақтда ҳисобот ва ҳулоса хусусий шакл ва мазмунда, агар шартномада инвестициялар аудити тематик мавзу сифатида умумий аудит текшируви таркибида белгиланган бўлса, у ҳолда бу текшириш натижаси оралик ҳисобот кўринишида умумий ҳисобот ва ҳулоса таркибига киритилади.

3. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ АУДИТОРЛИК ТЕКШИРУВИ НАТИЖАЛАРИ БЎЙИЧА ҲИСОБОТ ТАЙЁРЛАШ ТАРТИБИ

70-сон АФМС «Аудитор ҳисоботи ва молиявий ҳисобот тўғрисида аудиторлик хулосаси» га мувофиқ аудиторнинг ҳисоботи қуйидаги уч қисмдан (бўлимдан) иборат бўлади.

Аудитор ҳисоботи икки нусхада тузилади ва унинг бир нусхаси буютмачига топширилади, иккинчи нусхаси аудиторлик текширувида қолади. Аудиторлик ташкилотида қоладиган нусханинг охирида аудиторлик текширувини буюртган ташкилот раҳбари ва бош бухгалтерининг аудитор ҳисоботи билан танишганлиги ва унинг бир нусхасини олганлиги тўғрисида тилхат ёзилади ва имзоланади. Агар аудиторлик текшируви мулкдорлар, прокуратура ва бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари буюртмаси билан ўтказилган бўлса, у ҳолда аудиторнинг ҳисоботи уч нусхада тузилади ва унинг бир нусхаси аудитни буюртган томонга тақдим этилади. Ушбу ҳолатда аудитор ҳисоботи билан танишганлик ва уларни нусхаларини олганлик тўғрисидаги тилхатлар аудит ўтказилган ҳўжалик юритувчи субъектнинг раҳбари ва бош ҳисобчиси, шунингдек аудитни буюрган орган (шахслар) томонидан имзоланади.

Қисм (бўлим)	Нима акс эттирилади
1.Кириш қисм	Аудиторлик ташкилоти ва аудиторлар тўғрисидаги маълумотлар, шунингдек аудиторлик текширувини ўтказишга доир умумий маълумотлар кўрсатилади
2.Асосий қисм	Аудиторлик текширувини олиб бориш жараёнлари ва текширув натижалари, мавжуд хато-камчиликлар, уларнинг сабаблари кўрсатилади. Ушбу қисм алоҳида мавзулар (бўлимлар)ни акс эттирувчи параграфларга бўлиниши мумкин
3.Хулоса қисми	Текшириш объекти (объектлари) бўйича аудиторлик хулосаси, аниқланган четланишлар ва қонунбузарликларни бартараф этиш, шунингдек ҳўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳўжалик фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича тавсиялар ва таклифлар берилади

Аудиторлик ҳисоботининг ҳажми варақлар сони жиҳатидан, одатда, чегараланмайди. Аудитор ҳисоботининг ҳар бир варағи аудиторлик текширувини ўтказган аудитор (аудиторлар) томонидан имзоланади.

Аудитор ҳисоботида акс эттирилган ахборот махфий ҳисобланади ва ошқор қилиниши мумкин эмас. Ушбу ахборотдан фойдаланган шахслар

ахборотни ошкор қилганлик учун қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгарликга тортилади.

Аудиторнинг ҳисоботи аудиторлик ҳулосасини тузишга асос бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг аудиторлик фаолияти тўғрисида Қонунига асосан (19-модда) « **аудиторлик ҳулосаси** - молиявий ҳисоботнинг тўғрилиги ва бухгалтерия ҳисобини юритиш тартибининг қонун ҳужжатларида белгиланган талабларга мувофиқлиги тўғрисида аудиторлик ташкилотининг фикри ёзма шаклда ифодаланган, ҳўжалик юритувчи субъект молиявий ҳисоботидан фойдаланувчилар учун очик бўлган ҳужжат».

Ҳўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий ҳисоботларини текшириш бўйича ўтказилган аудиторлик текширувлари натижалари тўғрисида аудиторлик ҳулосаси 70-сон АФМС «Аудитор ҳисоботи ва молиявий ҳисобот тўғрисида аудиторлик ҳулосаси» га мувофиқ тузилади.

Ушбу АФМС га мувофиқ аудиторлик ҳулосаси худди аудиторнинг ҳисоботи каби қуйидаги уч қисмдан (бўлимдан) иборат бўлади:

- Кириш қисм – унда аудиторлик ташкилотига доир маълумотлар кўрсатилади;

- Асосий қисм – унда аудитни ўтказилишига асос бўлган шартнома ва меъёрий ҳужжатлар, аудит объектлари, томонларнинг жавобгарликлари кўрсатилади.

- Ҳулоса қисми – унда молиявий ҳисоботнинг Қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга мос келиши ёки келмаслиги кўрсатилади.

Аудиторлик ҳулосаси юқорида келтирилган маълумотларни ўз ичига олган, қисқа мазмунли, одатда, бир бетлик ҳужжат ҳисобланади. Аудиторлик ҳисоботи аудиторлик текширувини ўтказган аудитор, аудиторлик ташкилоти раҳбари томонидан имзоланади ва аудиторлик ташкилоти муҳри билан тасдиқланади.

Аудиторлик ҳулосаси камида уч нусхада тузилади, унинг икки нусхаси аудиторлик текшируви ўтказилган ҳўжалик юритувчи субъектга тақдим этилади, бир нусхаси эса аудиторлик ташкилотида қолади. Аудиторлик ҳулосасига қорхонанинг аудиторлик текшируви материаллари асосида тузилган бухгалтерия баланси ва молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботи илова қилинади. Аудиторлик ҳулосасига илова қилинадиган ушбу ҳужжатлар ҳам аудитор ва аудиторлик ташкилоти раҳбари томонидан имзоланиши, аудиторлик ташкилотининг муҳри билан тасдиқланиши лозим. Мажбурий аудиторлик текширувидан ўтган ҳўжалик юритувчи субъектлар олинган аудиторлик ҳулосасининг бир нусхасини давлат солиқ идорасига қонун ҳужжатларига мувофиқ тақдим этишлари ва қайд этиришлари керак. Ташаббусли асосда аудиторлик текширувини ўтказган ҳўжалик юритувчи субъектлар ҳам олинган аудиторлик ҳулосаларининг давлат солиқ органига топширишлари ва қайд этиришлари мумкин.

Аудиторлик ҳулосалари тўртта турга ажратилади:

1.Ижобий аудиторлик хулосаси – бу молиявий ҳисоботни тўғрилиги, унинг Қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга тўлиқ мос келишини тасдиқловчи ҳужжат.

2.Шартли ижобий аудиторлик хулосаси – бу молиявий ҳисоботнинг умуман тўғрилигини, унинг Қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга асосан мос келишини, шунинг билан бирга хўжалик фаолиятида унинг кўрсаткичларини бузиб кўрсатилишига ва фойдаланувчилар қабул қиладиган қарорларга муҳим таъсир этмайдиган айрим ҳолатларни борлигини тасдиқловчи ҳужжат.

3.Салбий аудиторлик хулосаси - бу молиявий ҳисоботни тўғри эмаслиги, унинг Қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга мос келмаслигини тасдиқловчи ҳужжат.

4.Аудиторлик хулосасини беришдан бош тортиш - бу молиявий ҳисоботни тўғрилиги, унинг Қонунлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга мос келиш ёки келмаслигини аниқлаш учун мижоз томонидан етарлича маълумотлар тақдим этилмаганда аудиторлик ташкилоти томонидан тақдим этиладиган ҳужжат.

Аудиторлик фаолияти тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ сохта тузилган аудиторлик ҳисоботи ва аудиторлик хулосаси учун уни тақдим этган аудиторлик ташкилотининг лицензияси, жавобгар аудиторларнинг малака сертификатлари бекор қилинади, шунингдек уларга жиноий жавобгарликга тортишгача бўлган жазо чоралари қўлланиши мумкин.

11. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИДА АНИҚЛАНГАН ТИПИК КАМЧИЛИКЛАР

**Молиявий инвестициялар аудитида энг кўп учрайдиган (типик)
камчиликлар:**

- Молиявий инвестициялар содир бўлганлигини тасдиқловчи ҳужжатларнинг йўқлиги
- Ҳужжатларни ўрнатилган талабларга риоя қилмасдан расмийлаштириш
- Қалбаки ҳужжатлар ва операциялар
- Асоссиз равишда ҳужжатларга тузатиш ёзувлари қилиш
- Молиявий инвестицияларни ҳисобда акс эттиришда хато бухгалтерия ёзувларини бериш

- Хужжатларнинг асл нусхаси ёки қонуний тасдиқланганлигини йўқлиги
- Қиматли қоғозлар операциялари бўйича даромадларни ўз вақтида акс эттирилмаслиги
- Қимматли қоғозларни ҳақиқий таннархини тўғри аниқламаслик
- Бухгалтерия ҳисоби регистрлари маълумотларини ҳисобот кўрсаткичлари тенглигига риоя қилмаслик
- Инвентаризация ўтказмаслик ёки уни меъёрий ҳужжатлар талабига риоя қилмасдан ўтказиш
- Олинган даромадларда ҳисобланган солиқлар нотўғрилиги
- Қонуний ва меъёрий ҳужжатларнинг талабларини бажармаслик
- Молиявий инвестициялар бўйича синтетик ва аналитик ҳисоб маълумотларини мос келмаслиги

3. МОЛИЯВИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР АУДИТИДА АНИҚЛАНГАН КАМЧИЛИКЛАРНИ БАРТАРАФ ҚИЛИШ БЎЙИЧА ТАДБИРЛАР

Аудиторлик текширувини ташкил этишнинг 4-босқичи бўлиб унинг натижаларини тадбиқ этиш ҳисобланади.

Аудит натижаларини тадбиқ этиш деганда аудитор ҳисоботида акс эттирилган хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича амалга ошириладиган ишлар мажмуаси тушунилади. Одатда, ушбу ишлар аудиторлик текширувидан кейин кўпи билан 15 кун ичида ўтказилиши керак, чунки аудиторлик текширувидан ўтган хўжалик юритувчи субъект аудит текшируви ўтказилгандан сўнг 15 кун ичида аудиторлик хулосасини қонун ҳужжатларига мувофиқ тегишли органларга тақдим этиши лозим.

Аудит натижаларини тадбиқ этишга доир ишларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- Аудиторлик текшируви натижаларини хўжалик юритувчи субъект раҳбарияти, мулкдорлар, Кузатув кенгаши аъзолари ва бошқа қизиқувчилар иштирокида муҳокама қилиш;

- Аудиторлик текширувида аниқланган хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича тадбирларни ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш муддатларини, аниқ маъсул ходимларни белгилаш;

- Аудиторлик текширувида аниқланган камчиликларни ҳақиқатда бартараф этилганлигини назорат қилиш ва муҳокама этиш.

Аудиторлик текшируви натижаларини тадбиқ этишга маъсул бўлиб хўжалик юритувчи субъектларнинг раҳбарлари ҳисобланади. Раҳбар аудиторлик ташкилоти билан тузилган шартномага мувофиқ аниқланган хато ва камчиликларни текширувни ўтказган аудиторларнинг иштирокида ўтказиши мақсадга мувофиқ. Чунки, бир томондан, аудиторлар тўплаган исботу-далиллар асосида хатоларни қай даражадалигини, кимлар томонидан йўл қўйилганлигини, уларни қандай тузатиш кераклигини мутахассис сифатида чуқурроқ биладилар. Иккинчи томондан, аудиторлар иштирокида тузатилган хато камчиликлар тузатилган молиявий ҳисоботга расмий аудиторлик хулосасини олишни тезлаштиради. Аудиторларни қуйидаги хато ва камчиликларни бартараф этишда жалб қилиш ўта муҳим ҳисобланади:

- Солиқлар ва мажбурий тўловлар бўйича қайта ҳисоб-китобларни тайёрлаш, шу жумладан молиявий инвестициялар ҳисоби ва аудитига таълуқли бўлганларни ҳам;
- Баланс ва ҳисоботнинг бошқа шакллари қайта тузиш;
- Бош китобга тузатиш ёзувларини киритиш;
- Корхонанинг ҳисоб сиёсатининг асосий параметларини белгилаш;
- Корхона ходимларига хато ва камчиликларга йўл қўймасликлари учун маслаҳатлар бериш ва бошқалар.

Аниқланган хато ва камчиликларни ўз вақтида тўғриланиши, солиқ декларацияларини ва молиявий ҳисобот шакллари қонун ҳужжарига мувофиқ қайта тузилиши ҳамда тақдим этилиши аудиторларга молиявий ҳисобот бўйича ижобий хулоса беришларига асос бўлади.¹²

13.Ўқув материаллари(маъруза матни, ўқув қўлланмалар)

¹² Ўразов К.Б. Бухгалтерия ҳисоби ва аудит. Маъруза матнлари тўплами, II-қисм. Самарқанд, Сам ИСИ, 2004 йил – 198-202 бетлар.

12. «Audit» (darslik). Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti. Iqtisodiyot, 2010 y. – 456-b.
13. Do'smuratov R. D. Fayziyev Sh. N. va bosh. Audit. O'quv qo'llanma, 1-qism. – T.: Iqtisod-moliya. 2008. – 178 b.
14. Do'smuratov R. D., Fayziyev Sh. N. va bosh. Audit. O'quv qo'llanma, II-qism. – T.: Iqtisod-moliya. 2008. – 256 b.
15. Аудиторлик фаолияти буйича услубий кулланмалар тупалами./ Х.Косимов, Л.Югай, А.Хошимова, Б.Пардаев, Б.Абдуназаров.-Тошкент, 2010.-320 б.
16. Сборник методических указаний по аудиту/ Х.Косымов, Л.Югай, А.Хошимова, Б.Пардаев, Составитель: Б.Абдуназаров.-Ташкент, 2009.-304 с.
17. Файзиёв Ш.Н., Дўсмуратов Р.Д., Авлокулов А.З. Инвестициялар аудити ва баҳолаш. Ўқув қўлланма. –Т.: ТМИ, 2006. - 108 б.
18. Ғозибеков Д.Ғ., Қоралиев Т.М. “Инвестиция фаолиятини ташкил этиш ва давлат томонидан тартибга солиш” –Т.: Матбаатчи, 1993 й.
19. Ўразов К.Б. Инвестицияларнинг бухгалтерия ҳисоби ва солиққа тортилиши. –Т.: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёт уйи, 2003. 168. бет.
20. Ўразов К.Б., Вахидов С.В. Бошқа тармоқларда бухгалтерия ҳисобининг хусусиятлари. Дарслик. Т.: Адиб. 2011. – 488 б.
21. Ўразов К.Б. Бухгалтерия ҳисоби ва аудит. Маъруза матнлари тўплами. II-қисм, Самарқанд, Сам ИСИ, 2004. – 228б.
22. Ўразов К.Б., Мухаммадиев З.У. Модернизация жараёнлари ҳисоби ва аудитини такомиллаштириш. Илмий-услубий тавсиялар. - Самарқанд, Сам ИСИ, 2013. – 52б.

1. IFAC Handbook of Technical Pronouncement on ethics and auditing.- New York, 2000.
2. IFAC Handbook of Technical Pronouncement on Education Guidelines .- New York, 2000.
3. Chambers A.D. and Court J.M. Computer Auditing. Thierd Edition. – London : Pitman Publishing 1998 – 244 p
4. Hayward S. Audit guide. – London: Butterworth and Co (publishers) Ltd. 1999 291 p.
5. McKinnon, J.L. Cultural constraints on audit independence in Japan // The International Journal of Accounting. – 1984, Fall. – P. 17-43.
6. Venables J., Impey K. Internal Audit. – London, Dublin and Edinbrough: Butter- worths, 1995 502 p.
7. Андреев В.Д. Практический аудит. М.: Экономика, 1995.
8. Барышников Н.П. Организация и методика проведения общего аудита.- М.:Филинь. 2000. – 656с.
9. Бычкова С.М. Информационные технологии в бухгалтерском учете и аудите: Учебное пособие. - М.: «Проспект», 2005. - 216 стр
10. Бычкова С.М., Фомина Т.Ю. Практический аудит. –М. ЮНИТИ-ДАНА, 2009 -176с
11. Грачева М.Е. Международные стандарты аудита (МСА): Учебное пособие. - М.: Издательство ПРИОР, 2005. - 100 стр.
- 12.Жарыгласова Б.Т. Международные стандарты аудита. Учебное пособие. - М.: НОРУС, 2005. - 400 стр.
13. Мазуренко А.А. Зарубежный бухгалтерский учет и аудит. Учебное пособие. - М.: КНОРУС, 2005. - 240 стр.
- 14.Подольский В. Аудит. Учебник. – М.: Изд. Юрайт, 2010 г. – 605 стр.
15. Практикум по аудиту: Учебное пособие. - М.: «Проспект», 2005. - 504 стр.
- 16.Хахонова Н. Н., Богатая И.Н. Аудит: учебник. М.: КНОРУС, 2011. – 720с.
- 17.Чая В.Т. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебное пособие. - М.: НОРУС, 2005. - 240 стр.
- 18.Шешукова Т.Г. Аудит: теория и практика применения международных стандартов. Учебное пособие. - М.: «Финансы и статистика», 2005.

15.Курс ишлари мавзулари

Ўқув режасига мувофиқ «Мутахассислик фанларини ўқитиш методикаси» фанидан курс ишларини бажариш кўзда тутилмаган

16.Аннотациялар

«Инвестициялар аудити ва баҳолаш фани» ўз ичига 10 та маърузани олади.

“Инвестициянинг иктисодиётда тутган урни, унинг мазмуни ва моҳияти. “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Ўзбекистон республикаси қонунининг мазмуни ва аҳамияти” номли 1-маърузада ҳозирги шароитда инвестицияларнинг иктисодиётда тутган ўрни, инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳияти, «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг мазмуни ва аҳамияти очиқ берилади.

“Инвестицияларнинг турлари ва шакллари” номли 2-маърузада капитал инвестициялар, молиявий инвестициялар, интеллектуал инвестициялар турлари ҳамда узоқ ва қисқа муддатли молиявий инвестициялар моҳияти ҳақида батафсил маълумот берилади.

“Инвестициялар аудитининг мақсади, вазифалари, манбаалари ва хусусиятлари” номли 3-маърузада инвестициялар аудитининг ташкилий ва ҳуқуқий асослари, мақсади ва вазифалари, маълумот манбалари ва хусусиятлари очиқ берилади.

“Инвестициялар аудитини режалаштиришнинг ва уни ўтказиш дастурини тузиш” номли 4-маърузада инвестициялар аудитини режалаштиришнинг мақсади ва вазифалари, унинг босқичлари ва асосий тамойиллари, унинг режаси ва дастурини тузиш ҳамда уларни қабул қилиш, баҳолаш ва самарали фойдаланиш даражасини текшириш тўғрисида батафсил маълумот берилади.

“Молиявий инвестициялар аудитини ташкил қилиш тартиби” номли 5-маърузада молиявий инвестицияларнинг кими билан боғлиқ муомалалар бухгалтерия ҳисобида тўғри расмийлаштирилганлигини ва қабул қилиш тўғрилигини текшириш йўллари ёритилади.

“Молиявий инвестициялар аудитини ташкил қилиш тартиби” номли 6-маърузада молиявий инвестицияларни баҳолаш тўғрилигини ва самарали фойдаланиш даражасини текшириш бўйича батафсил маълумотлар келтирилади.

“Молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш тартиби ва уларни натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш” номли 7-маърузада молиявий инвестицияларни инвентаризация қилиш

тартиби ва уларни натижалари тўғри расмийлаштирилганлигини текшириш уларга доир пул оқимлари ҳаракатини текшириш тартиби очиб берилади.

“Капитал қўйилмалар аудити услуги” номли 8-маърузада капитал қўйилмалар аудитини ташкил этиш тартиби, қурилиши тугалланган ва тугалланмаган объектлар бухгалтерия ҳисобида тўғри акс эттирилганлигини текшириш, объектларни сотиб олиш, ўрнатиш ва монтаж қилиш билан боғлиқ муомалаларни текшириш йўллари очиб берилади.

“Инвестицион мажбуриятлар аудити услуги” номли 9-маърузада инвестицияларнинг таркиби ва уларни молиялаштириш манбаларини, узоқ ва қисқа муддатли инвестицион мажбуриятлар аудити, инвестицион фаолиятдан олинган даромаддан тўланадиган солиқлар ва дивидендлар тўғри ҳисобланганлигини текшириш йўллари ёритилади.

“Молиявий инвестициялар аудити натижалари бўйича ҳисобот” номли 10-маърузада молиявий инвестициялар аудити натижаларини умумлаштириш ва аудиторлик текшируви натижалари бўйича ҳисобот тайёрлаш, молиявий инвестициялар аудитида аниқланган камчиликларни бартараф қилиш бўйича тадбирлар тўғрисидаги батафсил маълумотлар келтирилади.

17. Муаллиф ҳақида маълумот

Рофеев Даврон Рофеевич 1974 йилда Самарқанд Кооператив институтини “Бухгалтерия ҳисоби” мутахассислиги бўйича тугатган. 1979-1982 йилларда Львов савдо иқтисоди, Москва кооператив институтларининг аспирантурасида ўқиган ва номзодлик диссертациасини ёқлаган. Иқтисод фанлари номзоди, доцент.

У институтни битирган вақтидан бошлаб бухгалтерия ҳисоби кафедраси ассистенти, институт комсомол кўмитаси котиби, институт бош бухгалтери, институт сиртки ва ҳисоб- иқтисод факултетлари декани муовини, иқтисодиёт ва менежмент факултети декани лавозимларида ишлаган.

Ҳозирги вақтда “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” кафедраси доценти. Кафедрада “Бухгалтерия ҳисоби назарияси”, “Молиявий ҳисоб”, “Аудит назарияси”, “Аудит”, “Халқаро аудит”, “Мутахассислик фанлари ўқитиш методикаси” ва бошқа фанлардан дарс беради.

Рофеев Д.Р. Бухгалтерия ҳисоби, иқтисодий таҳлил ва аудит бўйича 100 га яқин илмий, ўқув ва ўқув -услугий ишларни чоп эттирган.

Рофеев Д.Р. малака сертификатига эга аудитор, Ўзбекистон Республикаси бухгалтерлар ва аудиторлар Миллий ассоциацияси Самарқанд филиали директори.

18.Фойдали маслахатлар

Иқтисодиётни бозор муносабатларига босқичма-босқич ўтказиш ва тармоқлар иқтисодини изчил ривожлантириш инвестициялардан фойдаланиш самарадорлигини оширишга бевосита боғлиқдир. Бугунги кунда инвестицияларни бозор иқтисодиётига мослаштириш ва инвестицион фаолиятни бошқариш ўзгача ёндошишларни талаб этмоқда. Инвестицияларни баҳолаш ва унинг аудитини сифатли ўтказиш хўжалик юритувчи субъектларда инвестицион фаолиятни тўғри йўлга қўйиш имконини беради.

«Инвестициялар аудити ва баҳолаш» фанининг мақсади – инвестицияларни баҳолаш усуллариини ўрганиш ҳамда инвестицион фаолиятда аудиторлик текширувини ташкил қилиш услубиятини белгилашдан иборатдир.

«Инвестиция аудити ва баҳолаш» фанини вазифалари капитал ва молиявий инвестицияларни баҳолаш, инвестициялар аудитини режалаштириш ва ташкил қилиш, инвестициялар аудитини ўтказиш ҳамда аудит натижаларини расмийлаштириш бўйича магистрантларда билим, малака ва кўникмаларни шакллантиришдан иборат.

«Инвестициялар аудити ва баҳолаш» фани бўйича билим, малака ва кўникмаларига эга бўлиш учун талабалар қуйидагиларни ўзлаштириши лозим:

- бозор иқтисодиёти шароитида инвестицияларнинг иқтисодиётда тутган ўрнини; инвестиция тушунчаси, унинг мазмуни ва моҳиятини; инвестицияларнинг таснифланиш тартибини билиши керак;
- талаба инвестициялар аудитини ташкил қилиш; инвестициялар аудитини ўтказиш; инвестициялар аудити натижаларини расмийлаштириш кўникмаларига эга бўлиши керак;
- корхоналар инвестицион фаолиятини таҳлил қилиш; инвестициялар аудити режаси ва дастурини туза олиш; қимматли қоғозларнинг аналитик ҳисобини, қирими ва чиқимиға доир муомалаларни текшира олиш малакаларига эга бўлиши керак.

19.Норматив хужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.-Т.: Ўзбекистон, 2002.
2. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодекси: Рсмий нашр- Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги.-Т.: «Адолат »,2008 й.-692 б.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги Қонуни, 30 декабр 1998.//Халқ сўзи, 18 январ 1999 йил.
4. «Махсулот (иш ва хизмат)ларни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида»ги Низом, 1999 йил 5 февраль. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг № 54-сонли Қарори. Ўзбекистон Республикасининг Молиявий Қонунлари, №4, 1999.
5. Ўзбекистон Республикаси Бухгалтерия Ҳисоби Миллий Стандартлари. Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси. 1999.
6. Ўзбекистон Республикаси Аудит Миллий Стандартлари. -Т.: //Солиқ тўловчининг журнали, №3-5-9. 1999й, №1. 2000 йил сонлари.
7. Ўзбекистон Республикасининг «Аудиторлик фаолияти тўғрисида»ги 2000 йил 26 май Қонуни (янги таҳрири). Ўзбекистоннинг янги Қонунлари. №23. -Т.: Адолат, 2001.
8. «Аудиторлик фаолиятини такомиллаштириш ва аудиторлик текширишларнинг аҳамиятини ошириш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 22 сентябрдаги 365-сонли Қарори. Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг Қарорлар тўплами. №9. 2000.
9. Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16 октябрдаги 215-сон Қарорига 2-илова «Корхоналардаги ички аудит хизмати тўғрисида» Низом.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 4 апрелдаги ПҚ-615-сон Қарорига илова «Аудиторлик ташкилотлари тўғрисида» Низом.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 4 апрелдаги ПҚ-615-сон Қарори - «Аудиторлик ташкилотлари фаолиятини янада такомиллаштириш ҳамда улар кўрсатаётган хизматлар сифати учун жавобгарликни ошириш тўғрисида».

20. Баҳолаш мезонлари

" Инвестициялар аудити ва баҳолаш " фани буйича рейтинг жадваллари, назорат тури, шакли, сони ҳамда ҳар бир назоратга ажратилган максимал балл, шунингдек жорий ва оралик назоратларининг саралаш баллари ҳақидаги маълумотлар фан буйича биринчи машгулотда талабаларга эълон қилинади.

Фан буйича талабаларнинг билим савияси ва узлаштириш даражасининг Давлат таълим стандартларига мувофиқлигини таъминлаш учун қуйидаги назорат турлари утказилади:

- **жорий назорат (ЖН)** - талабанинг фан мавзулари буйича билим ва амалий қуникма даражасини аниқлаш ва баҳолаш усули. Жорий назорат фаннинг хусусиятидан келиб чиққан ҳолда амалий машгулотларда огзаки суров, тест утказиш, суҳбат, назорат иши, коллеквиум, уй вазифаларини текшириш ва шу каби бошқа шаклларда утказилиши мумкин;

- **оралик назорат (ОН)** - семестр давомида укув дастурининг тегишли (фанларнинг бир неча мавзуларини уз ичига олган) бўлими тугаллангандан кейин талабанинг назарий билим ва амалий қуникма даражасини аниқлаш ва баҳолаш усули. Оралик назорат бир семестрда икки марта утказилади ва шакли (ёзма, огзаки, тест ва хоказо) укув фанига ажратилган умумий соатлар ҳажмидан келиб чиққан ҳолда белгиланади;

- **якуний назорат (ЯН)** - семестр якунида муайян фан буйича назарий билим ва амалий қуникмаларни талабалар томонидан узлаштириш даражасини баҳолаш усули. Якуний назорат асосан таянч тушунча ва ибораларга асосланган "Ёзма иш" шаклида утказилади.

ОН утказиш жараёни кафедра мудир томонидан тузилган комиссия иштирокида мунтазам равишда урганиб борилади ва уни утказиш тартиблари бузилган ҳолларда, **ОН** натижалари бекор қилиниши мумкин. Бундай ҳолларда **ОН** қайта утказилади.

Олий таълим муассасаси раҳбарининг буйруғи билан ички назорат ва мониторинг бўлими раҳбарлигида тузилган комиссия иштирокида **ЯН** ни утказиш жараёни мунтазам равишда урганиб борилади ва уни утказиш тартиблари бузилган ҳолларда, **ЯН** натижалари бекор қилиниши мумкин. Бундай ҳолларда **ЯН** қайта утказилади.

Талабанинг билим савияси, қуникма ва малакаларини назорат қилишнинг рейтинг тизими асосида талабанинг фан буйича узлаштириш даражаси баллар оркали ифодаланади.

" Инвестициялар аудити ва баҳолаш " фани буйича талабаларнинг семестр давомидаги узлаштириш курсаткичи 100 баллик тизимда баҳоланади.

Ушбу 100 балл баҳолаш турлари буйича қуйидагича тақсимланади: Я.Н.-30 балл, қолган 70 балл эса Ж.Н.-35 балл ва О.Н.-35 балл қилиб тақсимланади.

Балл	Баҳо	Талабаларнинг билим даражаси
86-100	Аъло	Хулоса ва қарор қабул қилиш. Ижодий фикрлай олиш. Мустақил мушоҳада юрита олиш. Олган билимларини амалда қўлай олиш. Моҳиятини тушунтириш. Билиш, айтиб бериш. Тасаввурга эга бўлиш.
71-85	Яхши	Мустақил мушоҳада қилиш. Олган билимларини амалда қўлай олиш. Моҳиятини тушунтириш. Билиш, айтиб бериш. Тасаввурга эга бўлиш.
55-70	Кониқарли	Моҳиятини тушунтириш. Билиш, айтиб бериш. Тасаввурга эга бўлиш.
0-54	Кониқарсиз	Аниқ тасаввурга эга бўлмаслик. Билмаслик.

Фан бўйича саралаш бали 55 баллни ташкил этади. Талабанинг саралаш балидан паст бўлган узлаштириши рейтинг дафтарчасида қайд этилмайди.

Талабаларнинг уқув фани бўйича мустақил иши жорий, оралик ва якуний назоратлар жараёнида тегишли топшириқларни бажариши ва унга ажратилган баллардан келиб чиққан ҳолда баҳоланади.

$V \cdot O'$

Талабанинг фан бўйича рейтинги қуйидагича аниқланади: $R = \frac{\quad}{100}$

Бу ерда: V- семестрда фанга ажратилган умумий уқув юкласи (соатларда); O' - -фан бўйича узлаштириш даражаси (балларда).

Фан бўйича жорий ва оралик назоратларга ажратилган умумий баллнинг 55 фоизи саралаш балл ҳисобланиб, ушбу фоиздан кам балл туплаган талаба якуний назоратга киритилмайди.

Жорий **ЖН** ва оралик **ОН** турлари бўйича 55бал ва ундан юқори бални туплаган талаба фанни узлаштирган деб ҳисобланади ва ушбу фан бўйича якуний назоратга кирмаслигига йўл қўйилади.

Талабанинг семестр давомида фан бўйича туплаган умумий бали ҳар бир назорат туридан белгиланган коидаларга мувофиқ туплаган баллари йиғиндисига тенг.

ОН ва **ЯН** турлари календар тематик режага мувофиқ деканат томонидан тузилган рейтинг назорат жадваллари асосида утказилади. **ЯН** семестрнинг охириги 2 ҳафтаси мобайнида утказилади.

ЖН ва **ОН** назоратларда саралаш балидан кам балл туплаган ва узрли сабабларга қўра назоратларда қатнаша олмаган талабага қайта топшириш учун, навбатдаги шу назорат туригача, сўнгги жорий ва оралик назоратлар учун эса якуний назоратгача бўлган муддат берилади.

Талабанинг семестрда **ЖН** ва **ОН** турлари буйича туплаган баллари ушбу назорат турлари умумий балининг 55 фоизидан кам булса ёки семестр якуний жорий, оралик ва якуний назорат турлари буйича туплаган баллари йигиндиси 55 балдан кам булса, у академик қарздор деб ҳисобланади.

Талаба назорат натижаларидан норози булса, фан буйича назорат тури натижалари эълон қилинган вақтдан бошлаб бир кун мобайнида факультет деканига ариза билан мурожаат этиши мумкин. Бундай ҳолда факультет деканининг тақдимномасига кура ректор буйруғи билан 3 (уч) аъзодан кам бўлмаган таркибда апелляция комиссияси ташкил этилади.

Апелляция комиссияси талабаларнинг аризаларини қуриб чиқиб, шу куннинг узида ҳулосасини билдиради.

Баҳолашнинг урнатилган талаблар асосида белгиланган муддатларда утқазилиши ҳамда расмийлаштирилиши факультет декани, кафедра мудури, укув-услубий бошқарма ҳамда ички назорат ва мониторинг бўлими томонидан назорат қилинади.

Талабалар ОН дан туплайдиган балларнинг намунавий мезонлари

№	Курсаткичлар	ОН баллари		
		макс	1-ОН	2-ОН
1	Дарсларга катнашганлик даражаси. Маъруза дарсларидаги фаоллиги, конспект дафтарларининг юритилиши ва тулиқлиги.	15	0-7	0-8
2	Талабаларнинг мустақил таълим топшириқларини уз вақтида ва сифатли бажариши ва узлаштириш.	10	0-5	0-5
3	Оғзаки савол-жавоблар, коллоквиум ва бошқа назорат турлари натижалари буйича	10	0-5	0-5
Жами ОН баллари		35	0-17	0-18

Талабалар ЖН дан туплайдиган балларнинг намунавий мезонлари

№	Курсаткичлар	ЖБ баллари		
		макс	1-ЖН	2-ЖН
1	Дарсларга катнашганлик ва узлаштириши даражаси. Амалий машғулотлардаги фаоллиги, амалий машғулот дафтарларининг юритилиши ва ҳолати	15	0-7	0-8
2	Мустақил таълим топшириқларининг уз вақтида ва сифатли бажарилиши. Мавзулар буйича уй вазифаларини бажарилиш ва узлаштириши даражаси.	10	0-5	0-5
3	Езма назорат иши ёки тест саволларига берилган жавоблар	10	0-5	0-5

Жами ЖН баллари	35	0-18	0-17
-----------------	----	------	------

Якуний назорат «Огзаки суров» шаклида утказилганда фаннинг асосий мавзулари буйича алоҳида вариантлар тузилади. Ушбу вариантлар асосий мавзуларни уз ичига олган 3-4 та саволдан иборат булиши мумкин. Огзаки савол жавоб пайтида уқитувчи томонидан қушимча равишда талабага бошқа мавзулардан ҳам савол булиши мумкин.

Якуний назорат "Ёзма иш" шаклида белгиланган бўлса, у ҳолда якуний назорат 30 баллик "Ёзма иш" вариантлари асосида утказилади.

Агар якуний назорат марказлашган тест асосида ташкил этилган бўлиб фан буйича якуний назорат "Ёзма иш" шаклида белгиланган бўлса, у ҳолда якуний назорат қуйидаги жадвал асосида амалга оширилади

№	Курсаткичлар	ЯН баллари	
		макс	Узгариш оралиғи
1	Фан буйича якуний ёзма иш назорати	6	0-6
2	Фан буйича якуний тест назорати	24	0-24
Жами		30	0-30

Якуний назоратда "Ёзма иш"ларни баҳолаш мезони

Якуний назорат "Ёзма иш" шаклида амалга оширилганда, синов куп вариантлари усулда утказилади. Ҳар бир вариант 2 та назарий савол ва 1 та ёки 2 та амалий топшириқдан иборат. Назарий саволлар фан буйича таянч суз ва иборалар асосида тузилган бўлиб, фаннинг барча мавзуларини уз ичига қамраб олган.

Ҳар бир назарий саволга ёзилган жавоблар буйича узлаштириш курсаткичи 0-3 балл оралиғида баҳоланади. Амалий топшириқ эса 0-6 балл оралиғида баҳоланади. Талаба максимал 30 балл туплаши мумкин.

Ёзма синов буйича умумий узлаштириш курсаткичини аниқлаш учун вариантда берилган саволларнинг ҳар бири учун ёзилган жавобларга қўйилган узлаштириш баллари қўшилади ва йигинди талабанинг якуний назорат буйича узлаштириш бали ҳисобланади.

МУНДАРИЖА

1. Ўқув дастури	3
2. Ишчи дастур	11
3. Таълим технологияси	21
4. Масалалар ва машқлар тўплами	193
5. Тестлар.....	215
6. Назорат учун саволлар.....	244
7. Умумий саволлар	247
8. Тарқатма материаллар	248
9. Глоссарий	271
10. Реферат мавзулари	285
11. Адабиётлар рўйхати	287
12. Таянч конспект.....	290
13. Ўқув материаллари(маъруза матни, ўқув қўлланмалар)	382
14. Хорижий манбалар.....	383
15. Курс ишлари мавзулари	384
16. Аннотациялар.....	384
17. Муаллиф ҳақида маълумот.....	386
18. Фойдали маслахатлар.....	387
19. Норматив хужжатлар.....	388
20. Баҳолаш мезонлари	389